

A HAZAI
ÉS
KÜLFÖLDI ISKOLÁZÁS

A XVI. SZÁZADBAN.

A M. T. AKADEMIA ÁLTAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

IRTA

FRANKL VILMOS.

BUDAPEST,

EGGENRERGER F. MAGYAR AKADEM. KÖNYVÁRUSNÁL

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1873.

ELŐSZÓ.

I.

A M. T. Akadémia 1869-ben a Grove-alapítványból harmincz aranyat tűzött ki jutalmul a következő tudományos feladatra:

»Adassék elő a hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.«

Az Akadémia 1871-ik évi nagygyűlése a jelen művet, mely azonban teljesen átdolgozva és tetemesen bővítve lát napvilágot, érdekesíté a jutalomra.

A kitűzött feladat értelmében a munka két részre oszlik.

Az első a hazai tanügy és a magyarországi iskolák állapotát tárgyalja. Előadja, mily tényezők és befolyások okozták a tanügy és iskoláink hanyatlását és emelkedését; mikép hatottak a hazai iskolák szervezetére a külföld tanodái és tanférffiai; mikép voltak hazánkban a különböző fokú iskolák szer-

vezve; mily tantárgyakkal foglalkoztak, s mily tan-
könyveket használtak; milyen volt a tanítók és ta-
nulók helyzete; mily városokban és falvakban talál-
kozunk iskolákkal, s kik voltak tanítóik.

Sajnos, csak a katolikus és protestáns iskolák-
ról szólhatok. A többi hitfelekezetek iskolai állapo-
tainak megvilágítására egyáltalán nem rendelke-
zem adatokkal.

A második rész a külföldi iskolákat sorolja
föl, melyekben magyarok tanultak, vagy mint taná-
rok működtek; kimutatva az állást, melyet elfoglal-
tak, a tudományos és irodalmi munkásságot, melyet
kifejtettek. Kiterjeszkedem a társodákra és alapítvá-
nyokra is, melyek a külföld főiskoláiban magyar ifjak
részére fönnállottak; valamint méltányolni igyekezem
azok érdemeit, kik áldozatkészségök által hazánkfiainak
a külföldi iskolák látogatását megkönnyítették.

A tudomány- és irodalom-történeti műveket,
helytörténeti monographiákat teljesen igyekeztem
fölhasználni. De bár ezek nagyszámú becses adato-
kat nyújtottak, még gazdagabb eredménynyel jutal-
maztak kutatásaim az ország több levéltárában és
kéziratgyűjteményében.

Ezek a következők: a magyar kamarai levéltár;
Bártfa, Besztercebánya, Eperjes, Kassa, Késmárk,
Lőcse, Nagyszombat, Pozsony, Zólyom sz. k. városok;

az esztergomi érsekség, az esztergomi, szombathelyi káptalanok; a pesti evangélikus convent és a debreczeni superintendens levéltárai; a Nemzeti Múzeum, Magyar Akadémia, Pesti Egyetemi könyvtár, a debreczeni, késmárki, sárospataki prot. collégiumok kéziratgyűjteményei.

Mindazáltal távolról sem vélem művemet teljesnek; sőt reméllem, hogy a történeti nyomozás, mely mindegyre szélesebb mérveket vesz föl, lehetővé teendi egykor, hiányait pótolni.

II.

A tárgynak, melylyel e munka foglalkozik, jelentőségét nem szükséges hosszasan bizonyítani.

A mennyire visszahat az iskola a nemzeti élet összes irányaira, annyira szoros összeköttetésben áll a tanügy és az iskolák története a nemzet szellemi fejlődésének, műveltségének történetével.

És azon században, melynek iskolai viszonyait megvilágítani törekszem, a nemzet szellemi élete oly nagy horderejű átalakulási processuson ment keresztül, melyhez hasonló csak a kereszténység behozatala volt

A szellemi mozgalom, melyet a renaissance és a protestantismus nyugati Európában megindítottak, villanyfolyam gyanánt vonúlt végig a nemzeti test minden tagjain, s fokozott élettevékenységre hívta föl azokat.

Igy történik, hogy a politikai súlyedés és a török hódítás, a polgár háborúk és vallási küzdelmek borús napjaiban, a XVI. század lefolyása alatt, nemzetünk a művelődés pályáján meglepő haladást tett, a tudomány terén magasra emelkedett, a szellemi érdekeket szokatlan hévvel karolta föl.

Kath. főpapjaink előkelő állásukat, melyet a vallási szakadás és elszegényedésök folytán megintgatva láttak, újra megszilárdítják szellemi felsőségök által.

A protestantismus magyarországi hírnökei a külföldről gazdag tudományos ismereteket hoztak hazájokba, hol legtöbbben közülök a tanügy és irodalom terén lényeges szolgálatokat tettek.

Főurainkat nemes ambíció lelkesíti: iskolák alapítói, tudósok barátai, tanulók pártfogói.

Városaink nemes versenyt fejtenek ki egymásközött a kultúrai érdekek fölkarolásában.

Mindezen tényezők összehatása nevezetes eredményeket szült.

Nagyszámú iskoláink jeles tanerőkkel bírtak. Jelentéktelen városokban, kis falukban hírneves tudósok és írók foglalják el a tanszékeket.

Idegen tudósok és tanárok rendkívüli nagy számban keresték föl hazánkat.

Magyarországi ifjak, kik sűrűn látogatják a külföld főiskolait, mindenütt tiszteletreméltó helyet vívtak ki magoknak; többeket soraikból a század legnevezetesebb férfiai barátságukkal tisztelték meg.

Végre a külföldi sajtók nagy számban

nyomtatták magyar írók műveit; míg viszont a külföld irodalmi művei nagy közönséggel bírtak hazánkban.

És némi büszkeséggel hangsúlyozhatjuk, hogy XVI. századbeli civilizációnkat és irodalmi virágzásunkat nem a fejedelmi pártfogás sugárai, hanem egyedül a nemzeti életerő hatalma hozta létre.

ELSŐ RÉSZ.

A H A Z A I I S K O L Á K

A XVI. SZÁZADBAN.

I.

A magyarországi katolikus iskolai állapotok általános jellemzése.

A középkorban, miként nyugati Európa minden államaiban, úgy hazánkban is a *kath. egyház* volt a művelődési mozgalom kiindulási- és középpontja, s következésképp a tanügynek is vezetője. A székesegyházi, kolostori és plebániái iskolák voltak a tanítás közegei. Csak kivételesen keletkeztek tanodák fejedelmek, vagy világi urak bőkezű kezdeményezéséből; s ezek is az egyház befolyása és fölügyelete alatt állottak.

A protestantizmus kiragadta ugyan az egyház kezeiből a tanítás ezen monopoliumát; azonban a katolikus iskolák viszonyát az egyházhoz, alig változtatta meg.

A katolikusoknál tehát az iskolák állapota szoros összefüggésben állott a *papság műveltségi állásával*. Ez a XVI. század elején a hanyatlás szomorú jeleit tünteti föl. Nem hiányoztak főpapok, kik a kor színvonalán állottak, teljes mértékben bírták a humanistikai műveltséget, s mint írók, vagy maecenasok kitűntek. *Bakacs Tamás* és *Szalkai László* primások, *Esztei Hippolit* bibornok, *Perényi váradi*, *Báthory váci*, *Brodarics szerémi* püspökök nevei a külföld tudományos köreiből is tünnepeltek valának.¹⁾ Azonban az *alsó papság* nagy tömege kultúrai tekintetben teljesen elhanya-

¹⁾ Tudjuk ezt Erasmus Rotterodamusnak és az olasz Calcagnini-nak, Esztei Hippolit udvari emberének nyomtatásban közrebocsátott levelezéseiből.

goltatott. Bizonyítja ezt azon tény, hogy az egyházi pálya jelöltjei irányában emelt igényeket a legszerényebb mértékre látjuk leszállítva. Az 1493-iki esztergomi tartományi, az 1494-iki nyitrai és az 1515-iki veszprémi megyei zsinatok végzéseiben ez áll: „Kik az egyházi rendeket fölvenni kívánják . . . megvizsgáltatnak, s csak akkor szenteltetnek föl, ha a kellő kort elérték, jó erkölcsökkel birnak, törvényes házasságból származnak, jól tudnak olvasni, énekelni és az elemi ismeretekben némiképen jártasok.“¹⁾

A XVI. század első tizedeiben uralomra emelkedett demoralisáció és politikai zavar nem lehetett alkalmas akár az egyházi élet, akár a tanügy emelésére.

És jött a mohácsi vész, követve a trónvillongások, a vallási mozgalmak, a törökök pusztító hadjáratai és foglalásai által. Ekkor a püspökségek, káptalanok s kolostorok tetemes része elpusztult; a fönmaradt javadalmak éveken át üresedésben hagytak; birtokaikon, amennyiben a török területen kívül estek, a királyi kamara osztozott ragadozó urakkal. A fölügyelet hiányában, az egyházi fegyelem az alsó papság körében annyira fölbomlott, hogy magas vallás-erkölcsi és civilisátori hivatását betölteni alig lehetett képes.²⁾ Ennek folytán a katholikuss iskolaügy, a székesegyházi főtanodáktól a plebániái elemi iskolákig végtelen zavarba jutott.

Ekkor egy kiváló férfiú emelkedik a primások székére és jobb fordulatot idéz elő. *Oláh Miklós* a XVI. században restaurátorává lön a magyarországi kath. egyháznak; föltartoztatta további hanyatlását és megvetette újabb fölvirágzásának alapjait. Magas műveltséggel,³⁾ hatalmas tetterőt

¹⁾ „Qui bene sciant legere et cantare, et in primitivis sint aequaliter instructi.“ Péterfy. *Sacra Hungariae Concilia*. I. 227, 249, 288 ll.

²⁾ Hogy ezen állítás nem tulzók, bizonyítják az *Oláh Miklós* által az esztergomi egyházmegye főesperességeiben elrendelt kánoni látogatások jegyzőkönyvei, melyek a lelkészek erkölcsi állapotát a legsötétebb színben tüntetik elénk.

³⁾ Irodalmi művein kívül, milyen „*Atillája*“, hirdetik ezt levelei, melyeket Európa legkiválóbb tudósaihoz intézett s azoktól vett. (A kismartoni Eszterházy-levéltárban.)

párosított. Zsinatok, kánoni látogatások, jó példa- és kérlelhetlen szigorral visszaállítani igyekezett a fegyelmet és tiszta erkölcsöket. Majd hasonló buzgalommal karolta föl a *culturai érdekeket*. Nagyszombatban jeles főiskolát, szegény tanulók befogadására convictust létesített, és alapítójává lön Magyarországon az első papnevelő intézetnek. Nem feledkezett meg a népnevelés ügyéről sem. Az 1560-iki nagyszombati zsinaton elrendelte, hogy minden plebános iskola-mestert tartson; a szegényebb községek pedig egyesüljenek s közös költségen fogadjanak tanítót. A lelkészeknek kötelességévé teszi, hogy a tanítókra gondosan fölügyeljenek, azokat támogassák. Egyuttal ismételve figyelmezteti az egyháziakat, hogy jó erkölcsök mellett a tudományokra is szükségük van; buzdítja, hogy szorgalmasan foglalkozzanak azokkal, nehogy járatlanok maradjanak az isteni és világi tudományokban; mert Isten felelősségre vonja őket, ha magok is vakok, más vakokat fognak vezetni.¹⁾

Az Oláh által adott irány halála után is uralkodó maradt. Ezen kor többi főpapjai, kiket nagyrészt az ő befolyása emelt székeikre, részt vettek üdvös tevékenységében, s folytatták azt. Első helyen utódját, a klasszikai műveltségű *Verancsics Antalt*, a tudományok lelkes barátját kell kiemelnünk. Továbbá *Ujlaky Ferenczet*, *Gregorianz Pált*, *Listhi Jánost*, *Draskovich Györgyöt*, mind négyen Győr püspökei, kik melegen érdeklődtek és érdemeket szereztek a tanügy körül. *Mosóczy Zakariás* nyitrai és *Telegdy Miklós* pécsi püspökök csatlakoznak még hozzájuk. Az esztergomi káptalan tagjai között is találkoztak többen, kiknek nevét kegyelettel kell megemlítenünk. *Z o n d i P á l* nagyrépost 1557-ben Bolognában magyar-illir növeldét alapít. *Poklóstóty Máté* és *Kutassy György* a Bécsben tanuló magyar ifjak javára alapítványokat tesznek. *Illicinus Péter*, *Monoszlóy András*, *Cserődy Márk* a nagyszombati főiskolának jeles tanárai.²⁾

A kath. tanügy fölvirágoztatása *országgyűléseinket* is foglalkoztatta. Az 1548. VI. t. cz. 4. §-a föl hívja a főpapokat,

¹⁾ Péterfy II. 111 s. 117 II.

²⁾ Mindezekről a megfelelő helyeken tüzetesen fogunk szólni.

hogy „tehetségükhöz képest iskolákat alapítsanak.“ A XII. t. cz. pedig új jövedelmi forrást nyit iskolai czélokra. Az elpusztult egyházi javadalmak birtokairól akként intézkedik, hogy azok a lelkészek segélyezése mellett „fordíttassanak iskolák helyreállítására és alapítására, tudós és jóerkölcsű tanítók ellátására, tehetséges tanulók segélyezésére.“ Két évvel utóbb, az országgyűlés (1550) újra fölkeri a királyt (XII. t. cz.) hogy „az elhagyott egyházak, káptalanok, konventek birtokait s jövedelmeit késedelem nélkül rendelje iskolák föllállítására fordíttatni.“

I. Ferdinand, fölhatalmazva ezen törvények által, több egyházi javadalmat adományozott iskolai és nevelési czélokra. 1558-ban a nagyszombati tanodának átadta a széplaki apátságot és a bényi prépostságot, szegény tanulók segélyezésére, ugyanazon intézetben, a nagyszombati harminczad jövedelmeiből 104 forintnyi évi segélyt utalványozott. A Jézustársaságot Magyarországon megtelepítve, egyik czélja az volt, hogy tagjaiban jeles tanerőket szerezzen az országnak. Ugyanő 1560. ápril 10-én egy, törvénykönyvünkbe fölvevett rendeletet bocsátott ki, melyben intézkedik, hogy az idegen kézen levő egyházi javadalmak jogos birtokosaiknak visszaadassanak; de kivételt tesz azokra, melyeket iskolák föntartására adományozott; egyuttal megengedi a főpapoknak, hogy az elpusztult javadalmak birtokait magok is iskolák alapítására és föntartására fordíthassák.

Miksa király 1571-ben Lőcsén akadémiát tervezett alapítani.¹⁾ *Rudolf* pedig a tőröczyi prépostságot a Jézustársaságnak adományozta. Azonban pénzzavaraikban gyakran kénytelenek voltak eltérni a törvényeknek, az egyházi javakra vonatkozó rendelkezéseitől.

¹⁾ Az erre vonatkozó levelezések a budai kamarai levéltárban.

II.

A magyarországi protestans iskolai viszonyok általános jellemzése.

A protestantismus megalapítói, magok is jeles tanárok, nagy gondot fordítottak az iskolákra. *Luther* és *Melanchthon* Németországban új tanulmányi rendszernek létesítői, mely csakhamar általános elfogadtatásra talált. Alig telt el néhány évtized és a protestansok nagyszámu tekintélyes főiskolákkal és figyelemreméltó tanügyi irodalommal dicsekedtek. Wittenbergen kívül főleg *Strassburg* és *Goldberg* gyakorolt irányadó befolyást a protestans iskolatügyre. Amott *Sturm*, itt *Trotzendorf* fejtettek ki ez irányban nagymérvű és sikeres tevékenységet.

E három főiskolát — mint látni fogjuk — nagy számban keresték föl a papi és tanítói pályára készülő magyar ifjak és magokkal hozták onnan a paedagogiai elveket, melyeket hazájokban érvényre emeltek. Magokkal hozták a tanügy körüli meleg érdeklődést is, melyet hiveikben és különösen főrangú követőikben fölébresztetni és ápolni tudtak.

Innen van, hogy a magyarországi *protestans* zsinatok komolyan fölkarolják az iskolák ügyét. Oda hatnak, hogy minden lelkész mellett külön tanító alkalmaztassék; minélfogva amazok eltiltatnak a tanítói hivatal viselésétől. Az iskolamesterek fölhivatnak, hogy minden egyéb foglalkozást mellőzve, egyedül tanítói hivataluknak éljenek, szorgalmasan teljesítsék kötelességeiket, az isteni tisztelet és temetések alkalmával a lelkészeknek segédkezzenek. Általában az iskolamesterek szoros függésbe hozattak a lelkészekhez, kikre az iskolák igazgatása bízatik. A protestantismus is megtartotta azon katholikus álláspontot, melyszerint az iskola a templom előcsarnokának tekintendő és hivatva van a gyermekeket korán buzgó vallásosságban és jó erkölcsökben nevelni.¹⁾

¹⁾ Lampe, *Historia Ecclesiae Reformatae in Hung. et Transylv.* 133, 296, 301ll. *Bartholomaeides, Memorabilia Provinciae Csetnek.* 214 lap.

A protestantismus főrangú követői között számosan voltak, kik bőkezű áldozatkészséggel karolják föl a kultúrai czélokat. Iskolákat alapítanak, jeles tanárokat hívnak meg, tanulókat segíyeznek a haza és a külföld iskoláiban. Ilyenek *Dobó Ferencz, Drágfy Gáspár, Horváth-Stansich Ferencz, Nádasdy Tamás, Petrovich Péter, Perényi Péter és Gábor, Réwai Ferencz és Mihály, Thurzó Elek* stb.

A főurakkal versenyeznek a királyi városok, főleg *Bártfa, Besztercebánya, Eperjes, Kassa, Késmárk, Körmöcz, Lőcse, Selmecz*. Nem kimélnek költségeket, hogy iskoláiknak jeles tanerőket nyerjenek meg. Gyakran valóságos árveréseknek vagyunk tanui; nem ritkán külföldre követeket küldenek, hogy valamely kiváló férfiút meghívjanak.

Mig a protestantismusnak magyarországi származású hírnökei mint *Dévay Biró Mátyás, Szegedi Kis István, Stöckel Lénárd, Szikszói Fabricius Balázs, Pesthy Gábor, Ujfalvi Imre* stb. az iskolák szervezése és fölvirágoztatása körül lényeges érdemeket szereztek; e tekintetben nagy hatással birtak azon nagyszámú külföldiek is, kik a magyarországi iskolák tanszékein működtek. A hosszú sorozatból csak a következőket, mint jelesebbeket emelem ki.

Bártfán: *Erhard Miklós* Pfalzból (1592), — *Gera Konrád* Brandenburgból (1595), — *Gerstmann János* Sziléziából (1587).

Bélán *Critius András* Morvából (1540 körül), — *Magovita Pál* Morvából (1545 körül), — *Glogaui Kristóf* Sziléziából (1550 körül), — *Melczér Gergely* Morvából (1555 körül), — *Lindner György* Thüringiából (1560 körül), — *Bratz Sámuel* Sziléziából (1570 körül).

Besztercebányán *Schremmel Ábrahám* Strassburgból (1575).

Kassán *Coxe Lénárd* Angliából (1521).

Keresztúron *Otto Dániel* Brandenburgból (1591).

Késmárkon *Gabelmann Miklós* Mecklenburgból (1585), — *Mylius János* Morvából (1595).

Körmöczön *Grünfelder György* Szászországból (1561), — *Florus Miklós* Würtembergből (1560), — *Gübel Miklós* Morvából (1596).

Löcsén *Libschowitz Benjamin* Sziléziából (1551.)

Modoron *Agricola Gáspár* Bajorországból (1594).

Rozsnyón *Schrötter Tamás* Meissenből (1572), —
Schumann Simon Meissenből (1592).

Selmeczen *Tilgner Bálint* Sziléziából (1642), — *Egeranus János* Meissenből (1568), — *Döring Fábán* Sziléziából (1579) — *Lentz Pál* (1595) Morvából.¹⁾

III.

Erdély iskolai állapotainak általános jellemzése.

A gyászosemlékű mohácsi ütközetnek egyik következménye volt az *ország megosztása*. Erdély, Magyarország éjszakkeleti részeivel külön állammá alakult.

Miként Magyarországon, úgy Erdélyben is a protestantismus elterjedése új alakot adott a közművelődési állapotoknak. Itt azonban erőszakosabb volt föllépése és gyorsabban emelkedett uralomra. A kath. püspökség, a káptalanok és kolostorok úgyszólván teljesen megsemmisültek, a kath. clérus száműzetett. Ezen vész a *kath. iskolákra is* enyészetet hozott. És míg a régi iskolák megsemmisítettek, újak csak lassan emelkedtek. Ehez hozzájárult, hogy a Zápolya János, majd fiának uralkodása alatt I. Ferdinándtól olyt háborúk a kultúrai érdekek elhanyagolását vonták magok után.

A helyzetet, mely ekként keletkezett, sötét színekkel ecseteli az 1557-iki országgyűlés. Fájdalommal hangsúlyozza „*ob neglectam juventutis institutionem in dies barbariem magis et magis auferi et crescere.*“ A rendek ugyanekkor mindent megtettek, hogy a bajon segítsenek. Fölhívták Zápolya János özvegyét, *Izabella* királynét, hogy az elpusztult egyházak jószágait iskolák föllállítására használja; a szer.

¹⁾ Mindezekről a megfelelő helyeken külön is szólunk.

zetesek által elhagyott kolostorokban gymnásiumokat állítson föl „in quibus — így szólnak — juvenus per viros doctos, lingvarum peritos, pie et in solidum, in omni disciplinarum genere erudiatur.“

Az 1557. június havában *Tordán* tartott gyűlés is föl-kérte a királynét, hogy *Kolozsvárt, Váradon és Vásárhelyen* iskolai czélokra engedjen át kolostori épületeket és segélyezze az iskolákat; mit készségesen megígért.

János Zsigmond nagykorúsága alatt is gyakran foglalkoznak az országgyűlések iskolai ügyekkel. 1565-ben föl-kéri a fejedelmet, hogy a gyulafehérvári iskolát fölépíttesse és kellő jövedelmekkel ellássa; a marosvásárhelyi iskolának pedig adja meg az *Izabella* által megajánlott segélyösszeget. Ezt az 1566. májusban tartott gyűlés ismétli, oly szavakkal, melyek az iskolaügy iránt uralkodó meleg érdeklődés tanúságai. „Mostan azért könyörgünk Te Felséged hivei, mind három nemzetül alázatosan, mint kegyelmes Urunknak, hogy az jelenvaló esztendőre is parancsolná megadatni Felséged azon segítséget az oskolához, és az jövődő esztendőre is oly deputatio levelet méltóztassék adni, hogy ne kényszerítettnek az Felséged hivei Te Felségedet ezzel bántani; . . . mely kegyes adományát Felségednek az hatalmas Úr Isten ezerképen megfizeti Te Felségednek.“¹⁾

Az uralkodó, kihez e szavak intézvék, maga is lelkes pártfogója volt a tudományoknak és iskoláknak. Komolyan foglalkozott azon tervvel, hogy Erdélyben főiskolát, *Akademiát* fog alapítani. Evégből 1567. nyarán *Blandratát* Bázélbe küldé, hogy *Celsio Secundo Curiót*, az egyetem egyik hírneves prot. tanárát Erdélybe meghívja. „Cum auspice Deo — olvassuk a levélben, melyet ehhez irt — Academiam in hoc Regno nostro instituere velimus, ut solidiora fundamenta litterarum studiis jacere possimus, opera et consilio Vestro uti statuimus. Cujus rei gratia mittimus ad Vos hunc hominem nostrum cum plena instructione. Hortantes Vos benevole, velitis homini nostro fidem habere indubiam; caetera fusius

¹⁾ Veszely. Erdélyi Egyháztörténelmi adatok. I. 177 lap.

intelligetis ab excellenti Georgio Blandrata Doctore nostro, fratre vestro.“¹⁾ Ezen tárgyalások nem vezettek eredményre. Két évvel utóbb 1569-ben a párisi egyetem egy nagynevű tanárával *Ramus Péterrel* helyezte magát érintkezésbe. De ez kevéssel utóbb, mint a Bertalan-éj áldozata meghalt s így a fejedelmi szándék meghiusult.²⁾ *Szikszói Fabricius Balás* híres pataki tanárhoz is intézett ily meghívást.³⁾

Báthory István, Kristóf és Zsigmond uralkodása alatt Erdély *katholikus* iskolái részesültek a fejedelmi pártfogás előnyeiben. A *jezsuiták* megtelepedése azoknak történetében az emelkedés korát jelezi. Kitűnő tanáraik a protestans ifjakat is körükbe vonták. Ezt az 1588-iki megyesi országgyűlés a jezsuiták ellen fölhozott panaszok sorában kiemeli. „A fiúkat — írják — atyjuk karjaiból kiszakasztani és bennünket gyermekeinkkel együtt, kiket neveltünk, halójukba keríteni szándékuk. Kolozsvárt *Akademia neve alatt erősség épült ellenünk.*“⁴⁾

Hogy egyrészről a fejedelmi pártfogás hiánya, másrészről a jezsuiták megjelenése a protestans iskolák helyzetére visszahatott, erről tanuskodik az 1587-iki országgyűlés következő fölterjesztése. „Megszolgáljuk Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy Nagyságod mind ami könyörgésünket s mind *pedig a tanuló helyeknek, schóláknak pusztságokat és a benne lakó ifjaknak fogyatkozásokat* szeme eleibe vévén, a többi között a vásárhelyi schólához ilyen kegyelmességét nyújtotta, mind az tanítóknak, s mind az tanulóknak táplálásokra méltó és szükséges subsidiumot rendelt Nagyságod. Könyörgünk Nagyságodnak, hogy Nagyságod kegyelmességét ennekutánna is efféle tanuló rendről és scholabeli építésekről meg ne vonja, hogy az ifjuságnak a tanulás-hoz jobb alkalmatossága lévén, inkább gyarapodhassanak.“⁵⁾

¹⁾ Kelt Tordán 1567. jún. 22. A bázeli egyet. könyvtár eredeti példányából közölte Zsindely István. Sárospataki Füzetek. 1861. 839. l.

²⁾ Schuller Literaturgeschichte Siobenbürgens 1857. 7. lap.

³⁾ Caesar György a Fabricius fölött tartott emlékezésében kiemeli ezt. 67 lap.

⁴⁾ Veszely i. m. 196 l.

⁵⁾ Veszely i. m. 198 lap.

De csakhamar mutatkozott a visszahatás. 1588-ban száműzetnek a jezsuiták, föloszlattatnak intézeteik. Az 1591-iki gyulafehérvári országgyűlésen még tovább mennek a protestánsok. Egyedül a csikszéki székelyek részesülnek azon kiváltságban, hogy kath. papjaikat és iskoláikat megtarthatják. „Ez felyül megnevezett helyeken kívül, — így szól a törvény — efféle religiön való tanítók mindenütt kivettessenek. . . . Azonképen sehőlájuk, templomuk ne lehessen sehöl, se Nagyságod (a fejedelem) jószágában se sehöl.“ Azonban a fejedelemnek sikerült már néhány évvel utóbb ezen törvények módosítását kieszközölni és a jezsuitákat, egy időre, az általok birt tanodákba visszahelyezni.¹⁾

IV.

Az erdélyi szászok iskolai állapotai.

Az erdélyi szászok kultúrai tekintetben a magyar korona népei között kivételes állást foglaltak el.

A fensőbb műveltséget, a fejlettebb ipart és a magasabb fokú vállalkozási szellemet, melyet Németországból magokkal hoztak, új hazájokban nemcsak megőrizni, hanem emelni is tudták. Azon előjogok, melyeket királyainktól nyertek; s azon szabadság, melyet az egész nép — nem csak egyes osztályai — a politikai közigazgatás és az egyházi élet terén élvezett, emeltyüi voltak a szellemi fejlődésnek. A *papság* is magas fokán állott a műveltségnek. Nagyrészt Németországban nyerte kiképeztetést. És egy 1444-ik évi statutum szerint, plebániát csak az nyerhetett el, ki valamely főiskola bizonyítványát volt képes előmutatni.²⁾

¹⁾ A jezsuiták tanügyi munkásságáról Erdélyben részletesen szólnunk a kolozsvári tanítézetnél.

²⁾ A bárczasági káptalan említett statutumja szerint senki sem lehet plebános »nisi . . . sit in aliquo studio generali approbatus.« *Deutsch Geschichte des Schässburger Gymnasiums.* (Brassó 1852) 3 lap.

Ezekután természetes, hogy e nép körében nagyobb számú és jobban szervezett iskolák léteztek, mint Magyarországon és Erdély egyéb részeiben. Nemcsak a városok, melyek a szász földön sürűen elhintve vannak, birtak jeles tanodákkal; a népiskolák is nagy mértékben vették igénybe a nemzetnek és papjainak gondoskodását.

Az *egyházi kerületek*, melyek itt káptalanoknak („Kapitul“) nevezetnek, gyűléseikben gyakran foglalkoznak az iskolaügyekkel. Így már 1361-ből ismerünk végzéseket, melyek a falusi iskolák tanítóiról rendelkeznek. 1397-ben a temetések után járó díjából biztosítanak nekik méltányos részt. 1438-ból tudjuk, hogy a községek fogadták föl iskolamestereiket; de a püspökök sürgetik, hogy ez a lelkének hozzájárulásával történjék.

Utóbb (1546) a *szász nemzeti egyetem* az iskolák alapításáról, tanítók alkalmazásáról fontos határozatokat hoz; az iskolák fűntartását a községeknek kötelességévé teszi és megengedi, hogy e célra a kolostorok is igénybe véteszenek. 1568-ban fölhívja a superintendenseket, gondoskodjanak, hogy a tanítók díjukat és illetményeiket pontosan megkapják.

Az 1572-iki zsinaton megállapított „Formula pii consensus“ is hangsúlyozza az iskolák fontosságát.¹⁾

A bárczasági káptalan 1578-iki szabályai pedig elrendelik, hogy a templomok jövedelmeinek egy része szegény gyermekek ruházására és ellátására fordíttassék, hogy ekként ezek is az iskolába vonzattassanak.

A *lelkészek* voltak az iskolák főügyelői. Ők határozták meg a használandó tankönyveket. A tanítóknak csak az ő megegyezésükkel volt szabad a község meghívását elfogadni

¹⁾ Kitűnik ez e helyből: »Ingens thesaurus ex scholastica disciplina et pia institutione puerili ad omnes homines emanat, sunt enim scholae bene constitutae quasi publicae officinae doctrinarum, prudentiae virtutum et disciplinae . . . Quid enim caetera omnia sine doctrinae et litterarum cultura essent aliud, quam quod apud Platonem Gorgias dicit multitudinem, copiam rerum necessariam, opes, aedificia, arma, apparatus, sine disciplina et studiis doctrinae liberalis tantum esse corpus et inutilem molem privatam omni anima.«

Ki ez ellen vétett, 8—10 forint birságnak volt alávetve. Ha a tanítóválasztás körül a község és a lelkész nem tudott megegyezni, az esperes (dekan) döntött. Csak sz. Bertalan napja után volt szabad a tanítói állomásokat keresni. A tanító, ki előbb tett lépéseket valamely állomás elnyerése végett; vagy a lelkész, ki előbb ígérte oda a községebeli állomást, 1 forint birságot fizetett. Miután a tanító hivatalát törvényszerűen elnyerte, fogadást kelle tennie, hogy hű marad protestans vallásfelekezetéhez, és hogy azon esetre, ha előkelőbb hivatalba jut, a tanítókat nem fogja üldözni.

A tanítók kötelesek voltak lelkészöknök minden lehető dologban, főleg az egyházi működéseknél, szolgálatjára lenni. Sőt tartoztak, ha épen nem mindennap, mindenestre többször hetenként a lelkésznél látogatást tenni. Aratás- és szüretkor, vagy nagy veszedelem alkalmával, szolgaszemélyzetökkel együtt tartoztak a lelkésznek segítségére lenni. Ki a népet lelkésze ellen izgatta, 10—12 forintnyi birság mellett még a kerületből kintasíttatott. A tanítók, ha szolgát fogadtak, kötelesek voltak a lelkész jóváhagyását kikérni.

A tanítók, kik lelkészeiknek nem engedelmeskedtek, 5 forintnyi birságot fizettek, vagy a kerületből kiutasítottak. Kik iszákosak, kiesapongók, kártyások voltak, testi büntetésekkel sujtattak, vagy 12 forintnyi birságot fizettek. Este 9 órakor házuknál kelle lenniök. Az iskolaépületben tiltva volt táncmulatságot rendezniök; kik ezellen vétettek 5, advent- és nagybőjtben 12 forintnyi birságot fizettek. Tiltva volt a tanítóknak borbély, asztalos, pintér, vagy egyéb mesterséget űzni. Pálinkát sem volt szabad mérni; bort, csak a lelkész jóváhagyásával.

A törvények még hajviseletüket és ruházatjokat is szabályozták. Hosszú, a vállakra leomló haját viselni nem volt megengedve. Tiltva volt oláh, vagy lengyel ruhát használni, továbbá rókaprémes mentéket, ezüst csattokat, selyem öveket, sarkantyúkat stb. viselni.¹⁾ Ki ezellen vét, vagy a tiltott ruhadarabtól megfosztatik, vagy két tallér birságot fizet.

¹⁾ Egy 1572-iki zsinati törvény által tiltatnak: »Pilei marte scythica obducti, mentecae decurtatis manicis, laicorum more confectae,

A tanító főkötelessége volt a hittan elemeire oktatni tanítványait. Oly községekben, melyekben diakonusok voltak alkalmazva, ezek magyarázták a katekizmust, a tanítók pedig csak emléztették. Kisebb községekben nem csak tanítványaiknak, hanem ünnepek és vásárnapok délutánjain a templomba összegyűlekezett népnek is a tanítók magyarázták a katekizmust; sőt régi szokás szerint vecsernyék után prédikációt is tartottak. A templomi énekekre ők oktatták a tanulókat. A rendes tantárgyakon (olvasás, írás, számtan) kívül számos szász helységben a latin és görög nyelv is taníttatott.

A tanítók jövedelme rendszeren a község pénztárából fizetett évidíj mellett a lakosokra kivetett illetményekből állott. Legtöbb községben azon lakosok, kik saját marhájokkal művelik földeiket, egy köből búzát, kik két holdnál kevesebbet birnak, félköblöt, a birtoknélküliek 5 denárt fizettek. A nagy temetésért járó 25 és a kicsinyért járó 16 dénár egyharmada a tanítót illette. A tanítónak meg volt engedve, tanítványait bizonyos házi és külső munkákra használni. De tilta volt őket túlterhelni, vagy oly szolgáltokra kényszeríteni, melyek méltatlanok voltak s rendszerint nőiszolgák által végeztettek; nehogy ilyképen az iskola látogatásától elriasztassanak.

A tanítók kötelességéhez tartozott a hajnali és esti harangozásról gondoskodni; úgyszintén a superintendensek körleveleinek tovább szállítását eszközölni.¹⁾

V.

Elemi iskolák.

Azon korban, melyről értekezünk, az egész tanügyet, az iskolák minden fokait fölkaroló szervezet nem létezett.

oblongi et humeros circumvolantes capilli, fibulae argentae, tunicae praetiosioris materiae, scilicet lazur, granatho, machair (?) cujuscumque coloris, cinguli item sericei, elevati calcanei et soleae annuli.

¹⁾ Az előadottak összeállítvák azon zsinati és egyéb törvényekből,

Sem az állam, sem az egyházak nem bírtak közegekkel, melyek hivatva lettek volna az iskolákra fölügyelni, azoknak tanrendszert előírni, vagy a főnállót módosítani.

Minden főpap, főúr, vagy város, saját belátása szerint rendelkezett iskolájáról, kinevezte a tanítókat, megállapította azok számát, qualificációját, fizetését; meghatározta a tantárgyakat, a tanrendet, az iskolai szabályokat.¹⁾ Ennek természetes következménye volt a legnagyobb különféleség az iskolák körében. Mindegyik sajátos szervezettel bírt. És ugyanazon iskola szervezete időnkint változott, amint változtak azok, kik föntartották, s azok, kik tanszékeiket elfoglalták. Valamely iskola, mely bőkezű pártfogók és jeles tanárok által a virágzás magas fokára emeltetett és a főiskolák színvonalát megközelítette; utóbb midőn megvonatik tőle az anyagi támogatás, vagy jelentéktelen férfiak állanak élén, teljes jelentéktelenségre süllyedt.

Innen van, hogy gyakran kis faluhelyeken a latin, görög sőt néha a zsidó nyelv is taníttatott; ellenben nagy városok iskolái néha csak az elemi ismeretekkel foglalkoznak.

Az iskolák különböző fokai sem voltak oly szorosan megkülönböztetve és elválasztva, mint ma; működési körük, tantárgyaik, osztályaik száma nem volt állandón megállapítva.

Ha tehát mindamellett a XVI. század iskoláit osztályozzuk, és megkülönböztetjük az *elemi iskolákat*, a *gymnásiumokat*, az *akadémiákat*, nekünk kell ellesni a jellemvonalásokat, melyek által egymástól különböztek.

Az *elemi iskolák* azok, melyek rendszerint a plebániák mellett állottak fön, s tantárgyaik a hittan-, írás-, olvasás- és számolásra szorítkoztak. Németországban ezek „*német iskolák*“-nak neveztettek, mivel a tannyelv a német volt, s a

szabályokból, melyeket *Salzer Mihál* közölt ily című értekezésében: »Zur Geschichte der sächsischen Volksschule in Siebenbürgen.« A megyesi evang. gymnasium 1861 és 1862-iki programjában.

²⁾ Némileg kivételt tesz az erdélyi szász föld, melynek egyes kerületeiben, mint láttuk, iskolai törvények voltak megállapítva.

klassikai tanulmányok kívül állottak körén.¹⁾ Ezen elnevezéssel felső Magyarország némely városaiban is találkozunk,²⁾ ellentétben a „*latin iskolák*“-kal, melyekben a latin nyelv tantárgy és az előadás nyelve is volt.

Ezen elemi iskolák számáról, belső szervezetéről teljesen hiányoznak adataink.

Valószínű, hogy a kath. elérus erkölcsi és kultúrai súlyedése a XVI. század elején, kedvezőtlenül hatott vissza a népnevelés ügyére is, mely egészen a lelkészek kezeibe volt letéve. Utóbb *Oláh Miklós*, felfogva ezen ügy vallási és nemzeti horderejét, szokott buzgalomával karolta föl. Az 1560-ik évi nagyszombati zsinat — főnnebb érintett — határozataiban kötelességévé tette a lelkészeknek, hogy hiveiket a hittan elemeiben oktassák; az evangéliumokat, epistolákat, a katekizmust, az apostoli hitvallást és a közhasználatban levő imádságokat magyarázzák. Ugyanakkor elrendelte, hogy minden plebánia, vagy a szegényebbek többen egyesülve, *iskolamestert* (ludi magister) alkalmazzanak. Ennek hivatása az ismeretek elemeibe beavatni a gyermekeket; vagyis az *olvasásra, írásra, egyházi énekekre és a valóstanra* tanítani.³⁾

Mennyiben lettek foganatosítva e zsinati végzések, arról nincs tudomásunk.

A *protestáns* egyházi gyülekezetek is odahatnak, hogy elemi iskolák lehetőleg minden plebániában létesíttessenek. És egy kimutatás, mely a XVII. század első éveiben készült, csakugyan állítja, hogy minden prot. község — a legszegényebbek kivételével — külön iskolamesterrel birt.⁴⁾

Mikép képeztettek ki, s mily képzettséggel bírtak a kath. elemi iskolák tanítói: adatok hiányában nem határozhatjuk meg.

¹⁾ Raumer Károly, »Geschichte der Pädagogik.« Stuttgart. 1843. I. 279, 286 ll.

²⁾ Így Selmeczen, Körmöczön, Késmárkon a városi latin iskolák mellett magán vallalkozók által létesített iskolák »német iskolák«-nak neveztetnek.

³⁾ XXIV. XXV fejezet, Péterfy i. m. 105. s. kk. ll.

⁴⁾ Lampe i. m. 571. s. kk. ll.

A protestánsoknál az ifjak, mielőtt a külföldi főiskolákra utaztak, vagy ha innen visszatértek, mielőtt lelkészi állomásokra alkalmaztattak, rendszerint falusi iskolákban kezdték meg nyilvános pályájukat. És kétségtelen, hogy azon gyakorlat, melyszerint az iskolák tanszékei lépesöklül szolgáltak a lelkészi hivatalokhoz, az iskolaügyre nézve mindenekfölött előnyös volt.

Mind a katolikusok-, mind protestánsoknál a tanítók a templomban is szolgáltak, az isteni tiszteletnél, temetéseknél segédkeztek a papnak, s a templomi éneket vezették.

Az, hogy tanítók egyuttal a jegyzői teendőket is viselték, a ritkább esetekhez tartozik.

A fönnebb mondottak után valószínű, hogy a legtöbb kath. és prot. plebánia mellett létezett a XVI. században elemi iskola. Azonban e munkában csak azokról leendő szó, melyeknek tanítói közül egynek, vagy többnek nevét emlékeink megőrizték.

VI.

Középiskolák.

A XV. és XVI. században a tudományos oktatás irányára eldöntő befolyást gyakorolt a *tudományok újjászülése*. A vallási eszmének eddig kizárólag gyakorolt uralmában osztozkodik most a *klassicismus*. A tanítás egyik legfőbb föladatául tekintik a klasszikai nyelvek és művek beható ismeretét. Róma és Hellasz nyelvén csinnal írni és beszélni, a remekírókat érteni és idézni: ez volt a magasabb műveltség lényeges tulajdonsága, tanítók és tanulók ambíciója. A XVI. század első tizedeiben ezen irány dominál. Midőn a vallási reformáció megindul, és a vallási kérdések a szellemeket századok óta szokatlan élénkséggel foglalkoztatni kezdik, az iskolákat is érinti e mozgalom. Katolikusok és

protestánsok egyaránt igyekeznek iskoláikat táborhelyekké alakítani, melyekben bajnokokat neveljenek hitők védelmére.

A középiskolákat a katolikusoknál a *székesegyházi* és *kolostori*, a protestánsoknál a *városi* és *főúri* tanodák képviselik.

Amazok a XVI. században is még mindig a középkori trivium és quadrivium keretében mozognak. Tantárgyaik a hittan mellett: *grammatika*, *rhetorika*, *dialektika*, *arithmetika*, *geometria*, *astronomia*, és zene, illetőleg *ének*. Írásbeli dolgozatok prózában és versben, szónoklati és vitatkozási gyakorlatok kiegészítő részei a tanrendszernek.

Azonban, miként a külföldön, úgy hazánkban is nem minden iskolában tárgyaltak az említett tudományágak teljes számban.

Így a *nagyvárad*i káptalani iskolában a tanár reggel a *grammatika* szabályait, déltájban a *rhetorikát* és *logikát* adta elő. Délután a szavalásban és a latin nyelv helyes kiejtésében gyakorolta tanítványait. A költészet és bölcészet rendkívüli tantárgyak voltak. Az énekgyakorlatokat a káptalani karénekes vezette.¹⁾

A *sírospataki* ágostoniak kolostorában a XV. század végén virágzott iskola tantárgyaira s tan módszerére érdekes világot vet egyik növendékének *Szalkai Lászlónak*, utóbb esztergomi érseknek, iskolai könyve, melybe tanárainak előadásait bejegyezte. Itt taníttatott a latin és görög nyelvtan, a szónoklattan, költészet, csillagászat, gyógytan és zene.²⁾

A XVI. századbeli székesegyházi iskolák szervezetéről legrészletesebben tájékoz a szabályzat, melyet *Oláh Miklós* a nagyszombati tanoda számára 1554-ben megállapított.

Az iskola igazgatója az olvasókanonok. Ez választja meg a *tanítót* (alolvasó, sublector), ki tudós, katolikus férfiú, amennyire lehetséges a szabad művészetek mestere legyen. A megerősítés az érsek joga. Tiszte: vasárnaponként az evan-

¹⁾ Az 1370-iki statútumok alapján. (Battyányi Leges Ecclesiasticae III. 255. l.) Kétségtelen, hogy ezek a XVI. század elején is érvényben voltak.

²⁾ E kézirat az esztergomi főegyházi könyvtárban őriztetik. Ismerteti *Lányi Magyar Egyháztörténelem*. I. 567. s. kk. ll.

géliumot magyarázni s a hittanból előadást tartani. A köznapokon magyarázza a latin nyelvtant; olvassa a költők közül: Virgilt, Horáczt, Ovidiust, Terentiust; a szónokok közül: Cicerót és Quintiliánt; a történetírók közül: Livius, Sallustius, Caesart. Ezenkívül tanítja a dialektikát, retorikát, számtant „és a többi szabad művészeteket.“ Hetenkint legalább egy írásbeli föladványt ad a tanulónak, hogy magokat a költészetben és prózában gyakorolják; szónoklati és vitatkozási gyakorlatokat is rendez.

Ünnepeken és vasárnapokon egyházi öltönyben jelenik meg az isteni tiszteleten az egész tanuló ifjúsággal; köznapokon fölváltva az ifjuság negyedrészt vezetí misére.

Segédeit (socii scholares) az idősebb és jelesebb tanulók közül választja, kik között a kisebb tanulókat felosztja; ezeknek előadásokat tartanak s velők a tanár előadásait ismétlik. Külön *énekmester* (succentor scholasticus) tanítja az egyházi éneket.¹⁾ Hasonlóan szervezett tanodák voltak a török hódítás előtt minden püspöki székhelyen; a XVI. század második felében csak *Pozsonyban, Győrött, Egerben, Zágráiban*. A *nyitairól* semmit sem tudunk.

A *jezsuiták*, kik e században hazánkban is megtelepedtek, *Nagy-Szombatban, Túrócban, Sellyén, Váradon, Gyulafehérvárott* és *Kolozsvárt* középiskolákat alapítva, ezekben sajátlagos iskolai szervezetet honosítottak meg, melyet szigorú egyformasággal Európa minden államaiban keresztülvittek.

Megkülönböztették a „studia inferiora“ (középiskolák) és „studia superiora“ (akademiák). Amazok öt osztályból állottak, melyek a következő nevekkel jelöltettek.

Infima classis grammaticae.

Media classis grammaticae.

Suprema classis grammaticae.

Humanitas.

¹⁾ „Rmi D. Nicolai Olahi Archiepiscopi Strigoniensis cum delegatis personis Capituli, nec non adhibitís etiam iudice et civibus Civitatis Tyrnaviensis, super restauratione scholae Tyrnaviensis A. D. 1554. in die Circumcisionis Domini facta Ordinatio.“ (Eredetije a primási egyházi levéltárban.)

Rhetorica.

Az iskolai tanítás és nevelés bevallott és mindenkor szem előtt tartott célja: az egyháznak hű és érdekeiért lelkesülni tudó férfiakat nevelni. Emellett azonban teljes kiterjedésében fölkarolják a klasszikai tanulmányokat. A latin nyelv ügyes kezelése szóval és írásban, előttük is főfontossággal bír. Különösen Cicerót előszeretettel tanulmányozzák és tanítják; példánykép gyanánt állítják föl, kinek irányát megközelíteni a legnagyobb dicsőség.

A görög nyelv — ámbár csak második sorban — szintén a tantárgyak közé tartozik, hasonlólag a szónoklattan és költészettan, a számtan, az ókori történelem s régiségtudomány, végre a zene és ének. A jezsuiták mindenütt kitünő eredményeket mutattak föl a tanításban. Ennek megfajtására elég kiemelni azon alapos készültséget, melyet tanszékeikre magokkal hoztak; továbbá azon önfeláldozó buzgalmat, melylyel magokat egészen föladatuknak szentelték; végre ügyes tanmódszeröket. Különösen szerencsések voltak abban, hogy tanítványaik között a verseny szellemét fölkelteni és ébrentartani tudták. Gyakori próbatételeik, nyilvános szónoklati és vitatkozási gyakorlataik, jutalmak osztogatása, stb. megannyi eszköz volt a cél elérésére.¹⁾

A magyarországi *protestáns* középiskolák, miként azok nagyobb városainkban: *Bártfán, Besztercebányán, Kassán, Selmeczen* stb. fönnállottak, külföldi minták szerint voltak szervezve. *Luther* és *Melanchthon* wittenbergi, *Trotzendorf* goldbergi és *Sturm* strassburgi iskolai rendszerei voltak általánosan elfogadva és életbeléptetve. Ezek lényegökben azonosak, csak kevésbbé jelentékeny részletekben térnek el egymástól.

Mindannyian az iskolában a templom előcsarnokát

¹⁾ A jezsuita iskolákban uralkodó rendszer 1586-ban lett a fönnálló gyakorlat után, összefoglalva, ily czimű munkálatban; „Ratio atque institutio studiorum per sex Patres ad id jussu R. P. Praepositi Generalis deputatos, conscripta.“ Megjelent Rómában 1586., s azóta számos kiadásokban.

és folytatását látják; a tanulás czéljául Isten megismerését és parancsainak teljesítését tűzik ki. A vallási tanulmányokra nagy gond és sok idő fordított. Wittenberghen a tanulók tartoztak minden reggel az ó- és újtestamentumi szentkönyvekből egy-egy fejezetet olvasni, ebéd után pedig a zsoltárokból és Luther német énekeiből néhányat énekelni. A vasárnap reggeli óráit a katekizmus magyarázata, a délutánt a szentírás olvasása és ének töltötte be.¹⁾

Luther három osztályba csoportosította a tanulókat.

Az *első osztályban* olvasni tanultak, oly kézikönyvekből, melyek az a b c mellett némi imákat tartalmaztak. Ugyanakkor Donatus latin nyelvtanát tanulták és Cato erkölcsi mondatait emlézték, úgyszintén naponként néhány latin szót kellett emlékezetükbe vésni. Miután az olvasásban jártasságot nyertek, kezdettek írni tanulni. Eközben részt vettek az énekgyakorlatokban.

A *második osztályban* a latin nyelvtan elméleti és gyakorlati oktatása képezi a főtantárgyat. A reggeli órákban mindenekelőtt Aesopus meséiből, utóbb Terentiusból, végre Plautusból olvasnak egy részletet, s azt elemezik. Közvetlenül dél előtt a nyelvtan elmélete adatik elő: az etymologia, syntaxis és prosodia. És midőn a tanító a három részt elvégezte, újra előről kezdve, ismétli. A tanulók emlézve tanulják a nyelvtani szabályokat. A délutáni órák ismét Aesopus meséinek, Mosellanus Paedológiájának, Erasmus Colloquiáinak olvasására és magyarázására fordíttatnak. Este, midőn a tanulók hazamennek, a tanító mindenkor egy költői mondatot jelöl ki, megtanulás végett. Hetenkint egy nap a vallási oktatásra szenteltetik. A tanulók elmondják a közönséges imákat, melyeket a tanító magyaráz. Olvassák Máté evangéliumát, szent Pál és János leveleit, a bölcsesség könyvét, és emlézve tanulnak néhány zsoltárt.

A *harmadik osztályban* átisméttlik a latin nyelvtant, különös gondot fordítva most már a verstanra (metrica). Miután a tanulók e téren kellő jártasságot szereztek, a tanító

¹⁾ Academiae Wittenbergensis leges de studiis et moribus auditorum scriptae a Ph. Melancthone. 1524.

a délelőtti órákban, a dialéktikát és rhetorikát tanítja. Délután Virgilius Aeneise, Ovidius Metamorphosisai, Cicerónak műve „de officiis“, vagy levelei olvastatnak. A tanulók betenkint irálygyakorlatokat mutatnak be.¹⁾

A latin mellett a görög nyelvtan is taníttatott. Azonban tanulmányozásának célja nem a nyelv gyakorlati elsajátítása, hanem csak a remekírók megértése volt. Olvasták Euripidest, Aristotelest és az újtestamentomi szentírás görög szövegét. A német nyelv helyes kezelésére is figyelem fordított. Olvasták Luther, Melanchthon, Justus Menius és Pontanus német műveit.

A bölcsészet részei gyanánt szerepelnek: a dialéktika, rhetorika, arithmetika, physika, astronomia és ethika. Az előadásokban még mindig Aristoteles, Euklides, Ptolomäus, Quintilianus, továbbá Joannes de Sacro-Busco és Puerbach művei vétettek alapul. A történelem nem taníttatott önállóan; csak az ethika függelékeül tekintették és igen föltűletesen tárgyalták.²⁾ Plinius, Livius, Sallustius, Caesar és Suetonius mellett vezérkönyvül szolgált Melanchthon műve. „Chronicon Philippi, quod Charionis nomine est vulgatum.“³⁾

A goldbergi Trötzenndorf tanrendszere a tanyagot tekintve, teljesen azonos a wittenbergivel. Jellemző sajátága az, hogy iskolájában hat osztálylyal találkozunk, és hogy az iskola igazgatásában nagy részt engedett a tanulóknak. Soraikból Oekonomusokat, Ephorokat, Quaestorokat rendelt; ugyszintén tizenöt tagból álló törvényszéket állított össze, élén a consullal.⁴⁾ Ezen gyakorlat, mint látni fogjuk, hazai tanodáinkban is meghonosított.

¹⁾ Luther M. „Unterricht der Visitatoren“ czimű, 1538-ban közrebocsátott, iratából. Raumer K. Geschichte der Pädagogik. I. 173. s kk, ll.

²⁾ Érdekes, mikép hozták összefüggésbe a két tantárgyat. »Pertinet ad ethicam doctrinam — írja Melanchthon — etiam studium colligendi virtutum exempla, negotiorum et casuum communium, et insignium mutationum in Imperiis, ex historiarum scriptis. Sed cum historiae non facile propter temporis angustiam pueris enarrari possint, privato ipsorum studio hanc operam commendo.“

³⁾ Melanchthonnak fönnebb idézett „Academiae Wittenbergensis leges“ czimű iratából.

⁴⁾ Raumer i. m. I. 216, s kk, ll.

Kevésbé volt hazai viszonyaink között kivihető *Sturm*-nak strassburgi iskolai szervezete, mely tíz osztályon vezette át a tanulót. Azonban több paedagogiai elve nálunk is alkalmazásba jött.¹⁾

Hazánkban a protestáns középiskolák, mint említettem, különböző szervezettel bírtak, mind az osztályok és tanítók számára, mind a tantárgyakra nézve.

Bárfán Stöckel Lénárd 1539-ben egészen a wittenbergi elvek és formák szerint szervezte iskoláját. Az általa kidolgozott szabályok szerint, a tanulók főgondja legyen: Isten félelme, mely a böseségnek kezdete; emiatt buzgón kell elmélkedniük Isten szavai fölött, és lelkiismeretesen teljesíteni parancsait. Minden nap reggelén, mielőtt iskolai tanulmányaikat megkezdénék, imádságokat végeznek és a szent írásból egy fejezetet olvasnak. Ünnepeken és vasárnapokon megjelennek az isteni tiszteleten, és gyakran járulnak az Úr asztalához.

Az iskola korán reggel fogadja be a tanulókat. Reggel öt órakor jelennek meg ott és déli tizenkettőkor másodszor. Három osztályba csoportosulnak. A legalsóban az olvasást, írást, a hittan elemeit tanulják. A másodikban a latin nyelvtant és Terentiust. A harmadikban a latin nyelvhez járul a görög, továbbá a mindkét nyelvű remekírók, ékesszólástan, költészet, számtan. A társalgási nyelv a latin. Minden héten a tanulók egy latin írásbeli dolgozatot készítenek, melyet mindegyik a felsőbb osztály tanulói közül részére kijelölt javítónak ad át. A legfelső osztály tanulóinak dolgozatait a tanító javítja ki. Szónoklati és vitatkozási gyakorlatok is tartatnak.²⁾

Modor városában, az 1594-ik évi tanrend értelmében, a tanulók két asztal körül voltak elhelyezve. A felsőbb osztály tanulói „primari“, az alsóbb tanulói „secundari“ neveztetnek. A főtanító (Rector Scholae) és az éneklész (Succentor) oktatták őket. A tanórák reggel héttől tízig, délután tizenkettőtől

¹⁾ Raumer i. m. I. 230. s. kk. II.

²⁾ Leges Scholae Bartensis. Stöckelnek 1540-ik évből származó keziratjából közli *Klein. Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger*. I. 332–341. II.

háromig tartottak. Reggel a tanítás előtt imádságok végeztek és az ótestamentomi szentírásból egy fejezet olvas tatott. Azután *hétől nyolczig* hetfőn, kedden, csütörtökön, pénteken mindkét osztály tanulói Mylius „Nomenclaturá- jából, vagyis szótárából, hat szót vettek föl, a melyeket kívülről megtanulták, hajtogatták, ragozták, és használatukban gya korolták magokat. Szerdán és szombaton *hétől kilenzig* a tanító *Luther* katechismusát magyarázta; a magyarázott részletet a tanulók közül a németajkúak latin nyelven, a ma gyarajkúak német nyelven mondották föl.

Nyolcztól tizig hetfőn és csütörtökön az evangéliumok latin szövegéből magyarázott a tanító egy részletet, monda tait, szavait nyelvtani fejtegetésekre használva. Kedden nyolcztól kilenzig a tanító a nyelvtani szabályokat magya gyarázta; kilenzettől tizig a primánusok *Castellio* pár beszédeit olvasták, a secundánusok a hajtogatásokban és ragozásokban gyakorolták magokat. Szerdán és szombaton kilenzettől tizig a számtan adatott elő. Pénteken nyolcztól tizig a tanulók által készített latin írásbeli gyakorlatok javí tásával foglalkozott a tanító.

A délutáni órák ekként voltak elfoglalva. Hetfőn és kedden tizenkettőtől egyig a másodévesek az éneken, az elsőévesek az írás elemeiben, betűket írva a táblára, gya korolták magokat. Egy órától kettőig a primánusok a tanító által előadott és magyarázott szókötési szabályokat emlézik és azoknak gyakorlati alkalmazását, *Cicero* leveleit olvasva, tanulják. A secundánusok *Heiden Sebaldu*s „*Pueriles for- mulae*“ című munkájából a közhasználatú latin szólásfor mákat tanulják. Kettőtől háromig a tanító a primánusoknak *Erasmus* „*De Civilitate*“, a secundánusoknak *Cato* „*De moribus instituendis*“ című műveiből olvas föl részleteket, melyeket azután emlézve tanulnak a gyermekek. Továbbá a tanárnak kötelessége naponkint arra szorítani tanítványait, hogy a latinul előadottakat anyanyelvökre lefordítva ismételjék, és leírják. Minden kedden este pedig a tanulók szállásukon készítenek, a tanító által kijelölt tárgyakról, írásbeli gyakorlatokat, s ezeket pénteken délután magokkal hozzák az iskolába.

Szerdán és szombaton délután csak egy órát töltöttek a tanulók az iskolában, s ezt is énekgyakorlatra szentelték. Pénteken tizenkettőtől egyig ismét énekgyakorlat volt; egytől háromig a kedden kijelölt írásbeli dolgozatok kijavításával foglalkoztak; mire a tanító újabb tárgyat jelölt ki feldolgozás végett.

Pénteken tizenkettőtől egyig ének; egytől háromig a tanító Cicero leveleit és Castellio párbeszédeit magyarázta; figyelmeztetve tanítványait a szebb helyekre, az ékebb szövegmokra.

Az ünnepek és vasárnapok kizárólag az isteni tiszteltnek és vallási gyakorlatoknak voltak főnntartva. Szokás volt, hogy a tanító az ünnep evangéliumából a legfontosabb mondatot kijelölte avégett, hogy azt a tanulók emlékeztetőbe vessék.¹⁾

Az előadások és az iskolai társalgás közege kizárólag a latin nyelv volt.

Évenként négyszer vizsgálat tartatott: január 2-án, április 1-én, július 1-én és szeptember 29-én.

Az iskolai fölügyelőség három scholarchára, vagy visítatorra volt bízva; a lelkész, egy szenator, s a város jegyzője viselték e tiszteket; ezek az iskolát gyakran látogatták, a tanítókat és tanulókat kötelességeik teljesítésére buzdították.

A büntetésekre nézve a tanító azon általános utasítást nyerte, hogy a tanulók megbüntetésében és megfeggyezésében a hanyagságtól tartózkodjék; mindazáltal szigorú legyen kegyetlenség nélkül, és megrójon szidalmazás nélkül. A részletekre áttérve, a vesszőzés büntetése van szabva azokra, kik kellő ok nélkül az iskolából és a templomból elmaradnak, a tanítónak nem engedelmeskednek, kik az iskolában a rendet és nyugalmat zavarják, vagy más kihágásokat követnek el. A testi büntetést pénzbírság is pótolhatja.²⁾

¹⁾ „Brevis ordo lectionum discipulis in schola regii oppidi Modor observandus. Propositus 3 die martii, anno gratiae 1594 sub Judicatu prud. et circ. viri Joh. Preieri, Rectoratu vero Caspari Agricolaie Norimbergensis lib. artium et Phil. Magistri.“ Egykorú másolat Solmeiz sz. k. város levéltárában.

²⁾ „Leges Scholae Modronsis A. D. 1594 sub Judicatu prud. et circ.

Lőcsén magasabb fokon állott a városi iskola, mert 1589-ben *négy* osztálylyal és ugyanannyi tanítóval bírt.¹⁾ Tantárgyairól és belső szervezetéről nem maradtak reánk adatok.

Azonban a szászföld reformátora *Honter János* által, a brassói városi iskola részére kidolgozott iskolai szabályzat²⁾ teljes képét nyújtja egy nagyobb város prot. középiskolájának.

Az iskola főügyelője a városi lelkész. A főtanítót, ki „Rector Scholae” címet visel, a városi tanács egy évre választja. Segédeit maga jelöli ki; közülök azok, kik a magasabb osztályokban működnek „lectores,” vagy „synergi,” kik az alsó osztályokban tanítanak „collegae” vagy „paedotribae” címet viselnek. A magasabb osztályok növendékei is alkalmazzatnak mint segédtanítók az alsóbb osztályokban. A templom karmestere az iskolában mint énektanító működik. Az iskolai előadások reggeli 6 órától 10-ig, és déli 12 órától 4 óráig folynak.

A tanoda feloszlik *nagy és kis iskolára*. Ez utóbbi hat osztálylyal bír. Az első osztályban az olvasás és írás, a többi osztályokban a latin és görög nyelvtan, számtan és földrajz taníttatott. Latin és görög remekírók olvastatnak; a szentírás latin és görög szövegéből egyes részletek említtetnek. Latin és görög írásbeli dolgozatok, prózában és versben készíttetnek.

A *nagy iskola* már az akademiák sorába tartozik.

A tanulók között a rendet és fegyelmet, magok által saját kebelökből választott tisztviselők tartják fenn. A legfőbb — többnyire valamely előkelő családnak jó erkölcsű és szorgalmas sarja, — *királyi* címet visel. (Rex adolescentum.) Alatta állanak: két *censor*, a *praefectus*, *orator*, *secretarius*,

D. Johannis Preieri latae. “Egykorú másolata Selmecz sz. k. várcs levéltárában.

¹⁾ Mylius János lőcsői tanítónak 1589 szept. 22-én a városi tanácsához intézett levele alapján. Lőcse város levéltárában.

²⁾ „Johannis Honteri Constitutio Scholae Coronensis.” Közzölto *Düek* „Geschichte des Kronstädter Gymnasiums.” (Brassó 1845) 122 s. kk. II,

aedilis, musicus, praeco. A tanulók századokra és tizedekre vannak osztva; élükön állanak a *centuriók* és *decuriók*. A király hivatala egy évig tart, a többi csak félévig. A választás alkalmával, mely szavazás útján történik, szavalatok, beszédek tartatnak.

A király elnöke a gyűléseknek és az iskolai törvényszéknek, alapján megkülönböztető jelvényt¹⁾ visel. A két *censorral* itél a tanulók vétségei fölött, megszabja a büntetéseket, öröködi a rend és fegyelem föntartására. A *praefectus* hivatása volt szabad napokon az ifjúság katonai játékait vezényelni. Az *orator* az ifjúság szónoka; ő tartotta az alkalmi beszédeket és az iskolai törvényszéknél ő volt az ügyvéd. A *secretarius* az iskolai jegyzőkönyvet vezette s egyuttal a tanulók írásbeli dolgozatait javította. A *praeco*, hirnök, összehívta a gyűlésekre az ifjúságot, megidézte a vádlottakat. Az *aedilis* az iskolai épületekre fölügyelt.

Az egész ifjúság némi katonai szervezettel birt. Két századra (*centuria*), s minden század tíz tizedre (*decas*) volt felosztva. A századosok és tizedesek közvetlen fölügyclei valának az alájok rendelt ifjaknak. Kik a szónoklati gyakorlatokban magokat kitüntették, a századosok és tizedesek hatósága alól kivétettek.

Ezen, Honter által megalapított szervezet kétségkívül jól átgondolt és üdvös hatású intézménynek tekinthető, mely alkalmas volt az önállóság érzetét és a nemes versenyt az ifjú szellemekben fölébresztetni.²⁾

A szebeni *gymnásiumnak* 1598-iki szervezete egészen hasonló ahhoz, melyet Honter Brassóban megállapított. Fölügycleje a városi tanács és a lelkész volt. A tanári személyzet állott a *főtanítóból* (*Rector Scholae*), kit a tanács választott, és a főtanító által fogadott segédekből, névszint az *olvasókból*

¹⁾ „Rex diademate supra pileum, si volet, utatur.“

²⁾ Dück i. m. 25 s. kk. II. Mellékletben közli Honternek szabályzatait. Ilyenek: „*Ordinatio scholae Coronensis — Leges scholasticae — Ordo Magistratum Scholasticum instituendi. — Leges scholasticae, secundum quas Gymnasii nostri officiales in iudicio publico officio censorum fungentes cuius delicto scholastico meritum suum lata sententia determinare jubentur.*“ 128 s. kk. II.

(lectores), kik vele együtt a magasabb osztályokat tanították, két *segédtanítóból* (collaboratores) kik a két alsó osztályt (grammatika, syntaxis) tanították, végre az *énektanítóból* (cantor).

A tantárgyak: hittan, latin- és görög nyelvtan, remek-írók, rhetorika és bölesészet.

A rectornak kötelessége az intézetbe belépő tanulót megvizsgálni, kijelölni az osztályt, mely előképzettségénél fogva megilleti, és az iskolaépületben lakását. Naponkint két előadása van, reggel egy, és délután egy órakor szintén egy. A hittant maga tanítja s ebből minden vasárnap reggel examinál. Hetenkint írásbeli gyakorlatokat készített és havonkint nyilvános előadásokat tartat a tanulókkal. Ő jelöli ki segédeinek teendőiket, a tantárgyakat, melyeket előadniok kell; minden szombaton reggel ismétlik tanítványaikkal azt, mit az egész héten át tanultak, délután pedig Luther katechismusából egyes részleteket német, latin, görög nyelven emlégetnek. Az énektanító naponkint délből tizenkettőtől egyig az énekben gyakorolja a tanulókat, ezeket ő vezeti a templomba, temetésekre és recordációkra. Pénteken és szombaton délután testgyakorlatokat tartanak a tanulók; havonkint egyszer nagyobb kirándulásokat tesznek.

A tanulók között itt is a katonai szervezet és az önkormányzat elve van uralomra emelve. A tanulók századokra, tizedekre oszlanak, századosok és tizedesek vezetése alatt. A tanulók választanak magok köréből egy *királyt* (rex), kit a rector megerősít; ez a rector által segédei közül kinevezett *két censorral* minden pénteken délután egy órakor törvényszéket tart. A többi iskolai hivatalok a következők. A *praefectus* gondoskodik, hogy a tanulók között a rend és fegyelem fűntartassék. Az *orator* megnyitja a gyűléseket. A *secretarius* följegyzi és beszedi a birságokat. A *historiographus* havonkint történeti előadást tart. A *zenészek* (musici) a templomban előénekesek. Az *aedilis* gondoskodik az iskolában a tisztaság fűntartásáról, s e célból rendelkezik a kolduló tanulókkal. A *hirnök* (praeco) végrehajtja az iskolai törvényszék által kimondott ítéletet. A két *százados* (centurio) az iskolai törvényszék elé vezeti a vétkeket. A *tizedesek* (decurio) a ma-

gasabb osztályok tanulói, kiknek felügyeletére bizatnak az alsóbb osztályok tanulói. A *könyvtárnok* fölügyel a könyvtárra. A *harangozó* (pulsantes) az isteni tiszteletnél és temetések alkalmával a papnak szolgálnak. Az *oconomus* a kapu mellett lakik, azt esti 8—9 órakor bezárja, azután megvizsgálja a lakszobákat és följegyzi a későn jövőket.

Szent György és Mihál nap körül hosszabb, farsang végén és vásárok alkalmával három napig tartó szünidő engedtetik.¹⁾

Említést kell tennünk e helyen az iskolai *játékokról* is. A protestáns iskolákban általánosan szokásos volt, hogy sz. Gál napján *kakasviadal* rendeztetett a tanulók által.²⁾ Mivel azonban ezen kakasviadatok alkalmával a tanulók összecsendülésében a kisebb gyermekeket gyakran baj érte; továbbá jóval a kakasviadal napját megelőzőleg a tanulók elhanyagolván tanulmányaikat, kakasaik betanításával foglalkoztak; több helyen, így Késmarkon 1596-ban, eltörölték azt.³⁾

Nemesebb mulatság volt a tanulókra nézve a *szindarabok előadása*. Ilyenek a jezsuiták tanodáiban rendszerint nagyobb ünnepek alkalmával rendeztettek. Nyomával birunk, hogy némely protestáns iskolákban is tartattak ily előadások. Így a kassai tanács 1557-ben 2 forint jutalmat szavazott meg a tanítónak ily szindarab előadása után.⁴⁾

¹⁾ Statuta Scholae Cibiniensis. A szobeni evang. Gymnasium 1861-iki Programmjában. 50—60 ll.

²⁾ Bocatius megénekeli ezen iskolai kakasviadaloikat. L. Klein I. 360. l.

³⁾ A késmárki 1596-iki iskolai szabályzatban olvassuk: „Auf Galli, ob man wol das Hanbeiszen und Herumreiten ausz hochwichtigen Bedenken hat eingestellt, wegen vieler Gefahr, die sich in solchen Herumreiten der kleinen Kinder oft zugetragen, dazu auch kommt, dass die Jugend etliche Wochen faszt mehr mit den Hahnen, dieselben abzurichten, als mit Büchern umgangen; nichtsdestoweniger sollen alle Schüler schuldig sein die gewöhnlichen 3 denar dem Schulmeister zu geben.“ (Késmárki levéltár.)

⁴⁾ Az 1557-iki városi számódásokban áll: »Sabbato ante Purificationis Mariae. Dem Schulmeister für die Comedia fl. 2 « (M. T. Akadémia kéziratgyűjteménye.)

VIII.

Főiskolák.

A külföld egyetemeinek szervezetével, vagyis négy karral: hittudományi, jogi, orvosi és szépművészeti karral, hazánkban úgy látszik csak azon főiskolák bírták, melyeket Mátyás *Pozsonyban* és *Budán* alapított. Amaz kevéssel alapítójának halála után elenyészett. A *budai* föntartotta magát a mohácsi vészig; és habár a XVI. század elején hanyatlásnak indult, még mindig jeles tanárokkal — közöttük több külföldi tudóssal — és nagyszámú tanulókkal dicsekedett. Sajnos, hogy részletes adatokkal e főiskoláról nem birunk.

A *pécsi főiskola*, Nagy Lajos alkotása, túlélte a mohácsi vészt. Csak 1543-ban szűnt meg. Azonban a hittudományi és ügylátszik az orvosi szakot is nélkülözte. Fősúly a jogtudományra volt helyezve, mely már azon korban is tömegesen vonzotta iskoláiba a hazai ifjúságot.¹⁾

A mohácsi vész után hazánk nem bírt egyetemmel. Azonban a pécsin kívül is találkozunk iskolákkal, melyek a középtanodák színvonalánál magasabban állanak; a meny nyiben a tantárgyak között a latin és görög nyelv mellett a héber, továbbá a hittudomány és a bölcészet is előfordul.

Ilyen akadémiává emelte a *nagyszombati főegyházi iskolát* 1558-ban *Oláh Miklós* primás, midőn annak új szervezetét kidolgozta.

Igazgatását az esztergomi főkáptalanra bízta; úgy hogy pénzügyeit a nagyprépost, az olvasó- és éneklő kánonokok kezeljék, egy negyedik kánonok pedig az intézet főügyelője (superintendens) legyen. Ez utóbbi meghatározza a tanrendet, felfogadja a tanárokat, főügyel reájok, hetenkint kétszer, pénteken és szombaton meglátogatja az egyes osztályokat és vizsgát tart a tanulókkal. Együttal hivatva van mint tanító is működni; a felsőbb osztályokban hittudományi

¹⁾ Alább összeállítjuk az adatokat, melyek e főiskolák XVI. századbeli történetére vonatkoznak.

előadásokat tart, különös tekintettel az eretnek tanok czáfolására. Ezen föltügyelő *három tanítót* (magistri) fogad.

Az első osztálynak tanítója „Rector Scholae” czimtel visel. Előadja a latin nyelvtant, magyarázza Cicerót, Terentiuszt, Virgiliust, Caesart. Idősebb és jelesebb tanítványai közül hármat vagy négyet mint altanítókat (hypodidaskalos) alkalmaz, kik a kezdő tanoncokat az írásra, olvasásra, a latin nyelvtan elemeire tanítják.

A második tanító előadja a dialektikát, a görög nyelvtant és magyarázza a görög klasszikus írókat. A harmadik végre előadja a rhetorikát, a latin, görög, és ha képes a zsidó nyelvtant is.

Minden héten megvizsgálják tanítványaikat és pedig pénteken a latin, görög és zsidó nyelvtanból; szombaton a dialektikából és rhetorikából. Ilavonkint egyszer dialektikai és rhetorikai tételek fölött disputációk tartatnak. Évenkint háromszor a kormányzó kanonok föltügyelete alatt, a kath. hitágazatok fölött nyilvános vitatkozások tartatnak a nagyobb tanulók által. Ezek a vitatkozás tárgyát írásban is kidolgozzák; munkálatjuk bemutatattatik az érseknek, ki azt, ha szükségesnek látja, az egyházmegye plebánosainak, használat végett, szétküldi.

Az ünnepeken és vasárnapokon kívül, csütörtök délután is szünet van. Továbbá farsang végén két hét, husvétkor 8 nap, aratáskor 15 nap, szüretkor két hét a szünet.

A tanulók ünnepeken és vasárnapokon misét és prédikációt hallgatnak; a ki elmarad egy forint bírságot fizet. Évenkint háromszor; husvét, pünkösöd és karácsony ünnepei előtt gyónnak és áldoznak. Naponkint reggel az előadások előtt térden állva elénekelik a „Veni Sancte Spiritus” kezdetű hymnust, a Miatyánkot, Üdvözlégyet és Hiszekegyet. Emellett imádságot mondanak el a királyért és az érsekért.)

A *jezsuiták* nagyszombati és sellyei tanodái az úgynevezett „studia superiora” jellegével bírtak. Ezek a jezsuita

1) Modus et ordo regendae scholae Tyrnaviensis, institutus per Rmum D. Strigoniensem 20. februarii A. D. 1558. Közrebocsátva a „Magyar Sion”-ban. 1867. 203 s. kk. II.

tanrend szerint 2—3 évre terjedő hittudományi tanfolyamot foglaltak magokban. A bölcészeti tanfolyam tantárgyai: a logika, metaphysika, physika, ethika, Aristoteles és Aquinói Tamás nyomán; továbbá a mennyiségtudomány. A hittudományi tanfolyam tantárgyai: a szentírás magyarázata s ezzel kapcsolatban a héber nyelv; a Theologia Scholastica Aquinói Tamás nyomán és a Casuistica.¹⁾

Figyelemre méltó tény, hogy 1571-ben Miksa király is foglalkozott azon tervvel, hogy egy kath. főiskolát fog fölállítani; evégből a pozsonyi és kassai magyar kamaráknak javaslatait kérte ki. Az utóbbi *Löcsét*, amaz pedig *Bártfát* tartotta legalkalmasabb helynek az alapítandó tudományos intézet részére. Az építés és az intézet föntartásának költségeire felsőmagyarországi egyházi javadalmakat szándékozott a király adományozni. A pozsonyi kamara ajánlotta, hogy a tanárok Németországból hivassanak meg, oly férfiak „kik az evangélium tiszta és igaz tudományát követik.” És pedig egyelőre elég lenne négy tanár; az egyik a hittudomány, a második a dialektika, a harmadik a retorika, a negyedik a nyelvtudomány tanszékét foglalná el.²⁾

Azonban e terv nem lett valósítva.

A magyarországi protestánsok magasabb tanintézetekkel *Debreczenben* és *Sárospatakon* bírtak. Ezeken is a következők voltak a tantárgyak: a hittudomány, a szentírás magyarázata; *latin, görög és zsidó* nyelvtan; a remekírók közül Cicero, Virgilius, Ovidius, Horatius, Caesar, Homer, Hesiod, Demosthenes, Isokrates, Plutarchus; a dialektika, retorika, és a „többi szabad művészetek.”³⁾

Erdélyben a *brassói* tanodában az úgynevezett „nagy iskola hasonló fokon állott.

¹⁾ Ratio atque institutio studiorum S. J.

²⁾ A pozsonyi kamara 1571. június 6. és október 3-án kelt fölterjesztéseinek eredeti fogalmazatai a m. k. kamarai levéltárban.

³⁾ Ezen iskolák törvényeiből.

A debreczeni és sárospataki iskolák belső életével megismertetnek minket ezen intézetek régi törvényei.

A tanuló, midőn az iskolába fölvétetni kíván, a főtánítónál jelenti magát, ünnepélyes beszédben adja elő kívánságát és írásbeli nyilatkozattal kötelezi magát az iskolai törvények megtartására.

A tanulók nem járnak naponkint a templomba. Köznapokon csak hatan kísérik oda a cantort. Ellenben ünnep- és vasárnapokon, úgyszintén a nagyobb ünnepeket megelőző napokon mindannyian megjelennék a reggeli és délelti isteni tiszteleten, hol nemcsak imádkozni, hanem énekelni is tartoznak. Ki meg nem jelenik, vagy ha megjelenik és nem énekel, vagy illetlenül viseli magát, 1 — 8 dénár birsággal büntettetetik. Részt vesznek a temetésekben is; az elmaradókat, aszerint amint száraz, vagy esős idő van, 3—4 dénárnyi büntetés sújtja.

Az iskolai előadásokról elmaradni tilos. Ki engedély nélkül elmarad, 3 dénárt tartozik fizetni.

Sárospatakon a tanulók magok gondoskodtak az iskolaterem fűtéséről. Télen mindegyik naponkint hozott magával néhány darab fát. A nemes ifjak és mások is, kik ettől magokat fölmenteni akarták, tél elején egy koesi fát, vagy annak árát hozták. A kályhafűtő díjára a nagyobb tanulók 3, a kisebbek 2 dénárt adóztak. A kályha kijavítására minden tanuló 3, és az ablakokra 1 dénárt fizetett.

Az iskolában a tanulók latinul tartoztak beszélni: s a magyar nyelv használata tiltva volt.¹⁾ Ki ez ellen vét, Debreczenben 3 dénárt fizetett; Sárospatakon a nagyobb tanuló egy dénárt fizetett, vagy e birság helyett 10 latin mondatot, vagy zsoltárverset tartozott megtanulni, a kisebb tanuló veréssel büntettetett, vagy latin mondatokat tanult.

Hogy a tanulók a latin nyelvet tökéletesen elsajátítsák, latin írásbeli dolgozatokat készítenek és szónoklati előadásokat

¹⁾ Debreczen: „Linguae nativae sive vernaculae licentia scholasticis in universum omnibus prorsus interdicatur.“ Sárospatak: „Nativae seu vernaculae linguae licentiam in universum scholasticis omnibus gravi sub edicto interdicimus.“

tartanak prózában és versben. Kik ezt elmulasztják, 3—25 dénárt fizetnek.

A nagyobb tanulók hit- és bölesészettudományi kérdések fölött vitatkozásokat, disputációkat rendeznek. Ezek részint nyilvánosak, amelyekre vendégek is hívatnak, részint magánjellegűek. A tanár jelöli ki a tárgyat, a védelmezőt (respondens) és a támadókat (oppugnans). Az utóbbiak közül az elsőnek félóraig, a többinek rövidebb ideig kellett kérdéseivel, ellenvetéseivel foglalkoztatni ellenfelét, ki szerényen, nyugodtan tartozott tételét védelmezni. Ha a védelmező nem jelent meg a vitatkozásra 25, ha valamelyik támadó elmaradt, 10 dénárt fizetett. Hasonlag pénzbírságok sújtották azokat, kik készületlenül jelentek meg, s a vitatkozás szabályai ellen vétettek.

Szokás volt, hogy a védelmező megvendégelte a támadókat. De megállapítva volt, hogy az ebéd legfőlebb két óráig tartson, három tál ételből és egy pint borból álljon, és 9 vendégnél több ne legyen hivatalos. Egyébkint mindenkinek szabadságában állott e vendégeskedést elhagyni. Ki többet meghív, több ételt ad, a lakomát hosszabbra kinyújtja, mint megengedve van, maga vendégeivel együtt 6—12 dénár bírságot fizet.

A magasabb osztályok tanulói, hogy magokat szerzett ismereteikben gyakorolják, rendszerint az alsóbb osztályok növendékei közül néhányat gondviselésük alá kaptak, kiknek fölügyelőik s oktatóik voltak. Gyaláztatnak tartatott, ha valaki hanyagság, vagy büntény miatt tanítványaitól megfosztatott.

Ekkor sem Debreczenben, sem Patakon nem volt a tanulóknak egyenruhájok. Csak általában tiltva volt a föltűnő, illetlen ültönyök, és különösen a magas gallér, a bő öv, katonai köpeny, tatár kesztyű viselése. A hajzat fésülésének módja kiválóan magára vonta az előljárók figyelmet. Sárospatakon egyenesen a törvény parancsolta, hogy hajukat hatulról előre fésüljék, miszerint a fülek felét fűdje, vagy legalább ezeknek szélét érje. Debreczenben a túlságosan hosszú haj viselése, vagy pedig a főnek leborotválása török

módra, 25 dénár birság, esetleg kiutasítás büntetése alatt tiltva volt.¹⁾

A játékok tekintetében a tanulók igen meg voltak szorítva. Csak a lapdázás, vagy hasonló játék volt megengedve. Ellenben tiltva volt a nyilakkal, parittyákkal való játszás, a kártya- és kockajáték, a folyóban való fürdés és csolnakázás, madarászás, télen a szánkázás és hógolyókkal való hajigálás, tornyokra, sziklákra, fákra mászkálás. Ezen tilalom elleni cselekvésre 4—12 dénár birság van szabva, vagy testi büntetés.

A tanulóknak tiltva volt fegyvert viselni. Ki ezt tette, társát párbajra hívta, veréssel fenyegette, 25 dénárt fizetett. Ki társának eselt hányt, vagy azt megverte, bilincsekbe vettetett és az előljárók ítélték fölötte. A fajtalan az iskolai börtönbe vettetik és az iskolai törvényszék elé állítatik.

A lakomák, melyeket a tanulók farsangban, vagy születésük napján tartani szoktak, eltiltattak; kik ilyeneket rendeznek 40, kik azokban résztvesznek 20 dénárt, kik idegeneket megvendégelvén lerészegítenek, 20 dénárt fizetnek.

Azok kik, a tanulók között pártoskodásokat, zavarokat, lázongásokat előideznek, az iskolából gyalázattal kiküszöböltetnek. Hasonló büntetés éri azokat, kik társaikon valamely bántalomért boszút állanak. A boszúnak egyik szokásos módja az volt, hogy többen összebeszéltek, kitzűzött áldozatukat megragadták, s lepedőbe helyezve a levegőben alá s föl hányták.

A verekedőket bilincsekbe verve börtönbe vetették, hasonlólag a tolvajokat, csalókat, a kertekben kárttevőket.

¹⁾ *Sárospatak*: „Immodestam vestitus deformitatem tam in reliquis indumentis, quam in disiectis pileis, usurpare severe prohibemus sic etiam turcicam rasuram . . . Posterior pars capillorum aut medias aures tegat, aut summas ipsas attingat.“ *Debreczen*: „Crines calamistratos, subductos, nimium longos, et instar turcici kalpagi cervici, et tantum non humero incumbentes, collare altum, vulgo miszirigaller vocitatum, chirothecas tartaricas, alias praeterquam nigri vel subnigri coloris, cingula nimium lata, et distenta, penulas denique militares, et a turcica rasura, qua caput foedissime deturpatur, abstineto.“

A rágalmazó, káromkodó, gúnyverseket szerző, első esetben nyilvánosan bocsánatot kérni kényszerült attól, kit megbántott; ha javíthatatlannak mutatkozott, az iskolából kizáratott.

Miként az erdélyi szászok gymnásiumaiban, Debreczenben és Sárospatakon is az önkormányzat elve volt uralomra emelve a tanulók között. Elöljárójukat, kit amott királynak, itt *seniornak* neveztek, magok választották, a tanárok megerősítették. Hivatása volt örködni a rend és fegyelem föntartására, a törvények végrehajtására. Kezelte és szétosztotta a szegény tanulók részére összegyűlt alamizsnát. *Kilencz* tanácsossal (*primarii*) képezte az iskolai törvényszéket. Jövedelme a közpénztárból hetenkint 10 dénár és a bírságok egy harmada. Segéde fegyelmi dolgokban a *contrascriba*, a pénztár kezelésében a *praebitor*. Minden héten osztályonkint *öröket* (*custos*) és *följelentöket* (*coricaei*) rendelt.

A tanulók tanáraikat nem csak a rend föntartása körül, hanem a tanításban is segítették. A rector az idősb tanulók közül választotta rendszerint a segédtanítókat (*collaboratores*) kik az alsó osztályokban tanítottak; vagy csak magyarázták és kikérdezték azt, mit a rector már előadott. Emellett az alsóbb osztályok tanulói csoportonkint a magasabb osztályok tanulóinak (*paedagogi*) vezetése alá rendeltettek, kiknek kötelességök volt erkölcsükre fölügyelni, őket a tanulásban segíteni.

VIII.

T a n k ö n y v e k.

1.

A tantárgyak sorában első helyen állott a hittan.

Mily hittani kézikönyveket használtak a kath. elemi és magasabb iskolákban, nem tudjuk.

A protestánsok *Luther*, *Melanchthon* és *Brentius* kate-

kizmusait használták, melyek Magyarország és Erdély nyomdáiban is többször napvilágot láttak.

Magyar nyelven *Székely István* adott ki hittani kézikönyvet: „Az keresztyénségnek fundamentumáról való tanuság.”
Krakó 1538. 1544 és 1546,

Továbbá *Heltai Gáspár*: „Catechismus, melybe a mennyei tudmánynak sommája, a derék szent írásból, és sok keresztyén tanítóknak írásokból rövideden egybe szer-zettetött és befoglaltatott.” Kolozsvár. 1553.

Hasonlag *Gálszécsi István* Krakó 1538, *Batizi András* Kolozsvár 1555 *Szikszai Hellopaeus Bálint* 1574. Debreczenben stb.

Wagner Bálint pedig 1544 Szebenben görög nyelven adott ki protestáns katekizmust.

2.

A középkor tanrendszerében a *latin nyelv* nagy szerepet játszott. Folyékonyan latinul beszélni és correcte írni, a tanulás egyik főczélja volt. Az iskolai törvények szigorú büntetések alatt tiltották a tanulóknak az anyanyelv használatát. Mihelyt az iskolába léptek Róma nyelvét kelle használniok. Kérdés, mikép volt ez lehetséges? Mikép használhatott a gyermek társalgásában oly nyelvet, melynek elemei is teljesen ismeretlenek voltak előtte? Ezen nehézséget, a tanító ügyessége és türelme mellett, kis gyakorlókönyvek voltak hivatva leküzdeni. Ilyen a következő című:

„Formulae puerilium colloquiorum latino-ungaricorum pro primis tyronibus per Sebaldum Heyden conscriptae. Debrecini. Excudebat Joannes Czaktornyaj. 1591.” (16-od réü 24 levél.¹⁾)

Ezen ritka könyvceske párbeszédeket tartalmaz majd két tanuló, majd egy tanuló és a tanító között. Tárgyaik az iskolai és házi élet legközönségesebb körülményeire vonat-

¹⁾ Egy példánya az Akadémia könyvtárában s egy a késmárki ev. lyceum könyvtár. A modori iskola 1594-ik tanrendéből tudjuk, hogy e könyv ott is használtatott.

koznak.¹⁾ Mind latin, mind magyar nyelvezete a közepszerűsége alantibb fokon áll.²⁾

3.

Némi latin nyelvismeretet föltételezett már a latin nyelvtannal való foglalkozás, miután a nyelvtani kézikönyvek mind latin nyelven voltak szerkesztve. Magyar nyelven írt latin nyelvtannak a XVII. században nem találjuk nyomát.

Leginkább a negyedik században élt *Aelius Donatus* nyelvtanát használták, melynek első része a helyesírás szabályait, a másik a nyolcz beszédrész használatának módját adta elő. Bizonyára nem létezett tankönyv, mely az iskolákban oly soká föntartotta volna magát, mint ez. A IV. században íratott és a jezsuiták még 1735-ben is használták.³⁾ Emellett még *Alexander de villa Dei* grammatikája volt elterjedve. Mindkettőt *Kaym Orbán* budai könyvtáros, magyar iskolák részére, a külföldi sajtókon többbizben kinyomatta. (1517—1525).⁴⁾

A protestáns iskolákban leginkább *Melanchthon* latin nyelvtanát tanították, mely 1525-ben első és 1542-ben hetedik

¹⁾ *Salutatio matutina, meridiana, vespertina. Sub primam pacem noctem. Dum itur cubitum. Dum reditur cubitu. Dum itur ad scholam. Inter eundum in scholam. Inter discendum in schola. De cavendis in schola corycasis. De ferula. De jentaculo. De reditu a jentando. De instrumentis scholasticis. Inter redeundum a schola. Dum instruitur mensa. A prandio redeuntium in scholam. In schola ludentium. De dimissione a litteris. Litigantium de sessione. Invitantium se invicem. D. stulio interrogantium. De absentia a schola. Mutuo gratulantium sibi. Agnoscentium sese mutuo. Litigantium de re ablata. Prodeuntium in funus. Formulae puerorum exitum e schola rogantium.*

²⁾ Példaul az első dialogus „*Salutatio matutina*“ így kezdődik:

„*Bonus dies*

Jó napotok.

Salve Clemens

Köszönök neked kelemen s a t.“

³⁾ *Kink. Geschichte der k. Universität in Wien I. 85. l.*

⁴⁾ A pozsonyi káptalani könyvtárban több példány található.

kiadását érte. *Honter* 1548 körül Brassóban szintén ki nyomatta.¹⁾

Gemmarius Tamás szebeni tanító 1528 körül maga szerkesztett és adott ki latin nyelvtant.²⁾

Honter 1535-ban Brassóban ily című kézikönyvet bocsátott közre: „Compendium Grammatices latinae.” 1577-ben második kiadásban jelent meg.

Végre 1556-ban jelent meg Kolozsvárt „Elementa Grammatices latinae pro recta scholasticae juventutis institutione ex praecipuis grammaticorum praeceptis a *Gregorio Molnár* contracta.”

4.

Miután a tanítás és társalgás nyelve az iskolákban a *latin* volt, természetesen nélkülözhetlen volt a tanulókra nézve *latin-magyar* szótár. Mindazáltal ilyet soká nélkülözni kényszerültek. Legelső *Pesthi Gábor* hatnyelvű szótárt adott ki Bécsben 1561-ben ily cím alatt: „Nomenclatura sex linguarum, latinae, italicae, gallicae, bohemicae, hungaricae et germanicae. Lingva autem hungarica noviter accessit, cum latinarum dictionum quamplurimarum, quae prius depravatae fuerant, restitutione.”

1570 körül szerkesztette *Szikszói Fabricius Balázs* sárospataki tanár „Nomenclatura, seu Dictionarium latino-ungaricum” című kézikönyvét, mely azonban számos éven át kéziratban használtatott Sárospatokon és egyéb iskolákban. Csak tizenhárom évvel halála után, 1590-ben eszközölték Debreczenben e munkának kinyomatását. 1593-ban ugyanott második és 1597-ben ugyanott harmadik kiadása jelent meg.³⁾

¹⁾ Seivert. Nachrichten von Sibeubürgischen Gelehrten und ihren Schriften. 180. I.

²⁾ Seivert. i. m. 115. I.

³⁾ Ujfalvi Imre szótárának előszavában Pesthi szótáráról így ír: „Nullum scriptum hujus generis nostris scholis, prohi dolor, antea laude dignum quod viderim exstabat, magno sane discentium impedimento, si nomenclaturae cujusdam Viennae Austriae a. Ch. 1568 (?) execu-

1597-ben *Ujfalvi Imre* szerkesztett „*Dictionarium latino ungaricum. Neveskönyv deákul s magyarul*“ című művet, mely azonban kéziratban maradt.¹⁾

Mylius János késmarki tanártól is jelent meg egy „*Nomenclatura*“, mely 1594-ben a modori iskolában használtatott. Azonban egy példánya sem ismeretes.²⁾

E szótárak lényegesen különböztek azoktól, melyeket jelenleg szoktunk használni. A szók nem a-b-c rendben vannak összeállítva; hanem a rokontárgyakra vonatkozó szók külön fejezetekbe vannak csoportosítva. Így például külön fejezeteket képeznek az iskolában, az ebédnél, sétánál, s a t. használatba jövő szavak. És e szótárak valószínűs tankönyvek gyanánt szerepeltek; amennyiben azokból a tanulóknak naponként néhány szót kellett megtanulniok

5.

A latin irálytanok közül leginkább *Wertheimer Bertalan* pförzheimi tanáré használtatott. *Heltai Gáspár* 1562-ben Kolozsvárt ily cím alatt adta ki: „*Troporum, schematum ac figurarum communium libellus ex variis authoribus in usum studiosorum Theologiae et bonarum artium collectus, una cum indice.*“³⁾

6.

A latin remekírók sorából hazai iskoláinkban a következők olvastattak. Költők: *Virgilius, Ovidius, Horatius, Terentius. Szónokok: Cicero, Quintilianus. Történetírók: Livius, Salustius, Julius Caesar. Bölcsész: Seneca. Továbbá*

sae, cui lingua ungarica tum noviter cura Gabrielis Pesthini nostris pueris difficilioribus quoquomodo expressa accessit, excipias rudimenta, quae et pancis in his partibus visa et non longe ante hanc. nata.“ (A kézirat a M. T. Akadémia gyűjteményében.) *Fabricius* első kiadásának egyetlen ismert példánya a késmarki könyvtárban. (Szabó K. közleménye. „*Sázadok.*“ 1872. 689 lap.)

¹⁾ A M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.

²⁾ A modori iskola 1594-iki taurende Selmech sz. k. város levéltárában.

³⁾ Szerzőjét, kit a kiadó elhallgat, földériti Seivert i. m. 156. lap.

Cátótól: „Enchiridion de moribus instituendis.“ *Theodul* pásztor-költeménye. *Castellio* párbeszédei. *Erasmus Rotterodamustól* „De civilitate morum.“¹⁾

Ezen latin írók műveit a külföldi sajtók számtalan kiadásokban bocsátották közre, melyek hazánkban is használtattak.²⁾ Külön kiadásokat a hazai iskolák részére rendezni, fölösleges volt. Mindazáltal egyes latin írók művei hazánkban is kiadattak.

Így Honter Brassóban kinyomatta *Terentius* költeményeit³⁾ 1548-ban közrebocsátott egy anthológiát, ily czím alatt: „Odae cum harmoniis ex diversis poetis in usum ludi litterarii Coronensis decerptae.“

Wagner Bálint brassói tanártól a következő kiadások származnak. „Insignes et elegantissimae sententiae ex *L. Annaei Senecae* ad *Lucillum* *Epistolis*, caeterisque ejusdem auctoris scriptis selectae, et in usum studiosae juventutis editae.“ (Brasso 1555.)

„Sententiae ex *Senecae* libro de ira.“

„Sententiae ex *Senecae* libello de beneficiis.“

„*Ciceronis* *Epistolae* elegantiores.“⁴⁾

Végre kétségkívül iskolai használatra adattak ki a következő munkák:

„*Liber elegantissimus, qui inscribitur Cato, de praeceptis vitae communis.* Az az igen szép könyvecske, mely neveztetik Cátónak, ki tanít ez közönséges életben kinek-kinek életit és erkölcsét hogy hogy kelljen eszesen szabni és hordozni.“ (Debreczen. 1591.)⁵⁾

„*Dicta Graeciae supientum, interprete Erasmo Rotterdamo, item Mimi Publani.* Az Görög országbeli bölcsenek szép jeles mondái, melyek az embert életiben és er-

¹⁾ Iskolai tanredek és törvényekből összeállítva.

²⁾ Régibb könyvtárainkban, Pesten, Esztergomban, Debreczenben, Késmárkon, Sárospatakon számos iskoláinkban használt példányok találhatók.

³⁾ Seivert i. m. 180 l.

⁴⁾ Seivert i. m. 478—480 ll.

⁵⁾ Egyetlen példány ezen kiadásból a késmárki ev. lyceum könyvtárában. Az 1620-ik évi kiadásból újra kinyomatta Toldy F. Magyar prózairók a XVI és XVII. századból. (Pest 1858) I 289—315 ll

kölseiben való magaviselésére intik és tanítják. Kihez addatanak az Publianusnak emlékezetre méltó mondási.“ (Debreczen 1591.-)

„Civilitas Morum *Erasmi*, in succintas quaestiones digesta et locupletata per Reinhardum Hadamarium. Az erkölcsnek tisztességes (emberséges) volta, kire tanít Erasmus, mely rövid kérdésekre oszlattatott és megőregbítettett Reinhardus Hadamarius által.“ (Debreczen. 1591.

Végre *Baranyai Decsi János* ily czimű művet adott ki: „Adagiorum graeco-latino-ungaricorum chiliades quinque ex Des. Erasmo, Hadriano Jnnio, Joanne Alexandro, Cognato Gilberto, et aliis optimis quibusque Paroemiographis excerptae, ac ungaricis proverbiiis, quoad ejus fieri potuit translatae.“

7.

A görög nyelvtan mily kézikönyvét használtak a hazai iskolákban, erre nézve nem bírnak adatokkal. A protestáns tanodákban valószínűleg *Melanchthoné* volt elterjedve, mely 1518-tól 1589-ig huszonöt kiadást ért.

Wagner Bálint brassói tanítótól jelent meg: „Compendium grammatices graecae“, mely Brassóban 1535 először, és 1662 másodszer látott napvilágot.

Károli Péter kolozsvári tanártól jelent meg: „Elementa grammatices graecae.“ Végre *Honter* is adott ki görög nyelvtant³⁾

8.

Görög remekírók közül *Homer*, *Xenophon*, *Isokrates*, *Plutarch* művei olvastattak; úgyszintén az ujszövetségi szentírás görög szövege. Külföldi kiadások használtattak.

9.

Kétségtelen, hogy Debreczenben, Nagyszombatban, Sárospatakon, sőt egy ideig Mosócson is a *héber nyelv* tanít-

¹⁾ Egy példánya a M. T. Akademia, egy a késmárki lyceum könyvtárában. Kiadta újra *Toldy* i. m. I. 251—288 ll.

²⁾ Egy példánya a M. Akademia és egy a késmárki ev. lyceum könyvtárában V. Ö. *Szabó Károly* közleményét. „Századok.“ 1872. 689 l.

³⁾ Seivert. i. m. 177 lap.

tatott. De mily nyelvtani munka alapján? E kérdést nem vagyunk képesek eldönteni.

10.

Habár a XVI-ik századbeli iskolákban, kivétel nélkül, a latin nyelv volt a tanítás és társalgás közege, a magyar nyelv nem hanyagoltatott el teljesen. Sőt a magyar nyelvtan számos helyeken a tantárgyak között foglal helyet. A XVI. században két magyar nyelvtani mű lett sajtó útján közrebecsátva. Az első latin nyelven van írva. Címe: „Grammatica Hungaro Latina in usum puerorum recens scripta. Joanne Sylvestro Pannonio antore. Neanesi A. 1539.” Négy részre van osztva, melyek a betűket, szótagokat, mondatokat és beszédet tárgyalják.¹⁾

A másik magyar nyelven van írva. Címe: „Orthographia Ungarica. Azaz igaz írás módjáról való tudomány. Magyar nyelven irattatott. Mostan pedig ujonnon megigazított és kinyomtatott. 1549. Krakó.” (Ez a második kiadás; az első, melynek minden példányai elvesztek, 1534-ben, a harmadik 1550-ben jelent meg.)²⁾ Szerzője nem nevezi meg magát. Toldy és Révész Dévay Bíró Mátyás nevezetes reformátornak tulajdonítják. Magában foglalja az a b c-t, a magán és mássalhangzókról, „e két igécskéről az ez” szülő értekezést. Hozzá vannak mellékelve a tíz parancsolat, imádságok, szent írási helyek s a t.

11.

A *rhetorika* föladata volt a tanulókat az ékes beszédre tanítani; mikép kelljen bármily előadáshoz az alkalmas anyagot kiszemelni, elrendezni, részekre osztani, megfelelően kifejezni, betanulni, végre teljesen kiejteni és hatásosan elszavalni. Idejárulnak a trópusok és figurák használatának szabályai, végre a levélírássra vonatkozó utasítások. Vezérkönyvek gyanánt használtattak *Aristoteles*, *Brenthius*, *Ty-*

¹⁾ Ezen nyelvtant újra kiadta Toldy Ferencz egész terjedelmében egy című munkájában: „A régi magyar nyelvészek Erdősitől (Pest 1866.) 3—78 ll.

²⁾ Ezen nyelvtant is újra kiadta Toldy F. egész terjedelmében, imént említett munkájában. 98—114 ll.

binus régi művei; úgyszintén *Melanchthontól*: „*Elementorum rhetorices libri duo.*“

Hontertől 1539-ban Brassóban megjelent: „*Compendium Rhetorices ex Cicerone et Quinctiliano.*“

12.

A *költészet*tanra nagy súlyt helyeztek hazai iskoláinkban is. A tanulók nemcsak elméletét sajátították el; oly ügyességre tettek szert a magasabb osztályokban, hogy nemcsak latin, hanem görög verseket is képesek voltak írni. A hazai és külföldi tanodákat látogató számos magyar ifjaktól jelentek meg nyomtatásban latin és görög költemények; többnyire üdvözlő versek tanáraik, jötevőik, tanuló társaik tiszteletére; részint önállóan, részint nagyobb munkák élén. Mondani sem kell, hogy mindehen művekben a technika bizonyos ügyességénél egyebet nem lehet keresni.

A költészettnak mily kézikönyve használtatott, nem vagyunk képesek meghatározni.

13.

A *bölcsészettudomány* következő részekre oszlott: a dialektika- (logika), physika-, metaphysika- és ethikára. Többnyire csak a dialektika taníttatott. Az egész középkorban, a XVI. században is, *Aristoteles* tekintélye volt uralkodó. Iratainak keresztény szempontokból való értelmezése és fejtegetése képezte a bölcsészeti oktatás tárgyát. A katólikus iskolákban *Aquinói Tamás*, *Fonseca* és *Toletus* műve szolgáltak vezérfonálul. Protestáns iskolák részére *Melanchthontól* a következő tankönyvek jelentek meg.

„*De Dialectica libri quatuor.*“

„*Erotemata Dialectices.*“

„*Initia doctrina Physicae.*“

„*Philosophiae moralis epitome.*“

Hazai íróktól is jelentek meg bölcsészeti tankönyvek.

Hontertől: „*Rudimenta praeceptorum Dialectices ex Aristotele et aliis collecta*“ (Brassó 1539.)

Wagner Bálinttól: „*Aristotelis libellus de virtutibus et vitiis. Sententiae diversorum auctorum de eadem materia.*“

(Brassó. 1555.) És ugyanaz kiadta görög nyelven *Aristotelesnek az erényről* („περὶ ἀρετῶν“) című művét.

14.

A *számtan* és *mértan* terén a XVI. században is még mindig *Euklides* volt a főtekintély. A legelterjedettebbek *Joannes de Sacrobusco* és *Gemma Frisius* tankönyvei valának. Ez utóbbinak munkája hazai nyelvűnkre is lefordítottatott és több kiadást ért. Így:

„Az számvetésnek rövid és hasznos uta avagy módgya, mely tanulónak hamarab való értelmekre az Frisiustól iratott számvetésből anno 1577 rövideden rendeltetett.“

„*Arithmetica* azaz az számvetésnek tudománya, mely fordítottatott Gemma Frisius *Arithmetica*jából magyar nyelvre, az calculáris számvetés is szép rövid értelemmel kiadatott.“ (Debreczenbe Rudolphus Hoffhalter nyomatta 1584.)

„Magyar *Arithmetica*, azaz az számvetésnek tudománya. Most ujonnan az Frisiusnak *Arithmetica*jából sok új és hasznos példákkal kiadatott.“¹⁾

15.

A *csillagászat*-körében Ptolomäus elvei voltak érvényben. *Cremonai Gerhard* „*Theorice Planetarum*“ és *Joannes de Sacrobusco* „*De Sphaera*“ című munkái használtattak az iskolákban. Ezzel kapcsolatban tárgyalattott

16.

A *földirat*, melynek tankönyvét hazánkban első *Honter* szerkesztette. „*Rudimenta Cosmographiae libri duo*“ című, Bâselen 1534 és Brassóban 1542 kiadott művével tette az első kísérletet. Őt térkép van hozzá mellékelve és a csillagászat elemeit is magában foglalja. Utóbb bővített kiadá-

¹⁾ Figyelemreméltó a magyar áldagozónak következő megjegyzése a társasszabályról (*regula societatis*). „Magyarországban ennek a regulának igen nagy haszna nincsen, mert a magyarok igen kemény nyakúak és egyaránt az fizetést resztelik. De mégis, ha az több speciesekről szóllunk, szólljunk erről valami keveset.“

sokat adott ki, *három*, végre *négy* könyvben. E munka a külföld iskoláiban is használtatott és számos kiadásokat ért.

Az újabb, vagy a hazai történelem nem fordul elő a tantárgyak között. Az ókori történelmet a latin és görög remekírókból tanulták.

IX.

A tanítók anyagi ellátása.

A tanítók fizetése és anyagi ellátását szabályozó törvényekről, vagy állandó intézkedésekről a XVI. században szó sem lehet. Minden város, község, főpap, vagy főúr esetéről esetre állapította meg azt akkor, midőn a megüresült tanítói állomás betöltetett. Az ellátás rendszerint évi fizetésből, a tanulókra rótt illetékekből, az egyházi szolgálatok után járó díjakból állott. Íme összcállítjuk itt a tanítói fizetésekre vonatkozó adatainkat.¹⁾

Pártfán 1568-ban a tanító fizetése 62 forint, 8 forint ajándék gyanánt, 8 köből búza, 26 öl fa. A segédtanítóé ugyanakkor 40 forint.

Hodrusbányán 1589-ben 36 forint 40 dénár.

Kassán 1557-ben a tanító évi fizetése 40 forint; a collaborátoré 16 forint; a cantoré 20 forint.

Késmárkon 1560-ban 60 forint és fa, amennyi szükséges. 1595-ben 104 forint és 24 öl fa.

Körmöczön 1578-ban 52 forint.

Löcsén 1554-ben 40 forint

1566-ben 66 forint

1574-ben 44 forint

1587-ben 50 forint

Ugyanott a segédtanító fizetése 1554-ben 16 forint, 1587-ben 29 forint.

¹⁾ Ezeket a városoknak részint levelezéseiből, részint számadási könyveiből vesseztem.

Nagyszombatban az Oláh Miklós által megállapított szervezet 1558-ban a tanárok fizetését 50 forintra, az ének-mesterét 25 forintra tette. Emellett a plébános asztalánál nyerték élelmezésöket. Ugyanott a papnövelde tanárának 1598-ban fizetése 60 forint volt. Az intézettől nyert élelmet, naponként egy pint bort, ruhamosást, és szolgáját is az intézet élelmézte.

Pozsonyban a tanító fizetése 1567-ben 25 forint.

Selmeczen a tanító fizetése 1565-ben 130 forint.

Sopronyban a tanító fizetése

1565-ben 100 forint,

1574-ben 110 forint.

Szászvárosban a tanító fizetése

1568-ban 50 forint,

1590-ben 80 forint.

Szebenben a tanító fizetése

1493-ban 20 forint

1526-ban 16 „

1530 körül 30 forint

1539-ban 64 forint

1545-ben 120 forint

1578-ban 100 forint, 3 hordó bor, 25 köböl
buza.

1582-ben 156 forint, 4 hordó bor.

1583-ban 120 forint.

1594-ben 120 forint.

Ugyanott 1530 körül a lector fizetése 12¹/₂ forint, a cantoré és collaborátoré 11—11 forint.

1555-ben a lectoré 50 forint, 1556-ban ugyanazé 60 forint.

1582-ben és 1594-ben a két lectoré 50—50 forint, a cantoré és a collaborátoroké egyenkint 44 forint.

Zólyomban a tanító fizetése

1510-ben 6 forint.

1510-ban 12 forint.

A tanulók által fizetett tandíjak körül is különböző szokásokkal találkozunk.

Bártfán 1540-ben a tanítónak negyedévenként 25 dénárt, az altanítónak a különböző osztályok szerint 1, 7 vagy 13 dénárt fizettek évnegyedenként. Ugyanott 1562-ben minden idegen tanuló évenként 2 forintot, a városban született fiúk negyedévenként 14, vagy 26 dénárt fizettek.

Késmárkon 1595-ben a tanulók évnegyedenként 2 dénárt, az év három főünnepén 2 dénárt, vagy kalácsot, a két vizsgálati napon 3 dénárt, Gallus napján 3 dénárt fizettek.

Pozsonyban 1567-ben a tanulók beiratási díj gyanánt 10 dénárt fizettek.

Szebenben 1598-ban a felsőbb osztályok tanulói egy forint, az alsóbb osztályok tanulói 50 dénár tandíjt fizettek, és a tanítók háziszukségletére fát szolgáltattak.

Miután a tanítók, a katolikusok- és protestánsoknál egyaránt, egyházi szolgálatokat is végeztek, ezekért külön díjakban részesültek, különösen a temetésekért, melyekben tanítványaikkal résztvettek. Így volt ez Nagyszombatban és Debreczenben egyaránt. Amott a tanító a díjat megosztotta a segédtanítókkal, itt a szegény tanulókkal.

Késmárkon 1596-ban nagy temetésért a tanítónak 18, a segédtanítónak 2—3, a cantornak 4 dénár járt. Középszerű temetésért a tanítónak 6 dénárt fizettek. Kis temetésnél csak a cantor jelent meg, 2 dénár díjért.

Deutschkreutz erdélyi szász helységben a nagy temetésekért fizetett 25 és a kis temetésekért fizetett 16 dénár illeték egyharmadát a tanító nyerte. Ugyanott a harangozásért is fizettek a tanítónak. És pedig a nagy harang után egy nagy kenyeret, a két kis harang után két kis kenyeret adtak. A tanító minden kereszteleés után 1 dénárt, az asszonyok beavatásánál egy kenyeret, menyegzőknél pecsenyét, bizonyos szász nemzeti ételt, két kalácsot, bort kapott.

Bártfán szokásban volt, hogy nagypénteken a tanító tanítványaival Krisztus koporsójánál a zsoltárokat énekelte. Ezért a város pénztárából 1 forintot fizettek a tanítónak.

Végre jövedelmi forrásul szolgáltak a tanítóknak az úgynevezett *recordációk*. Szokás volt, hogy bizonyos megha-

tározott napokon a szegény tanulók vagy magok, vagy a tanító kíséretében megjelentek a város előjáróinak és előkelőbb lakóinak házáinál és itt szent énekeket énekeltek; amiért azok jutalomban részesültek és pedig nemcsak azoktól, kiket megtiszteltek, hanem néha a város pénztárából is.

Így *Bártfa* város számadásaiban 1504-re 56 dénárt, 1506-ban 3 forintot; *Zólyom* város számadásaiban 1500-ban 25 dénárt, 1511-ben 1 forint 15 dénárt, 1546-ban 25 dénárt találunk bejegyezve, mint recordátiók alkalmával fizetett összegeket.

Késmárkon 1595-ben megállapított, hogy a Gallus utáni vasárnapon és a négy vásár alkalmával tartott recordátiók jövedelme a tanítót, a Márton napján és három király ünnepén tartott recordátiók jövedelme a segédtanítót illeti; a mi karácsony, husvét, pünkösöd ünnepein, a vasárnapokon és csütörtöki napokon tartott recordátiókból befolyt, a szegény tanulók segélyezésére fordított.

Sok helyütt a tanító a plébánosnak asztalánál nyerte élelmezését. Így Nagyszombatban. *Szikszói Fabricius Balázs* híres debreczeni tanítóról olvassuk a fölötté tartott gyászbeszédben, hogy midőn *Nagy-Idán* tanító volt (1550 körül) a prédikátor igen rosszul élelmezte, méltatlanul bánt vele, lealázó konyhai szolgálatokra akarta alkalmazni. És a szónok hozzá teszi: „Vajha napjainkban is ne találkoznának, kik az ifjakat lenézik, s azokat a megillető élelemtől megfosztják.”¹⁾ A tanító a várostól nyerte élelmezését *Váradon*²⁾, az uradalmi tiszttartónál *Szombathelyen* és *Ujvárbán*.

Szebenben az 1598-iki iskolai törvények megállapítják, hogy minden tanuló tartozik minden tizennegyedik napon tanítójának ételt és italt szolgáltatni.³⁾

¹⁾ Caesar György Orációja. 28. lap.

²⁾ Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem 1588 szeptember 23-án váradi tiszttartójához intézett levelében említi, hogy Várad városa szülleit a tizedtől és kilenczedtől fölmentetnei kéri, mert „azoknak hasznából az prédikátoroknak és schóla mestereknek asztalt tartandk.” (Eredetije a m. k. kamarai levéltárban)

³⁾ Schwarz K. Vorstudien zur Geschichte des städtischen Gymnasiums A. K. in Hermanstadt. Az 1861-iki iskolai programmban. 59. lap.

Általán a tanítók anyagi helyzete nem volt egyenlő. Sokan, főleg a városokban, vagy tudománypártoló főurak birtokain, igen kedvező viszonyok között éltek. Nem hiányoztak azonban oly tanítói állomások sem, melyeken nélkülözések és nyomor várakoztak a tanítókra, kik hogy életüket föntartassák, kényszerítve látták magokat oly foglalkozásokhoz nyúlni, melyek hivatásukkal legkevésbé sem állottak összhangzásban. Némelyek korcsmát vagy borbélyműhelyt nyitottak, mások mesterséget kezdettek; ami ellen a protestáns zsinatok ismételve felszólalnak.

Bocatius, mint eperjesi tanító, a következő versekben jellemezte a XVI. századbeli protestáns tanítók egy részének szomorú állapotát.

Quid contemptius est docere ludis?
 Quid molestius est docere ludis?
 Quid pauperius est docere ludis?
 Hoc olim haud bene credidi magistris,
 Quod sat experior modo magister.
 Eloquar, taceam-ne? sustinemus,
 Nos nos coelum humeris, Atlantis ingens,
 Et fors conditio rudis bubulei
 Est nostra potior: laboriosi,
 Quod noctesque diesque taediosum,
 Exantlamus onus, nec ulla nostris,
 Sors arridet; et ulla gratiarum
 Se non praeibuit optimis benignam
 Praeceptoribus arte liberali.
 O mellite magister! o juventae!
 Quondam Musae meae beatioris.
 Ipse nunc didici docere ludis
 Crucem maximam et esse id eruditis
 Taediosius omnibus molestiis.²⁾

Azonban, mit a költő általánosan mond, általános érvénynyel

¹⁾ Így p. o.* a szebeni káptalan 1597 végzéseinek 8. cikke így hangzik: „Ludirectores . . . non sint venatores, barbitonsores . . . mensatores aut alterius opificii mechanici cultores, nec diebus dominicis sublimati vini venditores.“ Az 1859-iki szebeni programm 8 lap.

²⁾ Hungaridos libri poematum V. Bartfa. 1599. 299. lap.

nem bír. A fönnebbi adatok bizonyítják és a következő lapok kiténtetni fogják, hogy a tanítói hivatal egyáltalában nem volt megvetett a XVI. században; sőt többnyire tiszteletet és előnyös anyagi helyzetet biztosított azoknak, kik azt kellően betöltötték. A tanítók állásának súlyát nem kevésbé emelte azon körülmény is, hogy többen a városok külső, vagy belső tanácsainak tagjaivá választottak, mint Bártfán, Eperjesen, Kassán, Sopronyban. Némelyeket polgártársaik bizalma városi jegyzőkké, vagy épen polgármesterekké is emelt.

X.

Convictusok.

A XVI. században általánosan uralkodó szokás volt a külföldön, hogy a közép- és főiskolák mellett *intézetek* állottak fön, melyekben a tanulók lakást, élelmezést nyertek és szoros fölügyelet alatt éltek; és pedig részint ingyen, részint mérsékelt díj lefizetése fejében. Az ily intézetek költségei részint alapítványokból, részint a községek járulékaiból, vagy végre a közönség adakozásaiból fődztettek.

Hazánkban is így volt; ámbár nálunk ezen gyakorlat nem fejlődött ki teljesen. A convictusok többnyire az iskola-épületben, vagy a tanító lakásán voltak, hol a szegény tanulók (mendicansok) lakást nyertek. Az adatok, melyeket birunk, nem elégségesek, hogy teljes képét adhassuk ezen intézeteknek, s az életnek, mely azok körében folyt. A szegény tanulók élelmezésére néhány városban alapítványok léteztek, másutt a városi pénztárból adakoztak e czélra. Többnyire a szegény tanulók magok koldulták össze élelmüket. Több városban azon gyakorlat uralkodott, hogy a polgárok sorban, naponkint más család, látta el azokat élelemmel. Különösen a protestánsok gondoskodtak buzgón szegény tanulók ellátásáról. Ezen áldozatkészségüknek köszönhatték leginkább, hogy iskoláikat oly nagy számban látogatta az ifjúság. És

Szantó István jezsuita atya emlékiratában, melyet 1600-ban a magyarországi vallási állapotokról a szentszéknek beterjesztett, a szegény tanulókról való illetén gondoskodást azon okok közé sorolja, melyek a prestantismus elterjedését Magyarországon előmozdították.¹⁾

Bártfán Stöckel Lénárd 1540-iki iskolai törvényeiben külön pontok rendelkeznek az iskolaépületben közösen lakó szegény tanulókról. Ezeknek élén a körükből választott „Senior“ állott. Naponkint reggeli 10 órakor mindannyian a városba mentek élelmiszereket koldulni. A ki elmaradt, megbüntettetett. Az ebéd közös volt; előtte és utána a legifjabbik elmondta az asztali imát. Esti 9 órakor mindannyinak a házban kellett lenni. Recordációkban csak azok vehettek részt, kik a zenében jártasak voltak. A harangozás is teendőkhez tartozott.²⁾

Hányan részesültek ezen előnyökben, nem tudjuk. Mídon *Faber Tamás* 1567-ben a bártfai tanítói állomásra meghívatott, javaslatba hozta, hogy legalább 14 szegény tanuló nyerjen ily módon ellátást a közalamizsnából; ha pedig még többen ajánlkoznának, ezekre nézve czélszerűnek vélte a golddergi gyakorlat elfogadását. Eszerint egy szegény tanulóra hét vagyonos tanuló bízatik magántanítás végett, s ezek közül naponkint más látja el élelemmel oktatóját.³⁾

Brassóban az 1547-ben elkészült iskolaépület első emeletén kilencz museum, vagyis lakszoba, volt berendezve tanulóik részére, kik itt hármankint, négyenkint laktak. Élelmet

¹⁾ „Quo facilius — ugymond — juventutem ungaricam ad se allicerent, pauperibus, qui se alere non possent, procurarunt stipendia, vel ut ipsimet cives praeberent ipsis quotidie epulas, ita ut coquerent illis una die tria aut quatuor fercula, alter altero die, et sic deinceps, donec omnes aedes percurrerent. Et hunc modum servaverunt Calvinistae Varadini . . . Pauperes igitur studiosi videntes se gratis literas graecas atque latinas apud haereticos addiscere, et praeterea laute quotidie convivari, ultro et libenter ad illos confluerunt, quorum haeresim imbibentes, in Ministros et Magistros Scholarum sunt promoti.“ (Hevenesy kéziratgyűjteménye. IX. 2 l.)

²⁾ „Leges Mendicantium.“ Közli Klein. Nachrichten. I. 340 lap.

³⁾ 1567. augusztus 26-án kelt levele, Bártfa sz. k. város levéltárában.

csak kétszer hetenkint kaptak a város költségén. Az isteni tiszteletnél és temetéseknél való segédkezésökért meghatározott díjakat nyertek. Egyenruhájok is volt; fekete felső öltönyt és czobolyprémmel ékesített füveget viseltek.¹⁾

Debreczenben és Sárospata'on is nagyobb számú tanulók laktak közösen az iskolaépületben, s a tanárok felügyelete alatt saját körükből választott előljárókkal bírtak.

Élőkön áll a *Senior*. Ez örködik a fegyelem és a törvények megtartása fölött. Itél a vétségek fölött és végrehajtja a törvényekben megállapított büntetéseket. Az ujoncztanulónak ő jelöli ki lakásaikat. Az élelmiszerekben befolyó alamizsnát az egyes asztalok közöttj szétosztja. Kezeli a közpénztárt, melyről hetenkint bemutatja számadásait a tanítóknak. Hetenkint jutalma tíz dénár.

A pénztár és az alamizsnák kezelésében segéde a *prae-bitor*; a fegyelem és rend föntartásában a *contrascriba*. A kilencz *primarius* a senior elnöklete alatt alkotja az iskolai törvényszéket.

Az *oeconomus* reggeli 3 órakor, télen nyáron egyaránt, csengetyűvel jelt ad a fölkelésre. A közös ima után felolvassa a tanulók névsorát. Vasárnap az összes tanulókat, vigiliákon azoknak harmadrészét a templomba vezeti. A temetésekre is ő vezeti az ifjúságot. Örködik a tisztaság és csend föntartására, valamint arra is, hogy a tanulók anyanyelvükön ne társalogjanak. Reggel és este bejárja a museumokat, vagyis lak-szobákat. Este ismét csengetyűvel jelt ad, mire a tanulók ösz-szegyülekeznek, meghallgatják a bibliai felolvasást, és le-feküsznek. Szombaton délután egy órakor a vétkesek az gazgatóhoz vezeti. Vasárnap vagy latin beszédet tart, vagy a bibliából betanult néhány fejezetet előad az ifjúságnak.

Az alamizsnák gyűjtését a „*Decanus mendicantium*“ vezényelte. A tanulók köréből választatnak *szakácsok* (*coqui*) és *mosók* (*lotores*). Végre az ifjabb tanulók *szolgái* (*famuli*) az idősebbeknek, kik által viszont taníttatnak.

A tanulók tartoznak a reggeli és esteli imákon, az is-

¹⁾ Dück Gesch. des Kronstädter Gymnasiums. 23. s. kk. II.

kolai előadásokon megjelenni. Csak az ebéd és vacsora utáni időt használhatták föl játékokra. A törvények áthágása pénzbírságokkal büntettetett. Egyenruha nem volt megállapítva. Csak szokatlan, különöz ruhák viselése tilalmaztatott.¹⁾

Ezen intézetek jövedelmeiről keveset tudunk; kezdetben, úgy látszik, csak alamizsnákból állottak. Utóbb lassankint alapítványok is tétettek e célra. Debreczenben a temetések alkalmával fizetett díjból 8 dénár a szegény tanulókat illette. 1592-ben pedig e város tanácsa elhatározta, hogy a malmok jövedelmének bizonyos része, az eltévedt uratlan marhák, és a magvaszakadt polgárok birtokai, melyek előbb a városi kórház javára fordítottak, ezentúl egyharmadrészben „a scholában levő tanuló deákok hasznára és táplálására rendeltessenek.”²⁾

Hodrusbányán 1576-ban mendicánsokkal találkozunk, kik a tanítónak az iskolai és templomi teendőikben segélyére vannak.³⁾

Kassán 1557-ben a város pénztárából hetenkint 25 dénár fizettetett az iskolában lakó szegény tanulók segélyezésére.⁴⁾

Körmöczön 1573-ban a tanító panaszkodik a városi tanácsnak, hogy egy idő óta elmaradván a városi pénztárból fizetett segélyösszeg, a maga költségén kénytelen ellátni a szegény tanulókat.⁵⁾

Lőcsén a Thurzó-féle alapítványból 1587 óta hetenkint 33 dénárt fordítottak szegény tanulók segélyezésére.⁶⁾

Nagyszombatban az érseki tanoda mellett 1558-ban nő-

1) A debreczeni és sárospataki collégiumok törvényeiből. (Ezen collégiumok levéltárában.)

2) Szűcs. Debreczen városának története. II. 587, 393 ll.

3) A hodrusbányai tanító 1576. február 19-én a selmecz tanácsnak írja: „Und wenn die Mendicen nicht wären, nimmer konnt ich in der Schul und Kirche bestehen.“ (Selmecz város levéltárában.)

4) A város számadásaiban hetenkint előfordul e tétel „Den Schulleren in der Schul den. 25.“ (A M. T. Akademia kéziratgyűjteményében.)

5) 1573. marczius 1-én kelt levele Körmöcz város levéltárában.

6) A Thurzó-féle „Testament-Buch“-ban 1587-től kezdve evénként előfordul e tétel „Schulern wochentlich zu Unterhalt per den. 33, thut wochen 52 = 17 flor. 16 den.“ (Lőcse város levéltárában.)

velde szerveztetett. Ennek kétféle lakói voltak. A szegény *kolduló dedkók* (mendici) naponként reggel és este, egy-egy órán át koldulva bejárták a várost, alamizsnát gyűjtve. A többi időt az iskolában töltötték. Meghatározott napokon, a tanító vezetése alatt, recordációkat is tartottak. Ezeken kívül 24 ifjú, kik magokat kötelezték, hogy az egyházi pályára lépnek, a növelében három éven át lakást, élelmet, fekete posztóruhát, könyveket és író szereket nyert. I. Ferdinánd a nagyszombati iskolában tanuló szegény tanulók segélyezésére hetenkint 2 forintot rendelt a nagyszombati harminczad pénztárából fizettetni.¹⁾

Sopronyban is létezett a XVI. században szegényebb tanulók számára tápintézet, mely azoknak szükségéről gondoskodott, a miért azok egyházi szolgáltatokat végeztek.²⁾

Szebenben a mendicánsok az iskolaépületben laktak. Elöljárójuk az *aedilis* volt, kinek hivatásához tartozott az iskolaépületben a tisztaság fűntartásáról gondoskodni és a mendicánsokra föltügyni. Naponként reggeli négy, és este hét vagy hat órakor összegyűjtötte ezeket, énekelt és a bibliát olvasta velök. Csütörtökön és szombaton kitisztíttatta általok az iskolát. Hetenkint kettőt rendelt közülök az iskola kapujához öröknek.³⁾

Váradon a Calvin felekezetéhez tartozó polgárok, meghatározott sorrendben, naponként más, látták el élelemmel a szegény tanulókat.⁴⁾

Zólyomban a szegény tanulók a recordációk jövedelmeiből segélyeztettek.⁵⁾

¹⁾ Az Oláh által 1558-ban megállapított iskolai szabályzatból. (Prímási egyházi levéltár.)

²⁾ Müllner Máttyás. A soproni evang. fűtanoda története. (Soprony. 1857.) 18. lap.

³⁾ Szebeni iskolai programm 1861. 42 l.

⁴⁾ Szántó István jezsuita elbeszélése. Hevenesi IX. 2 l.

⁵⁾ A város levéltárában őrizett számadásokból kiemeljük a következő tételeket:

1500 Scolaribus recordantibus d. 35.

1511 Scolastico ac clientibus pro recordationibus fl. 1. d. 15.

1512. Scolaribus cantantibus. d. 33.

1518. In novo anno scolaribus citaristis, hubenikom fl. 1.

Zsolnán 1578-ban *Colacinus* híres tanító háza növekedni szolgált. A medicánsokon kívül külföldiek is, csehek, sziléziaiak, poroszok, laktak nála. A főurak gyakran részesítették segélyben.¹⁾

XI.

Az első magyarországi papnöveldé.

A tridenti zsinat előtt kath. papnöveldék, minőkkel ma rendszerint minden egyházmegye bír, sem hazánkban, sem a külföldön nem léteztek. Az ifjak, kik a papi pályára kívántak lépni, a hittani tanulmányokat a káptalani és monostori iskolákban, vagy a külföld egyetemlein végezték; részben magok költségén, részben egyházi pártfogóik által, vagy e célra tett alapítványokból, segélyezve. De sem kötelezve, sem képesítve nem voltak arra, hogy együtt lakjanak, valamely külön e célra szentelt, a főpap fölügyelete alatt álló intézetben. Midőn tanulmányaikat elvégezték, megjelentek a püspök előtt. Itt megvizsgáltattak, és miután még beavattattak az egyházi szertartások, a papi teendők ismeretébe, fölvettek az egyházi rendeket.²⁾

A tridenti zsinat ezen gyakorlat célszerűtlenségét fölismervén, a papjelöltek nevelésének és tanításának ügyét beható tárgyalás alá vette. Erre vonatkozólag 23-ik ülésében fontos határozatot hozott. Elrendelte, hogy minden ér-

1) 1578. szept. 13-án kelt levelében olvassuk. „*Adolescentes, qui diutiuscule hic vixerunt, dimisi ad suos...Nunc...solummodo 8 adolescentes domi habeo: 4 scepusios, unicum domesticum, quendam rascianum et duos silesios, quorum tamen alter attingit fere fines Borussiae, qui heri vererunt cum succrescente quodam bohemo. Hos nunc saltem habeo domi, praeter mendicantes et alios pueros nobiles 23 habeo, Zolnenses non multos. Nuper fui apud Balassa et Forgach in Bitcha...petiturus subsidii quiddam pro schola.*“ (Rezik Gymnasiologiai kéziratjából.)

2) V. Ö. Theiner Ágoston. „*Geschichte der Geistlichen Bildungsanstalten.*“ Mainz 1835.

seki és püspöki székhelyen collégium alapíttassék, melyben a papi pályára készülő ifjak nemcsak közös tanításhoz és nevelésben, hanem egyúttal közös ellátásban is részesüljenek

Az előadandó tantárgyak: nyelvtan, szentírás magyarázata, szent atyák ismertetése, a szentségekről szóló tanok fejtegetése, az egyházi ének és a szertartások. Az intézet főtartási költségeinek fődözésére a püspök, káptalanának és a papság képviselőinek hozzájárulásával, megadóztathatja az egyházmegye összes javadalmait. A érsekek és tartományi zsinatok utasítottak, hogy a főpapokat ily papnöveldék fölállítására bírják.¹⁾

Borromei Károly, Milánó szent érseke, volt az első, ki a zsinat e rendeleteit végrehajtotta. Nyomban követi őt *Oláh Miklós* esztergomi érsek. IV. Pius pápa 1565-ben, bécsi nuntiusa, Delfino Zakariás bibornok által, fölhevta őt, hogy mielőbb létesítsen egyházmegyéjében papnöveldét. Az érsek sietett eleget tenni a pápai kívátnak. Azonnal gondoskodott épületről, mely a célnak megfelelne. De fölmerült akadályok miatt, az intézet megnyitását elhalasztani kényszerült. Ennek folytán V. Pius újlag figyelmeztette őt kötelességére és ígéreterére.²⁾

Oláh 1566 tavaszán összehívta káptalanát és ennek megegyezésével igénybe vette a tridenti zsinat fölhatalmazását, az egyházi javadalmak megadóztatására vonatkozólag. Megállapított kules szerint, az esztergomi káptalan összes javadalmasai együttvéve 250 forintot tartoztak évenként fizetni; ugyanannyit ajánlott föl ő maga érseki jövedelmeiből. Határoztatott, hogy végrendeleteikben a papnöveldéjéért a javára az érsekek legalább 100, a káptalani méltóságok 6, az egyszerű kanonokok 3 forintot hagyományozzanak.

Oláh ugyanakkor az intézet szervezetét is megállapította. Kormányát két fölügyelő fogja vezetni, kiket a káptalan tagjai közül az érsek nevez ki. A fölügyelők választják a tanárokat, ha lehet a Jézustársaság tagjai közül, ha pedig ilyeneket megnyerni nem lehet, a megyei papság soraiból.

¹⁾ Sessio XXIII. caput 18 de reform.

²⁾ A pápai bréve kelt 1566. február 11-én.

Az intézet egyelőre csak tizenhárom lakost volt hivatva befogadni: tíz növendéket, két tanárt, egy szolgát.

Ezen rendelkezéseket magában foglalja az alapító okmány, melyet az érsek kérésére, Miksa király is megerősített, 1567. július 1-én.¹⁾

A papnöveldé haladék nélkül megnyitott. Első főügyelői: *Telegdi Miklós* és *Novák Miklós* kanonokok. A tanárokat a nagyszombati jezsuitacollégium szolgáltatta; de ez már néhány hónap múlva feloszlott. Oláh, hogy még biztosabban megvesse az intézet alapjait, rábirta a királyt, hogy a jezsuiták által bírt két javadalmat, a *széplaki apátságot* és a *bényi prépostságot* a papnöveldének adományozza.²⁾

Az ifjú intézetre nagy csapás volt Oláh Miklós kora halála, 1568. január 14-én. Az érsekség üresedése alatt, a kamara, mely az érseki javakat kezelte, vonakodott kifizetni az alapító okmányban rendelt évi 250 forintot. A káptalan a királyhoz kényszerült fordulni, mire ez ismételve elrendelte ezen összeg kifizetését.³⁾ A kamara utóbb kísérletet tett a papnöveldétől elvonni a széplaki és bényi javadalmakat. Csak a pápai nuntius közbenjárása hártotta el e veszélyt.⁴⁾

1) Az alapító okmány nincs nyomtatásban közzétéve. Főltalálható Hevenesy kéziratgyűjteményének LXVII. kötetében.

2) Az adományozási okmány kelt 1567. október 8-án.

3) 1568. június 9-én a pozsonyi kamara, királyi parancs következtében, rendeletet bocsát Usaly Péterhez, az érseki javak igazgatójához. Ez nehézségeket tesz. Erre a kamara 1568. július 13-án fölterjesztést tesz a királynak. Ez 1568. november 28-án emlékezteti a kamarát, hogy a 250 ft. kifizetését már régebben elrendelte; „cum autem id factum non sit, et Capitulum Strigoniense denuo solutionem apud nos sollicite urgeat, . . . mandamus, ut tandem illius molesta interpellatione levemur, ut hoc fieri . . . curetis.“ A kamara e tárgyban 1569. május 13, 1570. jan. 9, 1574. aug. 3. rendeleteket bocsát Usalyhoz. (Ezen iratok a budai m. k. kamarai levéltárban.)

4) Dolphinus Zakarias 1571. aug. 21-én Belsőből az esztergomi káptalannak írja: „Uprimum a Canonicis vestris certior factus sum, qua in re auxilio meo egeretis, statim . . . S. C. Majestatem conveni, eamque accomodatissimis verbis, efficaciaeque plenius exoravi, ne Abbatia . . . ab Imperiali Camera auferatur . . . Quibus Caesar breviter respondens dixit, se maximam Ecclesiae vestrae rationem habituram. Hoc

Ezen anyagi nehézségek, hozzájárulván az érsekségnek Verancsics érsek halála után bekövetkezett újabb, hosszú üresedése, az enyészet szélére hozták rövid főnállás után a fontos intézetet. A tudós és lelkes *Telegdi Miklós* érseki helynök, buzgó igyekezetei daczára, nem volt képes föltartoztatni teljes felbomlását. Midőn *Draskovich György* bibornok a jezsuiták visszahívását Magyarországra sürgette és 1586-ban a *túróczi collegium* megalapítását kivitte, főleg azon czél lebegett szeme előtt, hogy a papnevelés ügyének újabb lendületet adjon. Azonban a helynek távolsága és kedvezőtlen fekvése megghiúsította ezen szándékát. És a szentszék bécsi követe 1588 körül Rómába jelenti, hogy egész Magyarországon nem létezik tanoda, melyben hittudományi előadások tartatnak. E bajon akként kívántak segíteni, hogy a *túróczi collégium* Kassára helyeztetnék át. A nuntius terve szerint itt legalább 100 ifjút kellene nevelni, felerészben a király, és felerészben a török hódoltság területéről. Számítása szerint az egész növelde föntartása évenként 10,000 tallért igényelne, melyet egyházi javadalmak adományozása által lehetne az intézetnek biztosítani.¹⁾

Ugyanekkor egy világi főúr foglalkozott rokonirányú tervekkel. Ez *Pálffy Miklós*, Győrnek hős fölszabadítója. 1584-ben kezdett a pápai nuntiussal értekezni egy collégium létrehozása iránt, melyet maga kívánt dotálni. Majd midőn a collégium Sellyén létesült, itt mellette ohajtott papnövel-dét fölláltítani.²⁾

igitur imprimis a vobis curandum esse puto, ut aliquem Viennae habeatis, cum mihi minime liceat quotidie in aula versari.“ (Eredetije a primási világi levéltárban.)

1) „Discurso dello stato della Religione cattolica nel Regno d'Ungheria.“ Egykorú másolata a vatikáni könyvtárban.

2) Pálffy Miklósnak élénk érdeklődése a papnevelés ügye iránt oly tény, mely eddig teljesen ismeretlen volt. Földerítik azt a *Pálffy család pozsonyi levéltárában* őrizett eredeti levelek. A nuntiusnak 1584. pridie calendas quintilis, 11 calendas sextilis, 13 calendas sextilis, és octavo calendas novembris, Pálffy Miklóshoz, ennek 1584. november 14. a nuntiushoz intézett levelei. Végre Carillio Alfons a sellyei collégium rectora 1600 jan. 30-án Pálffy Miklóshoz ir. Ez többi között megjegyzi: „Si pro 12 alumnis fundatio institueretur, oporteret pro uno quoque 50

Azonban míg e tervek nem mentek valósulásba, az esztergomi káptalan 1590-ben újra megnyitotta papnövel-dejét, a mely eredmény nagy részben *Cherödy Márk* kano-noknak volt érdeme.¹⁾ Utóbb *Kuthasy János* érsek is fölka-rolta ezen intézet ügyét.²⁾

Ezen papnövelde szervezetéről, viszonyairól és belső-életéről érdekes fölvilágosításokat nyertünk, az 159⁸/₉-ik évi számadási könyvből, melyet a nagyszombati érseki hely-nökség levéltára részünkre megőrizett.³⁾

Igazgatója és pénztgyeinek kezelője *Ruber Pál* eszter-gomi kanonok, tudós férfiú, kitől az esztergomi káptalan hajdani tagjainak szorgalmasan összeállított névsorát bírjuk.⁴⁾ A növendékek tanára előbb *Zegedei Pál*, majd ennek utódja *Zelesianus* (talán Szöllösi) *István*.⁵⁾ Fizetése évenként 60 frtból állott. Élelmet a növeldeben nyert, naponként egy pint bort⁶⁾, ruhamosást; a borbély a növelde költségén évenként nyolcz-szor megmosta fejét,⁷⁾ végre szolgáját a növelde élelmezte.

Az intézet tizenkét növendéket látott el. Ezek a kö-vetkezők voltak:

Zsolnai Dániel
Dejte János
Chéyke Máté

fl. hung. assignare. Coemenda praeterea, aut exaedificanda Selliae domus, quam inhabitarent, ad quam quidem in perpetuum sartam tectam con-servandam aliquos fl. 50, aut paulo minus essent addendi.“

1) Nevét a restaurált papnöveldei épület homlokzatára tett fölirat, örökíti. „Domus Seminarii Venerabilis Capituli Strigoniensis. Restau-rata per Dominum Marcum Cherodi de Fylethincz P. S. G. de viridi campo id temporis Seminarii Praefectum. A. D. MDLXXXX.“

2) 1597. ápril 2-án Pozsonyból az esztergomi káptalannak írja: „Seminarii certe omnium iudicio neglecti ex aliqua parte mihi jam curam incumbere optime scio; non deero meis partibus, rebus meis bene ordi-natis; interim ne illud omnino desoletur et pessum eat Dominationes Vestrae curabunt.“ (Eredetiji az esztergomi káptalan levéltárában.)

3) 1598. május 1-től, 1599. ápril 30-ig.

4) Memoria Consecrationis Basilicae Strigoniensis 147 l.

5) Az előbbi 1598 augusztus 31-ig működött,

6) A számadásokban e jegyzet áll: „Magistro etiam aliquando cum potit haustum, non est illi denegatum.“

7) A fej mosása borbély által régente általánosan szokásban volt.

Vinodoli Tamás
 Semberi István
 Zabó István
 Vasvári György
 Plesko Mihály
 Szakolczai Gáspár
 Zsolnai Gáspár
 Gengesi Péter
 „Joannes Baptista.“

Ezek soraiban az év lefolyása alatt némi változások történtek.

Zsolnai Gáspár és *Gengesi Péter* áldozárokká szenteltettek. A sziléziai származású *Dejtei György* — ki mint énekes, („discantista“) volt alkalmazva a székesegyháznál — hazájába tért vissza. Végre *Zsolnai Dániel*, magasabb tudományos kiképeztetés végett, a bécsi egyetemre küldetett. Helyökbé csak két új növendék jött az év alatt:

Gengesi Márton
 Horosiczka György.

A tizenkét növendék teljesen ingyen ellátást nyert és „*Seminaristae*“ elnevezés által lettek megkülönböztetve azoktól, kik ellátásukért fizettek, s „*Convictorok*“ -nak nevezettek. Ilyenek voltak *Jakab*, egy orgonista fia és *Mészáros János*. E kettőért összesen 71 forint fizettetett az intézet pénztárába.

A növendékek asztala egyszerű volt. Marhahús rendszeren adatott föl; szárnyasok csak kivételesen. A számadásokban csak 6 kappan, darabja 18 dénárral, és 5 lud, darabja 28 dénárral számítva, fordul elő. És e tételek igazolására, az igazgató szükségesnek látta kiemelni, hogy miután egy ideig Nagyszombatban nem árultak marhahúst, ezt kellett pótolni. Sertést csak kettőt hizlaltak.

Abból, hogy négy mérő borsót, ugyanannyi lenesét, s egy mérő árpakását szereztek be,¹⁾ következtethetjük, hogy a növeldei étlapon ezek leggyakrabban szerepeltek. Egyéb

¹⁾ Egy mérő borsó 50 d., lenese 60 d., árpakása 50 d.

főzeléket az intézet kertje szolgáltatott. Tésztás ételek igen ritkán adáltak; még a „túrós éték” — e magyar kifejezést találjuk a latin számadásban — sem lehetett gyakori, mert egész éven át csak négy font túró fogyott el.¹⁾

Bor nélkül, régi időkben, nem lehetett képzelni étkezést. A növendékek naponként délre egy messzelyt, estére ugyanannyit, ünnepi napokon egy itezét kaptak.

Nagyobb lakoma csak egyszer rendeztetett, Nagyboldogasszony napján, mikor az intézet védasszonyának ünnepét, búcsúját ülte. Ekkor, és csakis ezen egy alkalommal jöttek az asztalra czukorral s fűszerrel készített ételek. Evégből vásároltak egy font czukrot 45, egy font borsot 60, egy lat sáfrányt 50, két lat gyömbért 10 dénárért.

A növendékek ruházatjáról is az intézet gondoskodott. Köpenyt, felsőöltönyt, alsó öltönyt, nadrágot, czipőt, főveget, inget kaptak. A posztót a nagyszombati vásárokon vették, rendesen morva gyártmányt. Ára különböző volt. A finomabbnak²⁾ rőfe 1 ft. 40 dénárba, a durvábbnak rőfe csak 41—50 dénárba került. A posztó, melyet vettek, nyers állapotban volt. Ekkor a posztómetszőhöz adták. Ez előbb beázattatta, amely műtete után a posztó 10 rőf után 1½ rőföt veszített. Egy rőf után 1 és 7/10. dénárt fizettek. A szabónak egyedül a munkáért egy felső öltöny után 45, egy alsó öltöny után 32, egy nadrág után 18 dénárt kellett fizetni.

A czipőnek ára 26 és 40 dénár között váltakozott. Főveg más volt télre, ugymint kucsma bárány bőrből vidrabőrrel diszítve, és más nyárra, ugymint posztókalap.

A vászonnak, melyet ingek készítésére vásároltak, rőfe 15 dénárba került. A varrásért 18 dénárt fizettek. A czérnáért külön 4 9/10. dénárt számítottak.

A növendékekhez, az intézet költségén, évenként nyolcszor eljött a borbély és megmosta fejüket. Minden alkalommal fejenkint 4 dénárt, a tanár személye után többet, 6 dénárt, fizettek neki.

¹⁾ Egy font túró 8 d.

²⁾ Pannus *saja* (?)

Az intézet szolgaszemélyzete a következő egyénekből állott:

Kulcsár (Lévai János), fizetését borban kapta, $10\frac{1}{2}$ akót, mi $31\frac{1}{2}$ forintot képviselt.

Alkulcsár (Subclaviger), fizetése 7 forint, egy pár cipő, egy pár saru és két ing.

Kertész, fizetése 15 forint, egy pár cipő. Naponként egy iteze bort kapott.

Szakácsné, fizetése 20 forint. Naponként egy iteze bort kapott.

Kenyérsütő, fizetése 12 forint, egy pár cipő.

Pintér, fizetése 27 forint.

A papnöveldek saját szőlői voltak. A termés 1598-han 60 akó bort eredményezett. A gerencséri tizedből 42 akó folyt be.

A papnövelde jövedelme egyébként a következő volt.

Az érsektől 250 forint

A káptalantól 56 „ 50 denár

A széplaki apátságból . . . 317 „ 84 „

A gerencséri és csehii tizedek egy harmadának

bérletdíjából . . . 50 forint.

674 „ 34 „

Emellett az érsekségtől természetben 350 mérő búzát kapott.

Sajnos, hogy e képet ki nem egészíthetjük. Mert a szellemi életre vonatkozó részletek csak igen gyérek e számadási könyvben. Ismeretlen marad, mi volt a növendékek élet- és tanrendje. A legtöbben itt fejezték be tanulmányaikat és azonnal áldozárokká szenteltettek. Némelyek Bécsbe küldettek, hol az egyetemen tanuló papjelöltek részére több alapítvány létezett; vagy Rómába, hol ekkor már megnyílt volt a német-magyar collégium a magyar ifjak előtt.

XII.

Szegény tanulók segélyezése a pozsonyi kamara által.

Szegény tanulók az iskoláztatás költségeinek fődözésében sokféle segédforrásokra számíthattak. Külföldi egyetemek és hazai tanintézeteink mellett nem jelentéktelen alapítványok, amott bursák, itt convictusok is léteztek. A főpapok főurak sőt még a városi hatóságok jótékonyága is sokaknak nyújtott eszközöket arra, hogy magokat kiképezhessék. A koldulást sem tekintették azon korban lealázónak; a szegény tanulók énekelve bejárták a vagyonasabb házakat anélkül hogy emiatt pirulniok kellett volna szerencsésebb társaik előtt.

A kormányhoz, illetőleg a *pozsonyi magyar kamarához*, is gyakran fordultak a szükségben szenvedő tanulók és más tudományokkal foglalkozók, és reszesítették azon évi 300 forintnyi összegből, mely a kamarai költségvetésben szegények segélyezésére volt kirendelve. A *Nemzeti Múzeum* kéziratgyűjteménye az 1569—1596-iki évekből *huszonhét* kedvezően elintézett folyamodványt tartott fön. Ezek sok tekintetben érdekel birnak, a folyamodók személyei és folyamodások indokolása miatt. A folyamodók részint hazaiak, részint külföldiek. Némelyek egyszerűen azzal indokolják kérelmüket, hogy szegények és árvák, s 10—25 dénárt kapnak. Mások kiemelik, hogy Bécsben a jezsuiták növendékei (mint 1590 júl. 21-én Uclanovits Miklós) s 40—50 dénárt kapnak. Chernkeozy János föltárja, hogy pap akar lenni, s 50 dénárt nyer. Novákh Pál ellenben, bár „*Philosophiae baccalaureus*” és szintén az egyházi rendeket készűl fölvenni, 1596 szept. 20-án 25 dénárt nyer. Hegy János és Imre testvérek 1590 márczius 17-én, avégett kérnek segélyt, „*ut cursum studiorum . . . in aliquo praeclaro Gymnasio*” folytathassák; három magyar forint utalványoztatik részökre, De három évvel utóbb, 1593 aug. 27-én Samsinoczy András

és Csabay Máté nagyszombati tanulók, bár „artium liberalium gratia“ Rómába készülnek, csak 12—12 dénárt kapnak utiköltséggül.

Nem hiányoznak olyanok sem, kik a kamara elnökeit és tanácsosait ékes ódák és phrasisokban dús levelek által igyekeznek megnyerni. Így Obratkovics Mihál horvát ifjú, a bécsi egyetem tanulója s „Philosophiae baccalaureus“ 1590. márczius 19-én egy költeményét ily sorok kíséretében teszi át. „Scio . . . Vestras Dominationes amare liberales disciplinas, e quibus divina poesis non aliter lucet, quam Berecynthia inter stellas minores. Talis ea est, qualis sydereae sublustri noctis in umbra Hesperus, astrorum decus et pulcherrimus ignis, eminet apparens. De fonte huius scientiae laborem meum D. V. in genere consecro.“ A levél a következő hátrattal van ellátva. „D. Perceptor. Huic litterarum et bonarum artium studioso carminibus oblatis suam poesim commendanti, viatico destituto, date ex pecunia eleemosinaria 50 nummos hung. (= 1/2 taller) accepta quietantia. . . . Ex Consilio Cam. Hung. Episcopus Nitriensis.“ E siker által buzditva, három évvel utóbb, 1593 márczius 19-én ismét egy verssel kereste föl a kamarát. Most egy forint utalványoztatott részére.

Külföldi utazó tanulók is nem ritkán jelentek meg Pozsonyban s igénybe vették a kamara segélyezését. Így 1583 an. 17-én Cambius Vilmos *brüsseli* „miser studiosus“; 1583 jún. 7-én Rehe Vilmos *hallei* „artium liberalium studiosus“; 1590 május 21-én Amerimus Jeremos *sziléziai* és Geszler György *svábországi* „miseri studiosi“; 1590 május 29-én Michaelis András, ki „ex Francia Orientali“ került Pozsonyba.

Ezek csak átutaztak. De voltak olyanok is, kik hazánkban tanítói állomásokat kerestek, vagy találtak is; de különféle csapások által sújtva szegénységre jutottak. Ilyen volt 1569-ben a wormsi „Magister Michael Westermann ss. Theol. Baccalaureus“, ki Pozsonyban szerzett magának hivatalt, de ezt, súlyos betegségbe esvén, elvesztette. 1587-ben „Joh. Stussini Sicherhausanus“ eredmény nélkül keresett alkalmazást. „Longum iter emensus sum — irja — et

nullibi, ubi studia litterarum vacent, locum habere potui.“ Ugyanemiatt panaszkodik 1587-ben „Michael Scotus studiosus.“ Azért jött Pozsonyba „quod hic scholasticam functionem me nacturum censuerim. Spe autem fallente hinc vicissim discedere cogor.“ Végre kiemelem *Wendeltus Dávidot*, ki a szebeni iskolában két éven át „docendo sacras artes et honestatem“ működött; s 1590 nyarán hazájába visszatérni szándékozván, hivataláról lemondott. Azonban útközben sok veszély érte, melyet ékes nyelven leír. Egy folyó hullámaiban majdnem sirját lelte. Innen menekülve rablók kezeibe került, kik életét megkímélték, azonban pénztől fosztották meg. Most azon kérelemmel fordul a kamara elnökéhez, hogy vagy hivatalt adjanak neki, vagy legalább segélyt „ut Academiam aliquam rursus invisere possim.“¹⁾

¹⁾ A Nemzeti Múzeum kézírataiból.

A magyarországi és erdélyi iskolák a XVI. században.¹⁾

1.

Bajmócz (Protestáns).

Ezen nyitramegyei hely iskolája a Thurzókban lelkes pártfogókkal birt.

Tanítói közül ismereteseek :

1580 *Mensatoris Dániel*.

1582 *Serator György*.

1599 körül *Teka András*.²⁾

2.

Bakabánya (Protestáns).

Tanítók :

1565 *Jenckner György*.³⁾

1576 *Aurora (Hajnal) Ábel*.⁴⁾

3.

Bán (Protestáns).

Tanítók :

1567 körül *Galacei (vagy Collacinos) Miklós*.⁵⁾

¹⁾ Itt következnek betűrendben azon magyarországi és erdélyi iskolák, melyeknek XVI. századbeli történetére, részint a nyomtatásban megjelent, vagy kéziratban levő történeti művekben, részint a levéltárakban és kéziratgyűjteményekben részletes adokat, gondos kutatásaim közben, föltalálnom sikerült. Mellőzöm tehát azon iskolákat, melyekről egyebet, mint azt hogy fönnállattak, nem tudunk. Gyakran oly munkákra kelle támaszkodnom, melyek felsorolván a tanítók neveit és megjelölvén működésök idejét, a kutforrásra nem hivatkoznak. A felelősséget ily esetekben mind a nevek orthographiájára, mind a chronológiára nézve az illető munkák szerzőire hárítom. A latinra fordított neveket változtatlanul adom, s csak akkor csatolom hozzá a magyar, vagy német eredeti nevet, midőn azt teljes biztossággal állapíthattam meg.

²⁾ Rezik Gymnasiologia Evangelica. Kézirat a Nemzeti Múzeumban.

³⁾ Szeptember 21-én kelt és Selmecz város tanácsához intézett levele e város levéltárában.

⁴⁾ Bartholomaeides 73 l.

⁵⁾ Bartholomaeides 45 l. Wallaszky 171 l.

1567 *Thüróczi Jeromos.*¹⁾

Illésházy István a XVI. század végső éveiben gymnásiummá tervezte átalakítani, s e czélból Wittenbergből egy tanárt hívott meg. De tervét csak neje valósította, 1609-ben.²⁾

4.

Bártfa.

Sárosmegyének ezen ma jelentéktelen, csak hatalmas gyógyjerejű forrásairól ismert, szabad királyi városa, a XVI. században élénk szellemi életnek volt színhelye. Lakóinak száma jóval meghaladta a mostanit. A nagy piacot környező emeletes házakban lakó polgároknak a Lengyelországból átvezető kereskedelmi út sokféle alkalmat adott vagyona szert tenni és a művelt külfölddel érintkezni. A piac közepén emelkedő városházából, mely a XVI. század első éveiben építve,³⁾ a góth és renaissance styl átmeneti formáit tünteti föl, tekintélyes bírák és tanácsnokok igazgatták a várost.

Iskolája is híres volt. Már a XVI. század első éveiben szerepelnek számadásaiban, a közpénztárból iskolai szükségletekre tett kiadások. Majd az iskolatermet kell jó karba hozni,⁴⁾ majd a tanító és tanulók részesülnek a város bőkezűségében.

A tanítók fizetése nem fordul elő. Ez igen csekély lehetett, mert élelmezésüket a plébános asztalánál nyerték; csak 1506-ban történt erre nézve kivétel, midőn a tanítót 7 forinttal kárpótolták.⁵⁾ A tanítók templomi szolgálatokat is végeztek. Többi között nagypénteken a szent sírnál tanítványaikkal a zsoltárokat olvasták, miért a város (1513–1536) 1 forintot fizetett, a tanulókat pedig két ebéddel jutalmazta;⁶⁾

¹⁾ Hornyánszky 209.

²⁾ Wallaszky 177 l. Ribini 427.

³⁾ A városház építésére vonatkozólag a számadási könyvek 1506—8 érdekes részleteket tartalmaznak.

⁴⁾ Például 1502 „Carpentariis et ad dealbationem stubae scholarium et certis operariis den. 96.”

⁵⁾ A város számadásaiban: „Georgio baccalaureo scolastico, eo quod apud plebanum mensam fere per unum annum non habuit, in recompensam mensae eiusdem dedimus fl. 7.”

⁶⁾ A templom számadásaiból: 1512 „Sabbato ante palmarum scholaribus pro duobus prandiis, den. 47.” — 1513 „Scolaribus pro duobus prandiis pro lectione psalterii ante sepulcrum den. 55.”

a szent sirt őrző tanulók külön díjban részesültek,¹⁾ s azok is kik Úr napján az oltári szentséget énekelve kísérték, és ezeknek a város reggelit is készítettett.²⁾ Ezenkívül a tanács egyéb czimek alatt is juttatott némi csekély összegeket a szegény tanulóknak.³⁾

A régiebb tanítók közül ismerjük:

1506 *György* baccalaureust.⁴⁾

1520 körül a lindai *Eck Bálintot*, ki utóbb főbíróvá lett.⁵⁾

1532 *Kreyl Márkot*.⁶⁾

Ennek utódjává a tanács meghívott egy férfit, ki hivatta volt az iskola hírét és emelkedését megalapítani. Ez *Stöckel Lénárd*. Bártfán 1510 körül született. Hasonnevű atyja a város jelesebb polgáraihoz tartozott és a közbizalmat teljes mértékben bírta. 1515-től a templom gondnoka volt,⁷⁾ a mely hivatalt 1520-ban a főbírói tiszttel cserélte föl. Fiának kiképzésére nagy gondot fordított, s azt Kassára küldötte, hol a híres *Coxe Lénárd* angol tudós tanított.⁸⁾ De midőn a halál korán elragadta, jó névnel egyebet alig hagyott fiára. Ez nélkülözések közepette kényszerült folytatni és befejezni tudományos kiképzését.⁹⁾ Korán megismerkedve és megkedvelve a protestáns tanokat, hogy magát azokba tükéletesen beavassa, a wittenbergi egyetemre ment, hol az 153 $\frac{1}{4}$ -iki tanévben jegyezte magát az anyakönyvbe. Társai itt *Dévai Biró Mátyás*, *Gálszécsi István*, *Sylvester* (Erdősi) *János* stb.¹⁰⁾ Jeles tehetségei, szorgalma és szeretetreméltó módora által kivált társainak nagy töme-

¹⁾ A templom számadásaiból. 1513 „Scolaribus sepulcrum custodientibus den. 7.“

²⁾ A város számadásaiból.

³⁾ A város számadásaiból: „1502 feria 6 post Epiph. recordantibus scolaribus ort. 1.“ — 1503 „Scolaribus pro recordatione den. 54.“ — 1506 „Scolastico ex parte commemorationum unius quartalis anni fl. 3.“ s a t.

⁴⁾ A városi számadásokban.

⁵⁾ Klein. Nachrichten. I. 1861.] és III. 175 l. Veszprémi II. 75 s kk. II.

⁶⁾ A városi számadásokban.

⁷⁾ A templom számadásaiban.

⁸⁾ Klein. Nachrichten. I. 186 l.

⁹⁾ Ezt maga elbeszéli 1538. február 17-én a bártfai tanácshoz Wittenbergből írt levelében.

¹⁰⁾ Révész közleménye. Tört. Tár. VI. 216 l.

géből, magára vonta nagynevű tanárainak figyelmét és kivívta magának barátságukat. Lutherrel, Melanchthonnal, Agricolával szívélyes viszonyba lépett és azokkal később, midőn hazájába visszatért, levelezésben állott. Főleg a szelíd, mérsékelt irányú Melanchthonnak birta rokonszenvét. Ennek pártfogása által több előkelő házban, többi között egy fejedelmi család sarjainál is,¹⁾ mint nevelő, előnyös foglalkozást nyert, mely fölmenté az anyagi gondok terheitől és képessé tette, hogy ifjabb testvérét Pétert is magához vehette, s gondoskodhatott szükségleteiről.²⁾ E közben egy ideig Luther szülőhelyén, Eislebenben mint tanító volt alkalmazva.³⁾

Nyolcz évet töltött már Wittenbergben, tudományos foglalkozások között, a reformáció vezérférfiainak társaságában. Ekkor 1538 elején szülővárosának tanácsától meghívást vett, hogy a tanítói állomást elfogadja. Azon hő ohajtás, hogy tudományával hazájának szolgálhasson, s a protestantismus megszilárdítása érdekében működhessék, nem kevésbé vonzotta haza. Azonban számos körülmény visszatartotta. Maga leginkább azt emeli ki, hogy lekötve lévén azon családoknál, melyek nevelőtül felfogadták, azonnal nem távozhatik. Mindazáltal kétségtelen, hogy nyomatékosabb okok sem hiányoztak. Erre utal az is, hogy Melanchthon maga ajánlkozott a bártfai tanács előtt a meghívás el nem fogadása miatt kimenteni.⁴⁾ De a város még ily hatalmas

¹⁾ Werner György Stücker barátja, ki bizonyosan jól volt értesülve, 1539. aug. 1. Réwai Ferenczhez intézett levelében írja, hogy Melanchthon „annyira becsüli Stückerrel „ut in ejus disciplinam Principis sui filios ei tradendum duxerit.“ (Réwai levéltár) De vajjon a szász választót, vagy a württembergi herceget érti, kétséges.

²⁾ Ezt maga írja főnebb említett levelében. Péter 1536-ban jegyeztetett az egyetem hallgatóinak sorába. Révész i. h. 217 l.

³⁾ Egykorú adattal Stücker eislebeni működéséről nem birunk. Főntartotta ezt a hagyomány Bártfán. E város tanácsa 1668. nov. 31-én kelt levelében tesz arról említést. Klein. I. 367 l.

⁴⁾ Ezt maga írja főnebbi levelében. Hogy Melanchthon csakugyan irt ügyében a bártfai tanácshoz, kitűnik Klein következő soraiból. „Im Jahre 1538 und 39 wechselten Luther und Melanchthon fleisig Briefe mit den Stadtmagistrat zu Bartfeld, welche noch bis dato auf dem Ratshause aufbewahrt werden. In diesen Briefen wird besonders dieses ihres Stadtkindes . . . Person gerühmet.“ (I. 186 l.) Sajnos, hogy e levelek ma már nem találhatók többé a bártfai levéltárban.

közbenjárás után sem mondott le vágyáról, a jeles férfitokkolájának élén láthatni. Sikertől is leküzdeni ellenszegtölését. Stöckel 1539 nyarán már Bártfán volt.¹⁾

A reményeket, melyeket a távolból fölkelte, fényesen igazolta. Első teendője volt a gondjaira bízott tanodát újjászervezni és a németországi tanintézetek színvonalára emelni. Új iskolai törvényeket dolgozott ki.²⁾ Már az első hónapokban betöltötte hírével az ország felső részeit. Távol helyekről nagy számban gyülekeztek körébe az ifjak, kik között előkelő családok sarjaival is találkozunk. Ilyenek Perényi Mihál, Serédi Gáspárnak egy unokája, Réwai Ferencz k. személynök három fia: Mihál, János, Lőrincz. Ez utóbbiak leveleiből meggyőződhetünk azon hatásról, melyet Stöckel tanmódsszere és társalgása az ifjak szellemi tehetségeinek és jellemük kifejlődésére gyakorolt.³⁾ Utóbb Perényi Ferencz tárnok fia János, nevelőjével a híres Szikszói Fabricius Balázssal is itt tanult négy éven át (1561—55).⁴⁾ Sőt 1569-ben maga Verancsics Antal egri püspök hozzá küldötte unokáját Domitius Jeromost.⁵⁾

Tevékenysége nem szorítkozott az iskola falai közé. Nagy befolyást gyakorolt a protestantismus megszilárdulására és szervezkedésére szülővárosában és a fölvidéken. Midőn az öt fölvidéki város: Bártfa, Eperjes, Kassa, Lőcse, Kísszeben egy közös hitvallás szerkesztésére követeket kül-

¹⁾ Pontosan nem határozhatjuk meg, mikor jött Bártfára. 1538 nonis novembris Wittenbergből ír a körmöczi jegyzőhöz. (Eredetije a Réwai család levéltárában.) 1539. július 18-áról birjuk első Bártfáról írt levelét, Werner sárosi kapitányhoz intézve.

²⁾ „Leges scholae Bartfonsis.“ Az 1540-ik évből származó kéziratból, melyet Stöckel saját kezével írt, közli Klein. I. 332—341 ll.

³⁾ Ezeknek nagyszámú levelei 1539—44 évekből, midőn Stöckel tanítványai voltak, a Réwai család levéltárában. Ugyanitt Stöckelnek 18 levele 1539—44 Réwai Ferenczhez intézve.

⁴⁾ Caesar Györgynek Fabricius fölött tartott emlékezéséde. 38 l.

⁵⁾ 1559 december 1-én ír unokájához Bártfára. „Et quia annus adhuc non est — írja többi között, — quod in doctissimi viri Leonardi Stöckelii schola versaris, exposuerisque 150 fl. ad sustentationem tuorum studiorum“ emiatt megrója és takarékoságra inti őt. Közli e levelet Schmitth. Episcopi Agrienses III. 86—8 ll.

dött ki, az ő dolgozata lett elfogadva és szolgált századokon át irányadásul.¹⁾ Azonban, mint minden kiváló embernek, neki is voltak ellenségei, sőt üldöztetésnek volt kitéve.

Egyike lévén a városi képviselőtestület tagjainak, (Hundertmann) 1555-ben a tisztujtásánál ellenkezésbe jött a túlnyomó többséggel, melynek most haragját magára vonta. Elkéseredve kilépett a képviselőtestületből.²⁾ De ennek dacára nem szüntek meg a bajok. Azzal vádolták, hogy tanítói kötelességeinek nem felel meg kellően, és hogy a városnak több kárt, mint hasznot okozott. A sértett önérzet hangján fölhevítva a tanácsot, vizsgálja meg iskolai tevékenységét, adjon neki alkalmat, hogy számot adjon eddigi működéséről.³⁾

A hálátlanság, mely tizenöt éven át, önfeláldozó buzgalommal és fényes sikerrel folytatott iskolai hivataloskodását jutalmazta, arra bírta, hogy 1556 nyarán a várost elhagyja. *Késmárkra* vonult és itt folytatta tanítói működését. Azonban a bártfai tanács csakhamar megbánta, hogy távozni engedte. Követeket, leveleket küldött hozzá, fölkelvén, hogy mielőbb visszatérjen és hivatalát újra átvegye, s így érven a fölmerült bajok orvoslását. Stöckel, bár *Boroszlóba* és *Kassára* is nyert meghívást, szülővárosa kérelmeit hallgatta meg. A következő év elején ismét Bártfán volt.⁴⁾ Itt azon elégtételben részesült, hogy egy katolikus főpap, *Verancsics Antal* egri püspök, nnokáját küldötte iskolájába.⁵⁾ Azonban a város nem soká birta. Májbajban szenvedett. 1560-ban husvét ünnepén, az isteni tisztelet alatt, midőn a kart vezényelve a „Salve dies festus“ éneket megkezdette, éles fájdalommal lepte meg, úgyannyira, hogy rögtön házába mennie kelle. Nyolcz hétig betegeskedett. Időközönként szünetelt baja; ilyenkor ágya köré gyűjtötte tanítványait s folytatta előadásait. Néhány

¹⁾ Confessio christinae doctrinae quinque liberarum Civitatum in Hungaria superiore. 1549. Másként Confessio Pentapolitana. Ezt I. Ferdinándnak nyújtották be. V. ö. Klein, I. 65 l.

²⁾ Erre vonatkozó két dátum nélküli levele a bártfai levéltárban.

³⁾ Dátum nélküli levele ugyanott.

⁴⁾ Késmárkról 1555. szeptember 20. december 9. és 1556. január 5-én a bártfai tanácshoz intézett levelei ugyanott.

⁵⁾ Schmitth. Episcopi Agrienses. III. 85 l.

nappal halála előtt Wittenbergből magyar tanulók érkeztek meg s Melanchthonak levelé hozták neki. Könnyek között olvasta azt, mert már előbb jött meg nagynevű barátja halálának híre. „Nemsokára szóval fogok válaszolni“; mondá. És a Szentháromság vasárnapját megelőző szombaton kimúlt.¹⁾

Életében csak egy hittudományi munkája jelent meg.²⁾ Kettő halála után látott napvilágot.³⁾

Stöckel neve ismert volt nemcsak Magyarországon, hanem a külföldön is. És iskoláját Európa nevezetesebb tanintézetei közé sorozták.⁴⁾ Tanrendszerét évtizedeken át érvényben, emléket századokon át kegyeletben tartották szülővárosának polgárai.⁵⁾

Stöckel utódjává tanítványa, *Faber* (vagy *Fabri*) *Tamás* választatott. Midőn pedig ez 1565 utolsó napjaiban Selmeczre ment át,⁶⁾ helyébe *Bervisius Joakim* hivatott meg Eperjesről.⁷⁾

¹⁾ Klein: „Leonhardus Stöckelius communis Ungariae Praeceptor. Rintelli 1770. — Stöckel három fiút (János, Dávid, Lénard) és három leányt (Anna, Dorottya, Fides) hagyott hátra. Amazok szintén a tanítói pályán működtek. Ezeknek egyikét Fabri Tamás, Stöckelnek Bártfán utódja, vette nőül.

²⁾ „Tractatus cuius titulus desumptus est ex 1. Joan. 2. 18. apologiam ecclesiae Bartfensis continens contra barbarorum blasphemias. qui accusabant eam haeticam et propugnatricem idolorum.“ 1558.

³⁾ „Annotationes locorum communium Philippi Melanchthonis.“ Bázel, 1561. És Postillái. Bártfa. 1596.

⁴⁾ Erre nézve Fabri Tamásnak 1567, 5 cal. martii Selmeczről a bártfai tanácshoz intézett levelében érdekes részletet találunk. Irja, hogy egy tudós férfiútól hallotta „aliquando in consensu doctissimorum in Helvetia virorum factam esse mentionem scholarum celebriorum, quae passim sunt in regnis Europae, et ibi illatam fuisse etiam mentionem Bartphae, scholaeque illius et Stöckelii.“ (Bártfai levéltár.)

⁵⁾ Henisch György bártfai születésű augsburgi tanár 1592. márczius 20-án írja a bártfai tanácsnak: „Judico, quamdiu Bartpha modum docendi Stöckelianum retinuerit, scholam celebrem Bartphae numquam desitiram.“ (A bártfai levéltárból.)

⁶⁾ Még 1565. decz. 14-én Bártfán van, s jelenti a tanácsnak: „Curavi . . . describi controversias a me jussu Pastoris nostri praeterito anno conscriptas. Continent autem scriptum de materiis in hoc Regno nostro controversis s. antiquitatis et recentium orthodoxorum judicia.“ (Ugyanott.)

⁷⁾ 1565 4 cal. dec. Eperjesről írja, hogy elfogadja a meghívást. (Ugyanott.)

Ez nem sokáig volt itt. A bártfai tanács már 1567 elején visszahívta Fabrit. Ez nem vonakodott visszatérni; de leköteve lévén Selmeczen az év végéig, addig ajánlá maga helyett *Schwengler Márton* beszterezébányai segédtanítót, ki Stöckelnek tanítványa volt, s Wittenbergben annyira megkedveltette magát, hogy Major és Eber tanárai levelezésben állottak vele.¹⁾ Schwengler meghivatott, elfogadta a följánlott hivatal²⁾ és mint „*prorector*“ közmegelégedésre működött.³⁾

Faber, bár a selmecziek mindent megkísérlettek, hogy visszatartsák,⁴⁾ 1568 tavaszán elfoglalta a bártfai tanszéket. Előbb azonban hosszas tárgyalásokat folytatott fizetése és egyéb részletek iránt. Az eddigi fizetéssel (62 forint, s 8 forin ajándék) meg volt elégedve, de a gabona- (8 köből búza) és failletéket (26 öl) emeltetni kívánta. Továbbá indítványozta, hogy a tanulók díjaikat rendesen, hetenkint mindegyik egy dénárt, fizessék; legalább 14 tanuló közkölségen nyerjen ellátást; padok vagy ujak készíttessenek, vagy legalább a régiek rendbe hozassanak. „*Illő — ugymond — hogy tiszta legyen a hely, hol ép úgy lakik Isten az ő angyalaival, mint az égben.*“ *Schwengler* részére az altanítói, éneklési tiszte kérte (40 forint fizetés- és mellékjövedelmekkel.) A másik altanítót *Kelement* is megtartatni javasolta.⁵⁾

Faber évek hosszú során át, 1592-ben bekövetkezett haláláig, viselte hivatalát⁶⁾ és iskolájának föntartotta Stöckel által megalapított jó hírét.⁷⁾ 1575-től, 1591-ig a híres *Scul-*

¹⁾ Fabri egyuttal megjegyzi, hogy Schwengler majd ha ő Bártfára jő, segéde lehet. 1567, 5 cal. martii és marc. 18. (Ugyanott.)

²⁾ Meglepő, hogy a város fölkéri, ne vegye rosز néven „*exiguum defectum germanismi.*“ 1567. marc. 20. Beszterezébányáról. (Ugyanott.)

³⁾ Faber 1567. augusztus 12-én Selmeczről írja a bártfai tanácsnak: „*Cogitavi vos contentos Martini opera fortassis non amplius desiderare meum adventum.*“ (Ugyanott.)

⁴⁾ Említi 1567. október 7-én.

⁵⁾ Fabrinak 1567 aug. 26. és 1568 marc. 12-én, Schwenglernek dátum nélküli levelei.

⁶⁾ 1578-ban a pozsonyi országgyűlésen követ volt.

⁷⁾ Az eperjesi tanács 1591 april 3-án írja a bártfainak: „*Scimus floruisse vestram scholam tempore D. Stöckelii p. m. et florere etiam*

tetus Severin volt segéde.¹⁾ Utódja 1592 szept. 22-től 1595-ig a pfalzi *Erhard Miklós*²⁾, 1595 aug. 6-tól 1597-ig a brandenburgi *Gera Konrád*, 1697—1600 ismét *Erhard*.³⁾ Ennek segédei voltak Molitor Péter és a sziléziai Gerstmann János.⁴⁾

5.

Bazin (Protestáns).

1560 körül *Tinctoris György*.⁵⁾

6.

Béla, szepesi város (Katholikus és Protestáns).

Iskolájában 1546-ig katolikus, ezután protestáns tanítók működtek.

Ezeknek névsorát 1526-tól kezdve birjuk, anélkül azonban, hogy meghatározhatnók, mikor léptek az egyesek hivatalba

1526 *Filkai* (talán *Felkai*) *Vitus*.

Christophorus Caesareoforensis.

Mátyás

Kristóf.

Bartholomaeus Hospes.

hodie sub disciplina . . . Thomae Fabri, quod tamen nos . . . non invidemus, imo potius pro hoc insigni dono reipublicae vestrae divinitus concesso una vobiscum Deo gratias agimus.“

¹⁾ Scultetus 1575 Lukács napján kelt levele. 1591 Eperjesre meghívatik, s ápril 3-án eziránt az eperjesi tanács ír a bártfainak.

²⁾ Előbb a bártfai születésű *Henisch György* hivatott meg, ki Augsburgban orvos és tanár volt. El nem fogadta. (1592 marc. 20. kelt levele.) Ajánlotta Glaser Bernátot, ki Dudics Endre fiának nevelője volt Boroszlóban. (1592 május 23-án kelt levele.) A bártfai tanács keresztette Glasert Boroszlóban, de nem találták. (Steinberg Miklós mester levele Boroszlóból d. n.)

³⁾ 1599 május 18-án Bocatiushoz intézett levelében panaszkodik állásának nehézségei miatt. „Fors conditio rudis bubulci nostra non est pejor . . . propter juventutis protervam malitiam.“

⁴⁾ Klein III. 106 l. 1599 Bártfán a pestis dúlt. Mindamellett 8. tanuló Molitor segédtanító házában maradt. Segélyt kér. (Dátum nélküli levele a bártfai levéltárban.)

⁵⁾ Bartholomaeides. 91 l. Hornyánszky 30 l.

Vartenbergi Pál.
Cribius András, Morvából.
Butenus Simon.
Stanislaus Polonus.
Braun Simon.

1546 *Serpilius Lörincz.*
Paulus Magovita Gloviensis.
Christophorus Glogoviensis Silesita.
Melczér Gergely, Morvából.
Jacobus Neosoliensis.
Schwartz Kristóf.

1552 *Johannes Lubloviensis.*
Graff Dömjén.
Lindner György, Thüringiából.
Frölich Mátyás.
Sommer Máte.
Lamm Sebestyén.
Fabricius János.
Bartsch György.
Bratz Sámuel, Sziléziából.
Topschauer.

1585 *Pascher.*

1585—1594 *Raab Bálint.*
Fulgentius János.

1596 *Cornides Dániel.*
Johannes Prätorius Roxensis.
Gutgesell Dániel.¹⁾

7.

Beczkó (Protestáns).

1568-ban *Balázs* nevű tanító működött itt.²⁾

¹⁾ Rezik. *Gymnasologia.*

²⁾ Hornyánszky Victor. *Beiträge zur Geschichte evang. Gemeinden in Ungarn.* 26 l.

8.

Berzevicze (Protestáns).

A Berzeviczy család alapított itt iskolát. 1599 körül
Czaban Ábrahám volt itt tanító.¹⁾

9.

Besztercebánya (Protestáns).

E város tanítói közül első ismert

1538—1540 *Pausius Antal*, kinek iskolájában tanultak
Réwai Ferencz k. személynök fiai, Mihál és János 1538 april
havától, 1539-ik évi aprilisig.²⁾ Pausius 1540-ben Selmeczre
hivatott meg tanítónak.³⁾ Kik voltak közvetlen utódai, nem
ismeretes. 1560 *Fabri Tamás*.⁴⁾

1560 körül *Freund Mátyás*.⁵⁾

1566 *Goznoviczherus Szaniszló*.⁶⁾

1575—7 *Schremmel Ábrahám*, strassburgi.⁷⁾ Segédta-
nítók alatta Pribitzer Jakab,⁸⁾ Schwengler Márton⁹⁾ Grynaens
János György¹⁰⁾ és az, ki őt a tanítói hivatalban követi

1578—80 *Hilarius (Frölich) Tamás*.

1580 körül *Czindonymus (vagy Cryndonius) János*.

¹⁾ Bartholomaeides 104 l.

²⁾ A fiúk öt levele Besztercebányáról a családi levéltárában Sztyávnicskán.

³⁾ Pausiusnak 1540 dominica ante festum Magdalenae a selmeczi jegyzőhöz intézett levele, melyben megegyezését jelenti, a selmeczi levéltárban.

⁴⁾ Hornyánszky 151 l.

⁵⁾ Klein III. 164

⁶⁾ Lacsny névsora. (Historia Evang. Ecclesiarum in Bars, Hont et Zolyom. Kézirat saját könyvtáramban.) 235 l.

⁷⁾ Ugyanott.

⁸⁾ 1577 meghívatik Körmöczre tanítónak. Levelei a körmöczi levéltárban.

⁹⁾ 1578 meghívatik Körmöczre tanítónak. 1578 május 14-én kelt levele ugyanott.

¹⁰⁾ Klein III. 164 l.

1590 *Nanticowius Joakim.*¹⁾ Ekkor segédtanítók *Caulparsi* Lőrincz és *Kreusel Márton.*²⁾

1596 *Halnepaxius* (?) *Pál* mester. Segédje: *Blankenhagius Márton.*³⁾

1598 körül *Gruber János.*⁴⁾

1599 *Jacobaei János.*⁵⁾

10.

Besztercze (Erdélyben).

Az iskola történetéről és belső elrendezéséről semmit sem tudunk. Csak a tanítók névsora maradt reánk. Ez itt következik:

Katholikusok.

1538 *Seraphinus György.*

1540 *Germanus Menyhért.*

1541 *Glacius Mátyás.*

1542 *Ludovicus Péter.*

1544 *Totschner Mátyás.*

1546 *Parvus (Klein) Lukács.*

1547 *Wagner Ferencz.*

1550 *Honnius Miklós.*

1551 *Dávid Ferencz.*

Protestánsok.

1552—54 *Rajdel Mihál*

1555 *Scharveder Bálint*

1558 *Seraphinus Bálint.*

1563 *Eisner Fülöp.*

1564 *Teutsch Joakim.*

1566 *Daum Ferencz.*

1578 *Sommer János.*

• 1) Hornyánszky 151 l.

2) Lacsny névsora.

3) 1596 márczius 16-án kelt levelök Selmecz város levéltárában.

4) Klein. III. 49 l.

5) Lacsny névsora.

- 1570 *Lang György*.
 1572 *Gottschik Kelemen*.
 1575 *Schulter András*.
 1577 *Gierescher János*.
 1579 *Groh János*.
 1580 *Pirus Jakab*.
 1582 *Scharvalder Pál*.
 1584 *Pomarius György*.
 1587 *Teutsch Ádám*.
 1589 *Krecher Lénárd*.
 1592 *Jocundus János*.
 1593 *Rohrmann Gallus*.
 1598 *Pirus István*.¹⁾

11.

Bicse (Protestáns).

A Thurzók székhelye, hol virágzó iskolát tartottak fön.

Tanítók:

- 1575 körül *Thaurius (vagy Turszky) András*.²⁾
 1580 körül *Baricius Miklós*.³⁾

12.

Bírócz (Protestáns).

- 1586 körül *Lazitius János*.⁴⁾
 1586—89 *Mikovini Jakab*.⁵⁾

13.

Brassó (Protestáns).

A szászföld ezen előkelő városában a legrégibb időktől jeles városi iskola (Schola Civitatis — Schola Parochialis)

¹⁾ Közli Wittstock Henrik. „Kurzer Abriss der Geschichte des Bistritzer Gymnasiums.“ (A Gymnasium 1852-ik évi programjában.) 35 s kk. II.

²⁾ Bartholomaeides 69 l.

³⁾ Klein III. 47 l.

⁴⁾ Bartholomaeides 96 l. ⁵⁾ Hornyánszky 26 l.

állott fön. Sőt a XVI. század első évtizedeiben a szent Bertalanról nevezett külváros is külön iskolával birt. A város számadásaiból tudjuk, hogy a tanítók évi fizetése 48 forint volt. Ezek

1529-ben *Lucas baccalaureus*

1530-ban *Christophorus* és

1543-ban *Thomas Ungarius* voltak, kiknek választása a városi tanácshoz tartozott.¹⁾

A tanoda, midőn a protestantismus Brassóban uralomra emelkedett, nagy virágzásba hozatott. Ez *Honter János* műve. Brassóban született, Krakkó és Wittenberg főiskolaiban nyerte tudományos kiképeztetését. 1533-ban szülővárosába visszatérván, itt nyomdát állított föl, mely Luther és más kiváló reformátorok műveit a szász földön terjesztette. Ugyanakkor anyjának hazában magán iskolát nyitott meg, melyben maga a latin és görög nyelvet, úgyszintén a földíratot tanította. A tankönyveket maga írta és nyomatta. Ezek színvonalán állottak kora tudományának, több kiadást értek és Erdélyben, sőt részben a külföld némely főiskolaiban is, elfogadtattak.³⁾

A protestantismus érdekében kifejtett tevékenysége oly nagy és sikeres volt, hogy 1542-ben a tanács elfogadta az általa kidolgozott és Luther által jóváhagyott hitvallást, melyhez csakhamar a város és környék egész lakossága csatlakozott. Ekkor a város első prot. lelkészévé választatott meg. Ezen állásában minden befolyását az iskola emelésére irányozta. Maga új iskolai rendszert (*Constitutio scholae Coronensis*) dolgozott ki⁴⁾, s ezt a tanács által elfogadtatta. Ennek folytán az iskola a gymnásiumok magaslatára emeltetvén, tágasabb helyiségeket igényelt. Kezdetben a város ideiglenes épületet adott át, melyben az előadások 1544 decz. 1-én vették kezdetüket. Majd 1545-ben új, nagyobb épület alapjait vetették meg, mely 1547-ben befejeztetett. Első eme-

¹⁾ Dück. Geschichte des Kronstädter Gymnasiums. 7 l.

²⁾ Ezekről fönebb szólottunk.

³⁾ Ezekről fönebb szólottunk.

⁴⁾ Ezt fönebb megismertettük.

letében 9 musaeum-, vagy lakszobával birt, melyekben a tanulók harmankint, négyenkint laktak. Földszint a tantermek mellett nagy auditorium, díszterem ünnepélyes előadások, disputációkra volt rendelve. Ezen épület „nagy iskolá“-nak neveztetett, mert a felsőbb osztályok befogadására volt hivatva. Mellette emelkedett a „*kisebb iskola*“, mely földszint az alsóbb osztályok tantermeit és az emeletben a tanítók lakaszobáit foglalta magában. Ezen két részre osztott intézetben az elemi ismeretek mellett, mindazon tantárgyak adattak elő, melyekkel a főiskolák bölcészeti karai foglalkoztak; milyenek: a hittan, latin és görög nyelv, a philosophia, a földrajz és történelem. Sőt az erdélyi jogtudomány is az előadások tárgyát képezte.

A gymnásium mellett *Honter* jeles könyvtár alapjait vetette meg, mely azon korban egyike volt a kitünőbbeknek, és a török által elpusztított görögországi s budai könyvtárak számos megmentett műveivel dicsekedett; míg 1696-ban a lángok martaléka lett.¹⁾

A város polgárai tanintézetöket bőkezűleg támogatták közköltséggel és a magán jótékonyság bizonyítványaival. Így 1547-ben *Fuchs János* bíró egy házat adományozott az iskolának, melyben a tanulók számára kenyeret sütöttek és a szegény tanulókat hetenkint kétszer élelemmel látták el.²⁾

Honter nem soká örvendhetett műveinek gyümölcsein. 1549. január 23-án fejezte be tevékeny életét. Érdemei közül kiemelnünk kell még azt, hogy Brassóban városi *ledánynevelde*t is létesített.³⁾

Az általa alapított gymnásium, miként már életében, úgy halála után is jeles tanárokkal birt. Ezeknek elseje *Wagner Bálint* volt, ki Wittenbergában a bölcészet tudórává és a szépművészetek mesterévé avattatott. 1544-től *Honter* haláláig viselte a tanári tisztelet, amikor is annak a lelkesi hivatalban utódjává lön. Meghalt 1557-ben. Tudományos képességeit hirdetik kiadott tankönyvei és egyéb hittudo-

¹⁾ Seivert 170—181 II. Czivittinger 178—184 II. Benkő 310 I. Düek 23 s kk. II.

²⁾ Düek 41 I.

³⁾ Düek 22 I.

mányi s bölcsészeti munkái. Ugyanő közrebocsátotta a brassói sajtó által Melanchthon, Brantius, Cicero és Aristoteles több műveit, részben eredeti görög nyelven.¹⁾ Alatta 1544-ben kezdették az intézetbe lépő tanulók neveiket az *anyakönyvbe* jegyezni, mely napjainkig fönmaradt. A legnagyobb szám 1559-ben 38, a legkisebb 1576-ban 4.²⁾

Wagner utódjai az igazgató tiszten:

1545 *Fronius Mátyás*, több jogtudományi munka szerzője.³⁾

1546 *Vulpinus Miklós*.

1547—48 *Lucillus Domonkos*.

1549—50 *Fischer Jakab*.

1551 *Redel Mihál*.

1552—54 *Veres Péter*.

1554—55 *Mellembriger Jakab*.

1556 *Veres Péter*.

1557 *Sigler Mihál*.⁴⁾

1558—60 *Mellembriger Jakab*.

1560—62 *Literatus János*.

1563—64 *Massa Simon*.⁵⁾

1565—67 *Sommer János*.⁶⁾

1568—69 *Prodner Domonkos*.

1569—71 *Oltarth Márton*.

1572 *Fink Farkas*.

1573—74 *Kerz Lőrincz*.⁷⁾

1576 *Greff György*.

1577 *Wichius György*.

¹⁾ Seivert 472—481 II. Czwittinger. 396 I.

²⁾ „Catalogus studiosorum, qui in schola Coronensi liberaliori doctrinae dant operam.“ Közrebocsátva a brassói ev. gymnásium 1863-iki programjában. 11 s kk. II.

³⁾ Seivert 112 I. Czwittinger. 161 I.

⁴⁾ Ily című munkát hagyott hátra kéziratban „Chronologiae rerum Hungaricarum, Transylvanicarum, et vicinarum regionum libri duo.“ Kiadta *Bél*. Apparatus. Decas I. Monum. II.

⁵⁾ „Chronicon Transylvaniae“ című mű szerzője. Seivert. 282—3 II.

⁶⁾ Viszontagságos életéről a kolozsvári unitárius iskolánál szólunk.

⁷⁾ Két történeti művet hagyott hátra kéziratban. Kiadta Bongars. Script. Rer. Hung. I. 874 s kk. II.

- 1578—79 *Ruffinus Keresztély*.
 1580—82 *Schirver Péter*.
 1583—84 *Fischer Pál*.¹⁾
 1585—90 *Albelius Márk*.
 1590 *Feurinus Ezekiel*.²⁾
 1590—92 *Knedler Mátyás*.³⁾
 1592—93 *Schimmer Ferencz*.
 1593—95 *Wagner Mihál*.⁴⁾
 1595—97 *Sadler György*.
 1597—98 *Gökell János*.
 1598—1600 *Zell János*.⁵⁾

14.

Breznóbánya (Protestáns).**Tanítók:**

- 1560 körül *Berger Péter*.⁶⁾
 1575 *Sculteti Severin*.⁷⁾
 1577—79 *Melik Sámuel*.⁸⁾
 1584 *Kudelka (Kudeliuss) Kristóf*.⁹⁾
 1590 körül *Socovszky (Sotzovinus) Sándor*.¹⁰⁾
 1592 körül *Bormius János*.¹¹⁾

¹⁾ Marienburgi származású.

²⁾ Württembergi származású.

³⁾ Alatta 1592 *Melleberger Jakab* volt segédtanító. (Lector.)

⁴⁾ Alatta, 1594 március 18 halt meg *Hellner György* segédtanító.

⁵⁾ A névsor leghitelesebben találta meg a gymnasium anyakönyvében, mely a gymnasium 1863-iki programjában közrebocsátott.

⁶⁾ Hornyánszky. 35 l. Rezik 1585 körül teszi.

⁷⁾ 1575. Lukács napján mint bártfai segédtanító jelenti a bártfai tanácsnak, hogy Breznóbányára hivatott. (Bárfa város levéltárában.) Hornyánszky és Rezik névsorában hiányzik.

⁸⁾ Hornyánszky 36 l. Klein (II. 362 l.) nyomán 1595 működött itt.

⁹⁾ Hornyánszky 36 l. Rezik szerint 1593 körül működött itt.

¹⁰⁾ Hornyánszky 36 l. Bartholomaeides 94 l.

¹¹⁾ Rezik névsora.

15.

Buda.

A budai főiskola, mely a nagy Mátyás uralkodása alatt tanárainak jelessége és tanítványainak száma által európai jelentőségre emelkedett, tehetetlen utódjai alatt gyors hanyatlásnak indult. II. Ulászló és II. Lajos alatt enyészete föltartóztatlaná lett. Siettette ezt azon körülmény is, hogy a főiskola idegen tanárai *Grynaeus Simon*, *Lang János*, *Vinsheimius Vid* a Luther által megindított mozgalomhoz csatlakoztak. Ekként magokra vonták a főpapság s a király üldözését. 1523 körül tanszékeiket és hazánkat elhagyni kényszerültek. Grynaeus Bázélbe költözött s ott a görög nyelv tanszékét nyerte el, majd 1541-ben az egyetem rectorává lön. Vinsheim Wittenbergben alkalmaztatott mint a görög nyelv tanára. Ekként a mohácsi katasztrófa későn jött, hogy Mátyás ezen művét is megsemmisítse.¹⁾

16.

Csanád (Protestáns).

A XVI. század közepetáján *Szegedi Kis István* volt itt tanító.²⁾

17.

Csepreg (Protestáns).

Nádasdy Tamás az ujszigeti iskola alapítója, itt is létesített az általa fölkarolt protestantismus érdekében, tanodát. Utódai sem szüntek meg azt pártfogásukban részesíteni.

1565-ben *Sybolthi Demeter* hivatott meg ide tanítónak Gyuláról.³⁾

¹⁾ Toldy Magy. Irod. Tört. 1851 II. 22 l. Knauz Matyás. k. budai egyeteme. M. Sion 1865 68 l. Wallaszky 173 l. Lampe 65 l. Zsindely Istv. A bazeli egyetem anyakönyvéből. (Sárospataki füz.) 1860 151 l.

²⁾ Czvittinger 365 l.

³⁾ Klein. II. 493 l. Hornyánszky 40 l.

1590-ben pedig a mecklenburgi *Gabelmann Miklós* mester működött itt.³⁾

18.

Csetnek (Protestáns).

Tanítók :

1562 *Moller Márton*.²⁾

1569 *Zalungh Márton*.

1585—1596 *Viznery Fábán*.⁵⁾

1595 *Fabricius Tamás*.⁶⁾

1598 *Kribényi Mihál*.⁷⁾

19.

Czegléd (Protestáns).

A XVI. század közepetáján itt tanított Szegedi Kis István.⁶⁾

20.

Debreczen (Protestáns).

Ezen város iskolájának első ismert tanítója *Décsi András*, ki itt 1536 körül működött.⁷⁾

1557-ben *Szegedy Gergely* (Gregorius Zegedinus magister in Debreczen.⁶⁾)

1558-ban a wittenbergi főiskolából meghivatik *Somogyi Melius Péter*, ki azonban tanszékét rövid idő múlva fölcseréli

¹⁾ Genersich Merkwürdikeiten der Freistadt Késmárk. II. 160 l.

²⁾ Klanicza. Fata Aug. Conf. Ecclesiarum. (Kiadta Fabó. A. Monumenta Evang. Aug. Conf. in Hung.) 17 l.

³⁾ Bartholomaeides Descriptio Comitatus Gömör. 465 l.

⁴⁾ Klanicza i. h.

⁵⁾ Bartholomaeides i. h.

⁶⁾ Czvittinger i. h.

⁷⁾ Sinai kéziratai nyomán *Szücs* Debreczen város története. II. 589. l.

⁸⁾ 1557 szept. 28-án a kassai tanácshoz intézett levele a kassai levéltárban

a lelkeszséggel. Több hittudományi munkának és egy magyar növénytantak („Herbarium“) szerzője.¹⁾

1561—3 *Theanius István.*²⁾

1567 *Laskai János.*³⁾

1572 *Thuri Mátyás.*⁴⁾

1579 *Bólyi Borsói (Pisó) Fabián.*

1580 körül *Félegyházi István.*⁵⁾

1584 *Kolosi János.*⁶⁾

1585—6 *Gyulai János.*

1586 *Gönczi György.*⁷⁾

1588 *Csorba István.* Ennek segéde Nogheri János.

1590 *Békesi György.*

1592 *Taraczk János.*

1595 *Debreczeni János.*

1596 *Szilvás Újfalvi Imre,* ki mielőtt tanárrá lett, beutazta Angliát, Dániát, Németországot.⁸⁾

1598 *Monoszlai András.*

1599 *Décsi István.*⁹⁾

Az iskola 1564-ben a várost pusztító tűzvész áldozatja lett; de csakhamar a tanács bőkezűségéből újra fölépült.

1567-ben a tanács közreműködésével megalkottattak az iskola törvényei (maiores articuli). Ezek elvesztek, s csak az 1657-ik évi iskolai törvényekből ismerjük, melyek nagy részben átveszik amazokat.¹⁰⁾

¹⁾ Szűcs. II. 589 l. Wessprémi I. 105 l.

²⁾ 1562, 3 cal. julii Debreczenből a kassai tanácsot tudósítja, hogy a följánlott kassai tanítói hivatalt el nem fogadhatja, mert a debreczeni tanács ismét egy évre felütagadta. (Kassai levélt.)

³⁾ Gönczi György debreczeni lelkésznek 1567 Wittenbergben megjelent műve mellett Laskinak egy epigrammja olvasható.

⁴⁾ Szűcs. II. 590 l.

⁵⁾ Bartholomaeides, 101. l.

⁶⁾ A wittenbergi magyar tanulók társulatának könyvében olvasuk, hogy 1584-ben „Doctissimus vir Joannes Colossius rector scholae tum quidem Debrecziniae, sed mox Albam discessurus“ fakelyhet küldött a társulatnak. (Debreczeni könyvtár.)

⁷⁾ Szűcs. II. 590 l.

⁸⁾ Wessprémi I. 191 l. Klein. II. 104 l.

⁹⁾ Az alább említendő anyakönyv alapján.

¹⁰⁾ Ezekről más helyen szólottunk.

Az iskola anyakönyve 1588 óta fönmaradt. Csak az ujonbelépő tanulók (novitil) neveit tartalmazzák. Bejegyeztetett

1589-ben	51
1590-ben	25
1591-ben	15
1592-ben	45
1593-ban	17
1596-ban	37
1597-ben	17
1598-ban	16
1599-ben	23. ¹⁾

Az iskola javára tett hagyományok közül a következők ismeretesek. *Szücs Jánosné* 1576-ban 25 forintot, *Literati Fodor György* 1588-ban 100 forintot hagyott végrendeletében.²⁾

A szegény tanulók segélyezésére, a tanácsnak 1556 és 1571-ik évi határozatai értelmében, minden temetés díjából 8 dénár fizettetett. E célra rendelte a tanács 1592-ben mindazon jövedelmek harmadrészét, melyek előbb egészen kórházakra fordítottak; így a malmok jövedelmét, eltévedt marhák értékét, magvaszakadt polgárok birtokait stb.³⁾

21.

Dées (Unitárius).

Itt 1570 körül *Bellarinus Tamás* tanított.⁴⁾

Ezen időtájban *Hagymási Kristófban* bőkezű pártfogóval bírt a tanoda.⁵⁾

22.

Dobsina (Protestáns).

1572 *Aztman* (vagy *Pezelius*) *Zsigmond*,
1594—5 *Matern Péter* tanítottak ez iskolában.⁶⁾

¹⁾ Az anyakönyv a debreczeni főiskola könyvtárában őriztetik.

²⁾ Szücs. II. 591, 4 ll.

³⁾ Szücs. II. 587, 594 ll.

⁴⁾ Schuller i. m. 20 l.

⁵⁾ Székely S. Unitárius vallás történetei Erdélyben.

⁶⁾ Bartholomaeides Descr. Comit. Gömör. 460 l.

23.

Eger (Püspöki iskola.)

A püspöki palotában rendszerint iskola létezett, melyben azon nemes ifjak kiképeztetésüket nyerték, kik a főpap személye körül mint apródok, udvarnokok szolgáltak. Hyppolit egri püspök 1508 ik évi számadásaiban is találkozzunk iskolamesterrel, ki a püspöki palotában nyert élelmezést.¹⁾

Magasabb hivatással és hatáskörrel bírt azon iskola, melyet *Verancsics Antal* egri püspök 1558-ban nyitott meg székhelyén, két tudós tanárt rendelve, kik mintegy 20 ifjút tanítottak a hittani tudományokban.²⁾

24.

Eger (Ágostoniak iskolája).

Az Ágoston rend egri kolostorában hittudományi intézet volt, melyet kétségtől nemesak a rend, hanem az egri egyházmegye növendékei is látogattak. Egyik tanára

1501 *Frater Thomas de Zakan*, lector sacrae Theologiae.³⁾

25.

Eger (Protestáns iskola).

Mikor alapított meg e városban a prot. hitközség, nem határozható meg. Tanítói közül ismeretesek

1568 *Szikszói Hellopaeus Bálint*.⁴⁾

1590 körül *Miskolczy Boldizsár*.

¹⁾ Bartholomaeides Descr. Com. Gömör. 460 l.

²⁾ Nyáry Albert közleménye. Századok. 1872. 297 l. 24 jegyzet.

³⁾ Verancsics 1558 decz. 5 levele. Katona. Hist. Critica. XXIII. 96. l.

⁴⁾ Frater Matheus de Crisio provincialis 1501 nagypénteken a bártfai tanácshoz intézett leveléből. (Bártfa város levéltárában.)

⁵⁾ 1568 a wittenbergi magyar ifjúságnak 1 forintot küld. (Ennek jegyzőkönyve a debreczeni ref. lyceum könyvtárában.)

1591 körül *Sárközi Bálint*.¹⁾

1592-ben *Ujfalvi Veresmarti Máté*.²⁾

26.

Enyed (Unitárius).

Ezen iskola egyik tanára *Hunyady Demeter* volt, ki János Zsigmond költségén tanult külföldön.³⁾

27.

Eperjes (Protestáns).

1539-ben *Fridericius András*t, ki több év előtt Kassáról jött ide, találjuk az eperjesi iskola élén.⁴⁾

1541-ben *András*,⁵⁾

1550-ben *János*⁶⁾ nevű tanítók működnek itt. Ennek híres utódja volt *Gyalui Torda Zsigmond*, ki öt évet töltött (1539—1544) a wittenbergi főiskolán, itt a tanárok és tanulók szeretét kiküzdötte, s huszonhét társa között a szépművészetek mesteri fokozatának elnyerése alkalmával a legkitünőbbnek bizonyította magát. 1545-ben Melanchthon ajánló levelével ellátva⁷⁾ visszatért hazájába. Réwai Ferencz nádori helytartó megnyerte őt nevelőnek fiai részére, kikkel egyideig Bártfán, majd Pádnában tartózkodott. Az utóbbi helyen nagy

¹⁾ Bartholomaeides 82 l.

²⁾ Toldy F. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez.

³⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 94 l.

⁴⁾ Említést tesz róla Werner György 1539 augusztus 1-én Eperjesről Réwai Ferenczhez intézett levelében. (Réwai levéltár.)

⁵⁾ 1541 feria 5 ante judica tudósítja a löcsei tanácsot, hogy meghívását a löcsei tanszékre el nem fogadhatja. (Löcsei levéltár.)

⁶⁾ „Joannes W. P. ludi magister“ 1550 június 7-én fölhívja az eperjesi tanácsot, hogy segédeinek fizetését utalványozza. (Eperjesi levéltár.)

⁷⁾ Melanchthon 1545 marczius 27-én Perényi Péternok írja: „Te obtestor, ut hunc Sigismundum virum honestissimum non solum in lingua latina et graeca, sed etiam in doctrina ecclesiastica praeclare eruditum complectaris.“ (Leveleinek 1565-iki kiadása. 514 l.)

mértékben magára vonta a közügyelmet rögtönzött gyászbeszéde által, melyet 1547 január elején Grangia Péter jogtanár sirjánál tartott. A prot. ifjú beszédét még a szerzetesek is megtapsolták. Tudományosságát egy irodalmi mű is tanusította. 1549-ben jelent meg ily című értekezése: „*Questio, an honesta natura sint, an vero opinione?*”

Itt Páduában, 1548 végén kereste őt fel az eperjesi tanács levele, melyben a tanítói állomás elfoglalására meghivatott. Érezte értékét; mert igényei nem voltak szerények. Lakást, élelmezést és 200 forintnyi fizetést kívánt. És ezért ő naponként csak 1—2 előadást volt hajlandó tartani, a bölcészet- és ékesszólástanból; míg a többi tárgyakat, a város által fizetendő segédtanítókra bízna. A város nem sietett elfogadni e föltételeket. Zsigmond mester 1550 nyarán visszatér hazájába, de Réwai Ferencz birtokára, Szklabinya várába megy. Ekkor újra meghívják az eperjesiek és most követi a felszólítást. Itt Eperjesen tanítványai voltak, és házában is laktak, Réwai Ferencz legifjabb fia *Ferencz*, mostoha fia *Pöstyéni András* és egy Rákóczy fiú. Buzgó tevékenysége által az eperjesi iskolát nagy hirre, az akadémiák színvonalára emelte.¹⁾ Azonban Torda már 1554-ben elhagyta a tanítói pályát és I. Ferdinánd szolgálatába lépett, ki a kamaránál alkalmazta.²⁾

1557-ben *Koll Jakab* a tanító.³⁾

¹⁾ Torda Zsigmondnak 1546 marc. 15 Pozsonyból, 1547 jan. 17, 1548 aug. 26, nov. 16., decz. 22, decz. 1549 10 cal. febr., júl. 25., oct. 20, 7 id. dec. Páduából, 1550 12 cal. aug. Szklabinyáról, 1551 cal. jan. és jan. 15-én Eperjesről Réwai Ferenczhez intézett levelei a Réwai-levéltárban. Ugyanott találhatnák Réwai Ferencznek és Pöstyéni Andrásnak is Torda Zsigmond házából szülőkhez intézett leveleik. Amaz egyikben (1550 decz. 28) jelenti „20 die decembris in Academia nostra recitasse orationem.”

²⁾ 1554 május 20-án kelt Ferdinándtól; „*Instructio fideli nestro Egregio Sigismundo Thorda de Gyula data, juxta quam idem in negotiis nostris penes fidelem nostrum Egregium Georgium Wernerum in cura administrationis proventus nostrorum in partibus Regni nostri Hungariae superioribus tanquam coadjutor procedere et se gerere debeat.*” (Eredeti fogalmazata a m. k. kam. levéltárban.)

³⁾ Az eperjesi levéltár irataiból

1560—76 *Walther Ferencz*

Fabinus Lukács

Fabinus Kelemen,¹⁾

1577 őszén *Frölich János*, Schwabi Bálint fiának nevelője hivatik meg; de csak a következő év elején foglaltatja el állomását.²⁾

1580 *Károl György* mester.³⁾

1582-ben *Láng György* Bártfáról hivatik meg⁴⁾ és 1583-ban a külföldön tanuló Glatz Lénárd ajánltatik segéd-tanítónak.⁵⁾

1584 elején a tanítói hivatal üresedésben van. Miután Minichin Pál késmárki tanító a hozzá intézett meghívást nem fogadja el,⁶⁾ a városi tanács *Walther Ferencz frankensteini* tanítóhoz fordul azon kéréssel, hogy tanítót szerezzen. Ez a Frankfurtban tanult *Tiler Jeromost* ajánlja.⁷⁾ Azonban a tanács

1585-ben *Wagner Jakabot* alkalmazza.⁸⁾ Ezt követi

1596 *Tolnai Tamás.*⁹⁾

1597—1591 *Sculteti Severin*¹⁰⁾

1591 *Christiani Ábrahám* szepes-szombati tanító.¹¹⁾

1594 január 20-án meghívatik a lausitzi származású (*Bock*) *Bocatus János*. Classikus műveltségű férfiú, kinek

1) Bartholomaeidos 19, 44, 55 ll.

2) 1577 nov. 10-en kelt levele a lőcsei levél.

3) Hornyánszky 53 l.

4) 1582, 3 cal. nov. jelenti, hogy a meghívást elfogadja. Ugyanott.

5) 1583 marc. 18. *Wagner Márton* bártfai lelkész levele. Ugyanott.

6) 1584 febr. 6 és 15-én kelt levelei. Ugyanott.

7) 1584 június 13-án kelt levele. Ugyanott.

8) 1584 július 2-án kelt levele. Ugyanott.

9) Innen 1586-ban a wittenbergi magyar tanulóknak egy aranyat küld. (Emlékkönyvük Debreczenben.)

10) 1587 okt. 14-én *Wagner Márton* bártfai lelkész levele az eperjesi tanácshoz, az eperjesi levél. *Sculteti* 1591-ben meghívott Bártfára lelkésznek. Az eperjesi város vonakodott őt elbocsátani. „Periculum est — írja — ne schola nostra corruat et dissipetur.” Utóbb mégis kénytelen engedni. 1591 marc. 29 és ápril 8-án Bártfához intézett levelei a bártfai levél.

11) 1591, 6 cal. junii jelenti, hogy elfogadja a meghívást. Eperjesi levéltár.

latin költeményei a XVII. század legkiválóbb irodalmi termékeihez tartoznak. 1596-ban Wittenbergbe utazott, hol a bölcsészettudományból a mesteri fokozatot elnyerte. Negyvennégy társa között ő állotta ki legjobban a szigorlatokat. Ez alkalommal nyilvános előadást tartott, melyet kinyomatván Selmecz város tanácsának ajánlott. Már ekkor „poeta laureatus“ czímmel él.¹⁾

Segédei Fabinus Miksa és Janotkowitz Ádám.²⁾

Bocatus 1599-ben Kassára ment át hasonló minőségben. Utóbb városi jegyzővé végre polgármesterré lön, s mint ilyen politikai szerepet is játszik. Eperjesen utódja

1599—1600 *Rochatius Menyhért* mester, kinek segédei Fabinus Miksa és Cosmann János.³⁾

28.

Erdőd (Protestáns).

Drágfi Bertalan egyike volt az elsőeknek azon főurak között, kik hazánkban Luther tanait fölkarolták. Ezeknek érdekében erdődi birtokán iskolát alpitott, melynek vezetésére a tudós *Kopatsi Istvánt* hívta meg, ki itt 1547-ig működött, amikor Nagybányára ment át. Tanítványai közül bizonyára a legkitünőbbek sorába tartozik *Balsarati Vitus János*.⁴⁾

29.

Esztergom (Katholikus).

Miként minden székesegyház mellett, úgy *Esztergomban* is a legrégibb idők óta fönállott *káptalani iskola*⁵⁾, melynek szervezetét megállapította az 1397-ben tartott visitatio. Ennek szabványai bizonyára a XVI-ik század elején is ér-

¹⁾ 1596 július 29-én aselmeczi tanácshoz intézett levele a selmeczi levéltárban.

²⁾ 1595 május 13 „Querela rectoris scholae et ejus collegarum contra germanicum scribam“, ki zúgiskolát tartott. Eperjesi levéltár.

³⁾ Klein. II. 427.

⁴⁾ Bód Péter. Magyar Athénás. 21 l.

⁵⁾ Vass J. Hazai és külföldi iskolázás az Árpád korszaka alatt. 45 l.

vényben voltak. A tanoda az olvasó kanonok (canonicus lector) fölügyelete alatt állott, ki ha képes, vagy hajlandó nem volt e hivatalában eljárni, a káptalan és az érsek meggyezésével helyettest (sublector) fogadott; ezt rendes fizetéssel ő, élelemmel pedig a főpap látta el, kinél a várban ebédelt, ha pedig télen a várba föl nem mehetett, húst, bort és kenyeret küldött neki az iskolába. A káptalan bizonyos mennyiségű bort és gabonát tartozott neki adni. Mindezek fejében a sublector — vásarnapot, ünnepet és az ének-tanulás napját kivéve, — naponkint három előadást tartott; de szabadságban állott rendkívüli előadásokat is tartani. Az iskolából senkit sem tárhathott ki; a szegényeket, úgy a kanonokok rokonait és az általok tartott ifjakat ingyen tartozott oktatni. A tanoncokkal naponkint megjelent a nagymisén és a vecseryén. Voltak segédei, s ezek közé tartozott az énekmester, ki az éneklő kanonok helyettese volt (subcantor.¹⁾)

Sajnos, ezen iskoláról nem maradtak fön, vagy legalább nem ismereteseek a XVI-ik századbeli részletek. Egy 1565-iki tanuvallatásból tudjuk, hogy a XVI-ik század elején virágzó és látogatott volt. Ugyanis *Vértesi István* komárommegyei birtokos és főbíró vallotta, hogy ő „gyermekkorában Esztergomban Tamás érsek (Bakacs) iskolájába járt“; *Markházi Bertalan* csallóközi birtokos is kiemelte, hogy ő az esztergomi iskolában tanúlt.²⁾ Ezen időben szokás volt, hogy az esztergomi érsekek a nemes családok ifjait udvarukba gyűjtötték, hol neveltettek, taníttattak, és egyúttal mint apródok, később mint szolgák. Különösen Várdai Pál (1526—1549) udvara volt e tekintetben nevezetes. Az ifjak itt oly kiváló műveltségre tettek szert, hogy ha valakit a műveltség hiánya miatt megróni kívántak, mondani szokták „ez sem neveltetett Pál érsek udvarában.“³⁾

1543-ban az érsek és főkáptalan Nagyszombatba tette át székhelyét, ide költözött át a káptalani iskola is és csakhamar öröndetes virágzásnak indult.

¹⁾ Battyányi Ign. *Leges Ecclesiastici* III. 310 l.

²⁾ Győri Tört. és Rég. füzetek III, 96 l.

³⁾ Schmitth *Archiepiscopi Strigonienses* II. 47 l.

30.

Feketepatak (Katholikus).

E helység iskolájában 1539-ben *Mercator Mátyás* volt tanító.¹⁾

31.

Galgóc (Protestáns)

Thurzó Elek gróf alapított a várak közelében iskolát.
Tanítói:

1580 körül *Pruno János*, Thurzó Györgynek, az utóbbi nádornak nevelője.²⁾

1586—96 *Seratoris György*.³⁾

1596 *Drietomi János*.⁴⁾

1598 *Sotzovinus* (Szoczoszky) *Sándor*.⁵⁾

1599 *Jablonovszky Pál* (Paulus Malus).⁶⁾

32.

Göncz (Protestáns).

1587-ben *Pelei János* volt itt tanító, ki lelkészének *Károli Gáspárnak* a biblia magyar fordításában segítségére volt, s kinek tanítványai között találjuk *Szenczi Molnár Albertet*.⁷⁾

¹⁾ A sárospataki ref. collegium könyvtárában az 1520-iki „Ordinarius Strigoniensis“ egy példánya találtatik, melynek hátsó tábláján a következő sorok olvashatók: „Orate pro me. Hic erat mathias mercator in Iudo litterario videlicet in nigro rivulo, pene s dominum plebanum gegorium cruciferum anno salutis 1539.“

²⁾ Bartholomaeides 67 l.

³⁾ Előbb Bajmoczon, Trencsinben tanít. Költeményeket és egy görög levelet írt. 1587 Melanchthonnak egy munkáját nyomatja Galgócson. Rezik Gymnasiologia.

⁴⁾ Rezik Gymnasiologia.

⁵⁾ Előbb a neerei iskolában segédtanító, majd mosóczi tanító. Több költemény és polemikus munka szerzője. Rezik. Hornyánszky szerint. (65 l.) 1600-ban volt Galgócson.

⁶⁾ Rezik. Hornyánszky szerint (65 l.) csak 1609-ben volt Galgócson

⁷⁾ Ezt elbeszéli Molnár Albert bibliafordításának előszavában.

1597-ben *Debreczeni Boldizsár* tanított e helyen. Egy általa előadott latin nyelvtan kézirata a debreczeni reform. collégium könyvtárában található.¹⁾

33.

Gyöngyös (Protestáns).

1594-ben *Bakai Péter* tanított itt.²⁾

34.

Győr (Katholikus).

A székesegyházi iskolát Győrött *Ujlaki Ferencz* püspök magas virágzásra emelte, midőn 1549 elején Olaszországból hívott meg tanárt. Ennek tudós előadásai nagyszámú tanulókat gyűjtöttek körébe. Sajnos, nevét nem ismerjük. Miután azonban a püspök nem volt képes az iskola föntartásának költségeit viselni, a magyar helytartótanács javaslatot tett I. Ferdinánd királynak, hogy a zirezi apátság javait engedje át e czélra.³⁾ A király nem fogadta el ugyan e tanácsot; azonban utóbb *Kóny* helységet adományozta a győri káptalannak, oly módon, hogy annak jövedelmeiből az iskolát föntartsa. Erre nézve a káptalan akként intézkedett, hogy a nevezett helységet rendesen az örkanonok bírja, s az évenként száz forintot fizessen az iskola föntartására.⁴⁾

1566-ban nagy csapás érte az iskolát. *Teuffel Kristóf* a győri vár élelmezési fölügyelője elfoglalta épületét és azt magtárrá alakította át. A káptalan óvást tett ezen eljárás

¹⁾ Tractatus de Grammatica latina praelectus a R. D. Baltasare Deb. in ludo litterario Gönczensi. Anno 97.

²⁾ A wittenbergi magyar tanulók társulatának könyvében olvassuk, hogy „Petrus Bakai Scholarcha Gyöngyösiensis“ 1594-ben két tallért küldött. (Debreczeni könyvtár.)

³⁾ A magyar helytartótanácsosok 1549 május 5-én I. Ferdinándhoz intézett fölterjesztése gróf Viczay Héder hédervári kéziratgyűjteményében.

⁴⁾ Az erre vonatkozó irományok a győri káptalan magánlevéltárában.

ellen és többször folyamodott a királyhoz, hogy más alkalmas helyiséget engedjen át az iskolának.¹⁾ Miksa király meghagyta ugyan a győri főkapitánynak, hogy a káptalan jogos követelésének eleget tegyen. Azonban több év múlt el anélkül, hogy a székesegyházi iskola visszaállított volna.²⁾

35.

Gyula (Protestáns).

Itt tanított 1545 körül *Szegedi Kis István*³⁾ és 1562 körül *Sybolthi Demeter*.⁴⁾

36.

Gyulafehérvár (Katholikus).

Itt a káptalan mellett rendes iskola virágzott, a mely azonban megszűnt, midőn a káptalan 1550 körül elenyészett. Az 1557-iki gyulafehérvári országgyűlés panaszkodik az iskolák elpusztulása miatt, mely a káptalanok és szerzetesrendek száműzetését követte. De a fehérvári iskola restaurációjáról csak az 1565-iki kolozsvári országgyűlés intézkedett. „A fehérvári schóla megépítésére, — határozottatott itt — jövedelemnek ahoz szakasztására és tudós személyeknek tartására, kik görögöt, deákot tanítsanak, és az egyházi szolgálat naponként Isten tisztességére hogy öregbedjék, ő felsége jóllehet a keresztyéni kegyességből azelőtt is gondoskodott róla; de az ő kegyelmek országúl való intésekre és kívánságokra oly gondot akar viselni, úgy akarja megépíteni a fehérvári schólát, hogy országúl ő felségének egyetembe kedveskedhessünk.“ Ezen iskola viszonyairól János

¹⁾ A győri káptalannak 1569-ben Miksa királyhoz intézett folyamodása ugyanott.

²⁾ A győri káptalan 1576 feria 4 post festum b. Pauli primi Eremitae, kényszerítve látja magát megújítani régiebb óvását. (Ugyanott.)

³⁾ Rezik Gymnasiologia. Hornyánszky 40 és 72 ll.

⁴⁾ Klein. II. 493 lap. Hornyánszky 72 l.

Zsigmond és Báthory István uralkodása alatt, nem ismeretesek a részletek. Nincs kétség aziránt, hogy Báthory István, a tudományoknak avatott és lelkes pártfogója, gondjait ezen iskolára kiterjeszté s annak fölvirágoztatását eszközölte.

Báthory Zsigmond uralkodása alatt, 1579—1588 között és 1595 után a jezsuiták Gyulafehérvárott collégiummal bírtak, melylyel látogatott iskolák voltak összekötve.¹⁾

37.

Gyulafehérvár (Protestáns).

A protestánsok itt erős állást foglaltak el a XVI-ik század közepétáján, s ekkor iskolát is alapítottak. Tanárai közül ismerjük a következőket.

1575 körül *Wágner György*.

1580 körül *Illosvay Benedek*, ki Wittenberg főiskolájában tanult és fehérvári tanárból e város lelkészévé választatott.

1582 körül *Dávid Zsigmond* a szépművészetek mestere. Miután Olasz-Német-Francziaország és Svajcz főiskoláit meglátogatta, előbb Váradon, majd Fehérváron nyert tanszéket. Midőn ez utóbbi helyen 1584-ben a pestis dúlt, ily czímű munkát bocsátott közre: „Dialogus quo Praesides Transylvaniae de suorum morte dolentes, consolatur.“²⁾

1584-ben *Kolosi János*.³⁾

38.

Gyulafehérvár (Unitárius).

A domonkosiak zárdájában János Zsigmond alatt, 1557-ben alapított protestáns iskola, 1567-ben az unitáriusok birtó-

¹⁾ Veszely I. 176 l. Socherus 287, 341 s kk. II. Litterae Annuae S. J. 1600. 501 s kk. II.

²⁾ Benkő Transylvania II. 152 l.

³⁾ A wittenbergi magyar tanulók társulatának könyvében olvassuk, hogy 1584-ben „Doctissimus vir D. Joannes Colossius rector scholae tum quidem Debrecinae, sed mox Albam discessurus“ fakelyhet küldött a társulatnak (Debreczeni könyvtár.)

kába ment át. Azonban már 1579-ben Báthory Kristóf megfosztotta őket attól és a jezsuitáknak adta át. Mint tanárok működtek:

Gyulai Benedek.

Óvári Benedek.

*Simándi.*¹⁾

39.

Háj (Thúrócz. Protestáns.)

Tanítók:

1560 *Csudlik Tamás.*

1571—2 *Wranka (Cornides) Pál.*²⁾

1573—75 *Husselius Albert.*³⁾

40.

Hajnik (Protestáns).

1588 körül *Lowcsáni György* tanított itt.⁴⁾

41.

Helmeecz (Protestáns).

1574-ben *Artopaeus Gergely* volt tanító.⁵⁾

42.

Herrengrund (Protestáns).

Tanítók:

1570 *Stöckel Tóbiás.*

1590 *Apiarius János.*⁶⁾

¹⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 94 lap.

²⁾ Hornyánszky 73 l. — Wranka magas műveltségű férfiú volt Könyvtárában Petrarca összes műveit is birta. (1496-iki bási kiadás.) Ez jelenleg a bátfai sz. Ferenczrendűek kolostorában van. Tábláján olvashatók e sorok: „Datus liber in pignus amicitiae et perpetuum amoris vinculum a Paulo Wranka Prividiensi Zachariae Scholigino ibidem. Anno a partu salutis humanae 1578. 3 idus januarii.“

³⁾ Klein. III. 181 l.

⁴⁾ Bartholomaeides. 84 l.

⁵⁾ 1574-ben a wittenbergi magyar társulatnak egy aranyat küld. Ugyanő 1571-ben mint sárospataki tanuló egy tallért küldött. (Liber bur-sae Wittenbergicae. Debreczeni könyvtár.)

⁶⁾ Hornyánszky. 74 l.

43.

Hidvég (Unitárius).

A XVI. században a Mikó család alapított itt tanodát. Tanítóit nem ismerjük.¹⁾

44.

Hodrusbánya (Protestáns).

E hely Selmecz sz. k. város hatósága alatt állott. A selmeczi tanács nevezte ki a hodrusbányai lelkészt és tanítót.

1576—9 *Fröllich Miklós* tanító ismételve panaszkodik a selmeczi tanácsnál az iskola elhagyatott állapota és saját állásának nyomorusága miatt.²⁾

1597 *Timpfelius Erhard*³⁾ volt tanító.

45.

Homonna (Protestáns).

1570 körül itt tanított *Pilzius Gáspár*.⁴⁾

46.

Horvát-Gurab (Protestáns).

Ezen pozsonymegyei helység iskolájának pártfogója *Illésházy István* volt. 1596-ban a templom és az iskola segélyezésére egy malom jövedelmeiből 20 mérő búzát rendelt évenként kiszolgáltatni.⁵⁾

¹⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 95 l.

²⁾ 1576 febr. 19 panaszt emel a lelkész ellen, ki jövedelmét csónkítja. A szülők sem fizetik a díjakat, gyermekeiket nem küldik iskolába. Alig van 5—6 tanítványa. „Und wenn die Mendicen nicht wären, nimmer konnt ich in der Schul und Kirche bestehen.“ 1579 jan. 8-án pedig kiemeli, hogy nagy nyomorúságban van; fizetése hetenkint 70 denár, ebből 50 megy a kenyérre. „Ab uxore etiam nullum levamen habere possum, quia nihil aliud novit, quam ligna bajulare.“ (Selmecz város levéltárában.)

³⁾ Ezt 1597 febr. 17 hívja meg a selmeczi tanács. Ugyanott.

⁴⁾ Hornyánszky 42 l.

⁵⁾ Illésházynek 1596 május 1-én kelt adománylevele a m. k. kamarai levéltárban.

47.

Igló (Protestáns).

Tanítók :

1569 *Róth Menyhért.*¹⁾1570 *Piscatoris Joakim.*1571 *Ursinus János* mester.²⁾1586 *Simonides Györgg.*³⁾1590 *Golcz Joakim* mester.1591 *Pelargus Gáspár.*⁴⁾1593 *Moller Jakab.*⁵⁾1594 *Praetorius Gáspár.*⁶⁾1580-ban itt tanult *Réwai András*, Mihálynak fia.⁷⁾

48.

Jolsva (Protestáns).

Tanítók :

1567 körül *Fabricius György.*1595 körül *Lányi Illés.*⁸⁾

49.

Kálmancia (Protestáns).

Ezen somogymegyei igénytelen helység a török pusztítás előtt város volt. Iskolájában tanítók :

1548 körül *Enderik Máté.*1559 körül *Bellenius Tamás.**Imre.**Kamnasi János.*⁹⁾

¹⁾ Előbb kassai tanító. 1569 decz. 5-én kelt levele, melyben a kassai tanácstól bűcsút vett, Kassa levéltárában.

²⁾ Hornyánszky 148 l.

³⁾ Rezik Gymnasiologia.

⁴⁾ Klein III. 180 l.

⁵⁾ 1593 jan. 1-én a löcsei tanácshoz intézet levele.

⁶⁾ Rezik.

⁷⁾ 1580 decz. 13-án atyjához intézett levele a családi levéltárban.

⁸⁾ Bartholomaeides. Gömör. 467 l. Hornyánszky 75 l.

⁹⁾ Ribini I. 91 l. Lampe 673 l.

50.

Káposztafalva (Szepeesség. Protestáns.)

1590-ben tanító *Corvinus Jakab*.¹⁾

51.

Kassa.

Kassa a XVI. században Magyarország felső részeinek legelőkelőbb városa volt. Polgárai, kik gazdagságok és műveltségök által kittintek, nagy gondot fordítottak iskolájokra, mely jeles tanárok vezetése alatt nagy hírre emelkedett, s hova az ország minden részéből gyülekezett a tudománysozomjas ifjúság.

1510-ben, Temesvári Miklós váradi kanonok ide küldötte két öccsét.²⁾ 1514-ben Bebek János, a hatalmas dynasztia, itt »a kassai gymnásiumban« neveltette fiát.³⁾

1516-ban a városi tanács *Gönczi András* mester pesti tanítót nyerte meg tanítónak.⁴⁾ Kittünö műveltségű férfiú volt; a pestiek csakhamar megbánták, hogy őt elbocsátották.⁵⁾

¹⁾ Hornyánszky 81 l.

²⁾ 1511 pünkösöd utáni szerdán Váradról írja a kassai tanácsnak, hogy két öccsét a mult évben Kassára „pro studio“ hozván, itt 28 forint évdíjért Paisgyártó Péternél helyezte el őket. Ez azonban többet követel és az ifjak ruháit letartóztatja. Emiatt panaszt emel. (Eredetije Kassa sz. k. város levéltárában.)

³⁾ 1514 május 27-én Szendrőről jelenti a kassai bírónak, hogy Imre nevű udvari káplánját Kassára küldi „ad revidendum et consolandum filium nostrum, quem in gymnasio vestro erudiendum servamus.“ (Ugyanott.)

⁴⁾ Szakmáry Gy. pécsi püspök 1516 kisasszony napja utáni csütörtökön Budáról írja a kassai tanácsnak: „Intelligimus vos cupere ad rectoratum istius scholae Cassoviensis hunc Magistrum Andream alias rectorem scholae Pestiensis, ipsumque a vobis vocatum fuisse. Qui cum sit homo noster, nosque eum doceri, atque erudiri feceramus“ töle kérte elbocsátását. A püspök elbocsátja és ajánlja a város pártfogásába. (Ugyanott.)

⁵⁾ Jakabfi pesti plébános 1616 július 6-án Pestről írja „Magistro Andrae de Gench ludi litterarii Cassoviensis Praefecto“ . . . „Taedet eos (cives) jam, summis praecibus te non retinuisse.“ (Ugyanott.)

Pesten köztisztületnek örvendett és előkelő férfiakkal baráti viszonyban állott. Jakabfi János és Péter pesti plébánosok, úgyszintén Naghzajw Márton pesti bíró élénk levelezést folytattak vele, ismételve kifejezést adva baráti szeretetöknöknek.¹⁾ András utóbb jegyzővé választott Kassa városa által, mely hivatalát számos éveken át viselte.²⁾

Tanszékét 1521-ben egy még híresebb férfiú foglalja el: *Coxe Lénárd*, ki egykor VIII. Henrik angol király nevelője volt és honából — ismeretlen okból — távozni kényszerülván, Krakóba s innen hazánkba jött. Előbb Lőcsén, utóbb Kassán működött. Tevékenységéről semmit sem tudunk. *Stöckel Lénárd* tanítványa volt. Csak rövid ideig tartózkodott itt. Ismét visszatért Lengyelországba. Már 1526-ban Krakóban találjuk, hol élénk irodalmi munkásságot fejtett ki.³⁾

1529-ben *Fridericius András* hivatott meg Krakóból tanítónak.⁴⁾ Ez még 1533-ban is Kassán volt.⁵⁾

Utánna következnek:

Eck Bálint, előbb bártfai tanító.⁶⁾

Sigismundus Literatus és

Bihari Balázs.⁷⁾

1544-től 1550-ig *Caesar (Császár) Mátyás* volt tanító.⁸⁾

¹⁾ A kassai levéltárban Jakabfinak 4, Péternek és a bírónak 1—1 Gönczihez intézett levelét találtam.

²⁾ A hozzá, mint jegyzőhöz intézett nagyszámú levelek a kassai levéltárban találhatók.

³⁾ Klein. I. 186. jegyzet. És Keler Godfrid értekezése Coxeról a M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.

⁴⁾ Fridericius pünkösdi vigiliáján Krakóból a kassai tanácsnak írja: „Accipite, me provinciam scholae suscepturum ad imminens quartale; ante enim hinc abire non mei juris sum, sed meorum disipulorum, quos in eruditione habeo.“ (Eredetije a kassai levéltárban.)

⁵⁾ Hontér János 1533-ban Váradról Melczér András kassai jegyzőhöz intézett levelében írja: „Andream Fridericium ludimagistrum ex me plurimum D. V. salutare jubeat.“

⁶⁾ Hornyánszky 90. l.

⁷⁾ Ezeket a Rezik-féle kézirati Gymnasiologia névsorában találjuk.

⁸⁾ 1544 és 1550 mint kassai tanító említetik. (Szalay. A. Négy-száz magyar levél. 26. lap.) Azonban 1548-ban a város tanítót keres. 1548. május 28-án Vallerin Konrad Bártfáról írja Melczér András kassai

Különösen ékesszólása és a görög irodalom alapos ismerete miatt magasztaltatik.¹⁾

1554 ben *Gergelius Simon* bártfai származású, Stöckel tanítványa, áll a kassai iskola élén.²⁾

1555-ben egy *német tanító*, kinek nevét nem ismerjük, az iskola hanyatlását idézi elő. „Oskolánk pusztán áll, — olvassuk egy ez időben Kassáról írt levélben — mert egy német mestert hozának, mely német mester kiveré az magyar deákokat belőle; most egy inast állottak belé; gyermekeinket széjjel kell bújdostatnunk, ninesen ki tanító.“³⁾

1557. első felében egy *Richard* nevű tanítóval találkozunk. *Bertalan* a segédtanítónak (collaborator) neve.⁴⁾

1557-ben *Csabai Mátyás* foglalja el a kassai tanszéket; magyar származású férfiú, ki a német nyelvet sem bírja tökéletesen, de tudományossága által már korábban elhíresült. Bártfán Stöckelnek tanítványa, majd segéde; általa lön ajánlva a kassai tanácsnak.⁵⁾ Június második felében jött

tanácsnokhoz: „Ich habe vernommen dasz Ir eines Schulmeisters bei Euch bedürftig seiet, und derhalben einen ausz Eurer Mitte . . . zu unserem Schulmeister gesandt, mit anlangender Bitte, ob er irgend einen in seinen Schulen, der tüchtig zu Ampt wäre, dasz er Euch mit einen versorge.“ Stöckel ajánlott egyet, Goldtschmid János fiát, kit atyja saját költségén három éven át Wittenbergben és egy éven át Goldbergben taníttatott. A levélíró is ajánlja. „Euer Würden darf sich nicht besorgen, dasz Ihr ein Spieler, Laufer, oder dergleichen an ihm haben werdet“ (Eredetije a kassai levéltárban.)

¹⁾ Fia Caesar György, emlékbeszédében, melyet Szikszói Fabricius Balázs fölött Wittenbergben tartott és 1577 ugyanott kinyomatott, beszélt atyja tanári működéséről. 30 lap.

²⁾ 1554 június 29-én Stöckelhez intézett levele Bártfa város levéltárában.

³⁾ Régi Magyar Nyelvemlékek II. 101. lap.

⁴⁾ Kassa város 1557-iki számadási könyvéből. (A M. T. Akademia kéziratgyűjteményében.)

⁵⁾ 1556 május és júniusban többször jártak a kassai tanácsnak küldönczei levelekkel Stöckelhez, miként ez az 1557-iki számadási könyvből kitünik. — Csabai, 1557 május 8-án Bártfáról a kassai tanácshoz intézett levelében írja magáról, „perfectam linguae germanicae, etiamsi aliquid ex ea intelligam, cognitionem non habere.“ (Kassa város levéltárában.)

Kassára.¹⁾ Alatta ismét nagy hirre emelkedett a kassai tanoda.²⁾ Segédei voltak: *Gringrang Gergely*,³⁾ *Sziksói Fabricius Balázs*⁴⁾ *Schochot Ádám*.⁵⁾ Csabai tanársága alatt a város új iskola-épületet kezdett emelni.⁶⁾ A hírneves tanár 1561-ben hagyta el Kassát; valószínűleg amiatt, mert a városi tanács fizetésének kiszolgáltatásában oly hanyagul járt el, miszerint nem egyszer nyomornak volt kitéve.⁷⁾

A város már 1560. végén meghívta *Kauffin Richard* késmárki tanítót. Ez azonban két föltételt tett. Először, hogy 1561. június 5-ig Késmárkon maradhasson; ezután, hogy évi 60 forint fizetést nyerjen.⁸⁾ Föltételei bizonyára elfogadtattak; mert 1565–1570 a kassai tanszéken találjuk.⁹⁾ Mint segédtanárok működtek mellette 1562. és 1563-ban a szász *Ulrich János* és 1564–1569 *Róth Menyhért*.¹⁰⁾

¹⁾ Csabai 1557 június 15-én fölkéri a kassai tanácsot, hogy két kocsit küldjön érette Kassára. Együttal kérdést tesz, vajjon hozzon-e magával cantort; miután egy ehivatalra alkalmas ifjú ajánlkozott őt Bártfárról Kassára kísérni. (Ugyanott.)

²⁾ Caesar György Fabricius fölött tartott, már említett, emlékebeszédében Fabriciusról írja: „Operam imprimis dabat cuidam docto viro, qui illis temporibus eruditionis suae gloria totam per Ungariam clarus habebatur, multosque solidioris doctrinae cupidos in urbem perduxerat Cassoviam, quod et in caeteris artibus esset eruditus, et in proponendis poetarum scriptis excelleret.“ 30 l.

³⁾ Kassa város 1557-iki számadási könyvéből.

⁴⁾ Csabai Fabriciust egy dátum nélküli levélben ajánlja a kassai tanácsnak, hogy őt segédévé (collega) nevezze. (A kassai levéltárban. Kassai tartózkodásáról szól emlékebeszédének szerzője i. h.)

⁵⁾ A barfái lelkész 1558 aug. 11-én mint „collaboratori in schola Cassoviensi“ ír neki levelet. (A kassai levéltárban.)

⁶⁾ Egy dátumnélküli levélben kéri a tanácsot „ut aedificatio in schola et circa eam D. V. curae sit.“ (Ugyanott.)

⁷⁾ Egy dátumnélküli levélben írja a tanácsnak: „Fateor ingenue ex quo pueritiam reliqui, nunquam magis me indignuisse, quam Cassoviae.“ (Ugyanott.)

⁸⁾ 1560 december 5-én kelt levele. (Ugyanott.)

⁹⁾ Fabricius Pannonius 1570. július 22-én mint kassai tanítóhoz ír levelet. (Ugyanott.)

¹⁰⁾ Az utóbbi 1569 december 5-én mint „vocatus rector Igloviensis“ búcsút vesz a kassai tanácstól. Említi, hogy hat év óta tanít Kassán. (Ugyanott.)

Kauffin utódairól neveiknél többet nem tudunk. Ezek :

*Kosseli*us Mihál,

Braun János mester 1570-ben.

Breslak Márton mester 1575-ben.

Molinus Tamás 1579-ben.¹⁾

Melczer Jakab.

Pilzius Gáspár.

Paksi Mihál 1579. körül.

Hentschel Tamás 1587—1589.²⁾

Károli György 1590-ben.

Brechtel Márton 1592. körül.

Kunisch Péter.³⁾

1597-ben Néereről meghívatott *Grawer* Albert, ki azon kor vallási küzdelmeiben szóval és tollal is élénk részt vett. Több polemikus munkát adott ki. Két hittudományi disputációt is nyomtatott, melyeket iskolájában tartott volt.⁴⁾ Midőn ő 1599-ben Wittenbergbe távozott, helyébe meghívatott :

*Bocati*us János eperjesi tanító, e kornak egyik jelesebb latin költője. De már néhány hónap múlva jegyzővé választott meg.⁵⁾

Mint segédtanítók alkalmazva voltak 1573—1579 *Sonntag* György⁶⁾; 1579. körül *Paevicerus* Márton⁷⁾; 1593 körül *Krehtius* Mátyás⁸⁾; 1599-ben *Fabricius* Erasmus.⁹⁾

¹⁾ Hornyánszky 91. l.

²⁾ Rezik Gymnasiológiájából.

³⁾ Klein. I. 106. l.

⁴⁾ „Disputationes variae, quarum prior agit de orali manducatione corporis Christi in coena Domini, posterior vero de passione et morte D. n. J. Christi. In schola Cassoviensi a M. Alb. Graveri rectore ibidem in gratiam juventutis propositae et explicatae.“ Bártfa 1598.

⁵⁾ Rezik. Gymnasiológiájából. Fabricius 1600 október 11-én mint „collega“ írja a tanácsnak, hogy a múlt év óta, Bocatiussal visszalépte után, vezeti az iskolát.

⁶⁾ 1573 június 14-én jelenti a kassai tanácsnak, hogy elfogadja a segédtanítói és karvezetői tiszteletet. 1579 nov. 14-én jelenti a selmeczi főbíróknak, hogy elbocsáttatását kérte.

⁷⁾ Rezik Gymnasiológiájából.

⁸⁾ Klein. I. 106. l.

⁹⁾ Lásd a 5-ik jegyzetet.

52.

Kecskemét (Protestáns).

A reformatió első korszakában is létezett itt kétségte-
lenül iskola, melyben 1596. körül *Veresmarti Mihál* taní-
tott.¹⁾ Nagyobb virágzásra akkor emelkedett, midőn
a híres tolnai iskola 1599-ben, a török hadjáratok következ-
tében pusztulásra jutott. Ekkor ugyanis tanítója *Petri György*
a collégiumbeli ifjúság nagy részével Kecskemétre köl-
tözött át.²⁾

53.

Keresztúr (Protestáns).

A Nádasdyak e birtokán 1591-ben a brandenburgi szár-
mazású *Otto Daniel* tanított.³⁾

54.

Késmárk (Protestáns).

A Szepességnek ezen Lőcse után legnevezetesebb városa
kétségkívül a legrégibb időktől fogva, jeles iskolával bírt.
A város számadási könyveiben, 1482. óta fordulnak elő isko-
lai kiadások.⁴⁾

Az első tanító, kinek nevét ismerjük:

1510-ben *György*.⁵⁾ Későbbi utódjai:

1556-ban *Gáspár*.⁶⁾

¹⁾ Veresmarti Mihál Autobiographiája. (Kiadja Ipolyi Arnold.) 3 l.

²⁾ Értesítvény a kecskeméti helv. hitv. főiskoláról. 1864. 5 l. és
1867 12 l.

³⁾ Rezik.

⁴⁾ 1482 „Scolasticus tulit fl. 1. tertia die decollationis s. Joh. B.
super Salve Regina.“

1483. „Capellano et Scolastico de Salve Regina fl. 4.“

1509. „Magister Scholae die dom. aute Gregorii tulit fl. 2. d.
32. Feria tertia post Epiph. . . . fl. 6. d. 71.“

⁵⁾ A város számadásaiban 1510. „Georgius Scolasticus tulit ratione-
cellarii fl. 5. d. 80.“

⁶⁾ A város jegyzőkönyvében 1556 okt. 16. emlittetik „Des Gaspar-
Schulmeisters Weib.“

1558—65 *Kauffin Richárd*, kit I. Ferdinánd nemesrangra emelt. 1565. Kassára ment át.¹⁾

1566—71 *Fabinus Lukács*.²⁾

1571—75 *Thorakonymus Mátyás*. Tanárságának utolsó éveiben segéd nélkül lévén, egy ideig maga viselte hivatalának egész terhét. Ekkor reggeli 5 órától 10-ig és déli 12-től esti 5-ig volt elfoglalva. Állása csak akkor lett kedvezőbb, midőn *Schemen Kelement* Bártfáról segédnek nyerte.³⁾ A tantárgyak, melyeket előadott, a következők: hittan, latin és görög nyelv, ékesszólástan és mennyiségtudomány.⁴⁾ Kálvin hitelveivel rokonszenvezvén, az orthodox lutheránus lelkésszel sürölődésekbe bonyolult, minélfogva távozni kényszerült.

1575 *Sonntag Imre*.

1576—80 *Ambrosius Sebestyén*.

1581—82 *Greiffenzweig János*.

1582—83 *Rechennius David*.

1583—85 *München Pul*.

1585—88 *Gabelmann Miklós* mester, Mecklenburgból

1588—89 *Sonntag György*.

1590—94 *Marthius Mihál* mester.

1595—98 *Mylius János* mester Morva-Iglóból.

1598—99 *Kunisch Márton*.⁵⁾

Midőn az imént említett Mylius meghivatott, az iskola-főügyelők, a városi tanács hozzájárulásával, szerződésre léptek vele. Ebben kötelességévé tétetik a hittant előadni, a „sza-

¹⁾ 1558 nonis novembris kelt levele a kassai tanácshoz Kassa v. lev. 1560 meghivatik Kassára tanítónak; kész menni, de kijelenti, hogy 1561 június 5-ig Késmárkon köteles maradni. Tovább maradt.

²⁾ Genersich (II. 146. l.) előtt kétséges, vajjon Fabinus tanító volt e, vagy csak segéd. Azonban a késmárki városi levéltárban találtatik egy 1570-ik levele, melyet mint „Rector Scholae“ ír alá. Elmaradt fizetését kéri és megjegyzi „requirit hoc non solum mea, verum etiam collegarum meorum uecessitas.“

³⁾ Thorakonymusnak kilencz levele a Sinai-gyűjteményben. (Debreczeni helv. hitv. superint. levéltára.)

⁴⁾ 1575 május 5-én Ambrosius Sebestyén részére kiállított bizonyítvány. Klein. I. 2 l.

⁵⁾ Genersich II. 145. s kk. II.

bad művészeteken kívül“ a latin és görög nyelvet tanítani. Fizetése hetenkint 2 tallér, évenként 24 öl fa. De segédeit maga tartozik fizetni. Minden tanulótól negyedévenként és a három főtinnep mindegyikén 2, Gallus napján 3 és a két vizsga alkalmával 3 dénárt nyer; emellett a recordatiók és temetések alkalmával is mellékjövedelmei vannak.¹⁾

55.

Kis-Szeben (Protestáns).

Tanárok :²⁾

1568 *Ulrich János*

1570 körül *Grynaeus János Jakab*.

1574 „ *Erasmí János*.

1578 „ *Ifjabb Stöckel Lénárd*.

1581 „ *Hertelius Kristóf*.

1590 „ *Bellius Márton*.

1596—7 körül *Molitor Péter*.

1599 körül *Frölich Zakariás*.³⁾

56.

Kolozsvár (Katholikus).

Azon iskolákról, melyeket Erdély fővárosában a tanács és a kolostorok föntartottak, nem birunk adatokat.⁴⁾

Báthory István Erdély nagy fejedelme, egyidejűleg előmozdítani kívánván a kath. egyház és a közművelődés érde-

¹⁾ Késmárk város levéltárában. „Protocollum Correspondentiarum. 1589—1620.“

²⁾ Kis-Szeben városa 1459 sz. Bertalan utáni csütörtökön Bártfa város tanácsához intézet levelében említi „Laurentius Baccalaureus unser Schulmeister.“ (Bártfai levéltár.)

³⁾ Rezik Gymnasyologia. — Klein. III. 165—6 II. Molitornak egy 1597-iki levele a bártfai levéltárban.

⁴⁾ Ezeket hiába keressük Jakab Elek „Kolozsvár Története“ című nagy munkájában. (I. kötet. 1870.) A 612-ik lapon említi ugyan hogy a „tudomány és műveltség érdekeit a reformált Ferenczszerszet farkas-utczai tanodája ifjusága erős tanári kara (sic) képviselte. Hol 4—5 koszoszorus tudor tanított, a tudás nem hiányozhatott.“ Azonban a jegyzet nem igazolja a szöveget.

keit, elhatározá a *jezsuitákat* megtelepíteni Erdélyben. Szándékát azonban csak akkor valósítá, midőn Lengye'ország királyi trónján ült. 1579-ben *Leleszi János* atyát Gyulafehérvárra küldötte, hol Báthory Kristóf fiának, Zsigmondnak nevelőjévé lön. Ugyanazon év október havában Lengyelországból tizenkét jezsuita-atyá Kolozsvárra küldetett. A legkittünőbbek közöttük: *Vangrovítius Jakab*, előbb vilnai rector, és *Odescalchi Jakab*. Báthory István a hajdan szent Benedekrendű kolosmonostori apátságot, Mönostor, Bács, Jegenye helységekkel adományozta nekik, hogy jövedelmeiből a collegiumot és az iskolát, melyet haladéktalanul megnyitottak, föntartsák.¹⁾

Azonban már két évvel utóbb ezélszerűbbnek látszott az iskolát a városba, Kolozsvárra áthelyezni, hol a király két elpusztult kolostort helyezett rendelkezésükre és azt saját költségén berendezte.²⁾ Ugyanő 1581. május 12-én Vlnában kiállított okmánya által a kolozsvári gymnásiumot az *Akademik* rangjára emelte s mindazon kiváltságokkal, melyeket ily főiskolák birni szoktak, kitüntette. Tanúskodik ezen okmány nemesak a Jézus-társaság iránti tiszteletéről, hanem a tudomány és tanügy iránt viseltető lelkes érdekelttségéről is. Kiemeli, hogy minden időkben azon volt »ut exemplo caeterorum Principum doctos viros, pietate ac vitae commendatione insignes, in Transylvaniam accerseremus, quorum doctrina et piis institutis, vera pietas in suam antiquam possessionem restitueretur et sacrarum literarum atque humanitatis studiis juvenes instructi, alii ad tractandas res sacras, alii ad civilitatis studia aptiores redderentur; quarum quidem causa nostrae gentis homines longissimas peregrinationes, magno sumptu suscipere sunt coacti: cum neque in Transylvania, neque in ipsa Ungaria, Collegia, aut Academiae ullae haberentur; imo saepe permultis praeclaris ingeniis alio ob sumptuum inopiam proficisci non liceret . . . hinc intermis-

¹⁾ Socherus. Historia Societatis Jesu Provinciae Austriae 179, 218 s. kk. II.

²⁾ Báthory István 1583 február 13-án írja: „Collegium . . . fundavimus, sumptus iis necessarios suppeditavimus, scholas aedificavimus, ac omnibus in rebus eorum usibus abunde prospeximus.“ Kaprinay. Historia Diplom. I. 48 l.

sis honestis literis inter militares homines scientia destitutos, etiam pietatis studia refrixerunt, et *omnis vitae elegantia sublata est.*» Emiatt elbatározá a jezsuitákat Erdélyben megtelepíteni, s kolozsvári collégiumjoknak adományozza a szt. Ferencz-rend elpusztult kolostorát, valamint a szomszéd apácza-kolostort, hogy az iskolává átalakíttassék. Együttal megállapítja, hogy ki ezen tanintézetben „in *humanioribus literis, haebreis, graecis, et latinis* cum laude versatus fuerit, et postea ad alterutrum facultatum, sive Theologiae, sive Philosophiae fastigium, argumentis prius doctrinae suae editis, iudicio Collegii pervenire voluerit, *ad gradus, et baccalaureatus, et magisterii, et doctoratus promoveri possit.* Quae quidem promotio tantum dein juris, dignitatis, praeeminentiae, ornamentum habeat, quantum istiusmodi promotiones in Italiae, Galliae, Hispaniae et Germaniae Academiis de jure et consuetudine habere solent. Quod ut auctoritate Pontificis Maximi sanciatum . . . apud Sedem Apostolicam contendemus.“¹⁾

A főiskola 1581-ben nyitott meg ünnepélyes *vitatkozással*, melyben *Puschius János* jezsuita növendék *Schreck Wolfgang* hittanár vezetése alatt, egy hittudományi tételt védelmezett.²⁾

A király a collégiumot később újabb adományokkal halmozta el, Tiburez, Bogártelke és Kajántó falvakat engedve át. Ekként lehetővé vált, hogy Bécsből, Lengyel- és Olaszországból több jeles rendtag küldessék ide. Számuk csakhamar 30-ra emelkedett. Közöttök több kiváló tehetségű és ügyes tanár találkozott. Képességeik és sikereik híre nagyszámú tanítványokat gyűjtött körükbe. Protestáns szülők is szívesen küldötték gyermekeiket tanodájukba. Ezek közül számosakat megnyertek a kath. egyháznak, némelyeket rendjöknek

¹⁾ Kaprinay Hung. Diplomatica I. 41 s. kk. II.

²⁾ A kolozsvári lyceum könyvtárában őriztetik egy három és fél ivnyi nyomtatvány, melynek címe: „*Theses de puro et expresso Dei verbo, tam scriptis quam viva voce tradito, et pari utrinque auctoritate, necessitate, utilitate ac fine. Ad disputandum publice propositae, cum Claudio polii novum Gymnasium aperiretur. A. D. 1581. Defendentur a Joanne Ruschio S. J. Praeside, Wolfgango Schreckio Theologo ejusdem S. J.*“

is. Így 1587-ben négy tanulót vettek föl ujonezaik sorába; közöttök volt *Pázmány Péter*.¹⁾

Az Akadémia mellett nagy hatása volt a *convictusnak*, a növeldének, melyet 1583-ban szerveztek. Ennek megalapítására Báthory Istvánt XIII. Gergely pápa hívta föl, ki maga évenként fizetendő ezer aranyat ajánlott költségeire. — A király örömmel karolta föl ezen kíváнатot. „*Illud quoque nobis omittendum non fuit, — írja 1583. február 13-án kelt okmányában, — quin ingenuorum adolescentum et juvenum studiis addictorum frequentiam, seu segetem quandam uberem produceremus, eamque sumptu nostro ad spem pietatis et literarum laudis continue aleremus.*“ Ezért a pápa buzdításaira „*Collegio S. J. Claudiopoli in Transylvania, una cum scholis iam erectis, Seminarium quoque iuvenum, nobilium et plebejorum, qui nempe ob tenuem eorum fortunam, ingenium literis excolere non possent, adjicimus.*“ Ezen intézet költségeire maga is évenként fizetendő 1000 magyar aranyat utalványozott. „*Ea lege, ut haec pecunia, collata cum Pontificia ad solos tantum studiosae juventutis, egenae videlicet et ope indigentis usus, victusque rationem convertatur.*“²⁾

A növelde egy régi, elpusztult, a szt. Háromságról címzett kolostort nyert lakhelyül s csakhamar oly virágzásra emelkedett, hogy néhány évvel utóbb 80 növendéket számitott.

Azonban a jezsuiták által kiküzdött eredmények fölkel-tették a protestánsok ellenségeskedését. Ehez járult, hogy többen az atyák közül, buzgalmok által elragadtatván, személyes ellenségeket is szereztek. Az 1588-iki enyedi gyűlésen tétetett az első kísérlet arra, hogy a jezsuiták az országból kiutasíttassanak. Ezen ügy a következő gyűlésre halasztatott, hol szenvedélyes vitákat idézett elő.

Báthory Zsigmond soká vonakodott a prot. rendek sürgető kíváнатát teljesíteni. Végre engedett és megerősítette a törvényezikket, mely a jezsuitáknak száműzetését kimondá. Ennek folytán a rendtagoknak távozni kelle és iskoláik föl-

¹⁾ Frankl. Pázmány Péter és kora. I. 9 l.

Kaprinay i. m. 49 l.

oszlottak. De hét évvel utóbb, 1595-ben Báthory Zsigmond reábirta a gyulafehérvári országgyűlést, hogy az előbbi végzést megsemmisítse és megengedje, hogy „az pater jezsuiták Kolozsvárra, Monostorra és ide Fehérvárra bejöheszenek.“

Ennek folytán a jezsuiták ismét visszatértek elhagyott kolostoraikba és újra megnyitották kolozsvári főiskolájakat. Ennek állapotáról csak az 1600-ik évből birunk tájékozó adattal. Ugyanis a collégium évi jelentésében olvassuk: „Magistri fuerunt octo, qui casus conscientiae, capita fidei hac tempestate in controversia posita, Philosophiam, Rhetoricam, Humanitatem tradiderunt et Grammaticam.“

Azonban kevéssel utóbb, Báthory Zsigmond visszavonulása után, a Báthory Endre meggyilkoltatását követő zavarteljes időkben ismét távozni kényszerültek. Akademiájokat 1603-ban a nép tövestől lerombolta. ¹⁾

57.

Kolozsvár (Protestáns).

E városban egyideig az ágostai felekezet volt túlsúlyban, míg utóbb a református egyház által háttérbe szorított. Az iskolát is egyideig amaz, majd ez bírta.

1545-ben *Vizaknai Molnár Gergely* tanított itt. E tudós férfiú Heltainak a biblia magyar fordításában munkatársa volt. Latin nyelvtant is szerkesztett. Meghalt 1558-ban. ²⁾ Utódja

Dávid Ferencz a wittenbergi főiskola növendéke. Nemcsak a tanszéken, hanem a hitviták és a hittudományi irodalom terén is kitűntette magát. Utóbb kolozsvári lelkészszé,

¹⁾ Socherus i. m. 234 s kk. II. Benkő Transylvania II. 246 l. Veszely K. Erdélyi Egyháztörténelmi Adatok. 1860. I. 186 s kk. II. Litterae Annuae S. I. 1600. 495 s kk. II.

²⁾ Benkő Transylvania II. 271, 319 II. Horányi Memoria II. 655 l. Bartholomaeides. 27. l.

majd superintendenssé választatott. Az unitáriusokhoz csatlakozván, e felekezet egyik legbuzgóbb apostolává lőn. ¹⁾

1565. körül *Károli Péter*, a század egyik kiváló tudósa, ezen iskolában kezdette meg nyilvános pályáját. Itt adta ki görög nyelvtanát. 1570-ben a váradi prot. egyház lelkészszé választotta. ²⁾

1565-ben *Szikszói Fabricius Balás* sárospataki tanító hivatott meg. Élénk részt vett az unitáriusok elleni polemikában. Emiatt távozni kényszerült. Visszatért Patakra. ³⁾

1590. körül *Félegyházi István* működött itt mint tanár. ⁴⁾

Megemlítjük, hogy ezen tanoda 1564-ben János Zsigmond visszatértét Erdélybe egy versezet kinyomatásával ünnepelte meg. Címe: „Congratulatoriae Scholae Claudiopolitanae, de victorioso reditu Illustrissimi et Serenissimi Principis ac Domini Joannis secundi . . . Patroni studiorum elementissimi.“ ⁵⁾

58.

Kolozsvár (Unitárius).

Az óvárban létező domonkosi zárdát Izabella királyné, az 1556-iki országgyűlés végzése értelmében, Kolozsvár városának tanodai célokra átengedte. Ennek közvetlen közelében János Zsigmond roppant termet, mely 30 ablakkal birt, építtetett. Ez „Apollatium“ vagy „Apollo palatium“ nevet viselt.

Ezen tanodát és az épületet 1564-ig Luther, 1566-ig

¹⁾ Eletrajzát adja s munkáit felsorolja Seivert 54 s kk. II. De ismeretlen volt eddig azon tény, hogy őt Kassa városa 1557-ben lelkészszé választotta meg, s ő a meghívást nem fogadta el. Az erre vonatkozó levelezések Kassa város levéltárában.

²⁾ Lampe 617 lap.

³⁾ Említi ezt Caesar György azon emlékbeszédben, melyet Fabricius fölött Wittenbergben tartott. 47 lap. 1565-ben a kolozsvári lelkész menyegzője alkalmából üdvözlő költeményt nyomtatott. (Egy példány a debreczeni könyvtárban.)

⁴⁾ Bartholomaeides. 90 lap.

⁵⁾ Impressum Claudiopoli Transylvaniae in officina Casparis Helti anno 1564. A kis 4-ed réti nyomtatványból a két első levél megvan a debreczeni ref. collégium könyvtárában.

Kalvin hívei birták. Ekkor János Zsigmond az unitáriusoknak adta át, kinek adománylevelét 1571-ben Báthory István, az iskola seniorának Válaszuti Györgynek kérelmére, megerősítette.

Az unitárius tanoda első igazgatója *Dávid Ferencz* superintendens, kinek oldala mellett mint tanárok *Basilius István* kolozsvári lelkész és *Theobald* működtek.

1570-ben mint tanár alkalmaztatott a meissenai származású *Sommer János* jeles nyelvész és költő. Vittenbergben és Odera melletti Frankfurtban végezte tanulmányait. 1561-ben részt vett Heraklides János moldvai hadjáratában, s midőn ez Moldvát meghódította, általa egy gymnasium szervezésével bízott meg. Midőn 1563-ban pártfogója elűzetett, ő is menekülni kényszerült. Hosszú bujdosás után Erdélybe jött. Előbb Brassó és Szeben iskoláiban tanított. *Blandrata* 1570-ben Kolozsvárra hívta, hol az unitárius vallás buzgó apostola volt. Itt működött 1573-ig. Több történelmi, polemikus és költői művet írt. Utódja

1573—77 *Paläolog Jakab*, állítólag a görög császári ház sarja. Miként származását, úgy halálát is homály borítja. Állítják, hogy Rómában máglyán végezte életét.

1577—79 *Hunyady Demeter* az igazgató. *Laskói János* tanító.

1579—87 *Pintzovitz Mátyás*, kit krakói tanszékéről *Blandrata* hívott meg. Szintén Lengyelországból hivatott meg a brandenburgi származású *Franke Keresztély* tanár, ki 1585-ben Epiktet egy bölcsészeti munkáját adta ki Kolozsvárt. 1590-ben Prágába távozott.

1587—92 *Enyedy György* igazgató. 1590—90 a pomerániai *Fischer Simon* tanító.

1592—96 *Szentmargitai János* igazgató.

1596—1600 *Szentmártoni Pál* igazgató. ¹⁾

¹⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 100—108 ll. Benkő Transylvania. II. 134 és 319 ll. Seivert. 94, 95, 404—418 ll. Czvitinger 362 l. Bartholomaeides 90 l.

59.

Komárom (Katholikus).

A XVI. század második felében a várkapitányok tartottak fűn e városban iskolát.

1594-ben *Marcus Boldizsár* volt itt a tanító.¹

60.

Körmöcz (Protestáns).

E város tanodájának tanszékét 1525-ben *Schrödter* (vagy *Schwärmer*) *György* szebeni származású tanító foglalta el, kit *Achatius Imre* a terjedő protestantismushoz szító lelkes *kényszerített távozni.* ²)

1530—1538 *Scheider Pál* mester működött itt, ³)

1546-ban pedig *Thesler Gáspár.* ⁴)

1560-ban nagy tűzvész pusztított a városban, melynek az iskolaépület is áldozatává lön. A város nem késett ugyan újraépítéséről gondoskodni; de miután pénzügyi helyzete épen a tűzvész következtében igen szomorú volt, csak lassan haladt előre, bár a kamara is hozzájárult a költségekhez. 1563. tavaszán a tanács az esztergomi érsekhez is fordult, segélyért esdve; folyamodásában kiemeli, hogy már is 200 forintot adott ki az építésre, melynek felét a kamara szolgáltatta. ⁵)

Egyébkint az iskola költségeit nem egészen a város viselte. A hívek is adakoztak reá, a templomban e célra

¹) 1594 december 2-án a pozsonyi tanácshoz intézett levelében „Balthasar Marcus gewesener Schulmeister in Comorn“ írja magát alá Elmondja, hogy Komáromban, „in der kaiserlichen Majestät Dienst“ állott és a török ostrom miatt kényszerült hivatalát elhagyni. Nagy nyomorban lévén, a tanácstól segélyt kér. (A levél eredetije Pozsony város levéltárában.)

²) Klein II. 395 l.

³) Lacsny kézirati munkája 189 l.

⁴) Ennek 1546, 15. cal. aprilis Körmöcz várósához intézett levele a körmöczi levéltárban.

⁵) A körmöczi tanácsnak 1562 april 3-án az esztergomi érsekhez intézett folyamodásából (Egykorú másolat. Ugyanott.)

fölállított szekrénybe, mely „Gottes-Kasten“ nevet viselt. ¹⁾ Az esztergomi érsekek pedig a pisetum-jövedelemből évenként hat forinttal járultak a tanítók fizetéséhez. ²⁾

Ezen időtájban *Hoffstetter János Ádám* volt „conrector.“ Ez 1559-ben foglalta el állomását és 1565-ban is még birta azt, amikor a városi tanácshoz intézett folyamodásában panaszkodik, hogy hat év előtt megállapított heti béréből a város 7 „poltúrát“ levon, mi annál nehezebben esik neki, mert semmi mellékjövedelemmel, a „husvétii recordátiók“ kivételével, nem bír; ellenben oly szorgalmasan működik, hogy 2 óra helyett, mire kötelezve volna, naponként négy órát tölt az iskolában. ³⁾ Segéde a wartenburgi származású *Grünfelder György* (1561—1565), ki 1565 őszén egy szomszéd helység lelkészévé választatott. ⁴⁾

E két férfiúnak helyét 1566-ban *Staudenhertz Lénárd*, mint „ludirector“ és *Sock Tamás*, mint „cantor“ foglalta el. ⁵⁾

Ezek egy évtizednél tovább működtek Kőrmöcön. Staudenhertz kitűnt buzgósága és önzetlen áldozatkészsége által. Miután a kamara az előbb fizetett segélypénzeket megtagadta, s a tanulók szülei is vonakodtak a szokásos tandíjt lefizetni: ő a maga költségén tartott magának segédeket, kiket — szokás szerint — a tehetségesebb, idősb tanulók sorából választott ki. De nemcsak pénzügyi nehézségekkel kényszerült küzdeni. Az ifjak hanyagsága a tanulásban, s engedetlenségük oly nagy volt, hogy eredménytelenül merítette

¹⁾ Hoffstetter tanítónak 1565 nov. 27. a város főbírájához intézett folyamodásában.

²⁾ A tanítói karnak 1573 ápril 10-én ezen illeték újabb utalványozása tárgyában Verancsicshoz intézett folyamodásából.

³⁾ 1565 nov. 27. a város főbírájához intézett folyamodása. „Wäre mir auch unmöglich — írja többi között — bei so geringen Einkommen hinfüro des Tages vier Stunden zu laboriren; würde vielmehr gezwungen zu den vorigen zwei Stunden, darauf ich vocirt bin, wieder zu greifen.“ (Eredetije)

⁴⁾ A kőrmöczi polgármester által 1565 okt. 13-án kiállított ajánlólevél, midőn magát pappá szenteltetendő Brieg sziléziai városba utazott.

⁵⁾ A kőrmöczi lelkészeknek és tanítóknak 1566 július 21 a kőrmöczi tanácshoz intézett folyamodásából.

ki az intések-, sőt még a botbtüntetéseknek minden nemeit. Ezen idő alatt a várost újabban súlyos csapás érte. 1571-ben pestis látogatta meg, mely megtizedelte a lakosokat és szét-riasztotta a tanulókat. Az iskola két éven át majdnem teljesen elhagyatva volt. Csak 1573. kezdenek ismét sűrűbben gyűlekezni a tanulók. Amikor is a tanító nem mulasztotta el a város tanácsát a tanügy érdekeinek buzgóbb fölkarolására inteni. ¹⁾ Együttal lépéseket tett arra nézve is, hogy a tanoda régi jövedelmei birtokába visszahelyeztessék. ²⁾

Már néhány héttel utóbb ki volt egészítve a tanítói testület. ³⁾ És vezetése alatt az iskola csakhamar nagy hírre emelkedett. A főurak is szívesen küldötték ide gyermekeiket. Így 1570-ben *Kendi János*⁴⁾ és Réwai Mihál főispánnak fia *Lőrincz*, ⁵⁾ voltak tanítványai. Réwai Mihál 1576. nyarán ifjabb fiait is ide bocsátotta. ⁶⁾ Ezek hét évig tartózkodtak itt. Tindel Péter nevű polgár házában laktak. Velök volt nevelőjük — előbb Draskóczy György, utóbb „Domanizenus“ Mihály — és egy szolgál. Fejenként minden héten 73 dénárt fizettek a lakásért. ⁷⁾

De ezalatt a derék Staudenhertz megszűnt működni. ⁸⁾ Utódai csak rövid időt töltöttek a körmöczy iskolában.

¹⁾ Staudenhertznek 1573. márczius 1. a körmöczy tanácshoz intézett nagyérdemű emlékiratából.

²⁾ 1573. április 10. az esztergomi érsekhez és 1574. szept. 30. a kamarához intézett folyamodása.

³⁾ Az 1573. április 10-én az esztergomi érsekhez intézett folyamodás így czímeztetik: „Rectoris, Cantoris et caeterorum Collegarum ludi literarii Cremeniciensis supplicatio.“

⁴⁾ 1570. november 9-én és 1571. április 9-én kelt levelei a Réwai család levéltárában.

⁵⁾ 1570. október 18-ától 1571. április 9-ig tanult Körmöczön. Nevelői voltak *Károcsy Mihály* és egy *András* nevű ifjú. (Leveleik a család levéltárában.)

⁶⁾ Réwai Mihálynak 1576. aug. 30. szept. 12. és 16. a körmöczy főbíróhoz intézett levelei.

⁷⁾ Domanizenus nevelőnek 1583. aug. 19. a körmöczy tanácshoz intézett levele, melyben a gazdával történt leszámolás tárgyában fölmerült nehézségek iránt ír.

⁸⁾ Mikor és mikép történt ez, nem tudjuk.

Sonntag György már 1578. elején távozott.¹⁾ Utána ²⁾, *Schwengler Márton* besztercebányai tanító hivatott meg. De ez csak akkor foglalta el állomását, mikor föltételeit a körműczi tanács elfogadta. Ezek pedig a következők voltak. Két külön épület, egyik lakházul, másik a tantermek számára; az eddigi fizetésnek — mely hetenkint egy forintból állott — fölemelése, s a háztartásra szükséges fa megajánlása; végre a város találjon módot, hogy a tanulók rendszeren, minden héten megfizessék a tandíjt.³⁾

Meddig tartózkodott *Schwengler* Kőrmöczen, nem tudjuk.

1589. tavaszán a tanítói állomás üresedésben volt és a schmalkaldeni származású „*Magister Nicolaus Florus*“ nyerte el.⁴⁾ De nem bírta soká; kevéssel utóbb elragadta a halál.⁵⁾

1590. körül *Creuselius Márton* a „conrector.“

1595. *Schimkó* (vagy *Simonnides*) *János* a „conrector“. ⁶⁾

1596-ban a szilezia *Gäbel Miklós* hivatott meg, ki 1600-ig tanított, amikor Kőrmöcz városa lelkeszsze választotta. Kitűnő férfiú, kit *Bocatius* megénekelt. ⁷⁾

¹⁾ 1578 február 19. elbocsáttatását, febr. 27. elmaradt fizetését sürgeti.

²⁾ A város 1577 okt. havában alkudozni kezdett *Pribitzer Jakab* besztercebányai tanítóval. De ezt a besztercei tanács vonakodott elbocsátani. (1577 4 idus oct., 1518 marc. 13 és 22 a körműczi tanácshoz intézett levelei.)

³⁾ *Schwengler*nek 1578 május 14-én a körműczi tanácshoz intézett irata.

⁴⁾ Ennek 1589 jún. 26. a körműczi tanácshoz intézett kérvénye, a tanács háttírával.

⁵⁾ „*Johann Müller, Herr Huttenbreiter's Kinder Praeceptor*“ *Besztercebányáról* 1590 okt. 2. a körműczi tanácshoz intézet levelében kérdést tesz *Florus* hagyatéka iránt.

⁶⁾ *Lacsny* 189 I.

⁷⁾ *Klein Nachrichten*. 81, 87 ll. — *Bartholomaeides* szerint *Sebald, Erasmus* és *Daduck Márton* is tanítottak Kőrmöczen a XVI. század második felében. (*Memoria*. 41, 77 l.) Ezeknek nyomaira a város levéltárában nem akadtam.

61.

Korpona (Protestáns).

Tanítók :

1570 körül *Saltzbank György mester.*1574 „ *Krupina András.*1584 „ *Drechsler Lőrincz.¹⁾*

62.

Alsó-Kubín (Protestáns).

1580 *Rozinszky Márton.*1599 *Hrabecz Miklós.²⁾*

63.

Látókő (Lechnicze. Kolostori iskola.)

A Szepességben a *karthauziak* jeles zárdával bírtak, a mely mellett a XVI-ik század elején iskolájuk volt. Évkönyveikből tudjuk, hogy 1500-ban „*P. Jodocus*“ lett tanárrá „*Professor huius domus.*“ Magasztaltatik ügyessége és szorgalma miatt, melyet a könyvek másolásában kifejtett. 1508-ban *János* atya lett utódja.

1512-ben *Thyr Mihál* választatott perjellé, ki előbb tanár volt. 1517-ben is *Eucherius* atya tanárból választatott perjellé.³⁾

Miután a mohácsi vészt követő időkben a zárda elpusztult, birtokait I. Ferdinánd 1565 nov. 11-én *Bornemissza György* szepesi prépostnak adományozta; de kötelezte őt, hogy a jövedelmekből „tudós és jó erkölcsű tanítókat tartson.“⁴⁾

¹⁾ Csery. Korpona v. története. (Tudom. Értekező. II.) 425, 431 II. — Bartholomaeides 64 I.

²⁾ Klanicza (Fabó kiadása) 82 I. Bartholomaeides 75, 99 II.

³⁾ Wagner *Analecta Scepusii*. I. 77 s. kk. II.

⁴⁾ Wallaszky 175 I. Ez azonban nem felelt meg kötelességének, sőt a kolostort Kátay Ferencznek zálogba vetette. Ennélfogva, midőn 1572-ben a karthauziak főnöke ezen kolostor visszaszolgáltatását kérelmezte a pozsonyi kamara 1572 márczius 18-án kelt fölterjesztésében azt véleményezte, hogy a király Bornemisszát — ekkor már csanádi püspököt — e javadalomtól megfoszthatja. (A m. k. kamarai levéltárban.)

64.

Leibitz (Protestáns).1576 körül *Hutter Ádám*.1590 „ *Frölich János*.1594 „ *Serpilius (Quendel) János*.¹⁾

65.

Libethánya (Protestáns).

Iskoláját nevezetessé tette *Gregori* nevű iskola mestere, ki mint a protestantismus egyik legelső terjesztője, s a bányavárosokban támadott zavargásnak vezére, Verbőczy által törvényszék elé idéztetett és 1527 augusztus 24-én Dobronán kivégeztetett.²⁾

1575 körül *Wagner Márton* tanított itt, ki a prot. hit-tudományi irodalom terén is tevékeny volt.³⁾

66.

Alsó-Lindva. (Protestáns).

Itt 1559-ben tanító volt *Beythe István*, utóbb superintendens.⁴⁾

67.

Lippa (Protestáns).

A XVI. század közepetáján tanított itt *Szegedi Kis István*.⁵⁾

68.

Liptó-Szent-Miklós. (Protestáns).

Itt a Pongrácz család pártfogása állott fönn iskola. Tanítói voltak:

1573 *Záborszky Márton*,1583 *Bárány Lénárd*.⁶⁾

¹⁾ Bartholomaeides 75 l. Klein. I. 395 l. Hornyánszky 108 l.

²⁾ Ribini. Memorialia I. 19 l. Révész. Dévay Bíró Mátyás 23 l.

³⁾ Bartholomaeides. 55 l.

⁴⁾ Fabó A. Beythe élete. 6. l.

⁵⁾ Czwinginger 365 l.

⁶⁾ Klanicza. (Fabó) 59 l.

Lőcse.

A Szepesség ezen legelölkebb városában bizonyosan már a legrégibb időkben létezett iskola. A tűzvész, mely 1550-ben a várost és levéltárát elhamvasztotta, megfosztott minket ezen iskola régibb történetére vonatkozó emlékektől. A XVI. század első feléből csak gyér adatokkal birunk.

1520-ban Henckel János, a város nagytudományú lelkésze, a vezetése alatt álló iskolának kitünő tanítót nyer meg. Ez az Angolországból bevándorolt *Coxe Lénárd* „koszorúzott költő,” előbb állítólag VIII. Henrik nevelője. Azonban csak 1 $\frac{3}{4}$ éven át birta őt Lőcse. 1521-ben Kassára távozott, melynek tanácsa tanodájának igazgatását bízta reá. ¹⁾

1545-ben *Klestskó János* volt a tanító; azonban elbocsátatott, mivel protestáns szellemben tartotta előadásait. A tanács helyébe egy *Henkó Balázs* nevű ifjút alkalmazott, de csak ideiglenesen egy évre, mert igen fiatalnak találta és sem baccalaureusi, sem magisteri fokozattal nem birt. Képessége igen gyarló volt; alig tudott egyebet, mint olvasásra és a nyelvtan elemeiben oktatni tanítványait. ²⁾

1541-ben a tanítói hivatal üresedésben volt. A tanács *András* eperjesi tanítót hívta meg. Ez azonban nem fogadta el a meghívást. ³⁾

1542. *Türk Dániel*, tanító nyíltan Luther követőjének vallotta magát és a protestantizmusnak buzgó hirnöke volt. A tanács, mely szintén csatlakozott a reformációhoz, csakhamar jegyzőjévé választotta.

1543-ban ismét nincs betöltve a tanítói tiszt. Tudjuk ezt Kapy András, magyar ifjú leveléből, kit a német nyelv megtanulása végett küldtek szülői a lőcsei iskolába. ⁴⁾

1545 *Henckel Konrád* a tanító.

¹⁾ Wagner. *Analecta Scepusii*. II. 140 l.

²⁾ Ugyanott 177 l.

³⁾ András mesternek 1541 feria 2 ante Dom. Judica a lőcsei tanácshoz intézett levele a lőcsei levéltárban.

⁴⁾ Szombathy *Historia Scholae Sárospatak*. 127 l.

1547. *Windeck Erasmus* mester.

1549. *Lucillus Domonkos*.

1551. *Liebschwitz Benjamin*. Trotzendorf híres goldbergi tanár növendéke,¹⁾ kinek két segédével (collaboratores) együtt, évi fizetésük 88 forint.

1552. *Zimmermann Bertalan*.

1553. *Lavius Albert*. Ennek társa (collega) Horler Pál baccalaureus, segéde (collaborator) Hilárius, kinek utódjai

1559. *Kramer Gáspár*, 1561. bizonyos Joakim.

1555. *Horler Pál* a tanító.

1559. *Röffel Mihály*.

1567. *Schnell Tamás*.

1567—72. *Plattner Tamás*.²⁾

1572—77. *Krammer Gáspár*.

1577. *Reidulphus János*.

1578. *Greiffenzweig János*.

1580. *Antal* mester.³⁾

1581. *Hentschel Tamás*.⁴⁾

1588-ban befejeztetett egy új diszes iskola építése. Ekkor, Sebastianus Ambrosius késmárki lelkész ajánlatára, Morvaországból *Mylius János* mezericzi lelkész hívatott meg. Ez azonban csak 1589. májusban foglalta el állomását. Ugyanakkor Sturm Márton conrector helyébe Lockmann Máté lett segédtanárnak kinevezve. Az iskola négy osztályból állott s Mylius 1590-ben három segéddel birt. Ezek: Töppechin

¹⁾ Trotzendorf 1551. márczius 2-án ír róla a löcsei tanácshoz. (Löcsei levéltár).

²⁾ Hornyánszky 114 l.

³⁾ Platner löcsei lelkész 1581. tudósítja Husselius Albert mosóczi tanítót, hogy „Antonius rector“ betegsége miatt fölmentetett hivatalától, melynek elvállalására őt föl hívja. „Quod linguam germanicam non calles — írja többi között — nec tibi, nec nobis oberit. Habebis germanicum collegam et cantorem.“ (Rezik Gymnasiologia.)

⁴⁾ Ferschius János boroszlói segédtanító 1581. július 9-én jelenti a löcsei tanácsnak, hogy a vett megbízás folytán Hentschelt felfogadta löcsei tanítónak. (Löcsei levéltár.)

Dániel, Bels Márton, Clementis Mihál. Az első és az utolsó 1599-ig működtek e minőségben. ¹⁾ Magát Myliust

1592-ban követi *Rhau János mester*, ki a század végéig áll az iskola élén. ²⁾

1596—97. *Schmidt Erasmus, Meissenből.*

1597. *Ifjabb Krammer Gáspár.*³⁾

A löcsei iskola nem egészen a város költségén tartott fenn.

Thurzó Elek gróf országbíró 1543-ban készült végrendeletében 10,000 forintnyi alapítványt tett Lőcse városánál jótékony czélokra; többi között arra is, hogy két löcsei ifjú külföldi iskolákban kiképeztessek és ezeknek évenként 40—50 forint adassék. ⁴⁾ A város ebből nemcsak azon előnyben részesült, hogy tehetséges fiait külföldre küldhette, s azok közül lelkészeit és tanítóit nyerte; hanem az alapítvány jövedelmeiből fizette tanítóit, könyvekkel és egyéb iskolai szükségletekkel, sőt élelemmel is ellátta a szegényebb tanulókat. ⁵⁾

70.

Malácza (Protestáns).

1596—1600 *Huldenreich Erasmus*⁶⁾ tanító.

¹⁾ 1589 febr. 25 Ursinus János mezeriezi tanító ajánlja Myliust. Ezen levél, úgy szintén Myliusnak 1590 jan. 4., február 25, szeptember 22, 1591 aug. 16, 1592 marc. 18, október 9, 1593 marczius 5-én a löcsei tanácshoz intézett levelei, a löcsei levéltárban.

²⁾ 1599 — Rhau kéri a városi tanácstól negyedévi fizetését; ő maga 20, a collega 8, a senior 5, a két „auditor“ 2 forintot kap. 1599 május 19-én panaszt emel collégája Toppchin ellen, ki őt és segédeit bántalmazta. Az utóbbiak közül megnevezi bizonyos Mihál nevűt. (Lőcsei levéltár.)

³⁾ Hornyánszky 114 l.

⁴⁾ A végrendelet eredetije s az arra vonatkozó irományok a löcsei levéltárban. Közli azt Wagner is. *Analecta Scopusii* I. 168 s kk. ll.

⁵⁾ Lőcse városában őriztetik a „Testament Buch“ mely a Thurzó-alapítvány számadásait 1551-től kezdve tartalmazza.

⁶⁾ Klein III. 180 l.

71.

Markusfalva (Protestáns).

A Máriássy család által alapított és főtartott iskolában

Tanítók :

1577-ben *Stenzel Jakab*.¹⁾

1580 *Greiffenzweig János*.

1588 *Rajeczí András*.

1600 *Fabrics János*.²⁾

72.

Marmarossziget (Protestáns).

1569 *Szegedi Albert* tanító.³⁾

73.

Modor (Katholikus és Protestáns).

Tanítók :

1506 *Pongrácz pap*, egyúttal jegyző.⁴⁾

1594 *Agricola Gáspár*.⁵⁾

1599 *Malus (Jablonovszky) Pál*, előbb neerei segéd-tanító, szorgalmas író.⁶⁾

74.

Marosvásárhely (Protestáns)

Itt a XVI. század első felében kolostori iskola állott fönn,

¹⁾ Hornyánszky 121 l.

²⁾ Rezik Gymnasiologia. Az utolsó helyen említett Fabricius, baráti viszonyban állot Bocatiushoz, s költői leveleket intézett hozzá.

³⁾ „Szegedi Albert diák Schólamester.“ Századok. 1870. 259 l.

⁴⁾ Modor város jegyzőkönyvében „Item anno domini 1506 jar hat der Rat — ausgeben ein waingarten — dem pangratz phaffen derzeit Schulmaister und Marktschreiber hier zu Moder.“ (A város levéltárában.)

⁵⁾ Brevis Ordo lectionum discipulis in schola r. o. Modor observandus. Propositus 3 d. martii a. d. 1594 sub . . . Rectoratu Gaspari Agricolae Noribergensis, liberalium artium et philosophiae magistri. (Egykorú példánya Selmech város levéltárában.)

⁶⁾ Gyurikovits Mátyás kézirati dolgozata ezen iskoláról. (Saját gyűjteményemben.)

mely az egyháziak ellen megindított üldözés idejében elenyészett. Ennélfogva az 1557-iki gyulafehérvári országgyűlés felhívta Izabellát, hogy a szt. Ferencz-rend elhagyott kolostorát iskolává alakítsa át, mit az készségesen megígért. Az ugyanazon évben tartott tordai gyűlésen pedig kilátásba helyezte Izabella, hogy az iskolát a székely tizedekből befolyó jövedelmekből segélyezni fogja. És csakugyan e célra évenként fizetendő 250 forintot rendelt. Halála után, János Zsigmond fejedelem ezen összeget szintén folyóvá tette. Az 1565-iki kolozsvári gyűlés egyik czikkében olvassuk: „A székely-vásárhelyi scholához a harmadfél száz forint segítséget ő felsége a meghalt kegyelmes asszonyunk levele tartása szerint ez esztendőben is megadatta és jövődő esztendőre is megadhatja Isten segítségével, mert kedvez ő felsége a tanúságnak és a tanuló személyeknek.“

Az 1566-iki tordai gyűlés egyik czikke újra előadja hogy „a székely-vásárhelyi oskolabeli tanuló deákoknak táplálásokra és oskolamesterek fizetésére az boldog emlékeztető megholt kegyelmes királyné asszonyunk, felséged szerelmes anyja donációja szerint méltóztatott esztendőként a székely dézmából harmadfél száz forintot adatni.“ És ennek kapcsán fölkeretett János Zsigmond, „hogy a jelenvaló esztendőre is parancsolná megadatni felséged azon segítséget az oskolához és az jövődő esztendőre is oly deputáció levelet méltóztatnék adni, hogy ne kényszerítették a felséged hívei te felségedet ezzel bántani.“ A fejedelem sietett e fölterjesztést jóváhagyni. És erről a későbbi években sem feledkezett meg, mint ezt az 1587-iki kolozsvári országgyűlés bizonyítja. „Megszolgáljuk nagyságodnak — olvassuk annak egyik czikkében — hogy nagyságod mind ami könyörgésünket, s mind pedig a tanuló helyeknek, scholáknak pusztaságokat és a benne lakó ifjúságnak fogyatkozásokat szeme eleibe vévén, a többi között a vásárhelyi scholához ilyen kegyelmességét nyújtotta, mind az tanítóknak, s mind a tanulóknak táplálásokra méltó és szükséges subsidiumot rendelt nagyságod.“¹⁾ Ezen iskolában 1582-ben *Tsókás* Péter alkalmaztatott

¹⁾ Veszely. Erdélyi Egyháztört. Adatok. I. 168 s. kk. 11.

mint tanár, ki *Monedulatus Lascovius* nevet vett föl Wittenbergben. Több nevezetes hittudományi munkát adott ki. Utóbb fogarasi lelkészszé lett, s mint ilyen nyolcz évet töltött Európa főiskolaiban. ¹⁾

1593-ban *Baranyai Decsi János* hivatott meg, ki szintén beutazta volt Nyugot-Európa nagy részét s több tudományos művet boesátott közre. Haláláig, mely 1611-ben következett be, tanított Vásárhelyen. ²⁾

75.

Mosócz (Protestáns.)

Alapítója ez iskolának Réwai Ferencz nádori helytartó. Ennek fiai Mihál és Ferencz is pártolták; egy malmot adományoztak föntartására.

Tanárai:

1570. körül *Thúróczi Jeromos*. ³⁾

1576. körül *Batisaeus József*, utóbb nevelő a Réwaiaknál. ⁴⁾

1580. körül *Galacei Miklós*. ⁵⁾

1583. *Institoris György*. ⁶⁾

1584. *Husselius Albert*. ⁷⁾

1588. *Lochmann Mátyás*. ⁸⁾

1589—91. *Dorricz (Dorothicius) Tamás*. ⁹⁾

1597—98. *Malus (Jablonovszky) Pál*. ¹⁰⁾

1599. *Láni Dániel*. ¹¹⁾

¹⁾ Weszprémi I. Cent. 189 s. kk. II.

²⁾ Bartholomaeides 85 l. Weszprémi I. 191. l. Klein. II. 203. l. Decsi életrajzát lásd *Toldy F.* összegyűjtött munkái I. 149 s. kk. II.

³⁾ Hornyánszky 209 l.

⁴⁾ Bartholomaeides 45 l.

⁵⁾ Ugyanaz 45 l.

⁶⁾ Klanicza (Fabó) 156 l.

⁷⁾ Klein. III. 182 l. 1584 okt. 22-én Mosóczon levelét közli Rezik.

⁸⁾ 1588 okt. 29 hívja meg Réwai Miklós. (Rezik.)

⁹⁾ Rezik Gymnasiologia.

¹⁰⁾ Klanicza 256 l. 1599 marc. 16. kelt levele Réwai család levélt.

¹¹⁾ Hornyánszky 141 l.

76.

Nagyida (Protestáns).

1550. körül tanított itt *Szikszói Fabricius Balázs*, egyúttal Perényi Ferencz fiainak nevelője. ¹⁾

77.

Nagybánya (Protestáns).

1547—49 *Kopátsi István*. ²⁾

1589. körül *Ruckschloss Dániel* ³⁾ tanítottak itt.

78.

Nagyszombat (Katholikus.)

E város kétségtől a legrégebb időktől fogva birt iskolával. Tanárai közül ismerjük:

1547. körül *Szaniszlót*. ⁴⁾

1549-ben *Stephanus Pannonius-t*. ⁵⁾ Alatta a tanulók oly nagy számban gyülekeztek az iskolába, hogy azokat alig volt képes befogadni. ⁶⁾ Utódja

1550—54. *Turkowics (Dombrinus) György* nem dicsekedhetett hasonló eredménnyel. Versenytársra talált a plébánia éneklésben, ki a maga hazában iskolát nyitott és az ifjúság nagy részét megnyerni tudta. ⁷⁾ 1552. végén pedig a pestis ütötte szét tanítványait. ⁸⁾ Pénzügyi nehézségekkel is kényszerült megküzdzeni. Fizetését a várostól és díjait a ta-

¹⁾ Kassai Császárnak Fabricius fölött tartott gyászbeszéde. 23, 32 ll.

²⁾ Bód. Magyar Athénás 21 l.

³⁾ Bartholomaeides 89 l.

⁴⁾ 1549 oct. Epiph. mint selmeczi cantor kéri a nagyszombati tanácsot, hogy őt a tanítói hivatalba *viSSzahelyezze*. (Eredetije Nagyszombat város lev.)

⁵⁾ 1549 július 12 a nagyszombati tanácshoz intézett levelében említi, hogy már félév óta működik itt. (Ugyanott.)

⁶⁾ Az imént idézett levélből.

⁷⁾ 1551 június 8-án panaszt tesz a nagyszombati tanácsnál (Ugyanott.)

⁸⁾ 1552 nov. 20-án ezügyben ír a nagyszombati tanácsnak, (Ugyanott.)

nulóktól nehezen tudta behajtani;¹⁾ valamint azon összeget is, melyből a szegény tanulók élmeztettek.²⁾

Ugyanezen időben az *esztergomi káptalan*, mely 1543-ban az érsekséggel együtt Nagy-Szombatba helyezte át székhelyét, szintén tartott fön itt iskolát. Ennek vezetésére 1551. végén meghívta *Illicinus Péter* hit- és jogtudort, siénai származású tudós férfiút, ki előbb Pécsen tanított, s midőn itt a főiskola elenyészett, Bécsben nyert alkalmazást. Az érsekség üresedésben lévén, a káptalan egy kanonoki s egy oltárjavadalmat adományozott neki. Ő viszont kötelezte magát, hogy (1552. husvétig) lakását Nagy-Szombatba teszi át, itt az iskola igazgatását elvállalja, naponkint a kanonokok részére a kánoni és polgári jogból előadásokat tart, melyeket mások is, bizonyos díj lefizetése mellett, látogathatnak.³⁾

A következő, 1553-ik évben *Oláh Miklós* foglalta el az érseki széket. Egyik első teendőjének ismerte: fölkarolni az iskolautgyet. Evégből a városi és káptalani iskola egyesítését tervezte, mit 1554. új év napján, a káptalan s a városi tanács megbízottjaival tartott tanácskozmányban keresztül vitt. Ugyanekkor megállapított az iskola új szervezete és a tanárok fizetésének fölemelése. „Miután — így szól a tanácskozmány jegyzőkönyve — mind a keresztény vallás terjesztésére, mind a városok igazgatására és az államok kormányzására sürgetően szükséges az iskolák átalakítása: az érsek, káptalan és városi tanács közmegegyezéssel elhatározták, hogy az iskola igazgatójának, vagyis a sublectornak fizetését fölemelik, miszerint így könnyebben sikerüljön tudós férfiakat megnyerni.“ Az iskolaépület fölállítását és

¹⁾ 1552 szept. 24-én a nagyszombati jegyzőhöz intézett levele. (Ugyanott.)

²⁾ 1553 jan. 13-án a nagyszombati tanácshoz intézett levele (Ugyanott.)

³⁾ A káptalan 1552 január 6-án kelt adománylevelében többi között írja: „Quod in Jure Pontificio ipsis Canonice lectionem ... enarret. Si alii, praeter eos Canonicos ab eo discere voluerint, aut audire, solvere illi cogantur.“ És *Illicinus* 1552 február 23-án kötelezi magát: „Quod lectionem Juris Canonici et Civilis audire volentibus enarrabo quotidie.“ (Mindkét okmány az esztergomi káptalan magán levéltárában.)

főntartását a város vállalta magára. A főlügyelet meghagyattott az olvasó kanonoknál. Egy tanár (sublector) alkalmazása tervezetett, ki hivatva volt a hittant, nyelvtant, retorikát, dialektikát és számtant előadni, a római remekírókat magyarázni. Oldala mellé segédek és egy énekmester voltak helyezendők.¹⁾

Az első tanító, kit az érsek és a város közösen felfogadtak, *Velikinus György* volt. Ez 1555-től 1558-ig birta hivatalát és évenként 40 forintot kapott a város pénztárából.²⁾

Azonban a város hanyagul teljesítette elvállalt kötelezettségeit. Az iskola építése lassan haladt előre.³⁾ A tanító fizetése körül is panaszkodtak adott alkalmat.⁴⁾

Oláh ily körülmények között állandón biztosítani óhajtván az iskola főnállását, kieszközölte a királynál, hogy a széplaki apátságot és a bényi prépostságot adományozza, és a nagyszombati harminczad jövedelmeiből évenkénti 104 frtot

¹⁾ A „Reformatio Scholae Tyrnaviensis“ című jegyzőkönyv, melynek tartalmáról már más helyen szólottunk, a primási világi és a nagyszombati városi levéltárban található.

²⁾ 1555 szept. 1-én kelt nyugtája és öt, datum nélküli levele a nagyszombati levélt. Ugyanott egy 1559 július 4-én kelt okmány, melyet már mint városi jegyző állít ki.

³⁾ Oláh 1555 okt. 24. és nov. 6-án kelt leveleiben sürgeti a tanácsot, hogy az építést siettesse „Illum exignum laborem — írja többi között — qui adhuc in ipso aedificio scholae restat absolvendus, tum nostri, tum totius reipublicae vestrae utilitatis ob respectum absolvi et perfici faciatis, ut pauperes scholares undique convenire possint. Nam modo quoque audimus non paucos esse, qui libenter in istam Civitatem venirent, si domicilia ad habitandum haberent. Si nostrum proprium negotium id esset, adhuc sperassemus, nos istam parvam rem a vobis potuisse impetrare; nedum cum scire potestis ex frequentia scholasticorum vestram et totius Civitatis utilitatem resultare. Impossibile est enim, quin etiam dominorum nobilium liberi, et alii qui sumptus sunt habituri, conveniant; praesertim cum loca alia ubi erudiantur vel pauca vel nulla reperiantur.“ (Ugyanott.)

⁴⁾ Velikinusnak datum nélküli és Oláhnak 1556 február 11-én a nagyszombati tanácshoz intézett levele. „Meminisse posestis — írja az utóbbi — nos jam saepenumero dixisse, et ita omnino est, quod decor ipsius scholae pincipaliter ad vestrum omnium communiter honorem et utilitatem cedit.“ (Ugyanott.)

utalványozzon az iskola czéljaira.¹⁾ És midőn ezt kivitte, a *főiskolák* színvonalára óhajtotta emelni. Ennek folytán 1558. elején új szervezetet állapított meg, melynek értelmében a kanonok-kormányzó alatt három tanárt, több segédet és egy énekmestert volt alkalmazandó.

Az eként szervezett gymnásiumhoz növeldet csatolt. Ennek főadata volt oly ifjakat fogadni be, kik ígéretet tettek, hogy az egyházi pályára lépnek. Számuk egyelőre 24-ben állapítatott meg, kiket a káptalan 16—25 éves magyar, német és tót ajkú ifjakból vesz föl. Ezek a növeldében nyertek lakást, élelmet, fekete posztó ruhát, könyveket és írószereket. Három éven át látogatták az iskolát és ezen idő alatt csak a kormányzó engedelmével távozhattak. Ezekkel együtt élelmeztetettek azon ifjak, kik mint énekesek működtek a főegyházban. A növelde anyagi ügyeinek kezelése egy kulcsárra (dispensator) volt bízva, ki 10—12 forintot, élelmezést és egy ruhát kapott. A főügyelő kanonokok hetenkint számot kértek tőle.

Az iskolában a szegény gyermekek külön mesterek által taníttattak.²⁾ Ezek naponként reggel és este, egy-egy órán át, koldultak, a többi időt az iskolában töltötték. Meghatározott napokon, az énekmester vezetése mellett, énekelve bejárták a várost, s a gyűjtött pénzt magok között elosztották.

Oláh Miklós kilátásba helyezte, hogy az eként szervezett gymnásium részére a királytól privilégiumokat fog ki-
eszközölni; névszerint azon jogot, hogy tanárai a baccalaureátusi és magisteri fokozatokat adományozhassák; valamint tervezé, hogy a főiskola használatára nyomdát fog berendezni.³⁾

¹⁾ I. Ferdinándnak 1558 július 20-án kelt adománylevele Kaprínai kéziratgyűjteményében.

²⁾ „Mendici habeant proprios doctores et informatores, qui eos instituant.”

³⁾ Ezen nagy érdekű szabályzat czime „Modus et ordo regendae scholae Tyrnaviensis, institutus per Rmum D. Strigoniensem 20. februarii A. D. 1558.” „Közéteve a Magyar Sion 1867-iki évfolyamában 208 s kk. ll.

Arról, hogy terveit valósította volna, nincs tudomásunk.

A főiskolának első kormányzója *Illicinus Péter* volt, ki a Jézus-társaság megtelepítéseig működött.

Oláh már 1560-ban alkudozott a jezsuiták bécsi tartományi főnökével aziránt, hogy néhány rendtagot Nagyszombatba küldjön, kik itt mint tanárok működjenek. A nagyszombati tanácsot is megkereste, hogy részökre megfelelő épületet engedjen át.¹⁾

1561-ben nyáron érkezett meg az első két jezsuita; egy tanár s egy hitszónok. Azonban számuk csakhamar tizenkettőre emelkedett. *Perez Hurtadus* volt kormányzójok. *Sclavus Tamás* az ékesszólástan, *Hero Gellért* a költészettan és *Canisius Theodorik* a latin nyelvtan tanára volt. 1561. végső napjaiban kezdték meg előadásait, melyeket a székesegyház egyik kápolnájában három napon át tartott hittudományi és bölcészeti vitatkozás előzött meg. Két osztály a plébánián, a harmadik a városi iskolában volt ideiglenesen elhelyezve. Lakházat *Telegdy Miklós*, kertet vegliai Horváth Gáspár ajándékozott nekik.

Dotációjukat a széplaki apátság és a bényi, mislyei és tapolczai prépostságok javai képezték. Emellett a király 300 forintot a zalavári apátság és 400-at a turóczi prépostság javaiból rendelt nekik évenként fizettetni.

Oláh 1566-ban a tanári személyzet szaporítását sürgette, mert Nagyszombatban hittudományi és bölcészeti tanfolyamot óhajtott megnyitni. Azonban a remények, melyeket a virágzó intézet jövőjéhez csatoltak, nemsokára megghiúsultak. 1567-ben a collégium lángok martalékává lőn, s mintán fölépítésére a szükséges pénz egyelőre hiányozott, a rendfőnök felszlatta a collégiumot.²⁾

¹⁾ Oláh 1560 május 5-én írja a tanácsnak: „Pium et sanctum institutum nostrum non tantum ad conservationem verae et orthodoxae religionis valde proficuum, verum etiam pro erudienda pube et juventute cumprimis utile est.“ (Nagyszombat város levéltárában.)

²⁾ Ortus et progressus almae archiepiscopalis Univ. Tyrn. (Nagyszomb. 1725) 7 s kk. II.

Ekkor ismét a *káptalan* vette át az iskolát. Tanárai:

1569-ben *Dubovszky Mihál* esztergomi kanonok.¹⁾

1572—77. *Kuthassy János*.²⁾

1577. *Batalich János* esztergomi kanonok.³⁾

1581—82. *Monoszlói András* esztergomi kanonok,⁴⁾

több tankönyv szerzője.⁵⁾

1585—86. *Kossuthych Márton*.⁶⁾

1587. *Napragy Demeter* esztergomi kanonok.⁷⁾

1589. *Gubasóczy Boldizsár*.⁸⁾

¹⁾ 1569 decz. 1-én kelt, 44 forintnyi évi fizetéséről szóló nyugtája Nagyszombat város levéltárában.

²⁾ Ezt, midőn tanulmányait a bécsi egyetemen befejezte, Verancsics nevezte ki tanárrá. „Juvenis est — írja róla — non imperitus, et ootiam peritiorem judicamus, quod¹ praesefert gratissimam omnibus modestiam et morum honestatem. Quum itaque Vienna redierit, collocetis eum et admonete, ne mores mutet, et socratico instituto idem sit semper, nec ingenium mutet nisi in melius.“ (Katona Hist. Crit. XXV. 369 l.) Kuthassynak 1575 marc. 1-én kelt nyugtája 44 forintnyi évi fizetéséről Nagyszombat város levéltárában. Kuthassy 1577-ben esztergomi kanonokká, utóbb győri püspökké, végre esztergomi érsekké neveztetett.

³⁾ Memoria Consecrationis Basilicae Strig. 145 l. A nagyszombati tanácsnak kötelezővénye 50 ftról, mely összeget Batalics kanonok és tanár kölcsön adott, a város levélt.

⁴⁾ Mint tanárnak, dátum nélkül, a nagyszombati bíróhoz intézett levele a város levélt. Ő a bécsi egyetemen tanult és itt szorgalmasan jegyezte a tanárai által tartott hittudományi és bölcsészeti előadásokat. Ezen kézíratait ismerteti Knauz. A pozsonyi káptalannak kézíratai. 193 s kk. ll.

⁵⁾ Ilyen: „In dialecticam Joannis Caesarei . . . Tractatus primus. Auctore et professore A. M. Scholae Tyrnaviensis Rectore. Incepi a. 1581 die 2 nov. Absolvi 1582 2 oct. Knauz i. h. — Ki volt Monoszlói közvetlen utódja, nem ismeretes. 1582 nov. 10-én Telegdy Miklós pécsi püspök Pozsonyból írja az esztergomi káptalannak, hogy az kit a tanári hivatalra meghívott, nem fogadta el. Ajánlottak neki bizonyos *Mártont* „sed non libenter uxorum ibi viderem, maxime cum de more debeat chorum in habitu canonici intrare.“ Ő inkább bizonyos *Talasi* mellett van. (Levele az esztergomi káptalan magánlevéltárában.)

⁶⁾ 1585 marc. 13, jún. 12, szept. 18, decz. 28, 1586 febr. 26, szept. 17-én, egyenkint 11 forintról szóló nyugtái a nagyszombati levélt.

⁷⁾ 1587 febr. 20 és szept. 16. egyenkint 11 forintról szóló nyugta. Ugyanott.

⁸⁾ 1589 maj. 23-iki 11 tallérról szóló nyugtája, Ugyanott.

A nagyszombati iskola tanulói az I. *Ferdinánd* által utalványozott 104. forintnyi évi segélyt rendszeresen élvezték.¹⁾ Azonban nem ismeretes, miképen lett az értekesítve.

Oláh Miklós végrendeletében nem feledkezett meg a nagyszombati tanodáról, melynek ő restaurátora volt. Az általa birt lánszéri uradalomról akként intézkedett, hogy családjára szálljon; ha azonban ez kihalna egy harmadrészben a nagyszombati iskola tanulói javára, a többi kétharmada kórházra, szegényekre, papi pályára készülő ifjakra, végre szegény leányok kiházasítására fordíttassék.²⁾

Az esztergomi káptalan több tagja jelentékeny alapítványokat tett iskolai célokra. *Mindszenty András* 1577-ben 3000 forintot tett le, melynek kamataiból részint török foglyok váltassanak ki és szegény szüzek házasíttassanak ki, részint szegény ifjak taníttassanak.³⁾ *Derecskei János*, ki 1581-ben halt el, végrendeletileg két kertet és egy malmot hagyott az iskolának.⁴⁾ Öt évvel utóbb pedig *Poklóstói Máté* ezer forintot, *Csepely Mihál* is ugyanannyit hagyományozott, hogy kamatait a nagyszombati tanács szegény tanulók között kioszsza.⁵⁾

79.

Neczpál (Protestáns).

Ezen túróczi megyei helységben a Justh család alapított iskolát, melynek 1598-ban *Fabricius Máté* volt tanítója.⁶⁾

¹⁾ A pozsonyi kamara ez ügyben 1574 nov. 3. és 1575 jan. 14-én a nagyszombati harminczadhoz rendeletet bocsát. Azonban 1575. jan. 15-én fölterjesztést intéz a királyhoz, melyben kiemeli, hogy e segély összeg fizetéséből „nihil utilitatis reipublicae accedere considerantes, Majestas vero V. S. diversis gravibusque sumptibus sit nunc onerata, eam pensionem tollendam esse demisse judicaremus.“ Ered. fog. a m. k. kam. levéltárban.

²⁾ Az 1562 július 27-én kelt végrendelet a primási világi levél.

³⁾ Az alapító okmány a primási egyházi levél.

⁴⁾ Ezügyben Monoszlói András, mint tanár, surlódásba jött Tegledy nagypréposttal. A nagyszombati bíróhoz intézett dátum nélküli levele, a város levél.

⁵⁾ A nagyszombati tanácsnak 1586 július 1-én kelt kötelezvénye Hevenesy kéziratgyűjteményének 67-ik kötetében.

⁶⁾ Rezik. Gymnasiologia.

Neére (Protestáns).

Neére, vagy más néven Stráska, igénytelen helység a Szepességben, alig egy mértföldnyire Késmárktól. A terjedelmes várlakot, mely mai nap legjelentékenyebb középkori épületeinkhez tartozik, a XVII. század végén *Horváth Stanisch Gergely* a tudományos munkásságnak színhelyévé tette. O 1578-ban Bázelen, majd Straszburbban képezte ki magát; bentazta Német-, Francia-, Angol- és Olaszországot. 1590-ben gazdag ismeretekkel és buzgó tudományszeretettel tért vissza hazájába.¹⁾ Hogy itt a tudomány és a protestáns felekezet érdekeit előmozdítsa, elhatározá saját birtokán gymnásiumot szervezni. Áldozatokat nem kímélve, kastélya közelében templomot és iskolát építtetett. *Bártfa* városa, melynek tanácsához szívélyes viszonyban állott, tettel és tanácscsal támogatta.²⁾

Majd jeles tanárokat hívott meg a külföldről. Az első, kit megnyert, a tangermundi *Gera Konrád* mester volt. Ez 1594-ben jött ide Straszburbból és az iskola igazgatása mellett a lelkészi teendőket is végezte.³⁾ Midőn ez, már 1595. tavaszán, *Bártfa* városának meghívását elfogadta,⁴⁾ helyét a dalheimi (pfalzi) *Erhard Miklós* foglalta el. Ugyanakkor *Jénából Grawer Albert* jött, ki a hit- és bölesészettudományból tartott előadásokat.⁵⁾ *Malus (Jablonowszky) Pál* pedig 1596. és 97-ben mind segédtanító működött.⁶⁾

¹⁾ Rezik Gymnasiologia. Wallaszky. 140 l. Bartholomaeides 93 l.

²⁾ Bártfa város levéltárában Horváth Gergelynek a bártfai tanácshoz intézett hat levele találtatik. 1593 augusztus 25, október 7. 1594 január 22. november 11. 1595 június 1. 1596 november 14.

³⁾ Így írja magát: „M. Conradus Gera Tangermundensis, Pastor Ecclesiae et Rector Scholae Neerensis.“

⁴⁾ Gera 1595 május 31-én jelenti, hogy a meghívást elfogadja. Június 2-án írja, hogy be kell várnia utódjának megérkezését. Június 28-án fölkeri a bártfai tanácsot, hogy július 25-re hat kocsit küldjön butoralelszállítására. (Levelei Bártfa város levéltárában.)

⁵⁾ Grawer 1596-ban Bártfán polemikus munkát adott ki Lahm Késmárki lelkész ellen. Erhard jeles latin költő volt.

⁶⁾ Utóbb Modoron működött mint tanító. (Gyurikovics M. kézirataiból.)

A buzgó alapító nem elégedett meg azzal, hogy az intézet ellátására évenként 600 forintot fordított ¹⁾ és tehetséges, hazai s külföldi ifjakat saját költségén taníttatott ²⁾; hanem maga is tanított; előadásokat tartott az ethika- és rhetorikából. ³⁾ Részt vett azon vallási vitákban is, melyek ez időszereint a két protestáns felekezet hívei között a fölvidéken folytak. 1591-ben megjelent Csepregen, a június 3-án Beythe András superintendens és Sculteti Severin bártfai lelkész között tartott vallási vitatkozás alkalmával. ⁴⁾, 1592-ben pedig maga adott ki Bártfán polemikus művet a Kalvin felekezetéhez szító Lahm Sebestyén késmárki lelkész ellen. ⁵⁾

A lelkes férfiú azonban már 1597. január 4-én kimúlt. Kiskorú fiának gyámjává és iskolájának főügyelőjévé Bártfa városának tanácsát nevezte ki. Azonban ez, buzgó gondossága daczára, nem volt képes a vezérétől és pártfogójától megfosztott iskolának feloszlását megakadályozni, mi már 1598-ban bekövetkezett. ⁶⁾

81.

Német-Lipcse (Protestáns).

1560. körül *Hebner Kristóf* mester. ⁷⁾
 1564. „ *Jessenius (Jezzenszky) Simon.* ⁸⁾
 1568. „ *Baros Péter.* ⁹⁾
 1578. „ *Mokossini Lénárd.* ¹⁰⁾

¹⁾ Ezt kiemeli Erhard a gyászbeszédében, melyet 1596 Horváth neje fölött tartott.

²⁾ Ilyen volt a rostocki Cristiani Pál, Klein III. 106 l.

³⁾ Ezt szintén Erhard említi gyászbeszédében.

⁴⁾ Ennek történetét maga összeírta. (A kézirat Eperjes város levéltárában.)

⁵⁾ Erhard Miklósnak Bártfa városához 1597 és 1598-ban intézett több levele találtaik Bártfa város levéltárában.

⁶⁾ Klein III 164 l.

⁷⁾ Bartholomaeides 56 l. Hornyánszky szerint Tessenszky. (41 l.)

⁸⁾ Ugyanaz 63 l. Barost Wallaszky 172 l. az írók közé sorolja.

⁹⁾ Bartholomaeides 83 l. Az ótestamentomot versekbe foglalva, kiadta Wittenbergben. Wallaszky 171 l.

¹⁰⁾ Bartholomaeides 84 l.

1580. körül *Perlagi Dömjén.*¹⁾

1588. „ *Czabányi Mihál.*²⁾

Megemlítendő, hogy Illésházy István gróf az iskola mellett főnálló convictusnak földet adományozott.³⁾

82.

Német-Próna (Protestáns).

1580. *Schorman András.*

1592. *Buchholtz Joachim.*⁴⁾

1597. *Sawo János.*

83.

Pápa (Katholikus).

A protestantismus elterjedése előtt itt több kolostor állott fön. Az iskolákról, melyek ezeknek falai között kétségkívül léteztek, nem birunk adatokat. A városnak is volt iskolája. Ennek 1508-ban *Kayári István* volt tanítója. Ez évben nagy pestis dült a városban és környékén, minek következtében a tanulók is szétfutottak.⁵⁾

84.

Pápa (Protestáns).

Itt korán alapítottatott meg a prot. egyház, mely enyingi Török Bálintban hatalmas pártfogóval birt. Kétségtelen, hogy a protestantismus behozatalával egy időben iskola is szerveztetett. De ennek emlékét semmi egyéb nem tartotta fön, mint a pápai ref. collégium könyvtárában létező két harang, melyeken ily fölirat olvasható: „scholae reformatae papensis 1531.“ Az irodalmi és tudományos élet Pápán ké-

¹⁾ Rezik.

²⁾ Klanicza 59 l.

³⁾ Ugyanaz 115 l.

⁴⁾ Stephanus de Kayar „ex schela Papensi.“ 1508 sz. Lőrincz viliájián kelt levelében a pestisről tudósítja egy névtelen barátját. (A levél másolota a M. T. Akademia kéziratgyűjteményében.)

⁵⁾ Tóth Ferencz szerint „az iskola régi jegyzőkönyveiből világos.“ hogy a tanoda már 1531-ben főnállott. (A magyarországi és erdélyi protestans ekklesiák historiaja.) I. 163 l.

sőbb nagy lendület nyert a nyomda által, melyet itt Huszár Dávid lelkész 1577-ben alapított. De mennyiben foglalkoztatták e sajtót az iskola tanárai, s kik voltak ezek, nincs földerítve.¹⁾

1585. *Hollósi Péter*,

1600. *Győri István* tanítottak itt.²⁾

85.

Pécs (Katholikus).

*Pécs*ett már az Árpádok alatt létezett jeles főiskola, melyben kivált a jogtudomány birt nagyszámú tanárok- és hallgatókkal. De a XIII-ik század végén elenyészett. Nagy Lajos, a korabeli uralkodók példájára, itt egyetemet alapított. V. Orbán pápa, a király kérelmére, megerősíté azt, s megerősíté, hogy a világi s egyházi jog, a szabad művészetek és, a hittudomány kivételével, minden egyéb tantárgyak taníttassanak. Ugyanakkor a főiskolát a szokásos kiváltságokkal fölruházta. Tanárai részint a király, s a püspök által gazdagon díjaztattak, részint egyházi javadalmakkal adományoztattak meg. Így még Lajos életében, 1370. körül Galvano Bethini, a Bolognából meghívott jogtanár, a püspöki pénztárból 300 ezüst márka évi fizetést élvezett; emellett birta egy falu jövedelmeit. IX. Bonifác pedig fölhatalmazta a pécsi püspököt, hogy a pécsi és pozsegai prépostságokat az egyházi- és államijog tanárainak adományozhassa.³⁾

A főiskola a XVI-ik században, a királyok tehetetlensége és a belzavarok elhatalmasodása daczára, sem szűnt meg. Istvánffi Miklós jeles történetírónk itt tanult. Az ő tanúsága szerint az 1543-iki háború előtt⁴⁾, 2000 tanulója volt a főiskolának, kik közül 300 Mohácsnál elesett.⁵⁾ Az előbbi szám azonban kétségkívül túlozva van. A főiskola utolsó tanárainak egyike az olasz *Illicinus Péter*⁶⁾ jogtudór, ki utóbb Nagyszombatban nyert tanszéket és káptalani javadalmat.

¹⁾ Ötvös Lajos. A pápai nyomda története. Századok 1868. 310 l.

²⁾ Tóth i. h.

³⁾ Koller Hist. Ep. Quinqueecl. III. 39 és 380 ll.

⁴⁾ Nem a mohácsi vész előtt, mint írónk nagy része Istvánffit félreértve, állítja.

⁵⁾ Istvánffi 1758 bécsi kiadása 161 l.

⁶⁾ Wallaszky 173 l.

86.

Pécs (Protestáns).

Itt a XVI-ik század közepetáján megalakult református egyház mellett iskola is állott fön, mely némi hirre vergődött. ¹⁾

87.

Pest (Katholikus).

1516-ban *Gönczi András* mester, kit Szakmáry György pécsi püspök saját költségén neveltetett, volt itt tanító. Innen meghívatott Kassára, hol több éven át működött. Végre városi jegyző lett. Utódjává Pesten bizonyos *Ferencz* választott. ²⁾

88.

Pest (Protestáns).

1563. körül protestáns iskolának nyomait találjuk itt. Tanítója ekkor *Skaricza Máté* volt. ³⁾

89.

Pojnik (Zólyom. Protestáns).

1567. *Czapkowits György*.

1577. *Transalpini Máté*. ⁴⁾

1596. *Galides János*.

90.

Pozsony (Katholikus).

Pozsony, egyike az ország legjelentékenyebb városainak, a legrégibb időktől fogva birt iskolával.

A legelső, melylyel az emlékekben találkozunk, szent

¹⁾ „Pécsini illustre Collegium habebant primi reformatores;“ olvassuk egy 1647-iki közleményben. Lampe 673 l.

²⁾ A pécsi püspök Budáról 1516 feria 5 post nativitatem b. V. Mariae jelenti Kassa városának, hogy Andrást elbocsátja. A kassai levéltárban ezen levélén kívül találtatnak Jakabfi Jánosnak számos levelei András mesterhez intézve.

³⁾ Bartholomaeides 55 l.

⁴⁾ Hornyánszky 210 l.

Márton egyháza mellett állott fön. A XIV. század közepén Jakab főbíró már *újra* építteti, minélfogva a pozsonyi káptalan 1365-ben rendeli, hogy Jakab lelki üdvéért az iskolamester naponkint énekelje el tanítványaival a „Salve Reginát.” 1448-ban *Lőrincz*, és 1529-ban szent *Mihál* egyháza mellett is említettnek iskolák.¹⁾

Szent-Márton mellett, a káptalan gondjai alatt álló iskolában 1531-ben *Holprech János* a tanító.²⁾

Várdai Pál primás 1549-ben ez iskolát fölvirágoztatni óhajtván, a királyhoz azon kéréssel fordult, hogy e célra az elpusztult lechniezi karthauzi zárda javait adományozza.³⁾ Azonban Várdai már néhány hónappal utóbb meghalt, s e terv nem ment valósulásba.

A következő években a város nagy áldozatkészséget tanúsított. 1551-ben az iskola épületét átalakíttatta⁴⁾, és a tanító mellett két segédet (succentor és coadjutor chori) alkalmazott. Ugyanakkor *Ujlaki Ferencz* k. helytartó meghagyta a városi tanácsnak, hogy a zúgiskolák megszüntetéséről gondoskodjék.⁵⁾

¹⁾ A városi számadásokból.

²⁾ Házassági válópere a pozsonyi káptalan levéltárában.

³⁾ 1549. márczius 27-én írja: „Cum beneficiorum desertorum bona et proventus ad scholas erigendas sint per Majestatem V. deputati, ego vero statutum habeam doctum quendam virum conducere, qui hic bonas litteras doceat, dignetur Majestas V. bona fratrum carthusianorum de lapido refugii . . . ad conductionem stipendiumque hujus, qui non mediocribus sumptibus conducendus et alendus erit, applicare et convertere . . . Nam sine hoc, vel alio hujusmodi subsidio Majestatis V., id per me praestare non possem. (A helytartótanács protokollumából, gr. Viczay Héder kéziratgyűjteményében.)

⁴⁾ Az 1551-ik évi városi számadásokban szeptember 13-ára áll: „Herr Burgermeister samt Chamerei mit Magister Matrisen von Wien gedingt die Schull bei Sanct Martin zu pawen, nämlich hinten hinaus zwai gewelb aufeinander, rund um zu anwerfen, in zwo schidmauern zu feuren, 6 fenster von den herrn stein einzusetzen, im gewelb zu pflastern mit zigeln.“

⁵⁾ Ujlaki Ferencznek 1551. ápril 18-án Bécsből a pozsonyi tanácshoz intézett rendelete. „Cum novus Rector ad ludum litterarium istius Civitatis ordinatus sit, cum quo in schola alii duo commorabuntur, nempe succentor et coadjutor chori; . . . necessarium est, ut illorum docendi

1554-ben üresedésben lévén a tanítói állomás, a városi tanács a nagypréposttal egyessége lépett a tanító fizetése tárgyában. Ez egészen a prépostot terhelte, a város csak évi 10 forintot ajánlott föl; a tanulók pedig, midőn magokat beíratták, 10 dénárt fizettek a tanítónak.²⁾ Midőn azonban a tanács 1567-ben *Winkler* Andrást nevezte tanítóvá, a városi pénztárból 25 forintnyi fizetést rendelt neki.³⁾

Már előbb 1557-ben *Draskovics György* pozsonyi prépost a flandriai származású *Gerardus Arnoldot* hívta meg tanítónak, ki csakhamar ugyanott kanonoki javadalmat nyert el.⁴⁾

1587-ben *Zwierschlag Gáspár* mester volt tanító, kit hivatalában több segédtanító támogatott.⁵⁾

Muche Pál pozsonyi kanonok 1558-ban 40 aranyat hagyományozott szegény tanulók segélyezésére.⁶⁾

munus tollatur, qui extra scholam hactenus docere soliti sunt, sed quisque suos filios et nepotes in unum ludum Civitatis dirigere et mittere debeat.“ (Pozsony város levéltárában.)

¹⁾ A pozsonyi tanácsnak 1554 szeptember 22-én Ujlaki Ferencz győri püspök- és pozsonyi nagypréposthoz intézett válaszirata. (Egykorú másolata ugyanott.)

²⁾ A város 1567-ik évi számadásaiban olvassuk: „Den 10. februar nam rath und gemein Magistrum Andream Winkler ein Schulmeister auff, und damit er die Jugent desto fleisiger instruiren, sagt man im von gemeiner Stat diez jar zu 25 hung. gulden.“

³⁾ Ez 1557-ben Ingolstadtban ily czímű munkát nyomtatott „Hungariae ad omnes S. I. ordines pro subsidio adversus Turcam conferendo, suplex oratio, composita ab Arnolde Gerardo Flandro. 1557“ (16-ad réti 26 lap.) Regensburgban írt ajánlólevelét mint „designatus Mediator inelyti Gymnasii Poseniensis“ Draskovichhoz intézi. (Egy példány a M. T. Akadémia könyvtárában.)

⁴⁾ 1587 október 23-ikán a pozsonyi tanácshoz intézett levelében (melyet ekként ír alá: Mag. Casparus Zwierschlag derzeit Ludirector Poseniensis“) megjegyzi: „Wasz die Schul belangt is gott lob gueter frid, hab auch jetzt frembte Nationen nicht bei mier, ohne meine Collaboratores, wasz aber die Cantores oder Singer belangt, ire habitationes andere Orthen.“ (Eredetije Pozsony város levéltárában.) Kiemeljük még, hogy a város 1594-ik évi számadásaiban e tétellel találkozunk: „Maler den Schulmeister eine grosze schwarze Taffl mith rothen streifen zu farben 5 s.“

⁵⁾ Lányi. A magyar clerus érdemei. II. 79 l.

Verancsics érsek saját udvarában külön iskolát állított föl, mely hivatva volt a főrangú családok sarjait kiképezni. 1573-ban az Apponyi, Baranyai, Bogáthi, Dersffi, Eszterházy, Keszthelyi, Kubinyi, Majthényi, Mérey, Ormány, Pálffy, Pesti, Réwai, Sándorfi, Somogyi, Thapolesányi, Theleky, Zsámboki családok sarjaival találkozunk ezen udvari iskola tanulói között. ¹⁾

A *protestánsok*, bár a XVI. század második felében tekintélyes számban találtattak Pozsony lakói sorában, a következő század elejéig nem birtak itt iskolával. Ezen körülmény indította *Kapornaky Ferenczet* arra, hogy 1581. február 1-jén Győrött szerkesztett végrendeletében, 2000 rajnai forintot hagyományozott oly célra, hogy e tőke kamataiból a pozsonyi tanács rendesen két magyar ifjút taníttasson valamely protestáns tanintézetben. ²⁾

91.

Privigye (Protestáns).

Tanítók :

1560—64. *Liptói László*.³⁾

1566. körül *Schupka Márton*.⁴⁾

1567. „ *Sotzovinus Sándor*.⁵⁾

¹⁾ A primási levéltárban talált jegyzék alapján, Lányi. Magyar Egyháztörténelem. II. 152 l.

²⁾ „Lego 2000 fl. rhen., ut Posonienses cives conservent pro perpetuo, pro commodo civitatis, eisque utantur. Ea tamen conditione, ut in aliquo honesto Collegio semper sine ulla intermissione duos honestos et bonae indolis juvenes, semper veros et natos hungaros, si fieri poterit semper ex familia mea, in expensis sufficientibus . . . alant et interteneant . . . Et quia Confessionem Augustanam toto pectore amplector, in qua etiam morior, velim, ut juvenes quoque ipsi studiosi in Collegio ejusdem confessionis studeant.“ Azonban alapítványához különös föltételt csatolt; azt, hogy a városház tornyára alkalmazandó fölirat hirdesse bőkezűségét. A város e föltételt akként teljesítette, hogy nem ugyan a toronyra, hanem a levéltár ajtaja fölé helyezett márványtáblába vésette a kívánt föliratot. (A végrendelet eredeti példánya Pozsony város levéltárában.)

³⁾ Klein III. 181 l.

⁴⁾ Hornyánszky 226 l.

⁵⁾ Bartholomaeides 76 l.

1570. körül *Colacinales Miklós*.
 1577. „ *Bajmóczi Simon*.¹⁾
 1578. „ *Dvorszky Jáaos*.
 1580. „ *Sarcocius (Sárközi) János*.²⁾
 1581—82. *Husselius Albert*.³⁾
 1586. körül *Lochmann Mátyás*.⁴⁾
 — — *Körmöczy Mátyás*.
 — — *Petri Mihál*.
 — — *Hrabecius Ráfael*.⁵⁾
 1598. — *Marikovszki Miklós*.⁶⁾

92.

Púcho (Protestáns).

1562. körül *Gelen György*⁷⁾ és
 1599. „ *Petroschimus* cseh menekült tanítottak itt.

93.

Radvány (Protestáns).

Tanítók:

1570. *Hodik Mátyás*.
 1576. *Alitis (Molitor) Márton*.
 1578. *Francisci György*.⁸⁾

94.

Radnót (Erdélyben. Unitárius).

E helyen *Békesi Gáspár* alapított iskolát, mely azonban, midőn e főur Erdélyből eltávozott, 1575-ben megszűnt.⁹⁾

¹⁾ Hornyánszky 225 l.

²⁾ Klanicza 151 l.

³⁾ Klein III. 182 l.

⁴⁾ Rezik.

⁵⁾ Hornyánszky (226 l.) 1658-ra teszi.

⁶⁾ Klanicza 151 l.

⁷⁾ Rezik Gymnasiologia.

⁸⁾ Klefn. III. 67 l.

⁹⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 96 lap.

95.

Rasztócz (Protestáns).1570. körül *Wranka Tamás* volt itt tanító.¹⁾

96.

Rózsahegy (Protestáns).

Itt Krusich János alapított iskolát. Pártfogói voltak az Illésházyak. György gróf, a XVI. század végén, nyolcz tanuló javára ösztöndíj-alapítványt tett.

Tanítók :

- 1567. *Jacobaei András.*
- 1569. *Nosticius (Nosiczky) Zsigmond.*
- 1570. *Czengler András.*
- 1573. *Czubor András.*
- 1580. *Drobný Imre.*
- 1583. *Philomathes János.*
- 1584. *Andris Sámuel.*
- 1585. *Kóssa András.*
- 1587. *Dorothicius Tamás.*
- 1589. *Fabri Joakim.*
- 1590. *Budaeus David.*
- 1591. *Simonides David.*
- 1594. *Dorothicius Tamás.* (Másodszor.)
- 1596. *Lukács András.*
- 1598. *Kalinka János.*²⁾

97.

Rózsnyó (Protestáns).

- 1525. *Philadelphus Antal.*
- 1570. *Schrötter Tamás, Meissenből.*
- 1574. *Böhm (Bohemus) Fábán.*

¹⁾ Bartholomaeides. 56 l.

²⁾ Rezik. — Klanicza 58 l. — Klein II. 129 l. — Bartholomaeides 55, 86, 88 ll.

1580. *Tyourecius Miklós.*

1585. *Marthius Simon.*

1592. *Schumann Simon Meissenből.*¹⁾

98.

Sajó-Szent-Péter (Protestáns).

1555. *Szikszói Fabricius Balázs,*²⁾

1563. *Esztergami Ferencz tanítottak itt.*³⁾

99.

Sáros (Protestáns).

1569. körül *Klaczko Gál,*⁴⁾

1583. „ *Charitünus Máté tanítottak itt.*⁵⁾

100.

Sárvár (Protestáns).

Itt 1563 körül tanított *Beythe János*, a későbbi hire
superintendens.⁶⁾

101.

Sárospatak (Protestáns).

Sárospatakon a szent Ágoston-rend kolostora már a XV. század végén nevezetes tanodával bírt. 1489. körül *Kisvárdai János* mester volt egyik tanára. Ennek vezetése alatt tanulta Szalkai László — a későbbi primás — a latin és görög nyelvtant, a szónoklat- és költészettant, a számtant és csillagászatot.⁷⁾

¹⁾ Klanicza 16 l. Klein II. 129 l.

²⁾ Caesar emlékebeszéde 38 l.

³⁾ Aug. 13-án írja a kassai tanácsnak, hogy egy évre lekötvé lévén, nem fogadhatja el a kassai tanítói hivatalt.

⁴⁾ Bartholomaeides 54 l.

⁵⁾ Rezik.

⁶⁾ Fabó A. Beythe élete. 6 l.

⁷⁾ Szalkainak kézirata, melybe iskolai előadásait jegyezte, az esztergami főegyházi könyvtárban őriztetik. Ismerteti Lányi. „Magyar Egyháztörténelem.” I. 567 s kk. II.

Azonban a XVI. század elején, e hely ura Perényi Péter főkapitány és koronaőr az elsők között volt, kik a Luther által megindított vallási mozgalomhoz csatlakoztak. Már 1527. körül több tudós prot. férfit találunk környezetében. Ilyenek *Kopácsy István* és *Siklósi Mihál*, előbb a szt. Ferencz-rend pataki zárdájában szerzetesek. Ezeknek buzdítására és az ő közreműködésökkel prot. iskolát alapított, mely csakhamar elbíresült.¹⁾ Fia, *Perényi Gábor* főispán még többet tett. Az iskolát *collégiummá* fejlesztette ki, melyben az úgynevezett szabad művészetek mellett a hit- és bölcsészettudomány is taníttatott. E célra helyreállította és berendezte a ferencziek egykori kolostorát; az intézetnek Erdőbényen telket, négy szőlőt adományozott, s átengedte az ardói malom szombati jövedelmét. A tanárokat bőkezűen pártfogolta, jelentékeny évdíjakat rendelt nekik. Emellett *Kopácsy Istvánnak* és *Fabricius Baláznak* telket ajándékozott, *Balsarati Vítus Jánosnak* II. Miksánál nemességet eszközölt ki. A tanulókat is segítette és a tehetségesebbeket a külföldi főiskolákra küldötte. 1567-ben történt magtalan halála után birtokai a kamarára szállottak. Ezen változás nem veszélyeztette a collégiumot. Miksa király 1569. október 29-én megerősítette a Perényi által tett adományokat és elrendelte, hogy az évi illetékek ezentúl is, mint eddig, az uradalom pénztárából kifizetessenek. Sőt ezeket még gyarapította, szegény tanulók javára évenként 40 köből búzát, 4 hordó bort és 4 sertést engedélyezvén. Hasonló szellemben járt el *Dobó Ferencz* főkapitány, ki *Sárcspatakot* 1575-ben zálogjogczímen megszerezte.

Ezen főrangú pártfogók rendelkezése folytán a collégium föltügyelői a zempléni superintendensek, igazgatói a pataki lelkészek voltak. Tanárai közül a következők emléke maradt reánk.

1549-ben *Kopácsy István*. Ez Nagybányáról, Perényi Gábor által meghivatott és a tanársággal a lelkészi hivatalt egyesítette. Meghalt 1562. körül. Tanítványa, utóbb segéde,

¹⁾ Kapy Miklós lőcsei tanuló 1543. szept. 6-án írja: „Édes bátyám uram, az több dolgok közt ez dolog felől is kellek megfoglalnom, hogy asszonyom ő kegyelme írja, hogy ha rágondolnám, hogy jobb vóna, ha Patakra küdene.“

végre utódja *Balsarati Vítus János*, ki 1560-ban Wittenbergből visszaérkezvén, foglalta el a pataki tanszéket. Később lelkeszsze választatott. Több hittudományi munkát írt. Meghalt 1575-ben. Öt követi:

1563-ban *Szikszói Fabricius Balázs*. Tudományosságának híre az ország minden részeiből nagyszámú ifjakat gyűjtött Patakra.¹⁾ Miután itt két évig működött volt, 1565-ben Kolozsvárra hivatott meg. Azonban a Dávid Ferencz által támasztott vallási viszályok által elkeserítve, csakhamar visszatért Patakra. Itt üli már 1567-ben menyegzőjét Balsarati Vítus leányával; amely alkalommal tanítványai Wittenbergben üdvözlő verseket nyomtatnak tiszteletére.²⁾ Meghalt 1577-ben. 1567-ben Perényi Gábor fölött gyászbeszédet tartott; a következő évben Egri Lukács ellen az oltári szentség tárgyában vitairatot adott ki. Tanári tevékenysége kiterjedett a tudomány minden szakaira. A grammatika, retorika, dialektika, geometria, történelem, ethika, gazdászat, politika, physika, hittudomány és zene köréből egyaránt jeles előadásokat tartott.³⁾ Utódjai:

1577. *Beregszászi Péter*.

1578. *Kassai Császár (Caesar) György*.

1587. *Ujfalvi Imre* collaborator.⁴⁾

1) Tanítványa Caesar György írja róla: „Scholam aperuit Patakiensem, in quam ex omnibus Pannoniarum regionibus confluerunt ingenio et studio litterarum elegantiorum praestantes juvenes, excitati eximia bonitate et doctrina nostri praeceptoris, cujus fama longinquiores quoque regiones transgressa, remotas etiam gentes et lingua diversas ipsi conciliavit.“ A fölötte, Wittenbergben tartott emlékbeszédben. 45 l.

2) Két ily alkalmi nyomtatványt találtam a debreczeni reformat. collégium könyvtárában.

3) „Oratio de vita et obitu clarissimi viri, pietate, sapientia, virtute, humanitate, et castae, incorruptaeque religionis studio praestantissimi, veritatis orthodoxae patroni et propugnatoris imprimis strenui, ac de juventute panonica optime meriti, Domini Basilii Fabricii Szikszoviani, habitae a Georgio Caesare Cassoviensi, sui praeceptoris amantissimi, et tanquam parentis unici, obitum pro luctu et lachrimis deplorante apud populares suos Witebergae optimarum disciplinarum studiis operam navantes.“ (Wittenberg. 1577. 41. levél.)

4) Ezt maga említi 1597-ben szerkesztett latin magyar szótára előszavában. (A M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.)

1588—91. *Károli András*.¹⁾

1590. *Thorakonymus Mátyás*.

1596—97. *Krakovius Demeter*.

1599. *Katona Imre*, több hittudományi munka szerzője.²⁾

102.

Sátoralja-Ujhely (Protestáns).

Perényi Gábor a sárospatakihoz hasonló gymnásiumo szándékozott itt alapítani. Tervének kivitelét halála gátolta meg.³⁾

1561-ben *Szántói Lukács* ⁴⁾ és

1586-ban *Sárosi András* ⁵⁾ volt itt tanító.

103.

Sellye (Katholikus).

Ezen nyitramegyei mezőváros a tőrőczy prépostság birtoka volt, és a prépostok, mint kegyurak tartoztak itt föntartani az iskolát, fizetni a tanítót. Ezen kötelességeket egy ideig elhanyagolták. Verancsics prépost, 1564-ben Oláh Miklós primás által fölhíva, intézkedett, hogy az iskola újra megnyitassék.⁶⁾

¹⁾ A wittenbergi magyar tanulók társulatának könyvében olvassuk, hogy „Andreas Carolinus Rector Scholae Patakinæ” 1580 fél tallért, 1589 ugyanannyit, 1591 1 forintot küldött. (Debreczeni könyvtár.)

²⁾ *Historia Scholæ seu Collegii Ref. Sárospatakiensis. Delineata* a Jos. Szombathy. Kiadta Erdélyi János. 1860.

³⁾ Szikszói Fabricius Balázs pataki tznár Perényi Gábor fölött tartott és 1508 Wittenbergben kinyomatott emlékbeszédében írja „Adornabat etiam in vicina Neapoli scholam multo frequentiorum, quam donationibus munificis ornare, fundisque opimis dotare decreverat, si longior illa vita contigisset.” (A beszéd egy példánya a debreczeni reform. collégium könyvtárában.)

⁴⁾ *Bartholomæides* 25 l.

⁵⁾ Ezen évben egy aranyat küld a wittenbergi magyar tanulók társulatának. (Jegyzőkönyv a debreczeni könyvtárban.)

⁶⁾ Verancsics 1564 júl. 16-án Oláhnak írja: „Nihil nunc ago diligentiùs, quam ut hoc ipsum ad finem perducam; disposito imprimis plebano, concionatore et magistro scholæ in oppido nostro Selye, in quo tamdiu ministri similes defuerunt.” *Katona. Hist. Crit.* XXIII. 849 l.

Utóbb a prépostság hosszú időn át üresedésben volt és a kamara által kezeltetett. A tanító *Felnémety Péter* (1571) ekkor nagy nyomorba jutott. Fizetése egy ideig elmaradt és élelmétől is megfosztva volt, mert ezt rendszeren a plébános asztalánál nyerte, a plébánia pedig üresedésben volt. Végre a kamara visszahelyezte fizetésébe, a király is megkönyörült rajta és 40 rajnai forintot utalványozott részére.¹⁾

1586-ban Rudolf király a tûrócezi prépostságot a Jézus-társaságnak adományozta. Ennek főnökei előbb Tûróczban, Várallján szerveztek magasabb tanintézetet, melyben a magyar *Kassai István* igazgatása alatt a kölni *Busäus Tivadar* tanította a vitázó hittant. De már 1598-ban Sellyére helyezték át, hol a híres Carillio Alfonz atya kormányzósága alatt 11—13 rendtag működött. Az öt osztályhoz 1600-ban a hatodik (rhetorika) járult. A tanulók száma meghaladta a kétszázat. Forgách Ferencz nyitrai püspök egyházmegyéje részére 12 papnövéndéket neveltetett itt.²⁾

164.

Selmecz (Protestáns).

Azon tanítók közül, kik e város iskolájában működtek, az első, kinek nevét emlékeink föntartották:

¹⁾ A pozsonyi kamara 1571 aug. 11 a selyei tisztnak írja: „Cognoscetis ex . . . libello supplice Petri Agriensis, Rectoris scholae oppidi istius Selye, quod is apud hanc Cameram de suo salario supplicet. Committimus igitur vobis, ut quod de vetere consuetudine et usu observato D. Praepositi Tûróczenses . . . dare solebant, id ipsi quoque Petro Agriensi . . . solvite.“ Ugyanazon kamara 1571 szept. 19 a királyhoz ír: „Supplicem libellum Petri Felnémety Rectoris Scholae oppidi Selye a Mte V. S. pro informatione nobis missum, humiliter accepimus. Ad quem Mti V. S. demisse rescribimus, eam fuisse veterem consuetudinem in illo oppido Selye observatam, ut Parochus . . . Rectorem Scholae aleret.“ Jelenleg a plébánia üresedésben van. Ajánlja, hogy a tanítónak 35—40 forintot utalványozzon. És csakugyan, 1571 szeptember 30-án a király „Petro Agriensi Rectori Scholae Selyensi“ 40 forintot utalványoz, melynek kifizetése iránt a pozsonyi kamara október 6-án rendeletet bocsátott a selyei tiszthez. (Ezen iratoknak részint eredeti példányai, részint fogalmazatai a budai kamarai levéltárban.)

²⁾ Socherus. Historia Societatis Jesu. 339 s kk. II. Litterae Annuae S. J. 1600. 486 s kk. II. Kazy Hist. Univ. Tyrn. 69 s kk. II.

Pausius Antal. Ez 1540-ben Besztercebányáról hivatott meg; de csakhamar a tanítói állomást a jegyzői tiszttel cserélte föl.¹⁾ Utódja:

1542-ben *Tilgner Bálint*, ki miután Boroszlóban és Wittenbergben tanulmányait elvégezte, egy sziléziai helységben volt tanító. Innen, Moibanus András boroszlói lelkész ajánlására, hivatott meg.²⁾

1550-ben a város új iskola-épületet emelt.³⁾

1560. körül *Saltzbach György* tanító.⁴⁾

1562. „ *Urbanus Bilicensis* tanító.⁵⁾

1563. „ *Hensel János* tanító, ki parázناسág bűne miatt halálra ítéltetett és lefejeztetett.⁶⁾

1564. körül *Fábian Kelemen.*⁷⁾

1566—68. *Fabri Tamás*, előbb és utóbb bártfai tanító. Segéde 1567-ben *Arnold Lőrincz* mester.⁸⁾ Fabri lemondása után a tanács Lukács selmeczi lelkészt Frankfurtba küldötte, hogy ott tanítót keressen.⁹⁾ Bizonyára ez nyerte meg

1568—70. a meissenai származású *Egeranus (Egran)*

¹⁾ Pausiusnak 1540 Dominica ante festum b. Magdalenae a selmeczi tanácshoz intézett levele a selmeczi levéltárban. — 1541 Dominica Invocavit már jegyző volt. (A városi tanács 1540 elején Staudacher Zsigmond wittenbergi tanárt kérte föl, hogy Selmeczre tanítót ajánljon. Ez 1540 ápril 17-én Weyzenhorn Jánost ajánlja. De a város nem fogadta föl.)

²⁾ Moibanusnak 1541 d. n. levele és Tilgnernek 1542. 8 idus junii kelt levele, melyben jelenti, hogy a meghívást elfogadja, a selmeczi levéltárban.

³⁾ Az épületen a következő fölírás állott: „Almae pietati, bonisque litteris sacrum S. P. S. opera impensaue publica P. M. D. L.“

⁴⁾ Bartholomaeides 18 l.

⁵⁾ 1562 július 3-án kelt, a tanács által kedvező háttérrel ellátott, folyamodása. Ugyanott.

⁶⁾ Lacsny György, egykor körmöczi lelkésznek kézirati munkája „Hist. Eccl. Evang. in septem l. mont. civ.“ 318 l.

⁷⁾ 1564, 11 cal. sept. Grysaus Bertalan tescheni tanító ajánlkozik. De a város már 1564 augusztus 9-én tudósította Fabinust, hogy őt kinevezte.

⁸⁾ Hornyánszky 248 l.

⁹⁾ Fabrinak 1567 okt. 7-én Selmeczről a bártfai tanácshoz intézett levele a bártfai levéltárban.

János mestert.¹⁾ Segédje Slein Albert, előbb tescheni cantor,²⁾ ki 1571-ben a tanítói hivatal üresedése alatt az iskola élén áll.³⁾

1570. *Eberhard Mátyás* mester Morva-Iglóból a tanító.⁴⁾

1572. december 9-étől 1575. ápril 22-ig *Schwengler Márton*. 1574-ben segéde *Stöckel Dávid*.

1575. augusztus 18-ától 1578. június 13-ig a strasburgi *Schremmel Ábrahám* tanító. Tanársága alatt 1577. júliustól a következő év elejéig szünetelt az iskola, a városban dúló pestis miatt.⁵⁾ Segédje, majd utódja

1578. június 27-től 1579. július 19-ig a meissen *Eckhard Kristóf* mester.⁶⁾ Ezt követik:

1579. július 28-tól 1580. október 4-ig a boroszlói *Döring Fábán*.

1579. *Donischer Lőrincz*.

1581—83. *Scho'z János* mester.

1585—94. *Hounold János*.⁷⁾ Segédei voltak: 1587-ben Curio János, 1589-ben Blösel Jakab, 1591-ben Weigel János, 1594-ben Sonntag György. Az utóbbi elbocsátatott, mert Calvin tanaihoz szíttott.⁸⁾

1594—95. *Lochmann Mátyás*.⁹⁾

1595—96. *Lentzius Pál* mester, előbb Morvaországban mezerieci tanító; ¹⁰⁾ utóbb selmeczi lelkész.

¹⁾ Lacshy 318 l.

²⁾ Wenczel tescheni herczeg 1570 aug. 20-án fölkéri a selmeczi tanácsot, engedje meg Slenius Albertnek, hogy a hg nem rég született fiának kereszteléséig Teschenben maradjasson. (Levele a selmeczi levéltárban.)

³⁾ Július 19-kén a városhoz intézett előterjesztése. Ugyanott.

⁴⁾ Hornyánszky 146 l.

⁵⁾ Klein III. 2.

⁶⁾ Ezután a város Becker Péter schweidniczi tanítót hívta meg. De ez 1579, 6 nonas julii jelenti, hogy a meghívást el nem fogadhatja. Selmeczi levéltár.

⁷⁾ 1587-ben a tanácsnak előterjesztést tesz az iskola viszonyairól, a teendő javításokról. A városi levéltárban.

⁸⁾ Leveleik a város levéltárában.

⁹⁾ 1595 júl. 29-én jelenti a tanácsnak, hogy Zsolnára megy tanítónak. Ugyanott.

¹⁰⁾ 1595 okt. 13-án tudósítja a tanácsot, hogy meghívását elfogadja. Ugyanott.

1596. *Folanus János*. Segéde: Schober Simon.¹⁾

A városi iskola mellett, 1561-ben a tanács engedélyével, Peckh Mihál, midőn olasz- és németországi utjából visszatért, magántanodát állított föl. Olvasni, írni, számolni tanított. Iskolája „német iskolának“, míg a városi „latin iskolának“ neveztetett.²⁾

105.

Sempte (Protestáns).

A Thurzók pártfogása alatt keletkezett itt iskola, mely a XVII. században gymnásiummá fejlődött.

1565. körül *Sybolthi Demeter*,³⁾

1590. „ *Vásárhelyi Ferencz* tanított itt.⁴⁾

106.

Somodi (Katholikus).

1520. körül *Gergely*, utóbb sepsii káplány, tanított itt.⁵⁾

107.

Somorja (Katholikus).

A somorjai iskola több tanulója 1590. marczius 30-án folyamodást intéz a pozsonyi kamarához; segélyt kérnek, hogy tanulmányaikat magasabb tanintézetben folytathassák és magokat papokká kiképezhessék.⁶⁾

108.

Soprony (Protestáns).

E város művelt polgárai kétséggel a legrégibb idők óta birtak magasabb tanintézettel. De csak 1537-től kezdve ismerjük tanítót. Ezek a következők:

1) 1598 okt. 29 elbocsáttatását kéri.

2) 1561 nov. 18-án, a tanácshoz intézett, háttírával ellátott folyamodása a város levél.

3) Klein II. 493 l.

4) Bartholomaeides 80 l.

5) Ennek 1524-iki levele, melyben somodii működéséről emlékezik,

Kassa város levéltárában.

6) Eredetije a Nemzeti Múzeumban.

- 1537—45. *Löwe Márton*.
 1545—47. *Klopfer Kristóf*.
 1547—48. *Márton*.
 1548—49. *Leysinger Lukács*.
 1549—51. *Raidel András* mester.
 1551—53. *Spillinger Farkas*.
 1554—57. *Ismét Raidel András*.
 1557—61. *Nusser Boldizsár*.
 1562—63. *Wolf Máté*.
 1563—65. *Siebenbürger Domonkos*.
 1565—71. A mansfeldi születésű *Hartmann Ferencz*, ki Bécsujhelyből hivatott meg.
 1571—73. *Hauck János*.
 1573—74. Az osztrák-bádeni születésű *Zeitvogel Gáspár* mester, később Bázelen orvos.
 1574—79. *Rüstler Mihál* mester, kinek a görög, latin és zsidó nyelvben, úgyszintén a hit- és bölcsészettudományban való kitűnő jártassága magasztaltatik.

1579—82. *Funk János*.

1582—84. A straszburgi Schremmel Ábrahám, ki azonban 1584-ben, a Draskovics győri püspök által megindított vallási üldözés következtében, segédtanítójával *Virgilius Fedius-al* a várost elhagyni kényszerült.

Ezóta 1606-ig katolikus tanítók alkalmaztattak. Azonban hatásuk a protestáns lakosságra igen csekély volt, mert az gyermekeit inkább a szomszéd Keresztúrra küldötte iskolába.

Az iskola virágzása 1557-ben kezdődött, midőn a város a régi épületet leromboltatván, helyébe újat emelt, mely négy osztály befogadására volt alkalmas.

Ennek folytán a tanítók is szaporítottak. 1563-ban három segédtanítóval találkozunk.

A városi iskola mellett *magyar iskola* is létezett, melyről először 1578-ban történik említés. Mint tanítói említetnek: *Csatay János*, *Lindvay János* és *Muraközi György*; az utóbbi 1584-ban cserélte föl tanszékét a lelkeszi állomással *Dersffi Ferencz* udvarában.¹⁾

¹⁾ Gamauf Teofil sopronyi lelkész kézirati munkája és Müllner

Szántó (Protestáns).

Itt 1540-ben a lelkész *István pap* volt egyúttal tanító, kinek iskolája, úgy látszik, jó hirben állott, mert a kassai főbíró is hozzá küldötte fiát.¹⁾

1563. körül *Szantói Lukács*, ki Wittenbergben képezte ki magát, volt itt tanító.²⁾ Követte őt

1564-ben *Stöckel Lénárd* fia, *János*.³⁾

Szászváros (Schässburg).⁴⁾

E város, mely már a XIV. században jelentékeny ipar- és kereskedelem székhelye volt, kétségtelenül legrégibb időktől fogva birt plébániai iskolával. Okiratok csak 1522-ben tesznek róla említést. Ez évben ugyanis a város tanácsa négy forint értékű öltönyt ajándékozott a tanítónak — ki boccalareus volt — a végből, hogy nagyobb szorgalomra buzdítsa.⁵⁾

1545-ben a trappoldi származású *Gielius János* volt itt tanító, ki azonban ekkor már elhagyni készült állomását és a szebeni tanácsnál kérelmezett tanszéket;⁶⁾ de eredmény nélkül.

Mátyás: „A soproni evang. főtanoda története.“ (Soprony 1857.) 15 s kk. ll.

¹⁾ Stephanus a Szantho“ 1540 Dénes napja előtti szombaton Szabó Tamás kassai főbíróhoz intézett levelében írja: „Jeannem tuum curo recte institui. . . . *Studiosis meis* si acinos (?) pressos in torculari dares, pro loreis faciendis, esset mihi pergratum.“ (Eredetiye Kassa város levéltárában.)

²⁾ Bartholomaeides 35 l.

³⁾ 1564 aug. 18-án a bátfai tanácshoz intézett levele, e város levéltárában.

⁴⁾ Geschichte des Schässburger Gymnasiums. Von G. D. Deutsch. A szászvárosi gymnásium 1851/2-ik évi programmjában.

⁵⁾ A város számadásaiban áll: „Baccalaureo Rectori Scholae, causa unius vestis, quam domini consules dederunt illi, ut haberet diligentiam cum juvenibus, fl. 5.“

⁶⁾ A szebeni tanácshoz intézett folyamodásában többi között írja: „Confido spiritui Dei per Jesum Christum, nihil mihi defore et artis et

Ugyanezen időben fogadta be Szászváros a reformációt. Ekkor az iskolai viszonyok is lényegesen átalakultak. Két tanoda állíttatott föl, egy *magasabb*, hol a rector mellett cantor és collaboratorok is működtek és egy *elemi* iskola. Amanak rectora évenként 50 forintot nyert fizetésül, mely 1590-ben 80-ra emeltett; bizonyosan oly kötelezettség mellett, hogy segédeit maga lássa el. A kisebb iskola tanítójának fizetése csak négy forint volt. De a tanács készségesen segítette egyes alkalmakkor ¹⁾; valamint a tanulók irányában is többször bizonyította be áldozatkészségét. ²⁾

111.

Szeben. ³⁾

E város főhelye lévén az erdélyi szász nemzetnek, mindenkor gyupontja volt kultúrai mozgalmainak.

Iskolájáról, mely a Mária plébánia templom, a mai protestáns főegyház mellett létezett, első említést e templom számadásaiban a XIV. század közepetáján találunk, midőn építkezésekre 19 forint fordíttatott. ⁴⁾

intellectus . . . si igitur ad puram et veram vitae christianae religionem induci pueros vestros, atque utriusque sexus seniores, adultioresque cupitis“ tegyék meg tanítóvá, vagy lelkészszé. „Nec id ipsum vos deterreat, quod non Wittembergae didicerim. Nam verus atque divinus intellectus non humana instructione ingenuitur cuiquam, sed divini spiritus suggestione.“

¹⁾ A város számadásaiban: 1565 „Dem Schulmeister auf dem Spital gegeben seines Armuts halber fl. 1.“ 1585 „Dem groszen Schulmeister“ kölcsön ad 75 forintot. 1595 A rectornak menyegzői ajándéku 4 ft. 26 dénárt ad.

²⁾ A város számadásaiból. 1567 „D. Senatores addixerunt cuidam misero scholastico germano, sumptibus ac vestimentis destituto, ac in schola nostra degenti, humillime supplicanti fl. 1.“ — 1588 „Advenae scholastico ex Germania oriundo bibarii fl. 1.“ — 1595 „Scholasticis (festum) Galli collebrantibus dati ex fisco, ut considerata praesentis temporis ratione, ne circumirent plateas, fl. 4.“

³⁾ Vorstudien zu einer Geschichte des städtischen Gymnasiums in Hermanstadt. Von Karl Schwarcz. A szebeni evang. gymnásium 1858/9 és 1559/60-ik évi programjaiban.

⁴⁾ „Item das man den scholae hat gemacht XIX fl. item 1 ort.“

A XV. század végén a tanító a város pénztárából rendes fizetést húzott, mely évenként húsz forintot tett.

A XV. századbeli tanítók közül ismerjük néhánynak nevét. Ilyenek

1446. *Johannes Arnoldi* de Graderitz artium baccalaureus.

1457. *Stephanus de Grosschenk* liberalium artium magister.

1496. *Mathaeus* magister.

Teljesebb a XVI. századbeli tanítók névsora.

1507. *Andreas* magister.

1510. *Johannes Mild* baccalaureus.

1516. *Mathias Colomannus* magister.

1516—17. *Simon de Apoldia*.

1518—19. *Thomas Ball* (vagy Wall) magister. A bécsi egyetemen hallgatta a bölcsészetet és jogtudományt. 1520-ban ismét visszatért Bécsbe, hol Horác s Ovid műveit magyarázta.

1520. *Clemens Opulitanus* magister.

1524—25. *Mild János* másodízben. És miután ez a jegyzői hivatalra ment át,

1526. *Andreas Martini* baccalaureus, kinek oldala mellé a város egy *conrectort* helyezett és ellátására évi 16 forintot rendelt.

1526—29. *Thomas Gemmarius* (Steiner) baccalaureus, egy latin nyelvtan szerzője, melynek azonban egy példánya sem maradt reánk.

1536. *Laurentius*.

1539. *Johannes Dietrichius*, kinek tanársága idejében a városi tanács 20 forintról 64-re emelte a tanítói fizetést.

1543—47. *Martinus Hentzius* (Heinz, vagy Hienz) jeles csillagász volt. Alatta emelkedett uralomra Szében városában a protestantismus. E mozgalom vezérei melegen érdeklődtek az iskola emelése körül. A város 1545-ben 600 forinton új, az előbbinél tágasabb épületet vásárolt, s azt megfelelően berendezte. Ugyanakkor a főtanító fizetése 64 forintról 120-ra emeltetett.

Néhány évvel utóbb, 1549-ben Stancharus Ferencz olasz tudós hivatott meg, hogy az iskola szervezése körül a városi tanácsot támogassa. ¹⁾

1550. Doctor *Bernardus* tanított itt.

1551. *Martinus Calvus* (Glatz).

1552—54. Magister *Mathias* Hebler, ki előbb 1551-ben segédtanító volt ugyanitt. Tudós férfiú, több vitairat szerzője.

1555—57. *Stephanus Maior* (Grosz). Azon évben, midőn ez tanítói hivatalát elfoglalta, a városi tanács a tanoda fölvi-rágoztatása érdekében több fontos határozatot hozott, melyek által azt az *Akademiák* magaslatára emelte. Ugyanis következő tantárgyakat rendelt taníttatni: a klasszikai tanulmányok; latin és görög nyelvtan s remekírók; a szép művészetek: retorika, dialektika, szám- és mértan, zene és csillagászat; végre a bölcsészettudomány. Ez a tanerők szaporítását igényelte. Emiatt a város a „rector“ mellé — azon segédeken kívül, kiket ez maga szokott fogadni és ellátni — egy másodtanítói állomást szervezett; úgy hogy erre mindenkor oly tudós férfiú hívassék meg, ki a tanulókat a latin nyelv correct használatára oktassa, a latin és görög remekírókat magyarázza, végre bölcsészeti előadásokat is tartson. Címe „lector“, fizetése pedig 50 forint lenne, a melyet azonban a tanács kész fölemelni, ha ezt a másodtanító tulajdonai kívánák. Ez állomásra legelőször, 1556. február 16-án *Magister Lucas Unglerus* (Ungleich) neveztetett, és pedig 80 forint évi fizetéssel; mi a város áldozatkészségéről és Ungler kiváló képzettségéről egyaránt tanúskodik.

Ekkor tájt egymásután több súlyos csapás érte a várost. 1556. marczius utolsó napján nagyrésze, és a következő évben ismét fele lángok martalékává lőn. 1557-ben a pestis 3200 embert ragadott el. Ily szomorú körülmények között foglalta el *Ungler* (1557—65.) az iskola igazgatóságát. Nagy tevékenységet fejtett ki. Az iskola-épület kijavítása- és nagyobbítására a szász universitásnál 100 forintot eszközölt ki; míg az elszegényedett város e célra csak 10 forintot áldoz-

¹⁾ G. D. Teutsch. „Zur Gesch. des Schässburger Gymnasiums.“ Brassó. 1852. 7 l.

hatott. Ugyanakkor az iskola könyvtára részére 100 forinton könyveket rendelt Wittenbergből. Utódjai :

1565—70. *Magister Johannes Auner.*

1570—82. *Georgius Melas* (Schwarz.) Ennek igazgatósága alatt, 1578-ban az iskolát az egész szebeni kerület pártfogása és segélyezése alá vette és Németországból egy tudós férfiút hívott meg. *Magister Martinus Breslacus* volt ez, Fürstenbergből. Fizetése 100 arany forint- 3 hordó bor- és 25 köből rozsban állapítottatott meg. Együttal fölhívatott, hogy segédjét *Rüttinger Esronius* mestert is magával hozza. Amaz később szebeni lelkészszé lett, és mint ilyen 1594. ápril 2-án halt meg. Az utóbbiról semmit sem tudunk. Tanári munkáságukról is hallgatnak az emlékek.

Mily nagy volt ekkor a tanári személyzet, látjuk az 1582-ik évi városi számadásokból. Ezekből kiderül, hogy *egy igazgatótanár* (rector) 156 forint és négy hordó bor, — *két lector Henczius Mátyás és Ágoston* 50—50 forint, végre *egy cantor és két collaborator*, egyenkint 44 forinttal volt alkalmazva. Összesen hat egyén, 388 forint fizetéssel.

1583—85. A fönnebb említett *Henczius Mátyás* lett igazgatóvá, 120 forint fizetéssel. Alatta *Ágoston* és *Schervert Péter* lectorok, *Wurmlecher Mihál* a cantor. Két utódja az igazgatóságban csak rövid ideig működött. *Schirmer Péter* 1585. márczius 8-án igazgatóvá, és már ugyanazon év ápril 18-án groszauai lelkészszé választatott. A helyébe lépett *Keinzel Mátyást* pedig ugyanazon év szeptember 19-én a pestis elragadta.

Kik igazgatták a tanodát 1586-tól 1591-ig, nem tudjuk. De a város számadásai bizonyítják, hogy ezen években sem hanyatlott az. Mert 1587-ben bizonyos *Ferencz*, mint első lector, *Keryner Mihál* mint cantor, és bizonyos *Gáspár* mint *harmadik collaborator* vagyis a *harmadik osztály* tanára, említettnek. 1589. és 90-ben *Wendelius Dávid* volt a tanárok egyike.¹⁾

Az iskola igazgatóinak sorában kitünő helyet foglal el *Deidericus György* (Deidrich, vagy Ditrich). Miután Erdély

¹⁾ 1590. szept. 20-án Pozsonyban a kamarához folyamodik segélyért, kiemelvén, hogy előbb a szebeni iskolában működött „sacras artes et honestatem docendo. (A Nemzeti Muzemben.)

legjelesebb iskoláit meglátogatta, 1587 Straszburbba ment, hol a főiskola Sturm vezetése alatt virágzásának tetőpontján állott. Itt kimagaslott az Európa minden országaiból összegyűlt nagyszámú tanulótársai fölött. Több iskolai dolgozatát érdemesnek látták arra, hogy kinyomattassék. Elnyerve 1589-ben a mesteri fokozatot, Olaszországba utazott. Rómában véletlen tanúja lévén egy közhelyen történt verekedésnek, ő is elfogatott. Egy ismerős jezsuita atya közbenjárására visszanyerte szabadságát. Tudományos műveltsége által számos barátokat szerzett magának. V. Sixtus pápa nemcsak kihallgatáson fogadta, hanem azon kitüntetésben is részesítette, hogy emlékkönyvébe ezimerét lefestetvén alája a következő sorokat sajátkezűleg jegyzé:

„Sixtus V. Pont. O. M. Filio suo, Georgio Deidricio, transylvano scribebat.“

1590-ben visszatért hazájába és a következő évben a szebeni iskola igazgatójává neveztetett. A gazdag tapasztalatokat, melyeket a külföld híres tanodáit látogatva, szerzett, sietett itt értékesíteni. Igyekezeteit buzgón támogatta *Lupinus* szebeni lelkész, mint ilyen az iskola főlügyelője; továbbá a tudós *Huet Albert* királybíró és *Bayer János* polgármester. Ezeknek közreműködésével megalapította a tanoda könyvtárát, melyhez számra és értékre hasonlóval Magyar- és Erdélyország egy iskolája sem birt. Díszes helyiséget rendeztetett be számára a kápolnában, mely egykor szent László tiszteletére volt szentelve. A leghíresebb régi remekírók és tudósok, a reformátorok és a szebeni iskola körül érdemesült férfiak arcképeivel díszíté. Huet a maga gyűjteményét is ide ajánlkozta és 2000 forintot hagyományozott szaporítására. A tanulók a könyveket a könyvtárban, az őr főlügyelete alatt, használták.¹⁾

Deidrich, más főiskolák, példájára, szokásba hozta a nyilvános vitatkozásokat és szónoki előadásokat. Egy, 1592 február 19-én tartott disputáció erkölestani tétéleit nyomta-

¹⁾ E nevezetes könyvtárt, melyben a XVI. századbéli nyomtatványok száma 300-ra, a XVII. századbelieké 6000-re megy, tüzetesen ismerteti Schwarz id. dolgozatában. 1866-ik evi szebeni Program 13—27 ll.

tásban is kiadta,¹⁾ valamint egyéb iskolai kiadványok is származnak tőle.²⁾ E kiváló férfiú azonban nem soká állott az intézet élén. 1592-ben tanártársa, az egyik lector, *Hermann Lukács* azon vádat emelte ellene, hogy titkon a kath. valláshoz szít, a pápának és jezsuitáknak híve. Az ügy a kerületi-gyűlés elé került, és a vizsgálat alatt vádló és vádlott fölfüggesztetett hivatalától. Deidrichnek sikerült ugyan magát igazolni, mire Hermann állásától megfosztatott; de igazgatói hivatalát többé nem foglalta el.

Utódja 1592—94 *Magister Leonhardus Basilius*, szebeni születésű, ki Wittenbergben tanult és kétségkívül Deidrich segédeihez tartozott. Ő a hittudományra helyezte a főszűlyt, abból tartott előadásokat és rendezett disputációkat. Így 1593-ban, a szintén nyomtatásban közrebocsátott thésisek a szentírás, szent háromság, a törvény, bűn, szabad akarat, igazulás, jó cselekedetek tanára és az igaz egyház ismertető jeleire vonatkoztak. Azon tanulók neveit is kinyomatta, kik a vitatkozásokban részt vettek; miáltal a szorgalom és verseny fölébresztésére kívánt hatni.³⁾

Segédei voltak: két lector — *Lukács* és *Hebler*, — a cantor és két collaborator. Az igazgató fizetése 120, a lectoroké 50—50, a többieké egyenkint 44 forint volt. Midőn *Basilius* 1594-ben petersdorfi lelkészszé választatván, az iskolából eltávozott, az igazgatótanári állomás, úgy látszik, egy ideig üresedésben maradt.⁴⁾

Csak 1598-ban találjuk ezen hivatalban *Hermann Léárdot*, ki Odera melléki Frankfurtból, hol több természettani dolgozatot adott ki, mint a bölcsészeti tudóra és a szépművészetek mestere, tért vissza. Alatta az iskola új szer-

1) Theses Ethicae de causa efficiente virtutum moralium ex libro 2 Ethic. Aristot. in celebri Cibiniensium Gymnasio ad disputandum propositae. 19 febr. 1592.

2) Programma ad discipulos. Cibinii. 1591 X. kal. januarii. — És. Programma Cibinii. 1592 X. kal. jan.

3) Theses Theologicae in schola Cibiniensi ad disputandum propositae anno 1593.

4) Theses Theologicae de veris Ecclessiae visibilis notis in Gymnasio C. binien si die 20 maji ad disputandum propositae 1594.

vezetett és részletesen kidolgozott törvényeket nyert, melyek jövő jelentőségét és virágzását biztosították. Ezekről más helyen szólottunk.

112.

Szelőcze (Protestáns).

1588-ban *Paczolthy Gáspár* volt itt tanító. ¹⁾

113.

Szenicz (Protestáns).

Itt Nyáry János alapított iskolát. Tanítói:

1580 *Gál József*.

1593 *Balthasarides János*. ²⁾

114.

Szent-Erzsébet (Erdélyben. Unitárius).

Balási István udvarhelyszéki főtiszt pártfogása alatt létezett itt tanoda, mely 1580 táján, a nevezett úr elhunytá után, elenyészett. ³⁾

115.

Szentivány, Liptóban (Protestáns).

1582 körül *Andris Sámuel*.

1596 „ *Melik Salamon* volt itt tanító. ⁴⁾

116.

Szent-Kereszt Barsban (Protestáns).

Ezen iskola tanszékét 1578—81 között *Schormann András*, ⁵⁾ 1597 körül *Péntek Mihál* foglalta el.

¹⁾ Bartholomaeides. 88. l.

²⁾ Hornyánszky 256 l. Klanicza 150 l.

³⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 96 lap.

⁴⁾ Rezik. Gymnasiologia.

⁵⁾ Bartholomaeides 56 és 103 ll.

117.

Szent-Kereszt (Vas megyében. Protestáns.)

Nádasdy Ferencz itt jeles iskolát alapított, melynek tan-
székét 1591-ben a brandenburgi származású *Dániel Otto* fog-
lalta el, ki az említett év június 3-án Csepregen Sculteti Severin
és Beythe András között tartott vallási vitatkozás alkalmával,
mint Scultetinak bizalmi embere, a jegyzői tollat vezette.¹⁾

118.

Szent-Mihály (Thüróc. Protestáns).

A Réwai család pártfogása alatt álló iskolának 1587-
ben tanítója *Desericzky Pál*.²⁾

119.

Szent-Péter (Liptóban. Protestáns).

1542-ben *Pssarin Lukács* volt itt tanító.³⁾

120.

Szepesszombathely (Protestáns).

Tanítók :

1559 *Szuliczky János*.— *Flaschenburg Bertalan*.— *Tornatilis Dániel*.— *Fikulney Pál*.— *Steinhart Péter*.— *Palóczy*.1573 *Lamm Sebestyén*.1575 *Bildhauer András*.

¹⁾ Historia Colloquii Csepregiensis . . . Consignata partim a Grego-
rio Horvath de Stansits . . . partim per delectos ad id Notarios, ut An-
dream Beythe Superattendentis filium, in Surán Pastorem Ecclesiae, ex
parte ipsius Superattendentis; et *Daniëlem Marchicum Arnswaldensem*,
Scholae in Sancta Cruce, possessione Domini Nádasdi Rectorem, ex parte
Domini Severini, (Eperjes város levéltárában.)

²⁾ Hornyánszky 209 l.

³⁾ 1542 május 1-én a bártfai tanácshoz intézett levele a bártfai
levéltárban.

- 1575 *München Pál.*
 — *Topschauer Miklós.*
 — *Niger Ferencz.*
 — *Servatius Márton.*
 — *Briccius Sámuel.*
 1588 *Sonntag János György.* ¹⁾
 — *Niger András.*
 — *Christiani Ábrahám.*
 — *Pomeranus Márton.*
 — *Hermelius János.*
 — *Frölich Zakáriás.*
 — *Rechen Tobías.* ²⁾

121.

Szepesváralja (Protestáns).**Tanítók :**

- 1555 *Melczér Gergely.* ³⁾
 1570 *Lambert András.* ⁴⁾
 1596 *Moller Jakab.* ⁵⁾
 1598 *Palugyai György.* ⁶⁾

122.

Szepsi. (Abaúj. Protestáns).

1590 körül *Katona Imre* volt itt tanító. ⁷⁾

¹⁾ Klein I. 28. l. II. 73 l. Hornyánszky 67 l.

²⁾ 1588 jún. 10 kelt levelében menyegzőjére meghívja Lőcse város tanácsát.

³⁾ Klein. III. 271 l.

⁴⁾ Hornyánszky 96 l.

⁵⁾ Rezik. Gymnasiologia.

⁶⁾ Hornyánszky 96 l.

⁷⁾ Czittinger 199 l. Bartholomaeides. 100 l. A debreczeni ref. collégium könyvtárában egy XVI. századbeli ily című kézirat őriztetik : „Brevia quaedam Erotemata Grammatices. Dicta in schola Szep. per hum. virum Pe. De.“ A végén áll : „Johannes Szepsinus.“ A „Pe. De.“ Kezdbetűkkel jelölt szepsii tanító nevét, sajnos, nem ismerjük.

123.

Szerdahely. (Csallóközben. Protestáns).1560-ban *Franciscus Literatus* volt itt tanító. ¹⁾

124.

Szikszó.1526-ban *György* baccalaureus volt itt tanító. ²⁾1538-ban *Székely István*. ³⁾

1540-ben *Dévay Mátyás* híres reformátor Sárospatakról, Perényi udvarából távozni kényszerülván, Serédi Gáspár által a szikszói iskola vezetésére küldetett. ⁴⁾

1550 körül *Literatus Zsigmond* és *Bihari Balázs* alatt az iskola nagy virágzásra emelkedett. ⁵⁾

125.

Szombathely (Katholikus).

E város tanodája Draskovics György győri püspöknek, az iskolaügy lelkes pártfogójának, áldozatkészsége által a XVI. század második felében nagyobb virágzásra emelkedett. 1579-ban *Pitacsics Márk* állott élén. ⁶⁾

1590-ben *Heresinczy Péter* győri püspök halála után, a püspökség három éven át üresedésben lévén, ezen idő alatt a

¹⁾ Hazai Okmánytár. I. 414 l.

²⁾ „Georgius baccalaureus ludi literarii in Zikzo praefectus.“ 1526 nagyböjt első vasárnapján a bártfai tanácshoz intézett levele a bártfai levéltárban.

³⁾ Krakóban nyomtatott katekizmusát szikszói tanítványainak ajánlja.

⁴⁾ Stöckel Lénárd 1540 postridie Magdalенаe tudósítja erről Réwai Ferenczetről. (Frankl. Réwai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása. 24, 57. ll.

⁵⁾ Kassai Caesar György Szikszói Fabricius Balázs fölött tartott emlékezésében említi: „Ea civitas non solum mechanicarum artium praestantia, sed acerrimis quoque ingeniis, eruditiorique schola in laudem praecipuam sese extulit. Unde orti sapientissimi homines per omnes Pannoniarum regiones humanitate politas etiam nostra aetate celeberrima sui nominis gloria sunt pervagati.“ 22 l.

⁶⁾ Toldy F. Az újkori magyar irodalom története. I. 19 l.

kamara, mely birtokait kezelte, ezek jövedelmeiből tartotta fön az iskolát és buzgón gondoskodott annak érdekeiről. Befejezte az iskolaépületnek, a püspök által megkezdett építést, oly módon, hogy abban szegény tanulók is lakást nyerjenek, kiknek élelmezéséhez a kamara hetenkint pénz-segélylyel járult. ¹⁾

Ez időben *Kithovics* (Kithovitus) *János* volt itt tanító, ki élelmezését a várparancsnok asztalánál nyerte és a püspökség jövedelmeiből évenként 15 forintnyi fizetést élvezett. ²⁾ Midőn ez 1591 végén állomását elhagyni készült, a pozsonyi kamara melegen kérte őt maradásra, dicsérettel kiemelvén buzgalmát és kilátásba helyezvén, hogy a király megfelelő jutalomban fogja részesíteni jó szolgálatait. ³⁾

126.

Sztrapkó (Protestáns).

1581-ben tanító *Palinszki Mihály*, egyúttal jegyző. ⁴⁾

¹⁾ A pozsonyi kamara 1590 szeptember 20-án írja a szombathelyi tiszttartóhoz: „*Joannes Kithovitus Ludimoderator ibidem petit, ut incho-lata ejus scholae aedificatio, pro pauperibus studiosis perneccessaria, an-tequam hiems nos praeoccupat, perficiatur. Cum autem ea exigua colo-norum et civium opera ibidem perfici posse intelligamus, insuper omnino censemus, ut miseris scholasticis . . . provideatur, ne metu venturi hiemis perterriti alio migrare, scholamque illam vacuum relinquere debeant euret ergo D. V., ne id eveniat, sed ita ipsis prospiciatur, ut commodum isthic manendi et durandi habeant locum. Petit etiam idem Rector Scholae ejusdem, ut iidem scholasticis singularum septimanarum provisionem ex arce restitui faciamus. Quare D. V. ea etiam in parte id faciat, quod aequum justumque erit, et quod antea hujus grátuitae pensionis nomine ipsis praestitum fuit. (Fogalmazata a m. k. kamarai levéltárban.)*

²⁾ A pozsonyi kamarának 1590 szept. 14-én Mátyás főherceghez intézett fölterjestése és 1590 szept. 24-én és október 3-án a szombathelyi tiszttartóhoz intézett iratai. (A fogalmazatok ugyanott.)

³⁾ A pozsonyi kamara 1591 november 5-én írja a szombathelyi ta-nítónak: „*Quia schola illa Sabariensis hoc tempore opera D. V. carere omnino nequit, ideo hortamur eam et requirimus diligenter, ne se loco moveat, verum sedulam juventuti instruendae, prout hactenus, navet operam, expectet aliam et majorem Suae Majestatis C. gratiam, uberi-oremque laborum et servitiorum suorum recompensam.*“ (Fogalmazata ugyanott.)

⁴⁾ 1581 feria 3 ante festum Michaelis, a bártfai levéltárban.

127.

Szucsán (Túróc-Protestáns).**Tanítók :**1583—85 *Drobny Imre.*1589—90 *Bankai Jakab.*1600 *Szalai Pál.* ¹⁾

128.

Tállya (Protestáns).1596-ban tanító *Baros Miklós* ²⁾

129.

Tarczal (Protestáns).1585-ben tanító *Szamosközi Boldizsár.* ³⁾

130.

Tasnád (Szathmárban. Protestáns).1544-ben tanító *Szegedi Kis István.* ⁴⁾

131.

Tarnóc (Liptóban. Protestáns).

Itt tanítottak :

1580 *Brezanszky János.*1598 *Bohus Tamás.* ⁵⁾

132.

Temesvár (Protestáns).1548-ban Petrovich Péter — János Zsigmond egyik gyámja — a híres *Szegedi Kis Istvánt* hívta meg tanítónak, ⁶⁾1550 körül itt tanított *Lippai Kristóf.* ⁷⁾¹⁾ Hornyánszky 265 l.²⁾ Hornyánszky 266 l.³⁾ Ez évben fél tallért küld a wittenbergi magyar tanulóknak.
(Jegyzőkönyvük a debreceni könyvtárban.)⁴⁾ Hornyánszky 143.⁵⁾ Hornyánszky 271 l.⁶⁾ Lampe 71 l.⁷⁾ Bartholomaeides 19 l.

133.

Thoroczkó (Erdélyben. Unitárius).1595-től 97-ig *Csanádi Pál* volt tanító. ¹⁾

134.

Tolna (Protestáns).

Ez a XVI. század elején jelentékeny város volt, több ezer lakossal és jeles iskolával birt, mely 1549-ig a katolikusok kezében volt. Tanítók:

1546 körül *Karancsi Mihál*.1550 „ *Dombi Péter*, ki 22 éven át tanított.1573 „ *Barovius (Baranyai) Fábián*.1575 „ *Tolnai Bálint*, ki a héber nyelvben kitűnően jártas volt.1581 körül *Tulyok Ferencz*.1583 *Agricola János* „poeta laureatus.“1586 *Szarafi Ferencz*.1588 *Katona Miklós*.1590 *Tolnai Dávid*.1592 *Herczeg Gáspár*.1595 *Siklósi Péter*.1599 *Petri György*, ki a török hadjáratok folytán tanulóival Kecskemétre vonult. ²⁾

135.

Torda (Unitárius).

E városban, mely az unitárius mozgalomnak egyik gyupontja és több zsinatnak színhelye volt, bizonyosan korán alapított e felekezet iskolát. Azonban a legrégibb adat 1589-

¹⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben 99 l.

²⁾ Lampe 667 s. kk. II. Ribini 90 l. Bartholomaeides. 42, 71, 80 ll.

ről szól, midőn új, emeletes, 12 termet magában foglaló iskola-épülete létesítettett. Mint tanítók működtek.

1596-ig *Szentmártoni Bálint* :

1598—99 *Csanádi Pál*. ¹⁾

136.

Tót-Keresztúr (Vasmegyében. Protestáns).

1590-ben tanító *Zwonarics Mihály*, később superintendens és tevékeny hittudományi író. ²⁾

137.

Tót-Lipcse (Protestáns).

Tanítók :

1567—73 *Hübner Kristóf*.

1579 *Crydonimus János*.

— *Urtica János*.

— *Melik János*.

1580 *Corony Boldizsár*.

1590 *Kreusel Márton*. ³⁾

138.

Tót-Próna (Protestáns).

Tanítók :

1572—75 *Wranka (Cornides) Pál*.

1575 *Bristensky Balázs*.

1580 *Michalza Mihál*.

1585 *Grelnertius Boldizsár*.

1586 *Kapirius András*.

1588 *Reviczky Mihál*.

1590 *Tnovicenus György*.

1600 *Punek Jakab*. ⁴⁾

¹⁾ Székely S. Unitária vallás történeti Erdélyben. 98 lap.

²⁾ Hornyánszky 95 l.

³⁾ Lacsny kézírata.

⁴⁾ Hornyánszky 228 l.

139.

Trencsín (Protestáns).

Tanítók :

1565—70 *Baros Péter*.1572 *Colacinos Miklós*.1575 *Saurius (Thurszky) András*.1580 *Pruno János*.1586—90 *Sartorius Jeremiás*.1593 *Sartorius György*.1590 *Szopocz György*.1597 *Berger Illés*, később királyi historiographus.1599 *Sotzovinus Sándor*.¹⁾

140.

Trsziena (Protestáns).

1597-ben *Lutilai Ádám* volt itt tanító.²⁾

141.

Túr (Protestáns).

1550 körül *Szegedi Kis István*,1555 „ *Túri Pál* volt itt tanító.³⁾1567-ben *Félegyházi István* tanított itt.⁴⁾

1579-ben e tanoda gymnásium jellegével birt, a midőn a tanulók fél tallért küldöttek a wittenbergi magyar tanulók testületének segélyül.⁵⁾

142.

Túróc-Szent-Márton (Protestáns).

Tanítók :

1557 *Jeszenszky Simon* mester.

¹⁾ Klanicza 105 l. Klein III. 47 l. Wallaszky 171 l. Bartholomaeides 69—94 ll.

²⁾ Rezik. Gymnasiologia.

³⁾ Czittinger 365 l. Bartholomaeides 28, 83 ll.

⁴⁾ Gyulai János. Threnos de morte Th. Félegyházi. Debreczen. 1586.

⁵⁾ „Artium et lingvarum studiosissimi ex schola Thuriensi.“ (A jegyzőkönyv a debreczeni könyvtárban.)

- 1564 *Záborszky Márton.* ¹⁾
 1568 *Dvorszky János.*
 1572 *Eber Menyhért.*
 1572 *Rajthyni Mátyás.*
 1579 *Peluch Imre.*
 1581 *Duchon János.*
 1582 *Thuri András.*
 1583 *Eliä Menyhért.*
 1584 *Thuri András.*
 1585 *Francisci András.*
 1590 *Szlukeovini Márton.* ²⁾
 1594—1600 *Chrjastell Gáspár.* ³⁾

143.

Újsziget (Protestáns).

Nádasdy Tamás hazai főuraink között egyike volt az elsőeknek, kik a protestantismust fölkarolták, egyike a legbuzgóbbaknak, kik azt hazánkban terjesztették. Midőn 1534-ben a közügyektől egy időre visszavonúlva, lakását nejének Kanisay Orsolyának vasmegyei birtokaira helyezte, maga köré gyűjté a reformáció több kiváló hirdetőjét és ezeknek közreműködésével 1535-ben Sárvár alatt, *Újszigeten* szilárd anyagból, nagy költséggel iskolát épített s azt jeles tanerővel látta el. Emiatt Melancthon is 1537 október 6-án hozzá intézett levelében magasztalja. „Intelligo — írja többi között — ex Mathia (Dévay), te magno sumptu scholam constituere et optimarum artium studia excitare.“ Valószínű, hogy *Dévay Mátyás* és *Erdősi János*, kik egy ideig Nádasdy udvarában tartózkodtak, tanárai voltak ezen iskolának, s hogy *Erdősi* ezen iskola használatára szerkesztette magyar nyelvtanát. ⁴⁾

¹⁾ Egy a Réwaiakhoz intézett levele, melyben lelkésze ellen panasz-kodik, a Réwai levéltárban.

²⁾ Hornyánszky. 122 l.

³⁾ Klein. II. 428 l.

⁴⁾ Wallaszky 139 l. Révész. Dévay Biró Mátyás. 1863 35 l. *Dankó Joannes Sylvester Pannouius.* 1871. 22 s kk. II.

144.

Ujvár (Nyitramegyében. Katholikus).

Kétségtelen, hogy az esztergomi érsekség e birtokán, melyet Oláh Miklós erődítményekkel látott el, a XVI. század második felében az érsekek iskolát tartottak fön. Mert Verancsics halála után, midőn az érsekség birtokait a kamara kezelte, 1587-ben az *ujvári tanító* — kinek azonban nevét nem ismerjük — folyamodott a kamarához, hogy előbbi ellátása jövőre is meghagyassék. A tanító élelmezését a tisztartó asztalánál nyerte; miután pedig ez megszüntettetett, kárpótlásul 20 mérő búza és 25 akó bor rendeltetett neki. ¹⁾

145.

Vágújhely (Protestáns).

Tanítók :

1590 körül *Sartorius Mihál.* ²⁾

1594 *Abrahamides János.* ³⁾

1599 körül *Vacius Gergely.* ⁴⁾

146.

Várad (Katholikus).

A káptalani iskola, mely e városban létezett, a mohácsi vést követő időkben elenyészett. Várad ekkor Szapolyay János uralma alá került és Erdélyhez csatoltatott. Azonban a katholika egyház itt nem volt kitéve oly üldözéseknek, mint Erdélyben. Az 1557-iki tordai gyűlés is, bár fölhívta Izabellát, hogy a Mindenszentekről czímzett váradi zárdát iskolai czélokra átengedje, elrendelte, hogy Várad két más kolostorában a szerzetesek zavartalanul megmaradhassanak. Így

¹⁾ A pozsonyi kamarának 1587 február 17 én és marczius 7-én a bécsi kamarához intézett fölterjesztései. (A fogalmazatok a m. k. kamarai levéltárban.)

²⁾ Klein. III. 49 l.

³⁾ Hornyánszky. 153 l.

⁴⁾ Klein. III. 49 l.

történt, hogy Váradon folytonosan létezett kath. iskola. Egyik tanára *Mindszenty András*, ki 1568-ban esztergomi kanonokká neveztetett. ¹⁾

Báthory István *jezsuitákat* telepített meg. 1581-ben *Arator (Szántó) István atya* küldetett ide ki, miután több éven át a gráci egyetemen a bölcészetet tanította és Rómában gyóntató volt, hazájába bocsáttatott vissza. Váradon nagy tevékenységet fejtett ki. Midőn 1582-ben két szerzetestárs *Sidlovius Péter* és *Sardensis Bálint* küldetett segélyére, iskolát nyitott, melyet Báthory Kristóf bőkezűen támogatott.

1586-ban a pestis elragadta oldala mellől két társát. De ezeket csakhamar mások pótolták.

1588-ban Szántó Gyulafehérvárra küldetett s ekkor *Szikszói Márk* és *Thoman Mátyás* váltották föl. ²⁾

146,

Várad (Protestáns).

1557-ben gyökeret vevén itt a protestantismus, ennek hívei gymnásiumot alapítottak, mely számos jeles tanárokkal bírt.

Ezeknek sorát megnyitja :

Sasvári Gergely, ki 1560 körül a görög nyelvtant és költészetet tanította.

1565 körül *Károli Péter* Kolozsvárról Váradra hivatván, itt reá bízott a tanoda igazgatása. Több munkát írt és az unitáriusok elleni küzdelemben vezérszereppel bírt. ³⁾

Utódjai :

1569-ben *Vethési János*. ⁴⁾

1578 körül *Kassai Zsigmond Dávid*.

¹⁾ Memoria Consecrationis Basilicae Strigoniensis 144 lap.

²⁾ Socherus Hist. Societatis Jesu. 230, 276, 287, 294, 341 ll.

³⁾ 1569-ben a wittenbergi magyar társulatnak egy tallért küld. (E társulat könyvéből. Debreczeni könyvtár.)

⁴⁾ 1572-ben Károli Péter a váradi tanács nevében meghívja Heidelbergből Paksi Mihály tanárnak. Ez nem fogadja el. (Ennek 1572 apríl 10-én Simlerhez intézett levele a debreczeni Sinaí. gyűjteményben.)

1588 körül *Joó János*, ki *Arator* jezsuitával nyilvános disputációt tartott.

1590 körül *Ungvári János*.

1595 „ *Czeplédi János* és
Gönczi József

1597 „ *Gellai* (Gyulay) *János* voltak tanárok a
gymnásiumban. ¹⁾

A város, szölleinek jövedelmeiből, látta el a tanárt élelemmel. ²⁾

Az iskola virágzásának tetőpontját *Vethési* és *Károli* alatt érte el, a midőn mint „hires gymnásium“ nagyszámú tanulókat fogadott be, kik némi irodalmi tevékenységet is fejtettek ki.

Midőn *Beregszászi János* és *Debreczeni János* ezen iskola két tanulója *Wittenbergbe* ment tanulmányai folytatására, tiszteletökre két társok: *Beregszászi Péter* és *Varsányi Mihály* búcsú költeményeket irtak, melyek *Wittenbergben* kinyomattak. ³⁾

¹⁾ Lampe 638 l. Szombathy Historia Scholae Sárospatak 134 l. Bartholomaeides 65, 89, 98, 100 ll. Weszprémi I. 191 l. Klein. II. 103 l.

²⁾ Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem írja 1588 szept. 23-án váradi tiszttartójának, hogy a váradi tanács szöllőit a tizedtől és kilenczedtől fölmentetni kéri, miután „azoknak hasznából az prédikátornak és schola mesternek asztalokat tartanak.“ (Eredetiye a m. k. kamarai levéltárban.)

³⁾ Propemptikon in discessum ornatissimorum juvenum Dominorum Johannis Beregsasii et Johannis Bonifacii Debreczini e Gymnasio celebri Varadiensi Wittebergam proficiscentium scriptum a Petro Beregzazio anno 1568 20 julii Wittebergae 1569. (Négy negyedretű levél.) És Propemptikon ingenio, eruditione et morum honestate decorato juveni Domino Johanni Bonifacio Debreczino e gymnasio Varadiensi Wittebergam proficiscenti, amico suo amicissimo Michael Varsánius scribebat A. D. 1568 13 calendas octobris. Wittebergae. 1569. (6 negyedretű levél.) Ez utóbbiban a következő verseket találjuk:

„Tam cito Pannonicam cur Jane reliquis amande?

Urbem praelustri Varadinum nomine dictam.

Musis florentem, culta juvenumque corona.“

(E két érdekes nyomtatványt a debreczeni ref. collegium könyvtárában találtam.)

148.

Velicsna (Protestáns).Tanítók: 1568 körül *Fabricius Pál*.1578 „ *Baricius Miklós*.1580 „ *Mensatoris Dániel*.1588 „ *Libany András.*¹⁾

149.

Veresmart. (Baranyában. Protestáns.)

XVI-ik századbéli tanítói közül a következőknek emlékezte maradt fön:

*Nyiró István,**Fogtoi János,**Maróthi János.*²⁾

150.

Veszprém (Katholikus).A székesegyházi iskola, mely itt fönnállott, a mohácsi vész után sem szűnt meg. 1532-ben *Pál* nevezetű tanítója volt.³⁾

151.

Vittencz (Katholikus).Itt 1596-ban *Dechtick János* volt tanító. Az iskola ingatlan javakkal, többi között egy malommal birt.⁴⁾

151.

Zágráb (Katholikus).A káptalani iskoláról, mely itt fönnállott, keveset tudunk. 1549-ben *Krancsics János* működött abban mint tanító¹⁾ Bartholomaeides 79 l. Klanicza 83 l. Klein III. 46 l.²⁾ Lampe 665 l.³⁾ „Paulus Magister Scholae.“ Ládi Demeter veszprémi olvasó kanonok 1532-ben készített végrendeletében egyik végrehajtóul rendeli. (Egykorú másolata a bécsi cs. titkos levéltárban.)⁴⁾ A vittenczi mezőváros előjáróinak 1596 feria 5 proxima ante festum beati Thomae Apostoli kiállított okmánya, mely az iskola birtokeiról szól, ekként van aláírva: „Scripta per me Joannem Dechtick Rectorem Scholae ejusdem.“ (Eredetije a nagyszombati érseki helynökség levéltárában.)

(Ludi moderator.)¹⁾ 1570 körül ezen iskolában Heresinczy bölcészeti előadásokat hallgatott, miből tudjuk, hogy az a magasabb tanodák sorába helyezendő.²⁾

Draskovics György püspök 1563-ban a trienti zsinatról visszatérven, sietett az itt hozott végzés értelmében *papnövel-dét* alapítani. A növendékeket egyelőre saját zágrábi palotájában helyezte el, míg az épület elkészült. A szükséges alapról is bőkezűen gondoskodott.³⁾ 1606-ban mind az iskola, mind a papnövelde jezsuiták vezetésére lett bízva.⁴⁾

153.

Znio-Várallja. (Katholikus).

A türöczi prépostság ezen székhelyén a jezsuiták, midőn 1586-ban e javadalmat elnyerték, gymnásiumot alapítottak. Tanárai közül *Busaus Tivadar* atya nevét ismerjük.⁵⁾ Mivel utóbb a város fekvése kedvezőtlennek bizonyult, 1598-ban az intézet Sellyére helyeztetett át. Azonban Várallján is maradtak rendtagok, kik a lelkipásztorkodás mellett az elemi oktatással foglalkoztak.⁶⁾

154.

Zólyom (Katholikus).

A város számadásaiban már 1466-ban találkozunk a tanítók illetékeivel.

1510 *Tamásnak* fizetése 6 forint

1513 *János* tanító.

1544 *Kristóf*, tanító és jegyző. 1546-ban segédtanítók is említetnek.⁷⁾

¹⁾ Wallaszky 177 l.

²⁾ Farlati Illyricum Sacrum V. 546.

³⁾ Farlati i. h. V. 541 l.

⁴⁾ Farlati i. h. 556 l.

⁵⁾ „Scholarum Praefectum egit, controversias etiam grammatistis praelegit, quas pueri condiscibamus de verbo ad verbum“ írja egyik tanítványa, Szeghi Ferencz atya. Ortus et progressus Academiae Tyrn. 21 l.

⁶⁾ Kazy Hist. Univ. Tyrn. 69

⁷⁾ A város levéltárában.

155.

Zólyom (Protestáns).**Tanítók :**1549 *Oravszki András.*1560 *Gloriades György.*1572 *Schwengler Márton.*¹⁾1576—78 *Fabricius (Fabriciades) János.*²⁾1580 *Vodidanus (Wodnyásky) Illés.*³⁾1588 *Chudicius Márton.*⁴⁾1590 *Velics György.*⁵⁾

156.

Zsolna (Protestáns).

1577—78 *Colacinos Miklós.* Ezen tudós férfiú tanító-sága alatt külföldiek is fölkeresték a zsolnai tanodát. Így 1578-ban több csehországi, sziléziai, sőt egy porosz tanuló is tartózkodott házában.⁶⁾ Utódjai:

1580 *Husselius Albert.*⁷⁾1595 *Fabricius Balázs.*⁸⁾1596 *Lochmann Mátyás.*⁹⁾

Kiemeljük, hogy 1595-ben Dersffi Miklós fölhatalmazza zsolnaiakat, hogy ezentúl szabadon választhassák tanítóikat.¹¹⁾

¹⁾ Klein III. 1 l.²⁾ Bartholomaeides 73 l.³⁾ Klanicza 285 l.⁴⁾ Klanicza i. h. Bartholomaeides Mihálynak nevezi. 83 l. Hornyánszky. 3 l.⁵⁾ Bartholomaeides 86 l.⁶⁾ 1578 szept. 13-án kelt levelét közli Rezik Gymnasiologiajában.⁷⁾ Előbb segédtanító. Klein. III. 181.⁸⁾ Rezik.⁹⁾ 1595 július 29-én mint selmeczi tanító jelenti a tanácsnak, hogy elfogadta a zsolnaiak meghívását.¹¹⁾ „Dummodo sit evangelicus.“ (M. k. kamarai levéltár.)

Pótlékok.*)

I.

A besztercebányai gymnásium tanrendje.

(A 24-ik és köv. lapokhoz.)

A besztercebányai gymnásiumnak tanrendjét *Schremmel Ábrahám*, midőn 1567-ben a tanítói hivatalt elfoglalta, dolgozta ki; de csak 1574 február 1-én mutatta be a városi tanácsnak megerősítés végett.

Ebből látjuk, hogy a straszburgi származású tanító a straszburgi Sturmnak rendszerét és paedagogiai elveit igyekezett meghonosítani.

A tanulók nyolcz csoportba voltak osztva; e csoportok azonban nem képeztek külön osztályokat, a mai értelemben, nem látogattak külön előadásokat. Úgy látszik két teremben két tanító működött; de a tanulók, különböző előismereteikhez képest, különböző tárgyakkal foglalkoztak. És rendszerint nyolcz év telt el, míg a tanuló a legutolsó csoportból, melyben olvasni tanult, a legelsőbe küzdötte föl magát, melyben a zsidó nyelvet és a logikát tanulta.

A tanítót a cantor és collaborátor segítette teendőiben. Emellett, miként más intézeteknél úgy itt is, az alsóbb osztályok tanulóinak bizonyos száma a magasabb osztályok egyes kiválóbb tanulóira bízott; ezek öröknek (custodes) neveztettek.

*) A munka nyomtatása alatt folytatott könyv- és levéltári kutatásaim eredményeit adom itt összeállítva.

A tantárgyak a következők valának: Hittan, latin, görög és (rendkívüli tantárgy gyanánt) a zsidó nyelvtan, a klasszikusok és a szentírás latin, görög, zsidó szövegének magyarázásával; számtan, ékesszólástan, költészettan, logika és zene.

A tanulók rendszeren reggeli hat órakor jöttek az iskolába, hol a „Veni Creator Spiritus“ elénekélése és a reggeli ima előzte meg a tanulást. Délben tizenkettő előtt másodízben jelentek meg az iskolában és a déli harangszóra elénekelték a „Da pacem“ hymnust s elmondták a Miatyánkot. Esti négy órakor, mielőtt szétmentek, elmondták az esti imát, elénekelték egy hymnust és meghallgatták a tanító intő szövegét.

A leczkerend ekkép volt megállapítva.

Vasárnap reggeli hat órakor összegyülekeztek az iskolában. Az istenítisztelet előtt a nagyobbak a nap evangéliumának magyarázatát hallgatták, a kisebbek az evangélium és katechismus egyes részleteit emlézték.

Délután egy óra előtt ismét összejöttek. Az isteni tiszteletet megelőzőleg, a nagyobbaknak a tanító görögül, a kisebbeknek a collaborátor latinul a táblára írta az evangélium egy mondatát, melyet magyarázott. Négy órakor, ének és ima után, szétoszolnak.

Hétfőn reggel hat órától hétig az első osztály Melancthon nagyobb latin nyelvtanával, a második ugyanannak kisebb latin nyelvtanával, a többi csoportok Medler rövidleti latin nyelvtanával foglalkoznak; a kezdők az olvasásban gyakorolják magukat.

Héttől nyolczig a tanulók őreik előtt ismételik a tanultakat.

Nyolcztól kilenczig az első osztályban egy görög mondat, a többi osztályokban egy latin mondat elemeztetik.

Délután tizenkettőtől egyig a cantor énekre tanítja azokat, kik erre alkalmasok.

Egy órától kettőig a számtan adatik elő.

Kettőtől háromig a nagyobbak a táblára német nyelven írt gyakorlatot leírják magoknak, hogy azt otthon péntekig latinra fordítsák. A kisebbek az írásban gyakorolják

magokat, leírva a latin mondatokat, melyeket részökre a collaborátor a táblára fölirt.

Háromtól négzig a tanító a nagyobbaknak Erasmus Apophthegmáit magyarázza; a collaborátor a kisebbekkel Jézus Sírák, vagy Salamon példabeszédeinek könyvéből egy mondatot fejteget.

Kedden hattól hétig az első osztályban a tanító a logikából tart előadást; a többi osztályok a latin grammatika tanulását folytatják.

Héttől kilenczig jelen vannak a templomban, isteni tiszteleten.

Kilencztől tízig a collaborátor az első osztályban a költészettant magyarázza; a többi osztályok a ragozás- és hajtogatásban gyakorolják magokat.

Délután tizenkettőtől egyig énekóra.

Egytől kettőig az első osztályban a tanuló Terentiumst olvassa és magyarázza, vagy Melanchthon rhetorikájából tart előadást; a második osztályban Cicerónak „De officiis” című munkáját, a Stöckel által készített kivonatban; a harmadik osztályban Cato distichonjait olvassák; a kezdők Heyden Sebaldu latin-magyar párbeszédeit tanulják.

Szerdán hattól hétig az első osztályban logikai előadás; a többi osztályokban a hittannal foglalkoznak.

Héttől nyolczig a nagyobb tanulók a latin szókötés szabályait ismétlik át.

Nyolcztól kilenczig a tanító az első osztályban Cicero leveleit és beszédeit olvassa s magyarázza; figyelmeztetve tanítványait rhetorikai tökélyeikre. A második osztályban Melanchthon kisebb latin syntaxisát tanulják.

Délután egytől kettőig az első osztályban Terentiumst olvassák.

Kettőtől háromig, mint hetfőn, a tábláról gyakorlatokat és mondatokat írnak le.

Csütörtökön reggel az első osztályban a görög nyelv szabályai magyaráztatnak; a többi osztályok a szerdán előadott tantárgyakkal foglalkoznak.

A délutáni órák úgy töltetnek be, mint szerdán.

Három órától négzig az első osztály tanulói, miután a

görög nyelvtan szabályait elsajátították, a görög írókat, Aesopot, Lucianust, Demosthenest, vagy Hesiodust kezdik olvasni.

Pénteken a reggeli órák úgy töltetnek be, mint szerdán. Kivéve azt, hogy héttől nyolczig az első osztályban a görög nyelvtant tanulják, s nyolcztól kilenczig a második osztályban Erasmus „De civilitate morum“ munkáját olvassák.

Délután tizenkettőtől egyig ének; egytől kettőig a tanulók bemutatják otthon elkészített gyakorlataikat; kettőtől háromig a templomi ájtatosságban vesznek részt; háromtól négyig analysálnak, vagy a tanultakat ismételik.

Szombaton hattól hétig a szentírást olvassák és a katechismust tanulják.

Héttől nyolczig a templomban vannak.

Nyolcztól kilenczig az első osztályban újra előveszik a katechismust és Chytraeus életszabályait tanulják. A többi osztályok ez órát ismétlésekre szentelik.

Kilencztől tízig az első osztálynak csak kiválóbb tanulói maradnak az iskolában, kiket ekkor a tanító a zsidó nyelvtan elemeiben oktat, s miután némi haladást tettek, a zsoltárok eredeti szövegét olvassák.

A délutánt a templomban töltik. Zsoltárokat énekelnek, meghallgatják a vasárnapi evangélium olvasását és magyarázatát a tanítótól. Ezután a tanulók, kik mint „örök“ működtek és a templomi szolgálatokat végezték a lefolyt héten át, rövid beszédben lemondanak tisztokról. Végre egy himnust énekelnek és elvégezik az esti imákat.¹⁾

II.

Tankönyvek. (VIII. fejezet 37 s kk. II.)

A besztercebányai iskola tanrendjéből ismerjük az összes tankönyveket, melyeket ott használtak. Ezek a következők :

¹⁾ Ordo lectionum et exercitiorum, qui in schola Novosoliensi iam per annos ferme septem servatus, nunc in gratiam studiosae iuventutis, a Rectore ejusdem *Abrahamo Schremelio* Argentinensi scripto complexus, praemissa praefatiuncula ad studiorum patronos, scholarumque nutritores. Anno 1574. Cal. Februarii. (Eredetije Besztercebánya város levéltárában.)

Melanchthon és Trotzendorf hittani kézikönyvei.
Melanchthon nagyobb és kisebb latin nyelvtana.
Medler „Compendium Grammatices Latinae.”
Melanchthon latin syntaxisa.
Clenardus Miklós görög nyelvtana.
Varennius görög syntaxisa.
Hayden Sebaldu „Formulae puerilium colloquiorum.”
Mosellanus Dialogusai.
Cato Distichonjai.
Erasmus Rotterodamus „Apophthegmata.”
Chytraeus „Regulae Vitae.”
Cicero levelei Sturm János kiadásában.
Cicero beszédei.
„Compendium Officiorum Ciceronis a L. Stöckelio.”¹⁾
Virgilius Eklogái és Bukolikonja.
Aesopus, Lucianus, Demosthenes és Hesiod görög művei.
Melanchthon Rhetorikája.
Sturm Dialektikája.
Gemma Phrysius és Rysius Ádám Arithmetikája.
Rudolphus Keresztély Algebrája.

Eck Bálint mint bártfai tanító a következő munkákat adta ki iskolájának használatára :

„Q. Horatii Flacci Liber de Arte Poetica ad Pisones.
 Ex vetusto exemplari summa cura et diligentia recognitus.”
 Krakkó. 1521.

„Q. Horatii Flacci Epistolarum Libri II. Ex antiquissimo
 exemplari studiosissime recogniti.” Krakkó. 1522.

„De ratione legendi autores libellus.” Krakkó. 1523.²⁾

III.

A tanítók anyagi ellátása. (IX. fej. 47 s kk. II.)

Besztercebányán 1542-ben az iskolai személyzet anyagi helyzetét a következőképpen szabályoztatott.

¹⁾ Stöckel ezen munkája teljesen ismeretlen. Kétséges, vajjon nyomtatásban megjelent-e, vagy pedig csak kéziratban használtott.

²⁾ Wessprémi. II. Centuria, 82 l.

„Soll ein Jeder vonwegen gehabter mühe und arbeit, alle viertel iar mit danckh, freintlichkeit und guttwillen den Schulmeister sein precium zuschickn, und dies nit bys auff ein iar oder halbs vertagen; wurde aber Jemand hirrinne untreglich begrieffen und beclagt, der sol von eine Erszame ratt nach erkenntnis gestrafft werden.

Alle und Jede accidentalia, recordaciones, decimales a funeribus, und dergleichen, welche bisher andere Schulmeister genossen haben, sol der nach auch one hindernis geniessen.

Auff das er aber von seinen Succentor oder Cantor unbeschwert bliebe, hat Ein Erszamer weyser Ratt dies vergutt angesehen, das sie den ankünfftigen Cantor selbst besolden wollen, alle viertel Jare, und dies in der massen, es haben bisher die gesellen der schullen wochentlich umb den ring und in gassen der Statt *zwei* recordaciones gehalten, eine am Sonntage, die andere am donnerstage, welche so sie misbraucht sint worden, Ein Erszamer Ratt wil auffgehoben haben, das sie nun fortan nit mehr sollen gehalthen werden. Nichts desto weniger Ein ieder bürger so am ringe oder in der gassen wonet, sol solcher geltung nit freylosz und ledig sein. Sonder wochentlich die 2 d. Inne haben und bey szeitze legen. Wen die herrn des rats für dem Quartal darnach schicken werden, gutwillig dargeben, und zu den henden der herrn einstellen.

Von welchem geld dem Cantor alle viertel Jar sol für seinen soltt gefallen fl. 12. (?)

Jedoch also da er nit alleine inn der Kirchen, sondern auch zuer ambt und Collaboratuer der Schuelen soll verpflicht sein, und sonnst seine recordaciones geniessen, wie vor, nach besten verstantt.

Vom übrigen sollen zweu oder drey Erbare und tüchtige schulgesellen gehalthen werden, die alle vleys bey der Kierchen und Schule sollen ferwenden, und der weinheuser mussig gehn, denen sich der schulmeister auch von seinen kleinen accidencien sol verhalten.

Auff das aber mit solcher geltung nyemant nitt be-

schwertt würde, und den armen ein vernehmen gescheh, Ist nachvolgende ordnung gemacht worden.

Ein jeder bürger am ringe gesessen so wein schenkt, der vormals wochentlich sonst den gesellen, so recordatum sein gangen, 2 d. geben hat, soll alle quartalia gelthen 1 ort. das yst d. 25

Der pfarrer im sspytal gibt alle quartal	fl 1 den. 25
unser her pfarrer	— — „ 50
Die hern des Obernhausz	— — „ 50
Der herr pnschspann	— — „ 50

Den Fleischers wollen sie auch gepietten der Carnisation halben, das sie sich in dem wie von aldrs her verhalten haben, noch verbatln wolthn.

Dem Cantor sol der Schulmeister ein tüsche bey hern Cristoffero im spytal bestellen, das der pfarrer mit übrigen uncosten nitt beschwert wird.

Die Knaben sollen dem Schulmeister alle angaria ungsaumpt dies das sie schuldig zu geben sein zalen und entrichten.

Der Schulmeister sol 2 erwachsene Knabe zue Kalkieren (?) anstellen, und die fl 4 von Kierchvetern emphohe (?) von den tranckgeld geben den Knaben, das ander den fleisigen gesellen ansteylen.“¹⁾

Ugyancsak Besztercebányán 1553-ban a cantornak évi fizetése 16 forint volt, a városi kórházban pedig élelmet nyert. A collaborátornak hetenkint 75 dénárt fizettek.²⁾

1571-ben a tanító fizetése hetenkint egy forint volt.³⁾

Jelentékeny jövedelmi forrásul szolgáltak itt is a recordatiók, melyeket a tanító évenként ötször: pünkösdkor, Galus és Márton napján, végre karácsonkor és három királyok napján tartott. Ezeket azonban 1579-ben a tanács megszüntette, és a tanítót a város pénztárából kárpótolta. Az 1579-ik évi számadásokban december 19-ére áll: „Dem Herr M. Paulo Haluepapiö Schuelmeister . . . wegen der Recordation Martini, weil man das herumbgehen mit der Gansz ein und

¹⁾ A városnak 1542 márczius 21-ikén hozott határozatnai.

²⁾ A tanító által a tanácsnak bemutatott számadásokból.

³⁾ Az 1571 október 5-iki tanácsülés jegyzőkönyvéből.

abgestellt, zu geben bewilliget worden floreni 6.^a 1581 június 3-ra: „Dem Herrn Schulmeister zalt die bewilligte verehrung wegen der Recordation auf trium Regum floreni 6.“

A *szindarabok* előadása alkalmával¹⁾ is némi tisztelet-díjban részesült a beszterczebányai tanító.

Az 1577-ik évi számadásikönyvben april 27-re foljegyezve van: „Dem Herru Schulmeister und Cantor zalt, das sie den jährlichen Brauch nach, beim Herrn Richter zum Fasching ein *Comedii* gehalten, florenos 6.“

1579 február 28-ra: „Dem Herrn Schuelmaister verehrt worden, das sy dem alten Brauch nach In beysein Eines Ersamen Raths, beim Herr Richter ein *Tragediam vom Absalon* gehalten, florenos 6.“²⁾

IV.

157.

B a d i n (Protestáns).

1595-ben *Matthaeus Pomienus* nevű tanító működött itt.³⁾

158.

C s e n g e r (Protestáns).

1562-ben *Hossivai Péter* vott itt tanító, ki ezen év július 22-én öngyilkosságot követett el.⁴⁾

159.

Nyék Sopronyban (Protestáns).

1588 körül *Egerer Jakab* volt itt tanító.⁵⁾

¹⁾ Erről szólok e munka 30 lapján.

²⁾ A szindarab előadását lakoma követte, mely a városnak 1577-ben 14½ forintba, 1579-ben 10 forint és 16 dénárba került.

³⁾ 1595 június 25-én történt házasságát följegyzí a beszterczebányai emlékönyv. (E város levéltárában.)

⁴⁾ Batizi Miklós evang. prédikátor naplójából. (A pannonhalmi könyvtárban.)

⁵⁾ 1590-ben Dersfi Ferenczhez intézett levelét ekként írja alá: „*Jacobus Egerer Szomolnokii Ludimoderator, ante hoc tempus in Neckenmarkt.*“ (Eredetije a pesti evang. convent levéltárában.)

160.

Szomolnok (Protestáns).1590-ben *Egerer Jakab* volt itt tanító.¹⁾

V.

Bártfához (4. szám. 75. lap.)

A bártfai tanítók névsorában a lindaui *Eck Bálintról* csak annyit jegyeztem meg, hogy 1520 körül működött ezen iskolában.

E tudós férfiú szülővárosa-, Lindauból Krakkóba jött, hol több éven át élt a tudományoknak. Innen meglátogatta hazánkat is. Thurzó Elek gróf megismerkedvén vele, házába fogadta és leányának tanításával bizta meg, majd reábirta a bártfai tanácsot, hogy őt mint tanítót alkalmazza. Néhány év múlva a krakkói egyetemen a költészettan tanszékét nyerte el. Azonban utóbb visszatért Bártfára s miután több éven át az iskolát vezette, jegyzővé, végre polgármesterré választott. 1550 körül halt meg. Nyomtatásban közrebocsátott műveinek száma tizennyolcz; versek és beszédek.

Az éveket, melyeket a bártfai iskola élén töltött, pontosan nem határozhatjuk meg.

Mint bártfai tanító 1517-ben Rueber András, az ujon választott polgármester tiszteletére verset ír; 1519-ben kiadja „De mundi contemptu et virtute amplectenda“ című párbeszédet; 1520-ban a Kassára érkező György pécsi püspök és a menyegzőjét ünneplő kassai bíró tiszteletére verseket ad ki; 1521-ben Horatiusnak „De arte Poetica“ című művét és 1522-ben Horatius költői leveleinek két könyvét közrebocsátván, e kiadványai elé a bártfai tanulókhöz intézett verseket helyezett.

Mint bártfai jegyző 1525-ben Urunk föltámadását énekli meg.

Mint bártfai bíró 1526-ban Prudentiusnak himnuszait nyomatja ki.²⁾

¹⁾ Lásd a 184 l. 5-ik jegyzetet.

²⁾ V. Ö. Wespriemi. II. Centuria. 75—87 ll.

VI.

Budához. (14. szám. 85. lap.)

E városban 1512-ben *Tobriacher Ulrik* működött mint tanító;¹⁾ azonban kétséges, vajjon a főiskolán, vagy más alsóbb rendű intézetben birt tanszéket. 1518-ban pozsonyi kanonokká lett.²⁾

VII.

Besztercebányához. (9. szám 78 lap.)

A besztercebányai városi levéltár irományai³⁾ szerint 1523-ban *Eynsezer Jakab* volt tanító.⁴⁾

1528-ban *Bálint* nevű tanító működött itt.⁵⁾

1529-ben *Erasmus*.⁶⁾

1537—38 *Siegler János*.⁷⁾

1538—40 *Pausius Antal*⁸⁾

1542 marcius 21-én *Trebniczi János* választott meg tanítóvá. Ez alkalommal szabályoztatott a tanító-sze-

¹⁾ Joachimus Vadianus Helvetius „Mythicum Syntagma“ című Bécsben 1513 kiadott műve előszavában írja: „Cum nuper Budam . . . attigissemus . . . humanissimus nec protritae eruditionis vir, Ulrichus Tobriacher, qui tum ludo literario praefectus, nos et humaniter et eleganter non semel excepit.“ V. ö. Wallaszky 163 l. 6-ik jegyzet.

²⁾ Knauz N. Balbi Jeromos. Magy. Sion. IV. 341.

³⁾ Ezeket csak a jelen munka nyomtatása közben volt alkalmam tanulmányozni.

⁴⁾ 1528 október 11-én Körmöczről írt levelében emlékezteti a besztercebányai plébánost, hogy midőn öt év előtt Besztercebányáról Bécsbe távozott, ígéretet vett a bírótól, hogy bármikor kívánja, visszanyerheti a tanítói hivatalt.

⁵⁾ Eynsezer az 5-ik jegyzetben említett levelében írja, hogy Bálint állomásáról lemondott.

⁶⁾ A besztercebányai plébános 1529 apríl 1-én kelt levelében írja, hogy miután Erasmus „universorum Consularium consensu tanítóvá lett, — „si qui se memorato Erasmo ad officii huius pleniorum executionem iungere velint, tuto et secure possunt.“

⁷⁾ Ennek többféle magánügyeire, pereire vonatkozó iratok találtnak a levéltárban.

⁸⁾ V. Ö. e munka 78 lapját.

mélyzet anyagi ellátása és azon mód, melyszerint ehhez a polgárok hozzájárulni tartoztak.

A tanító mellett egy cantor és két collaborátor volt alkalmazva.¹⁾

1552 és a következő évben *Wendig Kristóf* volt tanító. Ez 1552 szeptember 30-ikától 1553 január 27-ig iskolai költségekre 44 forintot kapott. A cantornak évi fizetése 16 forint volt, emellett a városi kórházban élelmet nyert; mivel pedig ez elmaradt, a tanító kárpótlásul hetenkint egy forintot adott neki. A collaborátorok fizetésére 16 forint volt rendelve; az említett időben csak egy „baccalaureus“ volt alkalmazásban, kinek a tanító hetenkint 75 dénárt fizetett.²⁾

1560-ban *Fabri Tamás* a tanító.³⁾

1563 nyarán *Freundt Mátyás* Teschenből hivatott meg.⁴⁾ 1566 marczius 26-án többrendű panaszokkal és kérelmekkel fordult a városi tanácshoz. Ugyanis az iskola helyisége a folytonosan szaporodó tanulók befogadására elégtelen volt; saját lakása pedig annyira csekély volt, hogy nyoleczen kényszerültek egy szobában aludni; végre miután a tandíjakat csak nehezen és késedelmesen szedhette be, folytonos gondok között élt és gyakran kölcsönökre volt utasítva.⁵⁾ Szenvedéseinek a halál rövid idő múlva, 1567 február 25-én, véget vetett.⁶⁾

Helyét 1567 marczius 4-én a straszburgi *Schremmel Ábrahám* foglalta el, ki Olmützből, hol 10 éven át működött,

1) A beszttercebányai tanácsnak 1542 marczius 21-én hozott határozatai a jegyzőkönyvben.

2) Verrechnung des gelts, so ein Ersamber Rat dieser königlichen Berkstat Newsol tzur Erhaltung der Schueln geben hat. 1553.

3) Hornyánszky. 151 l.

4) Munkám 78-ik lapján, Kleinra (III. 161 l.) támaszkodva határozatlanul irtam, hogy Freundt „1560 körül“ működött Beszttercebányán. A városi levéltár megőrizte Freundt levelét, melyben 1563 szeptember 15-én Teschenből tudósítja a beszttercebányai tanácsot, hogy a meghívást elfogadja.

5) A városi tanácshoz intézett leveléből.

6) Halála napját a városi emlékkönyv följegyezi.

hivatott meg.¹⁾ Azonban nem felelt meg a hozzá kapcsolt reményeknek. A városi tanács, a község panaszai folytán, 1571 július 14-én hozott határozatában megintette őt az iskolában tapasztalt rendetlenség miatt, és kötelességeinek buzgóbb teljesítésére hívta föl; egyúttal a városi lelkészt újra megbízta az iskolafőügyelő teendőivel.²⁾ Ily előzmények után természetesen tarthatjuk, hogy a városi tanács Schremmel folyamodását, fizetésének (hetenkint egy forint) fölemelése tárgyában, visszautasította.³⁾ Ellenben az iskolaépület megnagyobbítását határozta el, és e célra egy szomszéd házat vásárolt.⁴⁾

A tanács intelme nem maradt hatás nélkül. Azon buzgó tevékenységnek, melyet Schremmel utóbb kifejtett, és a virágzásnak, melyre iskoláját fölemelte, bizonyosságát találjuk azon tanrendben, melyet kidolgozott, életbeléptetett és 1574 február 1-én a városi tanácsnak előterjesztett.⁵⁾

Schremmelnek segédei voltak: Grynaeus János, Frölich Tamás;⁶⁾ továbbá 1570-ben egy Hermann nevű ifjú, ki mint *zeneszerző* tüntette ki magát⁷⁾ és 1571-ben Vlentzen György.⁸⁾

Midőn Schremmel 1575 augusztus 18-án a selmeczi

¹⁾ Munkám 78-ik lapján Lacsny-kézirati művére támaszkodva, hibásan tettem Schremmel besztercebányai tanárkodását 1755—7-re és 1566-ra Goznovicerus Szaniszlót. A városi levéltárban található Schremmelnek 1567 március 6-án és május 4-én Olmützből írt levelei, melyekben a meghívás elfogadását jelenti.

²⁾ A jegyzőkönyvben olvassuk: „Auf der Erbarh Gemeine fürgebrachte beschwär wegen der grossen Unordnung und Unfleisz, so bei den Schulen, die zeither vermerkt“ intette meg a tanítót és „den Herrn Pfarrer vor neuen zu einem Superintendenten und Inspectoren verordnet.“

³⁾ Az 1571 október 5-iki ülésben.

⁴⁾ Az 1570-ik évi tanácsjegyzőkönyv több helyén szól az erre vonatkozó tárgyalásokról.

⁵⁾ Lásd főnebb 177 lapon.

⁶⁾ Hornyánszky. 151 l.

⁷⁾ A besztercebányai tanács 1570 április 28-iki ülésében két tallért szavaz meg „Dem Hermann Studenten und Componisten, so sich bei den Schulen ein Jar herumb allhie aufgehalten, auch zuvor ein Officium oder Ambt, welches vor und nach der Predigt in den Kirchen zu singen pfleget, einem Ersamen Rat dedicirt, und jetzo anheib zu reisen verhabens.“

⁸⁾ Az 1571 október 5-iki tanácsülés, fizetésének emelésére vonatkozó kérésére tagadó választ ad.

iskolába ment át, helyébe *Schwengler Márton* hivatott meg, ki 1579-ig működött itt.¹⁾ Segédei közül *Prübitzer Jakab*²⁾ és *Heyd Kristóf* (1575—77) neveit ismerjük.

1579. március 7-én a besztérczebányai tanács követet küldött Morvaország Igló városába, hogy a brandenburgi származású *Haluepapius Pál*³⁾ mestert meghívja. Ez elfogadta és csakhamar elfoglalta a följánlott hivatalt,⁴⁾ melyet 1584-ig viselt, midőn a város által lelkészszé választatott.⁵⁾ A buzgó férfiú ekkor azon ajánlatot tette, hogy ezentúl is hetenkint négyszer előadásokat tartand, hogy befejezhesse Melancthon hittanának, és Cicero „Pro lege Manilia“ beszédének megkezdett magyarázatát.⁶⁾

Segédei: 1579-ben *Burek Bertalan* mester,⁷⁾ 1580-ban *Sorgenius Kristóf*,⁸⁾ és 1580—81 testvéröccse *Haluepapius Izsaiás*, ki utódjává is megválasztatott, de mielőtt Kassáról, hol cantor volt, Besztérczebányára jöhetett volna, a halál elragadta.⁹⁾

Helyette *Simon György* hivatott meg.¹⁰⁾ Segéde 1581-ban *Stöckel Tóbiás* volt.¹¹⁾

1) V. Ö. e munka 119 lapján a 2-ik jegyzetet.

2) 1575. február 15-én, mint collaborátor, folyamodik fizetésének (hetenkint 1/2 forint) emeléseért. Midőn 1577. ápril 27-én Bártfára távozik, a besztérczebányai tanács egy forintot szavaz meg részére.

3) Majd így majd *Haluepapius*-nak írja magát. E munka 79 lapján Lacsny nyomán, hibásan írtam őt *Haluepapius*-nak, és hibásan tettem őt 1596-ra.

4) Az 1571-iki számadási könyvben előfordúlnak az Iglóba küldött emberek költségei. *Haluepapius* már 1579. december 1-én nőül vette a besztérczebányai jegyző leányát, s ez alkalommal a város 5 forint 48 dénár értékű ezüst serleggel tisztelte meg.

5) 1584. február 27-én a tanácshoz intézett levele a város levéltárában.

6) 1584. ápril 26-án a tanácshoz intézett levele.

7) *Haluepapius Pál* 1580. szept. 2-án jelenti a tanácsnak, hogy *Burek* „collega“ felmondott.

8) 1580. nov. 6-án, mint collaborátor, házasodik.

9) *Haluepapius Pál* 1580. szeptember 2-án ajánlja öccsét, ki ekkor szülőhelyén *Arnswald*-ban tanító volt, collaborátornak. 1581. szeptember 15-én *Haluepapius Izsaiás* „Der Schuelen Collega“ elbocsáttatását kéri a besztérczebányai tanácstól. 1584. szeptember 1-én *Haluepapius Pál* öccsét ajánlja utódjának. Haláláról emlékezik a besztérczebányai emlékkönyv.

10) *Tamás kassai* plebános 1585. február 26-iki levele. *Simon* 1586. jan. 28-án házasodik.

11) *Révai Ferencz* 1586. ápril 25-én meghívja *Mosóczra* tanítónak.

1598 körül *Gruber János* és

1599-ben *Jacobäi János* a tanító.¹⁾

VIII.

Czeglédhez. (18. szám: 86. lap.)

Itt 1595 körül *Veresmarti Mihály* volt tanító, ki később a katholika egyházhoz csatlakozott és pozsonyi kanonokká lett.²⁾

IX.

Debreczenhez. (19. szám: 88. laphoz.)

A debreczeni collégium tanárainak névsorában 1580-ra tettem *Félegyházi Istvánt*, Bartholomaeidesre támaszkodva. Ez azonban összezavarta *Félegyházi Istvánt*, *Félegyházi Tamással* az íróval.³⁾ Az utóbbi és nem az előbbi volt Debreczenben tanár.

Félegyházi Tamásnak halála alkalmával Gyulai János debreczeni tanár által kiadott gyászversből⁴⁾ tudjuk, hogy ő Debreczenben született, itt, Krakkóban, Boroszlóban, Odera melletti Frankfurtban és Wittenbergben tanult. Az utóbbi helyen őt kell keresnünk azon „*Thomas Debreczinus*“ alatt, ki 1564 január 18-án jegyeztetett az egyetem anyakönyvébe.⁵⁾ Visszaérkezvén hazájába, 1567-ben *Türon* volt tanító. Innen egy év múlva (1568) *Debreczenbe* hivatott meg. De csak két éven át működött itt, mert *Kolozsvár* városa nyerte meg őt gimnásiumának vezetésére. A debreczeni ifjúság annyira ragaszkodott a tudós férfiúhoz, hogy nagy része követte őt Erdélybe és a debreczeni tanoda úgy szólván elhagyatva állott; minél fogva a debreczeni tanács mindent megtett, hogy visz-

¹⁾ L. e munka 80 l.

²⁾ Autobiographiájában maga tesz említést czeplédi tanítói működéséről. (Kiadja Ipolyi Arnold.) 3 l.

³⁾ Memoria. 83 l.

⁴⁾ Threnos Ecclesiae Debrecinae de morte Clarissimi Theologi D. Thomae Felegihazii Debrecini, patriae pastoris laudatissimi, inter medias preces hora 9 vespertina, diei decimi sexti veteris Januarii placidissime expirantis. 1586. A Johanne Giuliao Scholae Debrecinae Rectore. (Debreczen.) Egy csonka példányt az Erdélyi Múzeum könyvtára bír, melyet Szabó Károly szíveségéből használtam.

⁵⁾ Bartholomaeides. Memoria. 44 l.

szanyerje. Ez már egy év lefolyta után sikerült. 1571—72 ismét a debreczeni iskola élén áll, míg Melius halála után 1573 elején lelkészszé választatott. E hivatalt 1586 január 16-án bekövetkezett haláláig viselte.

X.

Gyulafehérvárhoz. (Unitárius. 38. szám. 99. lap.)

Ezen iskola tanárai között megneveztem *Óvári Benedeket*, az év meghatározása nélkül. 1568-ban működött itt; collegája *Wagner Gergely* volt.¹⁾

XI.

Herrengrundhoz. (42. szám. 99. lap.)

Itt 1595-ben *Czelenski Sámuel* működött mint tanító.²⁾

XII.

Kassához. (51. szám. 105 lap.)

E város iskolájának tanítói között megneveztem *Kunischius Pétert*. Így nevezi őt Rezik Gymnasiológiájában. Azon költeményből, melyet Bocatius hozzá intéz, kitétnik, hogy *Ádám* volt keresztnéve.³⁾

1584-ben a brandenburgi *Haluepapius Izsaiás* volt itt cantor.⁴⁾

XIII.

Kolozsvárhoz. (Protestáns. 57. szám. 114. lap.)

Ezen iskola tanárai között 1590-re tettem *Félegyházi Istvánt*, tévedésbe vezetve Bartholomaeides által.⁵⁾ Nem ez, hanem *Félegyházi Tamás* működött itt mint tanár, és pedig nem 1590-ben, hanem 1570-ben. Debreczenből hivatott meg és Debreczenbe ment vissza. Rövid egy évi tanársága alatt

¹⁾ Az 1568 márczius 8-án Gyulafehérvárott tartott vallási disputatio alkalmával működő négy jegyző között van „Benedictus Ouari Rector Scholae Albanae“ és „Gregorius Wagnerus Scholae Albanae Collega.“ (Brevis enarratio disputationis Albanae. Gyulafehérvár. 1568.)

²⁾ 1595 aug. 29-én történt házasságáról említést tesz a besztercebányai emlékkönyv.

³⁾ „Symbolum Adami Kunischii . . . Conrectoris Cassoviensis.“ Hungaridos Poematum libri V. Bártfa. 1599. 194 l.

⁴⁾ 1584 augusztus 14-én bekövetkezett halálát följegyezi a besztercebányai emlékhönyv.

⁵⁾ Memoria. 83 l.

nagyszámú ifjúságot gyűjtött Kolozsvárra. Debreczenből is sokan követték ide.¹⁾

XIV.

Körmöczhöz. (60. szám. 116. lap.)

1528-ban a katholikus *Eynsezer István* volt itt tanító.²⁾

1599 körül a sziléziai származású *Gebel Miklós* mester Morva-Iglóból hivatott meg.³⁾

XV.

Mosóczhoz. (75. szám. 127. lap.)

Itt 1584 körül *Tranus András* volt tanító; midőn ezt a pestis elragadta, helye egy ideig betöltetlenül, s az iskola üresen állott. Réwai Ferencz 1586 ápril 25-én meghívta *Stöckel Tóbiás* besztérczebányai conrectort.⁴⁾

XVI.

Selmeczhez. (104. szám. 150. lap.)

Itt 1545-ben *Tartler János* volt tanító.⁵⁾

XVII.

Trencsinhez. (139. szám. 169. lap.)

1585-ben a tanítói állomás üresedésben, és a dúló pestis miatt, az iskola zavarteljes állapotban volt.⁶⁾

¹⁾ Gyulai János. *Threnos de morte Thomae Felegyházi*. 1587.

²⁾ 1528 október 11-én a besztérczebányai plébánoshoz folyamodik a besztérczebányai tanítói hivatalért, kiemelvén: „De Lutheranorum dogmate nihil est quod suspiceris . . .” (Eredetije Besztérczebánya város levéltárában.)

³⁾ „M. Nicolao Gebelio Suidnicensio Silesio, Iglavia Marcomanorum ad Cremniciensium scholam gubernandam vocatio.” Bocatius. *Hungaridos Poematum libri V.* 162 l.

⁴⁾ Réwai Ferencznek 1586 ápril 25-én a besztérczebányai tanács-hoz intézett levele, e város levéltárában

⁵⁾ 1545 pridie calendas martii Selmeczről a besztérczebányai tanácsnak ajánlja föl szolgálatait. „Ego . . . hoc vitae meae genus, in quo nunc versor, propter exilitatem precii, haud in longos annos conservabo. . . . Oro vos candidi Senatores, ut de successionem in provincia scholastica aliquid certi statuatis . . . Cupio enim Schemniciensium scholam relinquere, meque in alias regiones, ubi fortasse studiorum caterva gravior erit, conferre. (Eredetije. Besztérczebánya város levéltárában.)

⁶⁾ A trencsini jegyző 1585 július 5-én a besztérczebányai bírónak írja: „Remittitur domum Balthasar Tham, ex eo quod schola rectore orbata caret morum et scientiae disciplina.” A pestis nagy pusztításokat visz végbe. „Ubi conquieverit perturbatio, dabitur opera, ut status scholae restauretur.” (Ugyanott.)

MÁSODIK RÉSZ.

A KÜLFÖLDI ISKOLÁZÁS

A XVI. SZÁZADBAN.

Hazai tanodáink a magyar ifjak tudományszomját soha, egy időben sem elégitették ki. Ezek mindenkor nagy számban keresték föl a külföld nevezetesebb tanintézeteit, honnan a tudományos ismeretek gazdag kincseivel, szélesebb látkörrel tértek vissza szülőföldjükre.

De a külföldi főiskolák soha oly hatalmas vonzerőt nem gyakoroltak, mint a XVI. században, midőn Lengyel-Olaszország, a Svajcz és főleg Németország számos egyetemi virágzásuk magas fokán állottak és gyupontjaivá lőnek azon szellemi mozgalomnak, mely a művelt világot szokatlan hatalommal foglalkoztatta.

Így történt, hogy a XVI. században mindegyik nagyobb hírnök iskolában számos magyar ifjú élt a tudományoknak.

Az sem tartozott a ritka esetek közé, hogy egy ifjú egymásután több főiskolát látogatott meg és bejárta az egész művelt Európát. Így tettek például *Balsarati Vitus János*, *Bogner Péter*, *Dudich Endre*, *Jordán Tamás*, *Szenczi Molnár Albert*, *Tsókás Péter*, *Zsámboki János*¹⁾ stb. Olyanok pedig, kik két, vagy három egyetemet látogattak meg, igen nagy számban találkoznak.

A külföldre utazó magyar ifjak több oldalról számíthattak segélyezésre, a mennyiben költségeik fődözésére magok képtelenek voltak.

Katholikus ifjak, kik valamely szerzetes-rend tagjai voltak, a szerzetek által küldettek ki. Úgy látszik szent Benedek-rendének pannonhegyi apátsága rendszeren két növen-

¹⁾ Ezekről az egyes külföldi intézeteknél külön szólunk.

déket taníttatott külföldi főiskolákon.¹⁾ Azok javára, kik a papi pályára készültek, Bécsben, Bolognában, Rómában, társodák alapíttattak.²⁾ Nem volt szokatlan az sem, hogy lelkészi, vagy kanonoki javadalmakkal bíró papok, megtartva javadalmaikat, engedélyt nyertek a külföld egyetemein tölteni néhány évet. Bécs, Krakó, Pádua, Bologna magyar tanulóinak alább közlendő névsorában számos plébánossal, kanonokkal és főesperessel fogunk találkozni.³⁾

A magyar főpapok nemcsak papjelölteket, hanem világi pályára készülők ifjakat is segélyeztek. És pedig első sorban rokonaikat; Wárdai Pál primás unokaöccsét *Tamást*, Oláh Miklós unokaöccsét *Bona Györgyöt*; azután idegeneket is. Így Wárdai Pál *Réwai Ferencz* nádori helytartó fiait, Oláh Miklós *Istvánfi Miklóst* stb.

A protestáns ifjak külföldi iskoláztatását leginkább *főurak* és *városok* segítették elő, midőn nagy számban küldöttek jeles ifjakat a külföldi egyetemekre. Amazok közül kiemeljük a következőket.

Alaghy János 1558-ban Szántói Lukácsot és 1561-ben Stöckel Jánost küldötte Wittenbergbe.⁴⁾

Balassa András költségén tanult ugyanott Bruno János 1579-ben.⁵⁾

Balassa Menyhért költségén ugyanott *Schmideli* *György* 1594-ben.⁶⁾

¹⁾ X. Leo pápa 1514 június 18-án kelt oklevelében, melyben az apát-ság régi privilegiumait megerősíti, ezek között kiemeli azt is, hogy „duos monachos dicti monasterii, qui magis idonei viderentur, ad aliquam studii generalis Universitatem mittere, et illi inibi studere possent.” (Jászay kéziratgyűjteményében a Nemzeti Múzeumban.)

²⁾ Ezen társodákról alább, maga helyén, tüzetesen szólunk.

³⁾ Itt csak arról emlékeztünk meg, hogy 1518-ban Ferencz pozsonyi kanonok az esztergomi érsektől általánosságban engedélyt nyert „studiorum gratia uno anno abesse.” Katona. *Historia Critica*. XIX. 140 l.

⁴⁾ Bartholomaeides 35 l.

⁵⁾ Ugyanaz 98 l.

⁶⁾ Ugyanaz 71 l.

Bánfi Farkas fiával Wittenbergbe és Straszburgba küldötte *Baranyai Decsi Jánost*.¹⁾

Békesi Gáspár a XVI. század közepetáján Bolognában és Páduában taníttatta *Gyulai Pált*.²⁾

Berzeviczi Marton kíséretében Danzigban tanult 1589 körül *Kapy Zsigmond*.³⁾

Bethlen Gábor 1583-ban Károli Györgyöt Wittenbergbe küldötte.⁴⁾

Bocskay István segítette a Straszburgban tanuló *Molnár Albertet*.⁵⁾

Csáki Mihál költségén Wittenbergben 1559-ben tanult *Vetés János*.

Forgách Imre költségén Wittenbergben 1584—89 tanultak: *Sartorius Jeromos* és *György*, *Baticius Miklós*, *Mikóviusz Jakab*.⁶⁾

Kálnai Ferencz 1587-ben Wittenbergbe küldötte *Simonides Dávidot*.⁷⁾

Kendi Sándor erdélyi cancellár költségén *Tsókás Péter* 1578—1582 meglátogatta Németország, Svajcz, Francia- és Olaszország főiskoláit.⁸⁾

Perényi Gábor költségén 1550 körül *Balsarati Vitus János* meglátogatta a külföld számos egyetemeit.⁹⁾ Ugyanzen főár több más magyar ifjút is segítette.¹⁰⁾

Petrovics Péter költségén Wittenbergben tanult 1557 *Zegedi Gergely*.

¹⁾ Toldy F. összegyűjtött munkái. I. 151 l.

²⁾ Weszprémi. II. Cent. 144 l.

³⁾ Levelei a Sinai-féle kéziratgyűjteményben Debreczenben,

⁴⁾ Bartholomaeides 78 l.

⁵⁾ Toldy F. Adalékok a régebb magyar irodalom történetéhez 107 l.

⁶⁾ Bartholomaeides 79, 86, 90 ll.

⁷⁾ Ugyanaz 87 l.

⁸⁾ Weszprémi I. Cent. 189 l.

⁹⁾ Ugyanaz I. Cent. 11 l.

¹⁰⁾ Szombathy Historia Scholae Sárospatak. 29 l.

Réwai Ferencz Páduában tanuló fiai mellett több magyar ifjú mint nevelő folytatta tanulmányait.¹⁾

Sulyok Ferencz költségén 1557 Wittenbergben tanult *Károli András*.

Telegdy Miklós fiait kísérve Paksi Mihál meglátogatta Genf, Heidelberg, Lyon, Páris egyetemeit.²⁾

Még nagyobb mérvű áldozatkészséget tanúsítottak a felső-magyarországi városok.

Bártfa költségén tanultak: *Eck Bálint* Görnitz- és Wittenbergben. (1566—67.) — *Faber András* Wittenbergben. (1580.) — *Figuli Jónás* Morva-Iglóban. (1584.) — *Henisch György* Wittenbergben. (1567—69.) — *Libner György* Grácban. (1591—94.) — *Radaschinus György* Wittenbergben. (1579.) — *Schaidler János* Krakóban és Wittenbergben. (1554—55.) — *Scherer Salamon* Wittenbergben. (1555.) — *Schulz György* Boroszlóban és Lipesében. (1571—75.) — *Stöckel Dávid* Görnitz- és Wittenbergben. (1557—67.) — *Stöckel Lénárd* Boroszlóban. (1576.) stb.

Eperjes város költségén Wittenbergben tanultak: *Artopaeus György* (1577—78.) — *Beliskius János*. (1566.) — *Charitänius Mátyás*. (1577—78.) — *Fabri János*. (1572.) — *Greiffenzweig János*. (1562.) — *Koll Jakab*. (1555.) stb.

Kassa város költségén Wittenbergben tanultak: *Esztergomi Ferencz*. (1563.) — *Melczer Jakab*. (1566—68.) — *Miskolczy Demeter*. (1562—63.) — *Mustrius István*. (1558—60.) — *Scharffl Márton*. (1563.) — *Theani István*. (1558—60.) — *Zikzai Gergely*. (1563.) stb.

Körmöcz város költségén Wittenbergben tanultak: *Landtmann Kristóf* (1589) és *Maschkó Boldizsár*. (1579.)

Korpona város 1576-ban *Krupina* Andrást küldötte Wittenbergbe.

Selmecz város költségén tanultak: *Moldner Máté* Goldbergen. (1544.) — *Salczer János* Boroszlóban. (1538—40.)³⁾

¹⁾ Frankl. V. Réwai Ferencz fiainak hazai és külföldi iskoláztatása. 26 s kk. II.

²⁾ Paksi levelei a debreczeni Sinai-féle kéziratgyűjteményben.

³⁾ A nevezettek segélyt kérő, vagy a segélyt köszönő leveleik nagy számban találhatók az illető városok levéltáraiban.

Három város *magánalapítványokkal* rendelkezett, melyeknek jövedelmei külföldön tanuló ifjak segélyezésére valának rendelve.

Kassán bizonyos *Franciscus Literatus* hagyományozott előttünk ismeretlen összeget, hogy annak kamatait a városi tanács külföldön tanuló ifjaknak adományozza.¹⁾

Lőcse városa **Thurzó Elek** alapítványából rendszeren két ifjút taníttatott a külföldön, kiknek a végrendelet értelmében, mindegyiknek külön 40—50 forintnyi évi segélyösszeget fizetett.²⁾ Ebből a következők részesültek :

- 1551 két lőcsei ifjú Krakóban.
- 1552—59 *Platner Antal* Goldberg- és Wittenbergben.
- 1557 *Fischer Márton* Wittenbergben.
- 1557—59 *Bard Márton* Wittenbergben.
- 1563—64 *Krómer Gáspár* Wittenbergben.
- „ „ *Topscher György* Wittenbergben.
- 1568 *Rudloff János* Wittenbergben.
- „ *Rudloff Szeraphin* Wittenbergben.
- 1577—83 *Türk Péter* Boroszlóban és Wittenbergben.
- 1578—80 *Henckel Konrád* Wittenbergben.
- 1578—82 *Breyer Brúnó* „
- 1580 *Huber Boldizsár* „
- 1580—87 *Sturm Márton* Schweidnitz- és Wittenbergben.
- 1581—83 *Moller Czirjék* Boroszlóban.
- 1583—85 *Homonnai Tamás* Wittenbergben.
- 1588—92 *Schöppel Péter* Boroszlóban és Bécsben.
- 1590 *Töppchin Dániel* Wittenbergben.
- 1592 *Brewer János* „

¹⁾ Az alapítóokmányt nem ismerjük. Miskolczi Demeter 1563 január 23-án Wittenbergből a kassai tanácshoz intézett levelében segélyezést kér ezen alapítványból.

²⁾ Az alapítóokmányban áll: „Item ut alantur bonae indolis adolescentes scholastici duo in Gymnasiis, qui potissimum sacras literas discant in eum finem, ut suo tempore concionari, populumque docere possint . . . singulis ad studia continuanda flor. 40 vel 50, aut prout Senatui magis expedire videbitur, dentur quotannis. „(Eredetije Lőcse sz. k. város levéltárában.)

1592 *Xylander István* Nürnbergben, Wittenbergben és Königsbergben.

1593—87 *Spillenberger Sámuel* Görlitzben, Wittenbergben és Bázelen.

1597 *Krómer Jakab* Regensburgban.¹⁾

Selmecz városának javára *Schlacher Quirínus* tett alapítványt 1544 december 15-én. 800 magyar forintot adott át a boroszlói tanácsnak, oly módon, hogy kamataiból évenként 20—20 forinttal két ifjú segélyeztessék, kik Boroszlóban vagy más külföldi főiskolán tanulnak és kötelezik magukat, hogy tanulmányaik végeztével Selmecz városában tanítói, vagy más megfelelő állomást elfogadnak. A stipendium adományozása a boroszlói tanácsot illette, de különös tekintettel kelle a selmeczi származású ifjakra lennie.²⁾ E stipendiumot elnyerték:

1545 *Anser Boldizsár* Wittenbergben.

„ *Neugebauer Jakab* „

1546—47 *Lugislandt Gáspár* Goldbergben.

1554 *Sycelius Mihál* Wittenbergben.

1556 *Staudacher Pál* Wittenbergben.

1563 *Kressling János* „

1564—66 *Salczer András* „

1565—66 *Kressling Timót* „

1567 *Lévai Mihál* Tübingában.

1571 *Kirmeser Kristóf* Wittenbergben.

1579—80 *Cunradi Magnus* Schweidnitzben.

1580 *Scholz János* Wittenbergben.

1581 „*Michael Senensis*“ Tübingában.

1582—87 *Reinhard Márton* Wittenbergben.

1588—91 *Malick Boldizsár* „

1589 *Lanius Antal* „

1593 *Lewiani Timot* „³⁾

1) A Thurzó-alapítványnak Lőcse város levéltárában őrizett jegyzőkönyvéből. Ugyanott találatnak a megnevezett ifjakkak számos levelei, melyeket a tanácshoz intéztek.

2) Boroszló város fassiója, Selmecz város levéltárában.

3) A felsorolt ifjakkak számos levelei találhatók Selmecz város levéltárában.

A külföldön tanuló magyar ifjak közül a XVI. században többen a külföldi iskolákban mint *tanárok* működtek. Ezek a következők:

Aurifaber János Bécsben 1553-ban.

Benedicti Lőrincz Prágában 1598 körül.

Erdösi János Bécsben 1544-ben.

Fabinus Lukács a gráci evangélikus tanodában 1560 körül.

Fabricius András a morvaországi Oszlavanban 1570-ben.

Fabricius György a csehországi Ratajban 1577 körül.

Forró György a gráci egyetemen 1600-ban.

Frankowitz Mátyás (*Flaccius Illyricus*) Braunschweigan 1546—47, Jénában 1557—62, Regensburgban 1562—67.

Henisch György Augsburgban 1576—1618.

Jeszenszky (Jessenius) János Prágában 1598 körül.

Ioannes Hungarus Brettenben és Pforzheimban 1510—55.

Kirmeser Kristóf Neissban 1573—80.

Nagy János a gráci egyetemen 1600-ban.

Pázmány Péter a gráci egyetemen 1597—99.

Preysz Bálint Königsbergben 1588—94.

Preysz Kristóf Goldbergben 1541-ben, Odera melletti Frankfurtban, 1542—59 és Königsbergben 1580—90.

Salczer Ambrus Bécsben 1540—68.

Sartorius György a morvaországi Prerauban 1595-ben.

Scalich Pál Bécsben 1550—57.

Stöckel Lénárd Eislebenben 1537 körül.

Zsámboki János Páduában 1555 körül.¹⁾

Még nagyobb azoknak száma, kik a külföldön tudományosságuk, irodalmi tevékenységük által kitűntek és a magyar névnek oly tiszteletet, tekintélyt vívtak ki, melylyel a tudományos világban soha sem bírt sem előbb, sem utóbb.²⁾

¹⁾ Ezekről külön szólunk azon intézeteknél, melyeken alkalmazva voltak.

²⁾ A magyarok által külföldön írt, illetőleg közrebocsátott művek láthatók azon lajszromban, melyet e munka függeléke gyanánt aunkd.

I.

Augsburg.

Az augsburgi protestáns gimnásiumban a bártfai származású *Henisch György* orvostudór, ki Wittenberg és Bázelen nyerte tudományos kiápeztetését,¹⁾ 1576-ban a szónoklat és számtan tanárává lön. 1580 október 8-án, Wolf Jeremiás halála után, a gimnásiumnak igazgatójává választatott. Számos orvosi, bölesészeti és nyelvtudományi munkát adott ki. 1592-ben Bártfa városa meghívta őt tanárnak. De a meghívást el nem fogadta.²⁾ Munkás életét 1618-ban fejezte be.³⁾

1581-ben *Grundl Tamás* löceai fiú tanult itt, a Thurzó alapítványból segélyeztetve.⁴⁾

II.

Bázel.

E város főiskoláját *II. Pius* alapította 1459-ben. Azonban korán csatlakozott a protestantismushoz, melynek egyik vezére itt tanárkodott.⁵⁾ A XVI. század első felében kevés

¹⁾ 1567 jan. 25-én, 1569 april 12-én Wittenbergből a bártfai tanácsához intézett levelei Bártfa város levéltárában.

²⁾ 1595 marczius 20-án és május 23-án a bártfai tanácsához intézett levelei ugyanott.

³⁾ Weszprémi I. Cent. 66 s kk. II.

⁴⁾ A Thurzó alapítvány jegyzőkönyvéből. Löcse város levéltárában.

⁵⁾ Lutz. Geschichte der Universität Basel. Aarau. 1826.

magyar látogatta, bár a budai egyetem egykori tanára *Grynaeus Simon* ide költözködött és *Erasmus Rotterodamusnak* itt tartózkodása nagy vonzerővel bírt a classikai tanulmányok barátaira. Ez utóbbinak tanítványai között találjuk a kassai *Antoninus Jánost*,¹⁾ kit később is, midőn ez Lengyelországba költözködött, leveleivel megtisztelt.²⁾

1533-ban *Honter János*, a szász föld reformátóra tanult itt és különösen a híres *Reuchlin* előadásait hallgatta.³⁾

1552-től kezdve az egyetem anyakönyvében találjuk az ide sereglett magyar ifjak neveit.⁴⁾ A következőképen vannak bejegyzve:

1552 *Petrus Bognerus* Transylvanus.

1558 *Joannes Fidemannus* Pannonius.

1562 *Thomos Jordanus* Transylvanus.

1569 *Lucas Kötzer* Transylvanus.⁵⁾

1573 *Georgius Henischius* Bartfensis Pannonius. Ez 1576-ig tartózkodott itt, amikor orvostudorrá lön. 1573-ban adta ki „*Enchiridion Medicinae*“ czimű művét

1575 *Hermannus Weinhof* Transylvanus.⁶⁾

„ *Georgius Schirmerus* „

1578 *Georgius Horváth* de Gradecz Ungarus.

1584 *Stephanus Szegedinus*.

1586 *Jacobus Gregory* Pannonius. Ez az orvostudományban képezte ki magát. 1586 november 15-én nyilvános vitatkozást tartott „*De Phthysi*.“⁷⁾

1587 *Joannes Hirtilius* Transylvanus.

1) Horányi *Nova Memoria Hungarorum*, I. 170 l.

2) Frankl Henekel János, 6 és 8 ll.

3) Seivert 171 lap.

4) Közlötte Zsindely István a Sárospataki füzetekben. 1860. 155 l. A névsorból kihagytam kettőt: Joh. Franc. Scardmus *Siculus*-t és 1559 Antonius Anselmus Mesanensis *Siculus*-t. Közlő *siculus* alatt székelty értett. Pedig itt kétségtelenül *sicilii* értetik, miként azt a második név mellett levő „messinai“ melléknév kétségtelené teszi.

5) Még 1570-ben is itt volt. 1571 cal. nov. Heidelbergből írja hogy a mult évben Bazelben volt. („*Lucas Cracerus Bistricensis*“ így írja magát alá.) Levele a Sinai gyűjteményben Debreczenben.

6) Horányi *Memoria Hung.* II. 96 l.

7) Wesszprémi i. m.

1588 *Joannes Schwechert* Neusidlensis Pannonius.

1590 *Gallus Rhormannus* Transylvanus.

1599 *Mathias Basilides* Malchovicus Pannonius.

E névsorból hiányzanak:

Beregszászi Péter, ki 1587-ben itt adta ki „*Adversaria de controversiis hoc saeculo de religione natis*“ és 1590-ben „*Opuscula varia de Calendario Gregoriano*“ című műveit.

Spillenberger Sámuel löcsei fiú, a Thurzó alapítványból segélyeztetve, 1593-ban jött ide és 1597-ben orvostudorrá lett. Ez alkalommal „*De morbo hungarico*“ című értekezését sajtó útján közrebocsátotta.¹⁾

A XVII. században sűrűbben keresték föl Bázelt a magyar ifjak.²⁾

III.

B é c s.

A bécsi egyetem Habsburgi Rudolf unokájában *IV. Rudolf* ausztriai hercegben tiszteli alapítóját, ki 1365-ben a párisinak mintájára szervezte és bőkezűen megadományozta.

A magyar elem mindjárt kezdetben nagy contingenszt szolgáltatott a főiskola népességéhez. És midőn, középkori szokás szerint, az egyetem tanulói nemzetiségek szerint négy csoportra oszlottak, az első az *ausztriai* volt, melyhez az olaszok is tartoztak; a második a *rajnai*, melyhez a francziák és spanyolok számítottak; a harmadik a *magyar*, melyhez a csehek, morvák és lengyelek csatlakoztak; a negyedik pedig a *szász* volt, melyhez az angolok és skandinávok kiegészítő részekül tekintettek. Mindegyik e négy nemzet közül félvélenként külön elnököt *procurátort* választott, ki lehetett tanár, tanuló, vagy más Bécsben lakó tudór. A procurátorok választották az egyetem rectorát, és ennek elnöklete alatt az egyetem törvényhatóságát képezték. A procurátorok

¹⁾ A Thurzó alapítvány jegyzőkönyvéből. És Wessprémi II. Cent. 457 l.

²⁾ Zsindely i. h. *Révész. Történelmi Tár.* IX. 239 s kk. II.

szükség esetében összehívtak a nemzet tagjait gyűlésekre és anyakönyvet vezettek, melybe a tanulók neveit, midőn az egyetem tagjaivá lettek és tudóri fokozatokat nyertek el, bejegyezték.¹⁾

A magyar nemzet procurátorai között természetesen csehek, lengyelek is találkoztak; de 1565-ig többnyire magyar származásúak voltak, ezóta a XVI. század végeig nem magyarok. Álljon itt amazoknak névsora, amint az a magyar nemzet anyakönyvében található.²⁾

1500 *Georgius Mandel* Posoniensis.

„ *Michael de Premarthon* Pannonius.

1502 *Georgius de Sancta Anna* Licentiatu ex Theologia.

1503 *Martinus Capinus* Cibiniensis.

„ *Georgius Mandel* Posoniensis Artium et Sacri Juris Pontificii Doctor.

1504 *Joannes Stubenrauch* Cremniciensis.

„ *Michael de Premarthon*.

1505 *Jacobus Vexillifer* de Transylvania.

1505—1506 *Andreas Meizner* ex Cremnicia.

1508 *Martinus Pylades* Cibiniensis Plebanus in Omiasch(?).

1508 *Ambrosius Saltzer* de Sopronio.

1509—1510 *Joannes Croner* Parisiensis(?) de Braschovia.

1511 *Melchior Chall* Cassoviensis Artium liberalium magister.

1512 *Jacobus Vexillifer* Transylvanus.

1513 *Ambrosius Saltzer* de Sopronio ss. Theologiae Baccalaureus.

¹⁾ *Kink*. Geschichte der kaiserlichen Universität in Wien. (Bécs 1854. két kötet.) *Aschbach*. Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens. (Bécs. 1845.)

²⁾ A magyar nemzet procurátorainak névsorát 1453-tól 1771-ig közzétette *Locher Speculum Academicum Viennense* (Bécs. 1773) 246—275 ll. Azonban nem említi meg szülőföldjüket. Azt, mely a szövegben következik, az anyakönyvből kiírva, magánszivességt utján nyertem.

- 1514 *Rev. Andreas Mayzner Cibiniensis.*¹⁾
 1516—1517 *Joannes Aurifaber Varasdiensis.*
 1519 *Cristainus Borbandinus* Kyzer de Enyed. (?)
 1521 *Thomas Wall Cibiniensis.*
 1522 *Rev. Jacobus Fanentrager Transylvanus.*
 „ *Joannes Aurifaber Varasdiensis.*
 1524 *Michael Pannonius de Premarthon.*
 1525 *Ambrosius Saltzer.*
 „ *Joannes Aurifaber.*
 1527 *Michael Pannonius de Premarthon.*²⁾
 1528. 1531. 1537. 1539. 1541 *Joannes Aurifaber.*
 1528. 1530. 1531. 1535. 1539. 1547 *Ambrosius Saltzer.*
 1555. 1561. 1562. 1562. 1564. 1565 *Ladislaus Stuff*
Transylvanus de Kellimik (?) *Medicinae Doctor.*

A magyar tanulók száma, kik 1500—1588 között a bécsi egyetemen tanultak, meghaladja a hétszázat.³⁾

Ebből az 1500—1526 közötti időkre közel ötszáz esik. A mohácsi vészt követő korban megfogyott a Bécsben tanuló magyar ifjak száma. Ennek oka leginkább a vallási szakadás volt, mely a protestáns ifjakat a reformáció tűzhelyeire vezette. Annál szívesebben küldötték Bécsbe a főpapok növendékeiket, kiknek javára jelentékeny alapítványokat tettek.⁴⁾

A magyar tanulók szorgalom és előmenetel tekintetében nem engedték magokat a többi nemzetek által túlszárnyaltatni. A négy kar mindegyikében számosan versenyeztek sikerrel a tudói fokozatok elnyeréséért. Így például 1500—1549 között a bölcsészeti karban *negyvenkettő* lett *magisterré* és *negyvennyolcz* *baccalaureussá*. Többen elnyerték a legmagasabb egyetemi méltóságot a *rectorats*-t. Ezek a következők:

1506. 1507. 1508 *Michael de Premarthon* *Artium et Medicinae Doctor.*

¹⁾ Bejegyezve, hogy 1515. sz. Apollónia napján meghalt.

²⁾ Bejegyezve, hogy 1528 május 26 meghalt.

³⁾ Névsorukat, mely most először iratott ki a magyar nemzet anyakönyvéből, mellékletben adom.

⁴⁾ Locher 20 l

1527. 1533. 1535. 1539 *Johanues Aurifaber Varadiensis* Artium et SS. Theologiae Magister, Professor Canonum.

1565. 1567 *Dionysius Pioppius* Epriscopus Modrusiensis. SS. Theologiae Doctor.¹⁾

A hittudományi karban a sopronyi *Saltzer Ambrus* hetszer (1540, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49) választatott meg dékáná; *Pioppius* modrusi püspök 1568-ban.²⁾

A jogtudományi karnál az erdélyi *Capinus Márton* háromszor (1505, 1510, 1516) viselte a dékáni tisztelet.³⁾

Az orvosi karban 1558 és 1567-ben az erdélyi *Stuff László* volt dékán.⁴⁾

A bölcsészeti karnak 1526 és 1531-ben *Aurifaber János* dékánja.⁵⁾

Az egyetem tanári kara a következő magyarokat birta kebelében.

Az erdélyi származású *Wolfhard Adorján* 1512-ben a bölcsészet és szépművészetek tanára volt.⁶⁾

Aurifaber János 1533-ban lett a kánoni jog tanára.⁷⁾

Saltzer Ambrus 1540-ben nyerte el a hittudományi tan széket, melyet 1568-ig birt.

Pioppius Dénes modrusi püspök és egri prépost 1565 körül tanárkodott itt.⁸⁾

Erdősi János 1544-ben nyerte el a héber nyelv tan széket.⁹⁾

Scalich Pál, türócsmegyei magyar 1550 körül bölcsé-

¹⁾ Locher 1.

²⁾ Locher 72 t.

³⁾ Locher 99 l.

⁴⁾ Locher 127 l.

⁵⁾ Locher 148 l.

⁶⁾ „Adrianus Wolfhardus Transylvanus Artium et Philosophiae Professor.” Így írja alá 1512. 9. cal. oct. Bécsből testvérehez intézett ajánlólevelét, melyet Kölni Bertalannak egy általa 1512-ben közrebocsátott műve elé helyezett.

⁷⁾ Jegyzetek Kaprinay kéziratgyűjteményében. (40-ik quart kötet. 193 l.)

⁸⁾ Révész és Dankó művei Sylvesterről.

szettudományi előadásokat tartott, 1557-ben pedig szent Pál leveleit magyarázta.¹⁾

Bécsben az ausztriai tartományi rendek is tartottak főn iskolát. Ezt szintén látogatták magyar ifjak. A következők neveit ismerjük:

- 1568—70 *Thury Pál.*
- 1571—75 *Pap Gáspár.*
- 1572—77 *Földváry Miklós.*
- 1572—76 *Bornemissza János.*
- 1572—75 *Nyári Pál.*
- 1573—74 *Gyulai Eustachius.*
- 1573—76 *Bornemissza István.*
- 1573—74 *Sibrik Gáspár.*
- 1574—75 *Somogyi Farkas.*
- 1574—75 *Horwáth Gáspár.*
- 1574—75 *Horwáth János.*
- 1574—76 *Török Mátyás.*
- 1575—76 *Perneszi Ferencz.*
- 1575—76 *Magyar János.*
- 1575—76 *Haller István.*
- 1575—77 *Földváry Lajos.*
- 1577—77 *Balásy János.*²⁾

A bécsi Krisztus collégium.

Budai János (Joannes de Buda) barsi főesperes és esztergomi kanonok szegényebb magyar ifjaknak megkönnyíteni kívánván a külföldi főiskolák fölkeresését: 1309 körül alapította a *Krisztus-collégiumot*, s e célra Budán levő négy házát ajánlái föl. E Krisztus-collégium elnöke a barsi főesperes volt, s az esztergomi érsekek köteleztettek a barsi főesperesiséget olyanokkal tölteni be, kinek a collégium költségén külföldi

¹⁾ Weszprémi I. Cent. 160.

²⁾ Erneszt főherczeg 1585 július 12-én a pozsonyi kamarának írta: „de exigendis debitis nobilium quorundam hungarorum, qui in schola Provincialium hic litteris operam dederunt.“ Mellékelve van: „Verzeichniss deren Parteyen. so in die kayserliche Landschul schuldig sein.“ (A fizetendő illeték kónaponként két forint volt.) A m. k. kamarai levéltárban.

egyetemen végezte tanulmányait. A főesperes viszont tartozott jövedelmeiből mindazt, mi szükségleteinek fődözése után fönmaradt, a collégiumra fordítani, a mely halála után is örököse volt. A collégium jövedelmei szegény tanulók küldettek a külföldi egyetemekre, hol négy éven át tartózkodtak s kötelesek voltak, ha visszatérvén jövedelmesebb állomásokra jutottak, a reájok fordított költséget megtéríteni.¹⁾

Azon ifjak neveit, kik ezen intézet költségein külföldön tanultak, nem ismerjük. *Demeter* 1380 körül, *Budai János* 1393 körül, *Kozárdi László* 1453 körül, *Budai Gergely* 1459 körül barsi főesperesek,²⁾ valószínűleg azok sorába helyezhetők.

De kétségtelen, hogy ezen intézet tagja volt *Pesthi Gergely* esztergomi kanonok, ki 1509-ben átiratván VIII. Inceének 1485-ben a Krisztus collégium javára engedményezett bulláját, következőleg czímezte: „Gregorius de Pesth in decretis licentiat . . . allumpnus Collegii Christi, pauperum scolarium nuncupati, Strigonií fundati.“ Ugyanaz 1512-ben mint barsi főesperes Budán levő házát egy polgárnak örök bérbe adta, oly föltétel alatt, hogy a collégiumnak évenként 10 aranyat fizessen.³⁾ Utóda a főesperességben és a collégium igazgatói tisztében Lipthai Péter volt, ki 1525 körül a collégium pénzeiből 1000 rajnai forintot Bécsben elhelyezett, hogy a tőke 5% kamatai, a *bécsi egyetemen* tanuló két, vagy három magyar ifjú segélyezésére fordíttassanak; fön tartva magának és utódainak, hogy az alapítvány fölügyelőjét (Superintendent) Bécsben maguk nevezhessék.

Mivel pedig a mohácsi vész után Buda idegen kezekre jutott, a Krisztus-collégium elvesztette ott házait és egész alapja a Bécsben elhelyezett összegre szorítkozott. Ezen alapítványt 1539-ben Szelezer Ambrus bécsi kanonok kezelte, ki magát a Krisztus-collégium helyettes fölügyelőjének czímezi „Substituierter Superintendent des Collegii Christi“, s mint ilyen

¹⁾ Az esztergomi káptalan 1397-iki visitációja Battyányi Leges Eccles. III. 233 l.

²⁾ Memoria Consecr. Basilicae Strig. 125 s kk. II.

³⁾ Knauz N. A Krisztus-társulat, Magyar Sion. 1833. 351 s kk. II.

az 1000 forintból álló tőkét Schrautz Sebestyén és özvegy Peernfurt Anna bécsi lakosoknak adta kölcsön, az alapítvány rendeltetésével megegyező föltételek alatt.

A Krisztus-collégium ezen bécsi alapítványa az esztergomi érsekek és kanonokok adományai által utóbb jelentékenyen gyarapodott. *Oláh Miklós* végrendeletében egyebek közt így intézkedett:

„Lego ad erudiendos et alendos pauperes studiosos et adolescentes bonae indolis, eostamen qui sacris initiari et sacerdotes esse volunt, et non alios in moneta fl. hung. 1000.“ A végrendeleti végrehajtók ezen összeget a Krisztus-collégium tőkéjéhez csatolták, s a bécsi egyetem az alapítványt 1569 december 7-én elfogadta, megállapítván egyúttal kezelési módját. „Olahianum stipendium“ ezimet nyert. A fölügyelőt (Superintendens) az esztergomi káptalan nevezi és pedig az egyetem erdélyi származású tagjaiból, csak ha ilyen nem található, magyar, dalmát, horvát, vagy szláv nemzetiségűt, ki a bécsi egyetemen jogtudori fokozatot elnyert. A tőke (1000 magyar forint, 1133 rajnai f. 20 kr.) kamatait két ifjú fogja nyerni. Az egyiket az alapító rokonai, a másikat a fölügyelő, a káptalan s a rokonok jóváhagyásával, nevezi. Mivel pedig az alapító erdélyi volt, az erdélyi ifjak elsőbbséggel bírnak; csak ha ilyen nem található, lehet más, a magyar korona területén született, ifjúnak adományozni az ösztöndíjt. Rendesen csak oly ifjak nyerhetik el az ösztöndíjakat, kik az elemi iskolákat (scholae triviales) kellő sikerrel elvégezték és az egyetemi előadások hallgatására képesek; de ha az alapító rokonai között szegény ifjak találtnak, ezekre nézve kivételt lehet tenni. A végrendeleti végrehajtók aként rendelkeztek, hogy az ösztöndíjas ifjak ne legyenek kényszerítve csak a hittudományi előadásokat hallgatni, hanem szabadságukban álljon „uti humaniora studia absolverint,“ bármelyik tudomány szakot fölkarolni. Rendesen hét évig élvezték az ösztöndíjt; a fölügyelőnek hatalmában állott ezen időt meghosszabbítani, ha a tanuló jelentékeny előmenetelt tett, vagy megrövidíteni, ha hanyagnak, vagy vétkesnek bizonyult. Az ifjak, midőn az ösztöndíjt elnyerték esküvel, kötelezték magokat, hogy illetelmes, tanulóknál szokott öltözetet fognak használni; a

rector és fölügyelő iránt engedelmesek lesznek, a többi tanárokat tisztelni fogják; békében és csendben élnek; az ifjabb ösztöndíjas az idősebb vezetésére bizza magát; hogy a tanulmányoknak több időt szentelhessenek, lakszobájukba idegent nem bocsátanak; rendesen három leczkét hallgatnak, s a *latin nyelv tökéletesebb elsajátítása végett, anyanyelvükön nem beszélnek*; a fölügyelő engedelme nélkül egy éjt sem töltnék a bursán kívül, s egy mértföldnél távolabbra a városból nem távoznak; havonként bizonyítványt állíttatnak ki a tanároktól s azt bemutatják a fölügyelőnek; három év leteltével az első, újabb két év múlva a második szigorlatnak alávetik magokat; tanulmányaik végeztével szolgálatukat fölajánlják az esztergomi káptalannak és az alapító örökösének; ha utóbb kedvező anyagi viszonyok közé jönnek, az alapítványt gyarapítani fogják.¹⁾

Az alapítványhoz 1570-ben újabb 800 magyar forint járult, melyeket *Kuthassy György* († 1568) esztergomi kanonok a Krisztus collégiumnak hagyományozott, oly föltétel alatt, hogy kamatait az esztergomi káptalan által nevezendő oly két magyar ifju élvezze, kik a bécsi egyetemen tanulmányaikat elvégezvén egyházi pályára lépnek. Az alapítvány fölügyelőjét, a bécsi egyetem magyar nemzetiségű tudórai vagy mesterei közül, az esztergomi káptalan nevezi²⁾ Majd *Poklostóy Máté* esztergomi kanonok és sághi prépost még életében, 1571-ben 1100 rajnai forintot tett le hasonló czélra; azon meghagyással, hogy a gabonaárak szerint, a kamatokból egy, vagy két ifjú taníttassék Bécsben, kiket a sághi prépost, vagy midőn ilyen nem létezik, az esztergomi káptalan nevez és a Krisztus-collégium fölügyelőjének praesentál. Ezen ifjak tartoztak az egyházi pályára lépni és a sághi prépostságban, vagy az esztergomi megye más helyén szolgálni.³⁾ Ugyanaz később még 1000 tallért csatolt előbbi alapítványához, melynek kamataiból a bécsi egyetemen tanuló egy

¹⁾ Az egyetemnek 1569 decz. 7-én kelt okmányából.

²⁾ Az egyetemnek 1570 april 18-án kelt okmányából.

³⁾ Az egyetemnek 1573 in vigilia Assumptionis B. M. V. kelt okmányából.

vagy két ifjú segélyeztessék, kiket a nyitrai káptalan jelöl ki¹⁾

Az ifjak, kik a Kuthassy- és Poklóstóy-féle alapítványokat elnyerték, ugyanazon törvényeknek voltak alávetve, melyeket az egyetem az Oláh-féle ösztöndíj birtokosaira nézve megállapított. Lakásuk a „Bursa Agni“ czímű társodában volt, melyet 1408-ban Czesstorffer bécsi polgár alapított.²⁾ Még a XVI-ik század második tizedében is találkozunk ezen bursában a Krisztus-collégium alapítványából segélyezett magyar ifjakkal. Így 1556-ban két hely állott az esztergomi káptalan rendelkezésére. Az egyiket *Thewser Máté*, a másikat *Márton* bírta. Midőn ez a mesteri fokozat elnyerése után hazájába visszatért, helyére az esztergomi káptalan nem magyart, hanem egy *oppelni* származású ifjút küldött; neve *Henryci Péter*.³⁾ Később a Pázmány által alapított bécsi papnöveldére ruháztattak át a magyar alapítványok. Ezeknek tőkéi 21, 750 forintra emelkedtek és jelenleg is a cs. egyetem által kezeltetnek.⁴⁾

¹⁾ Az egyetemnek 1581. ápril 24-én kelt okmányából.

²⁾ Aschbach Geschichte der Wiener Universität. 1865. 199 l.

³⁾ Az esztergomi káptalannak 1556 június 17-én kelt levele „Excellentissimo D. Joanni Hascher Artium et Philosophiae Doctori et Collegii Christi Superintendenti.“ (Eredetije az esztergomi káptalan magánlevéltárában.)

⁴⁾ A bécsi magyar alapítványokról Kemp Mihál esztergomi kanonok, névtelenül, érdekes füzetet adott ki. „Informatio de stipendiis scholasticis nunc sub nomine Olahianae foundationis venientibus, apud almam Univ. Viennensem sec. 16 fundatis.“ Esztergom 1853.

Melléklet.

(Kivonatok a bécsi egyetem anyakönyvéből.)*

Doctores theologiae, juris utriusque, medicinae, tum licenciati eorundem.

1505.

Franciscus de Bodogassonfalva praepositus ecclesiae Hantensis
et Canonicus ecclesiae Scepusiensis.

Magistri artium cuiuscunque status aut conditionis infra baronatum.

1500.

Magister Matheus de Zagrabia.

M. Jacobus de Clausenbarga.

1503.

M. Joannes Stubenrauch de Cremnicia.

M. Andreas Paulus de Transylvania.

1504.

M. Stephanus de Coloschwar.

M. Joannes de Pesth.

M. Franciscus de Pesth.

1505.

M. Melchior Chall ex Caschovia.

M. Ambrosius Saltzer ex Sopronio.

M. Georgius Pinther de Mezlen.

M. Franciscus ex Pesth.

1506.

M. Martinus Hurter ex Cibinio.

*) Miután ezen anyakönyvet gyakran nem-magyarok vezették, a magyar nevek számtalanszor hibásan és érthetlennül jegyeztettek be.

1507.

M. Georgius Kochater ex Sopronio.
 M. Stephanus de Olmotz.¹⁾
 M. Matheus Lachomperger Poseniensis.
 M. Joannes Croner Pariz de Corona.

1508.

M. Joannes Hincel de Lewschovia.
 M. Marcellus Faustinus Trausilvanus.
 M. Joannes Fridricus ex Musna.
 M. Georgius Greff Transilvanus Schespurgensis.

1511.

M. Benedictus Strigoniensis.
 M. Simon Huetter ex Cibinio.
 M. Jacobus Siculus Cibiniensis.

1512.

M. Joannes Goldmunzer Cibiniensis.

1513.

M. Andreas Thanaz Albensis.

1515.

M. Thomas Wall Cibiniensis Transilvanus.
 M. Laurentius Armbrust Cibiniensis.
 M. Joannes Greslinger Budensis.
 M. Bartholomaeus Franck Budensis.
 M. Matheus Hagymas.
 M. Joannes Aurifaber Varasdiensis.
 M. Georgius Medvey.

1516.

M. Joannes Schnell ex Neusolio.

1517.

M. Cristannus Borbandinus Enyediensis.

1519.

M. Joannes Talicaseus Poseniensis.

1521.

M. Franciscus Siculus Transilvanus.
 M. Georgius Alberti ex Caschovia.

¹⁾ Későbbi kéz a *Stephan* fölé ezt írta: „*Taurinus*“, s a margóra:
 „Hic erat vir egregius Canonicus Archidiaconusque ac Vicarius Albe
 Julie, Artium ac Juris utriusque Doctor. Obiit Cibinü in vigilia penthe-
 costes anno Dni 1519.“

1522.

M. Christophorus Korha ex Buda.

1524.

M. Benedictus de Nagysarlo Can. Ecclesie Chanadiensis.

1539.

M. Jacobus Haynis.

1549.

M. Georgius Drascovicus Croata.

Raccalaurei artium.

1500.

Matheus de Zagravia.

Andreas de Transylvania.

Franciscus de Pesth.

Georgius de Vaskapu.

1503.

Georgius Pinther de Meszle.

Franciscus Wolff de Pesth.

Stephanus Kolozsvár.

1504.

Ambrosius de Waswar.

1505.

Christophorus Pannonius de Temeswar.

Leonardus Jambor ex Zelisio.

Georgius de Baya.

Petrus de Zilas.

Joannes Pellipary ex Megies.

Casparus ex Helta.

Dyonisius Brosyus (?) de Tholna.

Franciscus Tholninus.

1506.

Georgius Hut ex Sopronio.

Thomas de Zenkiral.

1507.

Benedictus Chychay Jaurinensis.

1508.

Joannes Goldmanner ex Cibinio.

Frater Joannes Lomnicensis ordinis Hierosolimitanorum.

1510.

Andreas de Jaurino.

1511.

Jacobus Siculus Cibiniensis.

1512.

Gregorius de Quinqueecclesiis.

1513.

Paulus Suartz ex Sopronio.

Martinus Pichler de Sopronioi

Benedictus Znetman (?) ex Sopronio.

1514.

Matheus de Hagymas.

Adrianus Volfhard Enyedinus.

Joannes Ztayss Cibiniensis.

1515.

Joannes Aurifaber.

Clemens Heldner Cibiniensis.

Georgius Alberti Caschoviensis.

1516.

Cristannus Borbandinus de Enyed.

1517.

Georgius Hladen Varasdiensis.

1518.

Christophorus Khocham Budensis.

1519.

Joannes Antony Cassoviensis.

Valentinus de Segedino Pistoris.

Andreas Nagy de Mwrcz.

Franciscus Siculus Transilvanus.

Blasius Damiani de Kwfaly.

Andreas Helwich de Schesburga.

Joannes Crewtz de Corona.

Emericus Cardos de Tholna.

1520.

Cosmas Kchyser Transilvanus.

1521.

Ludovicus de Zalaz.

Nicolaus Steffani de Czeidino Transilvanus.

1522.

Lucas Mandori.

Petrus Waytes (?) Sagrabiensis.

Joannes Holer ex Corona.

1523.

Valentinus Zatainus.

Thomas Gemarius Cibiniensis.

1546.

Andreas Reid Supruniensis.

Praelati minores scholares.

1505.

D. Joannes Burger de Corona,

D. Joannes Hedelt erg beneficiatus in Novo Solio.

D. Bernardinus Sibenburg ex Cibinio Beneficiatus et Capellanus Canonicorum Korensium. (?)

1508.

D. Martinus de Beluss, beneficiatus in Szered oppido in comitatu posoniensi.

1521.

D. Albertus N. plebanus de Magna Villa Transilvanus Capituli Bistriciensis benemeritus.

D. Andreas Stridfordinus Transilvanus.

Scholares nobilium status tenentes infra baronatum.

1500.

Michael Etheley

Ladislaus Kemendy

Franciscus de Thas

Joannes Stubenrauch Cremniciensis

Mathias de Bystricza.

1503.

Gregorius Wary de Laad

Dyonisius Tohinus

Martinus Thoninus.

1504.

Joannes Bubek de Navadicz

Stephanus de Abba

Achacius de Erseacz

Franciscus de Tora.

1505.

Joannes Kermendi

Martinus Nobilis

Joannes Volsucz de Zuold

Michael Banphi.
Michael Zolomi.

1506.

Nicolaus Gömöriensis
Joannes Segi de Sur.

1507.

Andreas Besenik de Z. Emerick.

1508,

Michael Rozen de Mutha.

1511.

Franciscus Chaldy
Nicolaus Thomory
Petrus ex Pesth
Ladislaus Verböczy
Paulus Zentmihaly.

1512.

Joannes Zerechen de Meztecznyew.

1513.

Paulus Bosodty.

1514.

Christophorus Chsory.

1515.

Joannes Wasdinney
Martinus Wasdinney
Joannes Derr ex Wilhelmsmann natus in Posonio
Matheus de Karol.

1516.

Raphael de Listhua.

1517.

Joannes de Lindwa.

1518.

Andreas de Nagh
Joannes Chyaky
Georgius Tassalus.

1519.

Petrus Horwath ex Tryncze
Christophorus Magyar ex Makó.

1520.

Bartholomaeus de Zeged
Franciscus Wesszedy.

1528.

Franciscus Zalatscha de Muladt.

1539.

Stephanus Canay.

1542.

Joannes Kys Quinqueecclesiensis.

Scholares sub nobilium statibus non comprehensi.

1500.

Christophorus de Themezwar.
 Nicolaus de Keresztes
 Joannes de Strigonio
 Thomas de Lippa
 Augustinus de Waradino
 Blasius Schwartz de Sopronio
 Franciscus de Sathmar
 Georgius Doleatoris de Mesle
 Stephanus Hussar de Buda
 Nicolaus ex Zagrabia
 Stephanus de Coloswar
 Gregorius de Monoslo
 Michael de Salathnolch
 Joannes Sartoris de Pesth
 Petrus de Agardh
 Anthonius de Ywanich
 Joannes Wilhelmi de Zagrabia
 Petrus de Myskoltz.

1501.

Christianus Transilvanus ex Corona
 Martinus Wundperger ex Posonio
 Joannes Taschner ex Corona
 Emericus de Mohatz
 Franciscus Wolfgang de Pest
 Adrianus Tischler de Transilvania
 Melchior Schminder de Metzenhoffen prope Caschovia.

1502.

Bernhardus de Segedino
 Joannes de Segedino
 Georgius de Sabaria
 Michael de Transilvania
 Michael de Carum
 Paulus de Transilvania

Andreas de Albaregali
 Christophorus ex Veteniania (?)
 Thomas de Transilvania
 Joannes de Karum
 Valentimus de Sabaria
 Martinus de Cibinio
 Nicolaus de Buz
 Martinus de Transilvania
 Benedictus de Sopronio
 Joannes de Transilvania
 Valentinus de Transilvania
 Bartholomaeus de Musnya
 Sigismundus de Than
 Jacobus Turoid de Cibinio
 Georgius de Sespurga Transilvanus
 Franciscus de Transilvania
 Joannes de Basta.

1503.

Petrus Dombay.
 Matheus Göbl ex Cibinio
 Blasius de Wacia
 Leonardus Meysner ex Posonio
 Ambrosius de Mohátsch
 Petrus de Rascia
 Matheus de Hagymas.
 Ladislaus Patalye (?) de Strigonio.
 Thomas de Segedino.
 Michael Peytel ex Posonio.
 Georgius Quinqueecclesiensis.
 Lucas Stanzer ex Russt.
 Leonardus Henys ex Sopronio.
 Joannes Budensis.
 Joannes ex Corona.
 Thomas de Zentkyrall.

1504.

Leonardus Jambor de Selisio.
 Ambrosius Forinthus de Waschkar.
 Martinus Fabri de Cruce.
 Stephanus de Bayan.
 Joannes Oswaldi de Segedino.
 Benedictus Keral de Sennyio.
 Gregorius Fabry ex Czelosch.
 Andreas de Saarad.
 Laurentius Cremnitzer ex Buda.
 Jacobus Weyxner ex Buda.

Joannes — — de Sopronio.
 Andreas de Hadza.
 Gregorius de Oschi.
 Casparus Textoris de Transilvania.
 Joannes Stephani de Bedakafadw. (?)
 Georgius de Watschia.
 Joannes de Pesth.
 Balthazarus de Senttamas.
 Georgius Zalay.
 Joannes Warschanus de Essechk.
 Elias de Waradino.
 Paulus de Papa.
 Matheus Carpentary de Heltha.
 Thomas de Bethlenfalwa.
 Georgius Katther de Sopronio.
 Joannes Farkas de Sopronio.
 Petrus Jolako de Nemthy.
 Mathias Prepositus de Buda.
 Emericus Byther de Strigonio.
 Franciseus de Pothyen.
 Gregorius Stephanus de Dengelek.
 Paulus Pele de Dengelek.

1505.

Franciscus ex Pesth.
 Dyonisius de Zomgugh. (?)
 Franciscus ex Pesth.
 Laurentius ex Pesth.
 Caspar Transilvanus de Nova Villa.
 Simeon de Erderod.
 Leonardus Best Transilvanus.
 Paulus de Kayr.
 Nicolaus de Simer.
 Thomas de Dalmad.
 Ladislaus de Waradino.
 Valentinus Jolako de Nemethy.
 Joannes Todt de Udwardt.
 Paulus Gewrphy de Nadas.
 Petrus Patay de Semigio.
 Gregorius de Folpheth.
 Simon Piscatoris de Cibinio.
 Matheus Chana de Assonfalva.
 Valentinus de Nagfalw.
 Dyonisius de Nagfalw.
 Nicolaus Aurifabri ex Cibinio.
 Joannes Goldemintzer ex Cibinio.

Paulus Fabri de Transilvania.

1506.

Petrus de Nadast.

Petrus de Zakka.

Joannes de Warasdino.

1507.

Gregorius Haflerperger Soproniensis.

Sebastianus Pellificus.

Nicolaus Sandor de Canouicz. (?)

Georgius Mayr Poseniensis.

Joannes Hymester Soproniensis.

Michael Fricz de Cibinio.

Joannes Ernst de Cibinio.

Simon Deropager (?) Cibiniensis.

Dionysius Bolchy de Torda.

Michael Deessi.

Joannes de Thur.

Ladislaus de Solnok.

Petrus Mathys de Naghphalw.

Franciscus de Nadisch.

Michael Walter Schemnicensis.

Nicolaus Transilvanus.

Blasius Galambos de Kermend.

1508:

Thomas Thonhausz ex Cibinio.

Stephanus Heltner ex Megies.

Joannes Funificus ex Megies.

Andreas Vince Jauriensis.

Martinus de Kasma.

Mathias de Honthi.

Joannes Weyda de Petwycz.

Fabianus de Sancto Martino.

Bartholomaeus de Zabady.

Gregorius Wenkowitz ex Croatia.

Antonius de Zondy.

Joannes Bohemus de Nova Domo.

Franciscus Erdeus de Simptavia.

Mathias de Nova Domo.

Petrus Cremnicianus.

Franciscus Fabri de Heltha.

Joannes Mensatoris de Cibinio.

Joannes Zaz de Cibinio.

Casparus de Cibinio.

Sebastianus Henckchel ex Leuschovia.

Sebastianus Tobesdorffer Transilvanus.
 Ambrosius Hendes ex Beb.
 Alexander Rockchenmozer ex Leuschovia.
 Balthazarus Michaelis Apotecary Budensis.

1509.

Adrianus Wolffardi ex Enyedino.
 Joannes Khrisling de Buda.
 Franciscus Ungarus ex Pesht.
 Franciscus Ungarus de Sopronio.
 Ambrosius Ungarus de Tatha.

1510.

Rupertus de Buda.
 Matheus de Sabaria.
 Matheus de Warasdino.
 Franciscus de Warasdino.
 Joannes de Hadmassch.
 Andreas de Warasdinò.
 Michael de Villa Transilvanie.

1511.

Venceslaus Bartholomay ex Sobeslavia.
 Simon Fuchs ex Tyn.
 Joannes Aurifabri ex Varasdino.
 Sebestianus Neyrky.
 Tobias de Vesprimio.
 Ambrosius de Besshenoe.
 Michael de Zagrabia.
 Stephanus de Veteri Solio.
 Joannes de Pesth ex Thortzimatzh. (?)

1512.

Stephanns Aurifabri de Corona.
 Martinus Keczer Cibiniensis.
 Georgius Waiwoda Scholtzensis.
 Gregorius de Sant Marton.
 Joannes Transilvanus de Torda.
 Joannes de Novo Solio.
 Paulus Saladiensis de Egerseg.
 Valentinus Guttai de Strigonio.
 Andreas Schon de Corona.
 Stephanus Vesprimiensis.
 Emericus Vesprimiensis.
 Stephanus Vesprimiensis.
 Stephanus de Zegedino.
 Stephanus de Zegedino.
 Thomas Wall Cibiniensis.

Laurentius Armpriechter Cibiniensis.
 Joannes Fabri Cibiniensis.
 Stephanus Patay Cibiniensis.
 Georgius Reithenstorffer ex Cibinio.
 Andreas Corrigiatoris Schegeswariensis.

1513.

Joannes Mauusser ex Posonio.
 Seraphinus Ungarus ex Segedino.
 Blasius Ungarus ex Zurlo.
 Joannes Peizel ex Posonio.
 Volphgangus Lauffer ex Posonio.
 Petrus Thomai.
 Petrus Marckos de Mania.
 Benedictus Beep de Zurlo.
 Nicolaus de Zegedino.
 Stephanus de Zegedino.
 Gregorius de Tholna.
 Volphgangus Pauchen (?) ex Sopronio.
 Petrus Langenel ex Soprono.
 Vitus Hail ex Sopronio.
 Joannes Plaesberth Soproniensis.
 Joannes Tzinekh Soproniensis.

1514.

Joannes Taylebkws.
 Joannes Schriffter ex Buda.
 Martinus Ungarius.
 Petrus Croatius.
 Franciscus Opilio de Buda.
 Joannes Fabri de Lebet.
 Mathias Zo'aw ex Albaregalia.
 Stephanus de Pogani.
 Petrus de Waradio.
 Ambrosius de Nandor.
 Georgius de Sancto Georgio.
 Wolfgangus Cibmes ex Posonio.

1515.

Cristannus Borbandinus ex Enyed.
 Mathias Ysopinus ex Transilvania.
 Valentinus Mensatoris ex Corona.
 Joannis Textoris ex Corona.
 Clemens Heltner ex Cibinio.
 Franciscus Fabri Megiensis.
 Joannes Schirmer ex Corona.
 Nicolaus Salaginus.

Ladislaus de Agria.
 Michael Quinqueecelesiensis.
 Joannes Belladi.
 Andreas Burky de Zala.
 Bernhardus de Kyssienew.
 Damianus de Torda.
 Petrus de Karum.
 Mathias Schötell ex Sopronio.
 Ambrosius Engetter ex Cibinio.
 Martinus Lele ex Posonio.

1516.

Paulus de Transilvania.
 Matheus Kannis Transilvaniensis.
 Franciscus de Transilvania.
 Blasius de Silaki.
 Thomas Transilvanus.
 Paulus Arani Ungarus.

1517.

Joannes Coriarii ex Corona.
 Leonardus Doleatoris Transilvanus.
 Andreas Helfich Transilvanus.
 Joannes Pistoris Transilvanus.
 Joannes Kreutz Transilvanus.
 Volfgangus Giller ex Buda.
 Joannes de Meges.
 Nicolaus Cibiniensis Transilvanus.
 Franciscus Koy de Zalankemen.
 Matheus de Halas.
 Lucas Nandori Ungarus.
 Stephanus Ungarus de Paris.
 Nicolaus Hiba ex Kowachow, alias ex Radisch.
 Bartholomaeus Schenk Transilvanus.
 Albertus de Putnok.

1518.

Franciscus Schlierholzer de Buda.
 Franciscus Siculus Transilvanus.
 Georgius Militis de Monoslo.
 Andreas de Yvoniczs.
 Matheus de Zagrabia.
 Andreas de Sabaria.
 Georgius Vervetinus ex Sybin.
 Andreas Hekal ex Pulsu.
 Petrus de Sabaria.
 Emericus Cardus.

Jacobus Lokeys de Kech.
 Franciscus de Zenthfolwa.
 Salatiel Pelesitis Transilvanus.
 Paulus de Byhor.
 Stephanus Molitoris Transilvanus.
 Franciscus de Appathy.
 Caspar de Assykwrt.
 Martinus Zandt ex Strigonia.
 Martinus Arsykowycz.
 Gregorius Perger Transilvanus.
 Georgius Albertus Cassoviensis.
 Georgius Milatinci Selavus.

1519.

Hilarius Wolfbardi Transilvanus.
 Georgius Jernovitsch Zagrabiensis.
 Petrus Jacobsdorffer Transilvanus.
 Franciscus Czeritsch de Corona.
 Cosmas Kyser Transilvanus.
 Joannes de Monte Regio.
 Demetrius Mey Transilvanus.
 Valentinus Croatus.
 Franciscus Budky de Pest.
 Cristannus Knoll de Waszodia.
 Blasius Fabri de Cibinio.
 Petrus Weysch de Cibinio.
 Servatius Eyben de Bystricia.
 Caspar Horvath Transilvanus.
 Vitus Horvath Transilvanus.
 Paulus de Prodaius Zagrabiensis.
 Michael Tisch ex Mwsna.
 Ladislaus Beyll de Nagschelek.
 Andreas Mensatoris de Corona.
 Franciscus Kertner de Corona.
 Joannes Coriarius ex Corona.
 Jacobus Kyser Transilvanus.
 Franciscus Boczkor de Tolna.
 Valentinus Sutoris de Bystricia.
 Andreas Flescher de Helta.
 Ambrosius Doby de Tareza.
 Franciscus Tegesz de Buda.
 Stephanus Fabri de Hrosd.
 Andreas Enyedinus Transilvanus.
 Valentinus Pittos Coronensis.
 Anianus Fabri ex Albaregali.

Joannes Lany de Lewoldt.
 Emericus de Madaraz.

1520.

Petrus de Nagchorus.
 Georgius Schöffler ex Transilvania.
 Stephanus Ahomedich de Zagrabia.
 Joannes Bonus de Corona.
 Andreas Nerglinger de Corpona.
 Andreas Stymer (?) de Corpona.
 Lucas Tunificis de Corona.
 Blasius de Merica.

1521.

Thomas Gemmary Cibiniensis.
 Joannes Prawn ex Coloswar.
 Caspar Cibileus Varasdiensis.
 Silvester Sacz de Medgyes.
 Clemens Kwkw ex Cilia.
 Petrus Quinqueecclesiensis.
 Valerius Tanczner ex Ternauia.
 Joannes Purkman ex Ternauia.
 Georgius Modrusny.
 Joannes Czerhoy Colocensis.

1522.

Frater Thomas ordinis divi Benedicti professor monasterii
 Pechwaradiensis de Ungaria.

Wiarois Horffner de Cibinio.
 Emericus Nuzer Soproniensis.
 Joannes Waradinus.
 Stephanus Zagrabiensis.
 Andreas ex Panckuta.
 Stephanus Zagrabiensis.
 Thomas Bakoczy.
 Dnus Stephanus de Chalacz.
 Joannes Braschoviensis.
 Paulus Braschoviensis.

1522.

Servacius Transilvanus Habenkon.
 Valerius Schelesz Cibiniensis.
 Stephanus Budensis.
 Barnabas Thorhof Saladkwensis.
 Franciscus Domahedy.
 Valerianus Kul Transilvanus.
 Michael de Belawar.
 Egidius Herman Transilvanus.

Michael Pestiensis.
 Petrus Transilvanus.
 Paulus de Tokay.
 Paulus Caroli de Scharvar.
 Benedictus de Albaregali.
 Gregorius Jaurinensis.
 Valerianus Zalmensis.
 Stephanus Zagrabiensis.
 Michael de Czifro.
 Franciscus Panassy.
 Fr. Nicolaus ex Zumagwar.
 Stephanus de Keresthwr.
 Franciscus Myskolcinus.
 Gregorius Varadi.
 Thomas Varadi.
 Stephanus Vespremiensis.
 Petrus Hazag.
 Gregorius de Debreczen.
 Martinus Cibiniensis.
 Cristophorus Medresche (?) de Bystricia
 Nicolaus Huzar de Marcelhaza.

1524.

Emericus Soldos Baranyai.
 Nicolaus Zagrabiensis.
 Paulus Hegfalwy.
 Georgius de Zeged.
 Albertus Thorday.
 Petrus Colonn.
 Caspar Hunjadi.
 Urbanus Nemethi.
 Stephanus de Gaalzenth.
 Mathias Tholnay.
 Michael de Zeged.
 Michael de Chwra.
 Andreas de Farkashegy.
 Andreas de Kwthus.
 Albertus de Felthoth.
 Stephanus Kereky.

1525.

Andreas Schagady.
 Joannes Sichay.
 Sigismundus Sichay.
 Franciscus Segedinus.
 Bonaventura Strigoniensis.
 Demetrius Temeschensis.

Franciscus Vesprimiensis.
 Georgius de Tholna.
 Ambrosius Clementis de Doboz.

1526.

Thomas de Tapi Zenth Marthon.
 Joannes Zegediensis.
 Georgius de Schanzi.
 Thomas Vihul filius Ladislai Sarwas.
 Georgius Grangia Zagrabiensis.
 Petrus de Kunicz.
 Stephanus de Giwla.
 Stephanus Ztarchensis.
 Franciscus Giwlai.
 Georgius Seraphin.
 Joannes Heyn Transilvanus.
 Andreas Wuzri Colosvariensis.
 Gabriel Giwlai.
 Benedictus Damus Transilvanus.
 Petrus Murator de Simon.

1527.

Laurentius Trysz Transilvanus.
 Stephanus de Papa.
 Stephanus de Karansebes.
 Franciscus de Strigonio.
 Ambrosius de Bago.
 Thomas Althberger de Transilvania.
 Stephanus Marczaly.
 Franciscus Rayky.
 Simon de Olah.
 Andreas de Kereszthur.

1528.

Gregorius de Simontornya.
 Stephanus Ventey.

1529.

Benedictus de Bozona.
 Joannes Zendi de Kapos.
 Michael de Pechbry.
 Gregorius Minius de Zgrabia.
 Emericus Zegedinus de Zakna. (?)
 Benedictus Comyathinus.
 Franciscus Abstimius de Tholna.
 Emericus de Rimazambath.
 Stephanus Kaaraz de Wyzkeleth.

1530.

Petrus de Poschega.
Joannes de Papa.

1532.

Andreas Transilvanus de Comitatu Megis.
Blasius Prodanaginus.
Nicolaus Bynnoy. (?)

1534.

Matheus Hentzi de Macko.
Caspar Sackhan Segediensis.
Demetrius Themeswari de Themeswar.

1535.

Joannes Sapharickh de Vereucze, vir nobilis.
Franciscus Hassagi de Zala nobilis.
Stephanus Jo do Thatha.
Franciscus Strigoniensis corearii filius.
Matheus Kinchesh de Thisauarsau.
Stephanus Dersfy de Serdahel nobilis.
Valentinus Laczovicz de Buchinch.
Stephanus Balthasar de Khela. (?)
Stephanus Kchopatz.
Stephanus de Zegedino.

1536.

Nicolaus Fabri Cenadinus.
Petrus Kyss Quinqueecclesiensis.
Caspar de San Gebhard (talán Gotthard.)
Matheus Sanduch.
Urbanus de Pyspeky archidiaconus mosoniensis et canonicus
iaurinensis.
Gregorius Simunchinus.
Emericus Botka.

1538.

Cosmas Brodarith nobilis.
Georgius de Botka nobilis.
Gabriel Cheley praepositus minor quinqueecclesiensis.
Matheus Kalman provisor domus Slesitarum.
Georgius Fabri Otmochovianus artium liberalium baccalaureus
examinator aurei montis.
Antonius Nisus Cepusiensis.
Stephanus Gulai.
Simon Myndzentinus ex Sylisio.
Georgius Baykody de Bachymegyr.
Ambrosius Eccles do Mosdos.

Nicolaus Zlobodimus de Sclavonia.
 Blasius Zilainay de Sclavonia.
 Michael Egersegius.
 Tomas Longavalius.

1539.

Balthazarus Regius.
 Gregorius de Veresmarthon.
 Michael de Nac sandt Mikloss.
 Joannes de Felnemthi organista.
 Emericus Gulay.
 Lucas Varadinus.
 Ambrosius Transilvanus de Kykelwar.
 Joannes Horoczy.
 Andreas Thury.
 Martinus Orbenay.
 Stephanus Ganay nobilis.
 Nicolaus de Esther.
 Andreas Cosmas de Bigastha.
 Mathias Borsas Barodinus.
 Paulus Marekha de Sarwar.

1540.

Joannes Genge de Samaria.
 Ladislaus Kelkechy.
 Paulus Golda de Sumolia.
 Bartholomaeus Pelli de Segeth.
 Benedictus Schomorch de Schomoria.
 Georgius Hozuthothi.
 Mathias Feydwar.
 Michael Alexander Batasimus.
 Matthias Saffer de Kyrth.
 Josephus Lippay Albensis.
 Lucas de Chwsz.
 Joannes Chywzy.
 Melchior Chywzy.
 Joannes Kozaruary Transilvanus.
 Georgius Castellanfy.
 Stephanus Warath de Samaria.
 Andreas Kalmar a Debrechen.
 Stephanus Zalay Albensis.
 Gabriel Banfi Transilvanus.
 Franciscus Nicolaus Transilvanus.
 Michael Julay.
 Dnus Jacobus Litteratus Budensis.

1541.

Gregorius Mohay.
 Andreas de Belawar.
 Gregorius Santhiday.
 Osvaldus Nagh Eczerzigius.
 Mathias Thathay.
 Michael Sibak.
 Georgius Danoviez ex Croatia.
 Lucas Damachi de Zannskos.

1545.

Joannes Kys Quinqueecclesiensis nobilis (inscriptus in procuratia fratris sui nomine Petri Kys Quinqueecclesiensis, qui tunc erat a Secretis Rmo Archiepiscopo Strigoniensi, quique supra sub procuratore Dno Francisco Emerich (1536) intitulatus est.)

1543.

Joannes Wylaky.
 Franciscus Pesthi.
 Georgius Iso de Papa.
 Martinus Kermendy.
 Mathias Czak.
 Franciscus Strigonijs.
 Michael Huissochy.
 Hyeronimus Bornemissa.
 Michael Segueres.
 Nobilis Joannes Khuna.
 N. Khuna de Kronstat.
 Joannes Vashomius.
 Martinus Brimer Bistricensis Transilvanus.
 Thomas Warda.
 Joannes Sclavus de Alba Pariete.

1544.

Blasius de Also Lendva.
 Mathias de Sancto Nicolao.
 Matheus de Keresthur.
 Christophorus a Warasd.
 Nicolaus a Samboky.
 Matheus Farkas de Poklosd.
 Franciscus Kampusa Pesth.
 Caspar Khorpaun Posoniensis.
 Joannes Sylvester a Zynyrwarallya publicus hebraicarum litterarum professor.

1545.

Michael Raycyany.
 Joannes Z. Nobilis.

1546.

Philippus Thonay Ungarus.
 Gregorius Transilvaniensis.
 Petrus Barkovicz Croata.
 Martinus Bekri Slavus.
 Georgius Visceletinus Ungarus.
 Andreas Cepetniky Ungarus.

1547.

Georgius Presbiter de Chelekszent.
 Emericus Petrocinus.
 Joannes Peser Soproniensis.
 Mathias Mikillier Croatus.
 Mathias Tharnoczy Croatus.
 Georgius Petro ab Zagrabia.
 Paulus Negelich (?) Zagrabienensis.

1548.

Georgius Draaskovicus Baccalaureus.
 Joannes Schiger ex Siged'no.
 Benedictus Schafar de Egerczik.
 Joannes Kereczini de Kanafelde.
 Matheus Rutzenitz ex Zagrabia.
 Martinus Gotthart de Laacs.
 Thomas Szakacz ex Sarvar.
 Georgius Sirmyensis quondam Capellanus Ludovici in regione
 Budensi.

1549.

Joannes Veszprimiensis Hungarus.
 Stephanus Chakorinus Slavus.
 Gregorius Boynychich Croatus.
 Martinus Bemer Hungarus.
 Demetrius Zaladinus Hungarus.
 Colomanus de Kermend Hungarus.
 Gabriel Huerary Slavus.
 Simon Phallokreph Coronensis.
 Joannes Starchay Hungarus.
 Ladislaus Ströph Cibiniensis.
 Paulus Vitor Segesvariensis.
 Blassius Chepregiensis Hungarus.
 Mathias Murakewzy Slavus.
 Joannes Feoldwari Transilvanus.
 Paulus Horvat Slavus.
 Gregorius Kupecz Slavus.
 Joannes Colosvarinus Hungarus.
 Franciscus Luerarius (?) Hungarus.

Joannes Lubich Croatus.
 -Gregorius Vesprimiensis Hungarus.
 Paulus Dermani Hungarus.
 Nicolaus Tholnensis Hungarus.
 Petrus Keglevith de Busin.
 Simon Keglevith de Busin.
 Stephanus Zegedinus Hungarus.

1550.

Stephanus Pallffy canonicus ecclesiae Zagrabiensis.
 Sorobabel Zendy.
 Paulus ex Pest.
 Mathias Zerbeni.
 Martinus Zendoscarius (?) Vn.
 Andreas Cheperneky de Sala.
 Georgius Torkowies Schlavus.
 Caspar Kersturiensis Ung.
 Benedictus de Trile Ung.
 Joannes Babers (?) Hungarus.
 Christophorus Herezog Ung.
 Joannes Saka Ung.
 Georgius Magnus Ung.
 Gregorius Paleck Ung.

1551.

Petrus Goricza Zagrabiensis.
 Nicolaus Novackh Slavus.
 Laurentius Bobak Slavus.
 Matheus Golomboky Ung.
 Supfina (?) Paulivich Slavus.
 Franciscus Posgay Comoromiensis.
 Sebastianus Molich Slavus.
 Thomas Rayschitz Slavus.
 Nicolaus Oroszi Ung.
 Petrus Schoph Caschoviensis.
 Augustinus Staretz Slavus.

1552.

Petrus Sancti Pauli.

1554.

Valentinus Napwly Galgonczensis Slavus.
 Petrus Sigmondich Zagrabiensis Slavus.
 Stephanus Thuembach Transilvanus.

1555.

Gregorius Kupecz Ungar.

Nicolaus Romitsch Slavus.
 Petrus Sigmunditsch Zagrabienensis Slavus.
 Abrahamus Bakscha Schemnicensis Ungar.
 Caspar Bymarius Croatus.
 Stephanus Jacoblitzius Slavus.
 Nicolaus Zercheky Uogar.
 Bernhardus Koscharitz Croatus.
 Josephus Bysky de Pest Ungar.
 Joannes a Belawar Ungar.
 Nicolaus Greffsky Posogiensis Slavus.
 Nicolaus Woll Cibiniensis Archiepiscopi Strigoniensis Nicolai
 Olahy Sororius.
 Sebastianus List Cibiniensis.

1566.

Stephanus Makay de Jula.
 Nicolaus Spaynich Sgrabiensis.
 Mathias Maiszen Sgrabiensis.
 Georgius Hottko Tyrnaviensis.
 Franciscus Kopponokchy Ungar.

1566.

Benedictus Porcolabus Transilvanus.
 Joannes Mwurhytz Slavus Varadin.
 Joannes Laskus (?) Varade Slavus.
 Joannes — — — Hungarus.
 Michael Hispaur (?) Hung.
 Michael Salarady Hung.
 Michael Mezranich Warad Slavus.
 Laurentius Urgorchieky (?) Slavus.
 Egidius — — — Ungarus.
 Christophorus Gashus Hungar.
 Joannes Zaskowsky Novi Soliensis Pannonius.

1588.

Georgius Samborius Zagrabienensis.
 Andreas Fakussi Jaurinensis.
 Michael Veross Comaromiensis.
 Mathias Ostroschit-Illaviensis.
 Franciscus Pohorontius Zelepschenensis Pannonius.

1597. jan. 9.

R, D. Georgius Kaldy Tirnaviensis Ungarus.

IV.

B o l o g n a.

A bolognai egyetem, melyet főleg jogtudományi kara Európa legnevezetesebb főiskoláinak sorába emelt, a XIII. századtól kezdve nagyszámú magyar ifjút képezett ki az egyház és állam kitünőségeivé.

Az egyetemi ifjúság nemzetiségek szerint két nagy csoportba oszlott; a *magyart* az elsőben találjuk. Midőn pedig 1265-ben új felosztás történt három csoportra, a magyar a másodikba jutott.¹⁾

A XV. században az egyetem tanszékeire is több magyar emelkedett. 1461-ben *Giovanni d'Ungheria* (Magyarországi János) az orvosi tudománynak, 1471-ben *Dyonisio d'Ungheria* a logikának, 1472-ben *Gregorio d'Ungheria* a csillagászat- és mennyiségtannak tanára volt.²⁾

A XVI. század első éveiben itt tanult *Kesserű Mihál* (Michael Chesserus de Chybart) később boszniai püspök, és *Gyulai Fülöp*, kiket a híres Beroald Fülöp tanár, Péter kalocsai érsekhez 1512-ben írt ajánlólevélben, magasztal. Az előbbi Isokrates két beszédét görögből latinra lefordítván, Bolognában kinyomatta; az egyiket Ulászló királynak, a másikat György pécsi püspöknek ajánlotta.³⁾

1526-ban több magyar ifjú tartózkodott itt. Így egy *János* és egy *Balás* nevű, valamint *Paksi Farkas*. Ezek több

1) B. Nyáry Albert közleménye. Századok. 1870. 266 l.

2) Sarti. De claris Archigymnasii Bononiensis Professoribus. Bologna. 1769.

3) Horányi. Nova Memoria I. 645 l.

honfittársok kíséretében, a mohácsi vész hírére, haza siettek.¹⁾

1552-ben a túróczmegyei *Scalich Pál* elnyerte a hittudori babért.²⁾

1556 körül itt tanult *Balsarati Vitus János*, jeles orvos.³⁾

1564-ben *Jordán Tamás*, jeles erdélyi tudós.⁴⁾

1570 körül *Gyulai Pál* és *Bogner Péter*, szintén erdélyi tudósok.⁵⁾

1579-ben *Verbanovics Gáspár*.

Végre a XVI. század végső éveiben e főiskolát látogatták *Dersfi János* gróf, *Erdődy Péter* gróf, *Ferenczffy Lőrincz*, kiknek czimerei az egyetem folyósóin maig láthatók.⁶⁾

A XVI-ik század közepetáján a bolognai főiskola mellett magyar és horvát ifjak javára jelentékeny alapítványt tett *Zondi Pál* esztergomi és zágrábi nagyprépost. Ez 1553 augusztus 7-én Bolognában birtokot, 1556 november 19-én pedig házat és kertet vásárolt, összesen 2847 1/2 scudo árán. 1557 február 1-én Nagyszombatban kell alapító okmányában megállapította, hogy a vásárolt földbirtok jövedelméből 4—6 magyarországi vagy tótországi ifjú tartassék, kiket a zágrábi káptalan fog küldeni. Ezek legalább 25 évesek legyenek és szükséges, hogy előbb valamely főiskolán három éven át hallgatták a gramatikai és logikai előadásokat. Együttal fölkérte a zágrábi káptalant, hogy minden két, vagy három évben egy kanonokot küldjön az intézet állapottának megvizsgálására.

Az intézet eként szervezve lévén, a következő évben fogadta be az első növendékeket. De a nemes lelkű alapító már 1559-ben kimult. Példáját követte több főpap —

¹⁾ Thomas Lucensis levele 1526 nov. 10. Ferrarából — hol ezen ifjakkal találkozott — az esztergomi nagypréposthoz. Eredetije a Réwai család stjavnicskai levéltárában.

²⁾ Wespérmi I. Cent. 160.

³⁾ Wespérmi I. Centuria. 11 l.

⁴⁾ Egy levele, melyet innen írt, közölve van a százszbesztercei evang. gymnásium 1862-iki programjában. 38 l.

⁵⁾ Wespérmi II. Centuria. 145 l. — Seivert 39, 211 ll.

⁶⁾ Magánközlemények alapján.

főleg olyanok, kik azon intézetben nyerték kiképeztetésüket — és adományaikkal hozzájárultak az intézet emeléséhez. Így *Monoszló János* zágrábi püspök 1584-ben 800 rajnai forintot hagyományozott. *Draskovics György* győri püspök 10,000 rajnai forintot stb. Ennek folytán nemcsak a tanulók számát lehetett szaporítani, hanem új, díszes épületet is emelni, mely jelenleg is a „Cento Trecento“ utcában „Collegio ungharese“ elnevezés alatt ismeretes.

Azon ifjak közül, kik a XVI-ik század második felében a Zondi-féle convictus tagjai és igazgatói voltak, csak a nevezetesebbek neveit ismerjük. Ezek

Heressinczy Péter 1570-ben.

Zelniczay Miklós 1573-ban.

Ztankováchky Gáspár 1574-ben.

Ergelich Ferencz. 1582-ben.

Domitrovich Péter 1595-ben. Mindaz öt Zágráb püspöki székére emelkedett.¹⁾

Az intézet célja volt papokat nevelni. Miután pedig az első években megtörtént volt, hogy többen hazájukba visszatérván világi pályát választottak, *Ztankováchky* püspök megállapította, hogy a Bolognába küldött ifjak esküvel kötelezzék magokat arra, miszerint tanulmányaik végeztével az egyház szolgálatjába lépnek.²⁾

V.

B o r o s z l ó.

E város protestáns gimnásiumában számos magyar ifjú tanult. A következőket állíthatom össze:

1532 körül *Stöckel Lénárd.*³⁾

1538 — 1541 *Saltzer Audrás*, Selmecz város költségén.⁴⁾

¹⁾ Farlati *Illyricum Sacrum* V. 537 s. kk. II.

²⁾ Farlati 548 l.

³⁾ Klein. I. 186 l. jegyzet.

⁴⁾ *Wingler András* boroszlói tanárnak a nevezett évekből a selmeczi tanácshoz írt több levele a selmeczi levéltárban.

- 1554 *Curaeus Salamon*, Bártfa költségén.¹⁾
 1558 *Massagius Ferencz* eperjesi.²⁾
 1560 körül *Jantsi János*.³⁾
 1564 „ *Beliskius János*.⁴⁾
 1565 „ *Klatzko Gallus*.⁵⁾
 1565 „ *Sommer György*.⁶⁾
 1567 „ *Nosticius Zsigmond*.⁷⁾
 1570 „ *Schormann András*.⁸⁾
 1570 „ *Magnus Pál*.⁹⁾
 1571 *Scholcz György*, Bártfa város költségén.¹⁰⁾
 1575 körül *Batisaeus József*.¹¹⁾
 1575 „ *Spiegler Jakab*.¹²⁾
 1576 *Stöckel Dávid*, Bártfa város költségén.¹³⁾
 1576 *Barth Bertalan*, Kassa város költségén.¹⁴⁾
 1577 *Caesar (Császár) György*, Kassa város segélyével.¹⁵⁾
 1577 *Türk Péter*, a Thurzó alapítványból segélyezve.
 1581 *Moller Czirjék* a Thurzó alapítványból segélyezve.¹⁶⁾
 1582—83 *Reinhard Márton*, Selmecz város által segélyezve.¹⁷⁾

¹⁾ A bártfai tanácsához írt több levele, melyben segélyt kér, vagy a vett segélyt köszöni, a bártfai levéltárban.

²⁾ 1558 okt. 19-én a selmeczi tanácstól segélyt kér, és verseket küld. A levél a selmeczi levéltárban.

³⁾ Bartholomaeides 52 l.

⁴⁾ Ugyanez 46 l.

⁵⁾ Ugyanez 53 l.

⁶⁾ Ugyanez 54 l.

⁷⁾ Ugyanez 56 l.

⁸⁾ Ugyanez 56 l.

⁹⁾ Ugyanott 58.

¹⁰⁾ 1571, 3 cal. julii kelt levele a bártfai levéltárban.

¹¹⁾ Bartholomaeides 68.

¹²⁾ Bartholomaeides 69.

¹³⁾ 1576, 8 idus junii kelt levele a bártfai levéltárban.

¹⁴⁾ 1576 szept. 22 kelt levele a kassai levéltárban.

¹⁵⁾ 1577 aug. 12 kelt levele ugyanott.

¹⁶⁾ Lőcsei levéltár.

¹⁷⁾ 1582 nov. 1. 1583 1 cal. sept. kelt levele a selmeczi levélt.

1585 körül *Ruckschloss Dániel*.¹⁾

1589 *Schöppel Péter*, a Thurzó alapítványból segélyezve.²⁾

1599 *Keuricus Máté* bártfai.³⁾

1599 *Veigmann Márton*.⁴⁾

A löcsei származású Ferchius János pedig 1581-ben itt segédtanító volt.⁵⁾

VI.

Braunsberg (Ermeland).

Itt a jezsuitáknak nevezetes tanodájok és papnöveldejük volt. *Xylander István*, bár buzgó protestáns, 1598-ban itt tartózkodott.⁶⁾

VII.

Braunschweig.

E város prot. gymnasiumában 1546 és 1547-ben tanított a szlavoniai származású *Frankowitz Mátyás* (Flaccius Illyricus).⁷⁾

VIII.

Bretten (Württemberg.)

A XVI. század első felében egy *János* nevű magyar tanított itt (Johannes Hungarus), kinek tanítványa volt *Melanchthon Fülöp* is.⁸⁾

¹⁾ Bartholomaeides 91 l.

²⁾ Lőcsei levéltár

³⁾ 1569 id. augusztusi kelt levele a bártfai levéltárban.

⁴⁾ Bartholomaeides.

⁵⁾ 1581 július 9 kelt levele a löcsei levéltárban. Aláírva: „In Breszlau zu S. Elisabeth Schul-Collega.“

⁶⁾ Bartholomaeides 93 l.

⁷⁾ Czwittinger 154 l.

⁸⁾ Camerarius, Melanchthon életrője, ennek életiratóban első tanítójáról írja: „Nomen illius fuit *Johannes Hungarus*, quem gravem annis vidimus Phorcae et audivimus praeclare concionantem. (Neander Vitae quatuor reformatorum. Berlin 1841. 10 lap.) Koethe is írja: „Zum

IX.

Brieg (Szilézia).

1575 körül tanult itt *Gasur János*.¹⁾

1582-ben *Holiz Ananás* bártfai fiú.²⁾

X.

D a n z i g.

Bár nagy távolság választotta el e várost hazánktól, az 1553-ban itt alapított protestáns gymnásiumot a XVII. és XVIII. században számos magyar ifjú kereste föl.³⁾

A XVI. századból csak háromnak nyomait találjuk. Az egyik *Stübner Ambrus* selmeczi fiú, ki tudományos kiképzetésének befejeztével, nem tért vissza hazájába; 1560-ban a danzigi gymnásium igazgatójává, a következő évben a város lelkészévé választatott.⁴⁾

1586-ban *Kapy Zsigmond* főrangú növendékével *Berzeviczi Mártonnal* tartózkodott itt.⁵⁾

XI.

E i s l e b e n.

Luther szülővárosában 1537 körül mint *tanár* működött a bártfai *Stöckel Lénárd*, a mely állomást kétséggivül Luthernek ajánlatára nyerte el, ki Wittenbergben több éven át tanára és pártfogója volt. Azonban az itt uralkodó vallási

Glücke lebte damals in Bretten ein gelehrter junger Mann, *Johann aus Unyarn*, welcher nachmals evang. Lehrer in der latein. Gramatik.“ (Philipp Melanchthons Werke. Lipcse. 1829.)

¹⁾ Bartholomaeides. 71.

²⁾ 1582 május 1-én kelt levele a bártfai levéltárban.

³⁾ *Lippisch*. Thorunium Hungarorum litteris deditorum mater. Jena 1735.

⁴⁾ Bartholomaeides. 27 l. Klein. II. 85 l. Lippisch. 27. l.

⁵⁾ Kapy emlékszik erről 1589, 6 cal. maji kelt levelében, mely a Sinai gyűjteményben Debreczenben találtatik.

nézetekkel ellentétbe jöven, már egy év múlva visszatért Wittenbergbe.¹⁾

XII.

Frankfurt az Odera mellett.

E városnak főiskolája, melyet 1506-ban I. Joachim brandenburgi választófejedelem alapított, korán csatlakozott a protestantismushoz.

Tanárai között egy kiváló magyar tudóssal találkozunk. Ez Preysz Kristóf (*Christophorus Pannonius*), ki 1515 január 25-én Pozsonyban született. Előbb Goldbergben, utóbb Wittenbergben tanult, hol 1536-ban iratta be magát az egyetem jegyzőkönyvébe. Nagy mértékben megnyervén Melanchthon rokonszenvét és barátságát, ez magával vitte őt 1540-ben Wormsba és 1541-ben Regensburgba. Tanulmányait befejezvé, egy ideig Goldbergben a híres Trotzendorf oldala mellett mint segédtanító működött. Innen Frankfurtba hívatott meg, hol 1542-től 1559-ig a költészet- és ékesszólástan, majd a hittudomány tanszékét foglalta el. Ezen idő alatt sűrű levelezésben állott Melanchthonnal, ki őt legbensőbb barátai közé számította. Melanchthonnak közrebocsátott levelei között 48-at találunk Preysz Kristófhoz intézve.²⁾ Ez 1555-ben két dolgozatát nyomtatásban kiadta. „M. T. Ciceronis vita, et studiorum rerumque gestarum historia, ex ejus ipsius libris, testimoniisque potissimum observata, atque conscripta.“ És „Oratio de imitatione Ciceroniana.“³⁾

Preysz 1559-ben elhagyta tanszékét, melyet tizennyolcz éven át dicsőségesen elfoglalt. Morvaország fővárosába Olmützbe tette át lakhelyét, hol városi syndikussá választatott. A város érdekében többször megjelent a királyi udvarnál is. Ferdinánd király „springenbergi“ melléknévvel nemességré emelte. 1565-ben Thornba ment, hol tizenöt éven át hasonlólag

¹⁾ Klein. I. 186 lap jegyzet. V. ö. E munka 71. lapját.

²⁾ A Corpus Reformatorum IV—IX. köteteiben.

³⁾ Nyomatott Bazelben. E ritka műveknek egy példánya a bécsi udvari könyvtárban található.

mint syndikus volt alkalmazva. Végre 1580-ban a königsbergi egyetemen az ékesszólástan tanszékét nyerte el, melyet 1590 ápril 9-én bekövetkezett haláláig birt. ¹⁾ Fia *Bálint* ugyanott mint orvostanár volt alkalmazva.

Preysz a külföldön megőrizte hazájának szeretetét, és a meleg érdeklődést szülőföldjének sorsa iránt. Mélyen átérezte minden csapást, mely amaszt érte. És Melanchthon többször utasítva látta magát vigasztalni barátját, kit honának szenvedései élénk fájdalommal töltöttek el. ²⁾

Melczér Jakab eperjesi születésű ifjú, 1575 körül itt tanult s az említett évben lelkészszé szenteltetett. ³⁾ 1580 körül követte őt az erdélyi *Rempler Jakab*, ki nemcsak a magisteri fokozatot elnyerte, hanem a bölcsészeti kar dékánjává választott. Mint ilyen, midőn 1588 május havában néhány tanuló a magisterek sorába fölvelt, beszédet tartott „De iudiciorum temeritate“ s azt Wittenbergben kinyomatta. ⁴⁾

Két évvel utóbb jött Frankfurtba az erdélyi *Hermann Lénárd* s 1595-ben nyilvánosan tartott értekezését kinyomatta. Címe: „De aetherea mundi regione et stellarum differentia.“ A következő évben a bölcsészet és szépművészetek tudórává avattatott. Ez alkalommal Aristoteles „Analytici posteriores“ művéből vett tételeket védelmezett. ⁵⁾ Ugyanazon évben egyik tanára, *Pelargus Kristóf* tiszteletére költeményt készített és adott ki. ⁶⁾

Mily tiszteletben állott Hermann tanárai és társai előtt, bizonyítja az, hogy *Pelargus* tanár „Loci Theologici“ című gyűjteményébe, melyet 1595-ben kiadott, Hermann három víta-

¹⁾ Jöcher Gelehrten Lexikon III. 1766 lap.

²⁾ Például: 1547 január 9 és marczius 8, 1550 okt. 29-én kelt leveleiben. Corpus Reformatorum VI. 264 és 366. VII. 683 stb.

³⁾ Bartholomaeides 47 l.

⁴⁾ Seivert 349 l.

⁵⁾ Aristotelis Analytici posteriores decade disputationum methodice comprehensi ac propositi a M. Leonh. Hermanno Transylv. Reichviniano. (Frankft. 1596.)

⁶⁾ Chorus Musarum de novo honore atque onere . . . Chr. Pelargi . . . diverso carminis genere gratulantium cum illi circa initium anni 1596. episkope generalis totius Marchiae commendaretur, in scaenam productus a Leonh. Hermanno. (Frkft. 1596.)

iratát is fölvette. Ezek „De Peccato originali, de libris sacris vere canonicis, de versione et translatione biblicorum“ értekeznek. Midőn pedig 1596-ban az egyetemet elhagyni készülne, tiszteletére ily irat jelent meg nyomtatásban: „Proodika ad virum clarissimum literaturae tum honestioris, tum sanc-tioris ornamentum praestantissimum, M. Leonardum Her-mannum Transylv. ex illustri Academia Francofurtana, pa-triam Transylv. repetentem. Scripta ab amicis.“ Hermann hazájában szebeni tanárrá lett.¹⁾

Azon alkalommal, midőn Hermann a tudóri fokozat el-nyerése végett nyilvánosan disputált, a támadók között több erdélyi ifjút találunk. Ezek *Adelphus Mihál*, *Fronius Péter*, *Zelch János*, *Goebel Farkas* és *Vietoris Mihál*.²⁾ Az első ezek közül *Adelphus* 1596-ban maga is disputált, s ez alkalommal kiadta ily czimű értekezését: „Dissertatio de fine demonstra-tiva, quod sit, circa quae sit. Praeside M. Leonhardo Requi-nensi Transylvano.“

1600-ban *Besodner Péter*, utóbb szebeni lelkész, érke-zett Frankfurtba, hol utóbb, 1608-ban „Bibliotheca Theolo-gica“ czimű nevezetes munkát adott ki.³⁾

XIII.

G e n f.

E város protestáns tanodáját, melynek legnevezetesebb tanára *Beza* volt (1563-tól), valószínűleg több Calvin tanai-hoz szító magyar ifjú kereste föl. Azonban emlékeinkben csak kettőnek nevével találkozunk.

1567-ben itt tanult *Szikszai Hellopaeus Bálint*, utóbb debreczeni lelkész, ki Bézával baráti viszonyba lépett. Szik-szainak egy munkáját, mely holta után, 1585-ben nyomtatott

¹⁾ Seivert 165 l.

²⁾ Seivert i. h.

³⁾ Seivert 32. l.

ki, Beza arra érdemesítette, hogy általa irt előszóval tün-tesse ki.¹⁾

1572 körül *Paksi Mihál*, Telegdy Miklós költségén látogatta a genfi iskolát.²⁾

XIV.

Goldberg.

Sziléziának ezen jelentéktelen városcájában egy európai hírt paedagogus gyakorolt a magyar ifjakra oly vonzerőt, hogy iskoláját számosan fölkeresték. Ez *Trotzendorf Bálint*. 1523-ban foglalta el a goldbergi iskola tanszékét és 1554-ig birta azt. Rövid idő alatt elbíresült iskolája. Tudományosságának és egyes tanmódszerének híre, nemcsak az ausztriai tartományokból, hanem Magyar- és Lengyelországból is gyűjtött körébe tudányszomjas ifjakat.

Iskolája hat osztályból állott. A klasszikai tanulmányokra volt fűtekintettel. A tanulókat bevonta az iskola kormányába. Az általok saját körükből választott előjárók, tisztviselők tartották fön a rendet és fegyelmet, büntették a kihágásokat.³⁾ A mely gyakorlat, mint láttuk, *Trotzendorf* magyarországi tanítványai által hazánk számos tanodaiban is meghonosított.

Az első magyar ifjú, ki emlékeink szerint *Goldberg*-ben tanult, a pozsonyi *Preysz Kristóf*, ki itt 1535 körül tanult, 1536-ban *Wittenberg*-be ment, s 1541-ben visszatért *Goldberg*-be, hol mint *Trotzendorf* segéde működött, míg két évvel utóbb *Odera* melletti *Frankfurt*-ba hivatott meg a költészet tanszékére.⁴⁾ 1544-ben *Goldberg*-be jött a selmeczi *Moldner*

¹⁾ „De sacramentis in genere, sive de tota re sacramentaria. Opus posthumum cum encomiis Bezae editum. Genevae. 1585.“ Horányi Memoria. III. 367 l.

²⁾ Horányi Memoria. III. 1 l. — 1573 ápril 5-én Simlerhez intézett levelében említi, hogy Bézának tanítványa volt.

³⁾ Raumer. Geschichte der Pädagogik. I. 216—225 ll.

⁴⁾ Jöcher's Gelehrten Lexikon. III. 1766 l.

*Máté.*¹⁾ Ezt követte honfitársa *Lugislandt Gáspár* 1546—47. Leveleiből, melyeket atyjához intézett, tudjuk, hogy Goldbergeben ekkor két tanító működött, hogy az előadások az imaházban tartattak, hogy a tanulók reggeli 3, vagy legkésőbb 4 órakor kezdték meg a tanulást, végre hogy a tanító évenként minden tanulótól két tallért kapott.²⁾

1548 a bártfai *Goldschmid János* tanult itt.³⁾

1550—52. A löcsei Thurzó alapítványból segélyeztetve, ide küldettek:

Kromer Pal.

Platner Antal.

Priesch Ferencz.

Ezek Trotzendorfnál laktak, miután senkinek sem volt megengedve az iskola-épületen kívül lakni. Azonban élelmet másutt kelle szerezniök. Trotzendorf kezelte a város által küldött pénzeiket, mi nekik többször adott alkalmat panaszra. Általában nem voltak itt megelégedve. Úgy látták, hogy a goldbergi iskola hanyatlásnak indul, főleg amiatt, mert Trotzendorf előregedett. 1551-ben négy tanáruk volt. Trotzendorf a dialektikát, Reichius a retorikát, Márton mester a mértant taníttotta, Jodok mester pedig Virgilius Aeneisét és Cicero leveleit magyarázta. Az ifjak hön óhajtottak innen Wittenbergbe menni.⁴⁾

Trotzendorf kiváló figyelmet fordított ezen ifjakra, kiknek tanulmányait személyesen vezette, és kiknek előmeneteléről időnkint tudósításokat küldött a löcsei tanácsnak. Itt

¹⁾ 1544 június 22-én segélyt kér a selmeczi tanácstól. (Levele Selmecz város levéltárában.)

²⁾ Lugislandtnak 1546, hónap és nap megjelölése nélkül, s 1547 január 6-án atyjához intézett levelei Selmecz város levéltárában.

³⁾ Konrad Vallerin 1548 május 18-án ajánlja őt a kassai tanítói állomásra. Levele a kassai levéltárban.

⁴⁾ Prieck Tamásnak 1550 april 22-én, Kromer Pálnak 1550, id aprilis, 1551, marc. 1, 6 idus julii, 13 cal. sept. és Platner Antalnak 1550 szept. 16. 1551 marc. 3, július 9, szept. 12. 1552 jún. 19, 11 cal. maji, nov. 19-én a löcsei tanácshoz intézett segélyt kérő vagy köszönő leveleik a löcsei levéltárban.

Löcsén 1551-ben egyik tanítványa, *Lisbchwitz Benjamin* állott az iskola élén.¹⁾

XV.

Görlitz (Lausitz.)

E város protestáns gymnásiumában tanultak:

1557 *Stöckel Dávid*, Lénárdnak fia.²⁾

1566 *Eck Bálint*³⁾. Mindkettő Bártfa város által segélyezve.

1592—93 *Spillenberger Sámuel*, a löcsei Thurzó alapítványból segélyezve.⁴⁾

XVI.

Grácz.

Károly ausztriai főherczeg, Stíriának fejedelme, 1573-ban e tartomány fővárosában, Gráczban a Jézus-társaságnak collégiumot alapított oly czélból, hogy a rend tagjai itt az ifjúság tanításával és nevelésével foglalkozzanak s eként a kath. ügynek lendületet adjanak. Az iskolák még ugyanazon évben megnyitattak, s azokhoz 1574-ben szegény tanulók befogadására rendelt convictus, majd két évvel utóbb papnővelde is csatoltatott. A gymnásium tanárai között 1579-ben

¹⁾ Trotzendorfnak 1550 szept. 16-án, 1551 marczius 2, július 9, 1552 hamvazószerdán, és decz. 16, 1553 június 26-án a löcsei tanácshoz intézett levelei ugyanott.

²⁾ 1559, 9 cal. maji kelt levele a bártfai levéltárban.

³⁾ 1566, 4 nonis februarii, „*Petrus Vincentius Vratislaviensis Rector*“ ajánlja őt a bártfai tanácsnak. Említi, hogy Eck fél év előtt jött ide Krakkóból. — Eck 1566 június 2-án köszöni a város pártfogását. (Mindkét levél a bártfai levéltárban).

⁴⁾ 1592-ben találjuk a Thurzó alapítvány könyvébe jegyezve. — 1592 május 18-án köszöni a löcsei tanácsnak pártfogását. — 1593, 2 cal. februarii kiemeli, hogy nem tetszik neki e tanodában „*perpetua in schola lectionum graecanicarum intermissio. Causa est summa nobilium frequentia, qui latino magis quam graeco indigent sermone.*“ (Lőcse város levéltárában.)

egy jeles magyar férfúval találkozunk. Ez *Szántó (Arator) István* atya, kimiután tanulmányait Rómában elvégezte, Grácba küldetett a bölcészeti tanszék elfoglalására. Az intézet évkönyveinek tanúsága szerint, ekkor más nemzetbeliek mellett *magyarok és erdélyi ifjak* is nagy számban gyülekeztek ide. De neveik nem ismeretesek.¹⁾

1586-ban a gymnásium egyetemmé emeltetett, mely hittudományi és bölcészeti karral birt. Az utóbbiban tanárkodott 1597—1599-ig *Pázmány Péter*, ekkor a Jézustársaság tagja, utóbb esztergomi érsek és hazánk egyik legkiválóbb írója. Az 1597 $\frac{1}{2}$ -iki tanévben a *logikából*, a következőben a *physika-* és *metaphysikából* tartott előadásokat, Aristoteles műveinek alapján. A tankönyveket maga szerkeszté, s ezek közül a logikai- és physikainak kéziratai mai napig a pesti m. kir. egyetem könyvtárában őriztetnek. Pázmány 1599-ben elhagyta ugyan Grácot, s Magyarországon mint missionárius működött; de csak 1603-ig, amikor ismét vissza küldetett, hogy a gráci egyetem hittudományi karánál négy éven át a Theologia Scholasticát tanítsa.²⁾ A XVI-ik század végső éveiben a gráci tanárok sorozata még két magyar nevet tüntet föl: *Forró György-* és *Nagy Jánosét*, kik 1600-ban működtek Grácban.³⁾

A gráci egyetemen 1587—1600 között tanuló magyarok a következők:

- 1587 *Stephanus Hosuttoti Castrifereiensis* Logicus.
- 1589 *Ladislaus Czenzi Uiuari*. Human. stud.
- 1590 *Joannes Beneti Caeglediensis*. Syntax.
- 1592 *Paulus Zichy Ungarus Nobilis*. Rhetor.
- 1594 *Georgius Magyar Vörösvariensis*. Nobilis. Rhetor.
- „ *Ambrosius Maronovicz Czepreginus*. Rhetor.
- „ *Franciscus Danielfy de Nagy Zölös*. Nobilis. Rhetor.
- „ *Georgius Kassmezius Sabariensis*. Nobilis. Rhetor.
- „ *Cristophorus Christian Filiensis Scepusiensis* Human.

¹⁾ Dr. Richard Peinlich. Geschichte des Gymnasiums in Graz. (A gymnasium 1869 és 1870-iki „Jahresbericht“-jeiben.)

²⁾ Frankl. Pázmány Péter és kora. I. 14 s. kk. II.

³⁾ Gráci Jahresbericht 1869, 103 l.

- 1594 *Georgius Kazdach de Gencz Rhetor.*
 „ *Franciscus Scholz Human.*
 „ *Stephanus Ratkay de Nagy-Tábor. Human.*
 1595 *Andreas Ambrosius Veterosoliensis Pannonius Human.*
 „ *Nicolaus Coci Pannonius Nicopoliensis Human.*
 „ *Georgius Laczkovich Syntaxista*
 „ *Thomas Kazdak Gincensis Syntaxista.*
 „ *Georgius Chorenko Syntaxista.*
 „ *Joannes Körmendy Syntaxista.*
 1596 *Christophorus Petheő Nobilis. Ex I. classe gramm.*
 1597 *Nicolaus Porniczky de Orthopa. Transylvanus. Nobilis*
puer Serenissimi Archiducis Ferdinandi.
 „ *Joannes Chepreghinus Rhetor.*
 „ *Andreas Kustgy Poeta.*
 „ *Georgius Blasenich Grammatista.*
 „ *Georgius Suthouitius Philosophus.*
 1598 *Aegidius Akkert Transylvanus. Logicus.*
 „ *Georgius Miskolzi Transylvanus. Syntaxista.*
 „ *Stephanus Chernel Nobilis Syntaxista.*
 1600 *Caspar a Megier Humanista.*
 „ *Michael Kelcz Nagyszombathiensis Syntaxista.*
 „ *Stephanus Sabariensis ex Sabaria Syntaxista.*
 „ *Nicolaus Georffy Sabariensis Syntaxista.*
 „ *Paulus Lyptay Transylvanus Nobilis Syntaxista.*
 „ *Franciscus Szalay Transylvanus Nobilis ex II. classe.*
 „ *Michael Ivanczy Sabariensis Nobilis.¹⁾*

Gráciban *protestáns gymnásium* is virágzott, mlg 1598-ban Károly főherceg ellenreformátori buzgalmának áldozatul esett.

1560 körül itt mint tanár működött a poprádi származású *Fabinus Lukács.*²⁾

¹⁾ A gráci főgymnásium igazgatójának Dr. Peinlich Richardnak szivességéből nyertem e névsort.

²⁾ Bartholomaeides 29 l.

Itt tanultak 1591-ben *Libner György*¹⁾ és 1598-ban *Veigmann Márton*, mindkettő Bártfáról.²⁾

XVII.

Halle.

E város egyeteme csak a XVII-ik században lett meg alapítva. De prot. gymnásiuma már a XVI-ikban híres volt. 1570 körül tanult itt a sopronyi *Magnus* (hihetőleg Nagy Pál.³⁾)

XVIII.

Heidelberg.

A prágai és bécsi egyetem után a heidelbergi a legrégebbi Németországban. I. Ruprecht választó-fejedeleme 1386-ban alapította és a párisinak mintájára szervezte. Legvirágzóbb korát a XVI. század második felében élte, midőn a református tudományosság gyupontjává és menhelyévé lőn. A magyar ifjak azonban csak a XVI. század vége felé kezdtek nagyobb számban ide gyülekezni, midőn a két protestáns felekezet közötti válaszfal teljesen fölemelkedett.⁴⁾

Itt tanult 1540 körül *Hentzius Márton*, utóbb szebeni tanító.⁵⁾

1568—73 *Paksi Mihál*.⁶⁾

¹⁾ 1591 idus februarii Bártfa város tanácsához intézett levele a város levéltárában.

²⁾ Bartholomaeides 104 lap.

³⁾ Bartholomaeides 58 l.

⁴⁾ Hautz. Geschichte der Universität Heidelberg. 2 kötet. Heidelberg 1863. 4.

⁵⁾ A szebeni evang. gymnásium 1859-ik évi programja 18 lap.

⁶⁾ Telegdy Miklós pártfogásával utazott külföldre. 600 forintot kapott költségeire. Több főrangú ifjút kísért mint nevelő. Heidelbergből 1572 april 10, decz. 4, 1573 april 5-én ír Simlerhez. (Sinai gyűjtemény Debreczenben.)

- 1568—70 *Thuri Mátyás.*¹⁾
 „ *Thuri Jakab.*
 1571—72 *Kratzer Lukács.*²⁾
 1573 szept. 15. *Michael Gorsa Varsanius.*
 Joannes Jous Debrecinus.
 Paulus Cengerinus.
 1576 april 25. *Antonius Langius Coronensis.*
 1576 nov. 24. *Matheus Georgii Transylvanus.*
 1577 szept. 26. *Fabinus Piso Bellenius.*
 Paulus Varsanius.
 David Sigismundus Cassoviensis.
 1579 jún. 30. *Ernestus ab Ittersum Transylvanus.*
 1583 — *Nicolaus Thonensis.*
 Stephanus Gencsi.
 „ okt. 23. *Valentinus Vaninus.*
 1584 april 11. *Isacus Fegverdirinus.* (Fegyverneki.)
 Franciscus Thonensis.
 Franciscus Vasarhelinus.
 1586. szept. 23. *Andreas Carolinus.*
 Johannes Budeus.
 Stephanus Csorba.
 1587 jún. 30. *Johannes Sylvanus Trans.*
 1587 aug. 16. *Alexander Somborius Baro Trans.*
 Georgius Kornis Trans.
 Martinus Budaei Trans.
 1587 szept. 15. *Johannes Hertelius Trans.*
 1587 okt. 5. *Georgius Spinensis Trans.*
 1588 nov. 1. *Valentinus Sarközius.*
 1589 jan. 25. *Nicolaus Bogathius Trans. Claudopolites.*
 1589 jan. 27. *Johannes Rodnerus Musnensis Trans.*
 Johannes Mallendorfius Apoldinus Trans.
 1589 febr. 2. *Stephanus Szamosközius. Ung.*
 1589 máj. 6. *Johannes Begerus Ung.*

¹⁾ Ez 1569 april 12-én ír Heidelbergből Wolf János zürichi tanárhoz. (Sinai gyűjtemény Debreczenben.)

²⁾ „Lucas Crasserus Transylvanus“-nak van ez egyetem évkönyvébe jegyezve. Innen 1571 november 1-én és 1572 idus aprilis ír Wolfnak Zürichbe. (Ugyanott.)

- 1590 máj. 7. *Johannes Borusus* Ung.
Matheus Nyfuls (?) Ung.
- 1590 nov. 2. *Johannes Taraz* Debrecinus.
Johannes Czegledinus.
Johannes Tolmani Mediensis.
- 1591 decz. 3. *Michael Beke* Tolnaeus Ung.
- 1592 május 4. *Michael Zegedinus* Tyrnaviensis.
— jún. 7. *Michael Veresmarti.*
— szept. 29. *Moses Callovius.*
— okt. 20. *Martinus Störle* Bistriciensis Trans.
— okt. 24. *Michael Szinérváralljai.*
Matheus Baraniai.
Johannes Kállai.
— decz. 1. *Michael Losonczius.*
- 1593 marc. 19. *Elias Bergerus* Briznensis Pannonius.
— april 7. *Gregorius Váci.*
— april 21. *Balthasar Molnár* Debrecino Ung.
- 1595 febr. 20. *Petrus Falkmanus* Coronensis Trans.
— april 19. *Paulus Rot* Trans.
— april 22. *Emericus Ujfalwinus.*
— aug. 2. *Martinus Hoggius* Trans.
Georgius Schoren Trans.
- 1596 aug. 7. *Johannes Budakéri* Trans.
— szept. 17. *Stephanus Teoköli* Baro in Késmárk.
Michael Zerdaheli.
Stephanus Talliai.
- 1597 jan. 22. *gratis Albertus Molnár* Zemczienis.
— szept. 15. *Stephanus Decius* Baronius.
- 1598 april 12. *Petrus S.* Debrecinus.
— május 22. *Emericus Katona* Ujfalvinus Baronius.
— jún. *Joannes Alexius* Kecskemetinus.
Benedictus Pastoris Szegedinus.
Michael Hunior (?) Visolinus.
Daniel Pastoris Szegedinus.
Michael Tatár Patainus.
Moses Vásárhelínus Trans.
- 1600 febr. 8. *Johannes Megyerinus.*
Andreas E. Szikszai.

- 1600 febr. 8. *Petrus Vatsinus.*
 — april 1. *Michael Orvos Surius Hung.*
 — júl. 5. *Emericus Kovacznai.*
Vicentius Szepsinus.
 — júl. 29. *Georgius Thúrius.*
Petrus P. Alvincinus.
 — nov. 26. *Petrus Taxonius.*¹⁾

Ezen ifjak közül irodalmi téren leginkább *Károli András*, *Szamosközi István*, *Veresmarti Mihál* — kit később mint kalvinista prédikátort Pázmány a kath. egyháznak megnyert — *Berger Illés* — utóbb országos historiographus — *Ujfalvi Imre*, *Szenczi Molnár Albert*, *Baranyai Decsi István*, *Ivinczi Péter* tűntek ki.

Sombori Sándor báróról, ki 1587 aug. 16-ra van bejegyezve, kiemeljük, hogy az nevelőjével Szamosközi Istvánal még 1590-ben is Heidelbergben tartózkodott. Ez évben az egyetem egyik híres tanára Fortunatus Crellius az oltári szentségről szóló munkáját Somborinak ajánlva bocsátotta közre.²⁾

1600-ban *Bartsai Zsigmond* a heidelbergi templomban ünnepélyes előadást tartott Krisztus istenségéről, melyet nyomtatásban is közrebocsátott.³⁾

XIX.

1616 (Morvaország).

Itt tanultak:

1575 körül *Gazur János.*

¹⁾ E névsort kiadta már Wespérmi i. m. IV. Centuria 465 s kk. II. Pontosabban *Szeremlei József*. Sárospataki füzetek, 1862. 557 s kk. II.

²⁾ A munka élén álló ajánlólevélnek címe a következő: „Illustri Generosoque Domino Alexandro Somborio Fortunatus Crellius Philosophus et Theologus S. D. Heidelbergae Calendis Aprilibus 1590.” „Tibi Alexandre illustris — írja többi között — meam cum Jesuita disputationem offerre placuit . . . Prudenter tu prudentissimo doctissimi Stephani Samoskezü praeceptoris tui consilio pietati et religioni verae ita vacas, ut aliquando non vaces Philosophia vera. Macte igitur adolescens generose, strenue, ut feliciter coepisti, perge.” (Egy példány e munkából a Nemzeti Múzeum könyvtárában.)

³⁾ Horányi. Nova Memoria. I. 314 l.

1576 körül *Pruno János*.

„ „ *Fabriczy János*.¹⁾

1581-ben *Figuli Jónás*, Bártfa város költségén.²⁾

1590 körül *Urbanovits Dániel*.

„ „ *Schmideliuss György*.

1598 „ *Péntek Mihál*.³⁾

XX.

Ingolstadt.

Bajorország ezen régi városában *Lajos* fejedelem 1472-ben alapított egyetemet, mely kitűnő tanárai, *Reuchlin*, *Aventin*, *Celtes* által nagy hírre emelkedett.

1549-ben a jezsuitáknak adatott át.

A magyar ifjak közül, kik itt tanultak, a XVI. századból csak egynek nevét ismerjük. Ez *Bornemissza Gergely*, ki 1594-re van följegyezve.⁴⁾

XXI.

J e n a.

E város egyetemét *János Frigyes* szász választófejedelem alapította 1548-ban. A császári megerősítést azonban csak egy évtizeddel utóbb nyerte meg és 1558 február 2-án történt ünnepélyes megnyitása. Határozottan *Luther* felekezetéhez ragaszkodott.⁵⁾ Kezdetől fogva jó nevű tanárokkal bírt. Ezek között egy magyarországi származású tudóst is találunk.

Ez *Frankowitz Mátyás* (*Flaccius Illyricus*), ki 1557-től 1562-ig tanított itt. Több tudományos munkát adott ki. A szabad akaratról szóló tan tárgyában szenvedélyes vitába bo-

¹⁾ Bartholomaeides 71, 73, ll.

²⁾ 1581 cal. oct. és 14 cal. nov. kelt levele a bártfai levéltárban.

³⁾ Bartholomaeides 96, 97, 103 ll.

⁴⁾ Rotmar. Annales Ingolstadtensis Academiae. (Ing. 1782.)

II. 144 l.

⁵⁾ Biedermann. Die Universität Jena. Jena 1858.

nyolodván Strigelius Victoriussal, ennek következtében távozni kényszerült Jenából.¹⁾

Az egyetem anyakönyvében a következő magyar ifjak neveit találjuk:

1550 *Stephanns Transylvanus* Clausenburgensis.

1557 *Jonas Tidemannus*.

„ *Daniel Edlinger* ambo Schemnicienses.

1569 *Petrus Blasy Muschnensis* Transylvanus.

1573 *Paulus Rosa Cremnitanus* Pannonius.

1577 *Johannes Bruno* Galoszensis Ungarus.

1578 *Valentinus Conradi* Pannonius.

1589 *Laurentius Denkh* Psoniensis.

1590 *Christophorus Bärentengel* Késmarkensis.

„ *Georgius Aman* ab Amanseck. Cibiniensis.

1593 *Johannes Schrembsen* Psoniensis.

1594 *Stephanus Kürty* Hungarus.

„ *Martinus Farkasdy* Hungarus.

1599 *Georgius Nuszbaum* Soproniensis.

„ *Lucas Maurach* Psoniensis.²⁾

E névsorból hiányzik *Libner György*, ki Bártfa város költségén 1593. és 94-ben tanult itt.³⁾

XXII.

Königsberg.

E város egyetemén, melyet 1544-ben Albrecht porosz örgróf alapított, a pozsonyi *Preysz Kristóf*, Melanchthon barátja az ékesszólástant⁴⁾ és fia *Preysz Bálint*, másként *Valen-*

¹⁾ Munkái: *Tabula de quatuor Regnis spiritualibus. Refutatio erroris Osiandri. Tabula circa methodum Theologiae.* 1558. (Czwittinger 154 l.)

²⁾ *Jena Hungarica. Auctore Ludovico Haan.* (Gyula. 1858.) Révész. A jénai egyetemen tanult magyarok s erdélyiek névsora. Történelmi Tár. IX. 209 l.

³⁾ Ennek 1593 nonis martii, nonis octobris és 1594 pridie cal. octobris a bártfai tanácshoz intézett levelei e város levéltárában.

⁴⁾ Erről bővebben szóltam a frankfurti egyetemenél. Jöcher. Gelehrten-Lexikon. III. 1766 lap.

tinus Pannonius, 1588—94 között az orvositudományokat tanította, és ezen időközben négyszer választatott meg az egyetem kormányzójává.¹⁾

1597-ben itt tanult a löcsei *Holtzmann (Xylander) István*, kit szülővárosa küldött ide és a Thurzó alapítványból segélyezett.²⁾

XXIII.

K r a k k ó.

A *krakkói egyetem* egyike volt az első főiskoláknak Európában. Kázmér lengyel király 1364-ben vetette meg alapjait; 1401-ben pedig Jagello Ulászló és neje a *magyar Hedvig* befejezték. Jeles kiváltságai, híres tanárai csakhamar nagy jelentőségre emelték és látogatottá tették. Nincs kétség az iránt, hogy hazánk ifjai már korán kezdték fölkeresni; annál inkább, mert határainktól nem nagy távolság választotta el, és a két nemzet s uralkodói között a XIV-ik századtól kezdve szoros összeköttetés, benső viszony jött létre, mely csak ritkán lett rövid időközökre megzavarva. Nagy Lajost a lengyel trónon leánya Hedvig váltotta föl. Majd a 1440-ben a lengyel I. Ulászló és 1490-ben II. Ulászló lépett hazánk trónjára.

Mindazáltal a magyar tanulók neveit csak 1492-től kezdve ismerjük, amidőn magoknak társodát, *bursát* szerveztek, vagyis közös épületben egyesültek, amikor rendes anyakönyvet kezdettek vezetni.³⁾ Kitől nyerték ezen házat, nem ismeretes. Azt sem tudjuk, vajjon ezen bursához voltak e alapítványok csatolva. Valószínű, hogy a tanulók közös

¹⁾ Weszprémi. I. Cent. 142 l.

²⁾ A Thurzókönyv Löcsén. És Bartholomaeides 93 l.

³⁾ Közzétéve Miller által. „*Regestrum Bursae Cracoviensis Hungarorum.*“ Buda 1821. Miller ezen reges.rumból nem tudta meghatározni az időt, mikor kezdett e bursa saját házzal birni. Pedig az 1541-ik évre följegyezve van: „Ab annis ferme 50“ lakják házukat. Miből kétségtelen hogy a bursa, eredete óta ugyanazon épületben volt elhelyezve. 59 l.

pénztárba fizetett saját pénzükön élclmezték magokat. Segélyeztettek azonban kétségekívül a magyar főpapok és főurak, miként a lengyel királyok által is. Így 1507-ben János király, a koronázásán jelenlevő magyar követség közbenjárására, a wielieksai bányákból évenként kiszolgáltatandó nyolcz mázsza söt adományozott a bursának, melyet Zsigmond király 1510-ben tíz mázsára emelt, azon kötelezettséggel, hogy a magyar tanulók ünnepnápokon mise alatt a „Gaude Dei Genitrix“ kezdetű éneket tartozzanak elénekelni a király lelki üdvéért. A bursa a tanulók által választott *senior* alatt állott, kit négy tanácsos (*consiliarius*) támogatott. Statútumjaik, melyekkel bírtak, még nem jöttek napvilágra. Közös kápolnájok is volt, mely szent Ferencz védnöksége alatt állott. (*Capella Hungarorum ad s. Franciscum.*)

A bursa 1493-tól 1541-ig állott fön. Ezen idő alatt 783 *tanuló* volt tagja. Legvirágzóbb kora 1493—1507-ig terjed Ezen tizenöt évre 341 *tanuló* esik.

1508-ban a pestis elriasztotta Krakkóból a magyarokat. 1509-ben is csak 15 jött. Számuk 1510-ben már ismét 40-el, 1511-ben 56-al szaporodott. Ezután ismét megfogytak, mit a belzavaroknak kell tulajdonítanunk. 1512—1515 csak 28 ifjú jegyeztetett be. II. Lajos uralkodásának első éveiben jobbra fordul a helyzet; 1516—1524-ben 162 jött a lengyel egyetemre. De később a belzavarok és török háborúk folytán majdnem kihal a magyar társoda. 1525-ben 9, 1526-ban 2, 1528-ban négyen, de 1529-től ismét sürűbben jönnek. Ezen évtől 1536-ig 89-et számítunk. Azonban 1537-ben csak 4 jegyeztetett be. Miután eként a bursa épülete majdnem üresen állott, s a csekély számú magyarok az épület föntartására képtelenek voltak, az egyetem megkísérlé őket attól megfosztani. Az ügy Zsigmond király elé került, ki megengedte, hogy a magyar ifjak követet küldjenek hazájokba, ki ott a királynál s a főrendieknél segélyt eszközöljön ki. A követ elküldetett, de nem jött vissza. 1541-ig bírták a bursa-épületet a magyar ifjak. Ezen évben már csak négyen laktak benne. Ekkor a király távollétében, megfosztottak attól, miután nem tudták okmányilag kimutatni, mily jogezímen bírák azt. Ennek

folytán az ifjak kivonultak, s az ingóságokat részint eladták, részint biztos helyen letéteményezték.

Mindazáltal a következő években is jelentek meg magyar ifjak a krakkói egyetemen; de most már csak magán házakban szétszórva tartózkodtak; míg 1557-ben az egyetem rendelkezésükre bocsátá azon házat, melyben előbb német ifjak laktak volt, de miután lángok martalékja lett, azok által elhagyatott s az egyetem által restauráltatott. Ez „*új bursa*”-nak hivatott. Itt a magyar ifjak újra szervezkedtek. Nyolczan voltak, s *Thelegdy Miklós baccalaureust* — később pécsi püspököt — seniorrá választották. Azonban nem soká tartózkodtak itt. Az egyetem várakozása, hogy az új bursa nagyobb vonzerőt gyakorland a magyar ifjakra, nem ment teljességbe. 1558-ban csak *öten* jöttek. Emiatt az egyetem ezen házat is elvette tőlök. Ekkor azon ajánlatot tette ugyan nekik, hogy a massóviai ifjak által lakott „*Philosophorum Bursa*”-ba vonuljanak; de erre nem voltak hajlandók, miután a magyarok a massóviakkal régóta ellenséges viszonyban állottak. Újra elhagytak tehát Krakkót s ingóságaikat letéteményezvén megállapítottak, hogy azokat utódaik csak akkor vehessék át, ha legalább nyolczan lesznek, s képesek közös házat vinni. Eként enyészett el a krakkói magyar bursa, anélkül, hogy föltámasztatott volna; bár a későbbi évtizedekben, főleg Báthory István lengyel királysága alatt, a magyar ifjak ismét látogatni kezdek a krakkói főiskolát.

Az ifjaknak, kik 1493—1558-ig a magyar bursa tagjai voltak, legnagyobb része a hittudományi előadásokat hallgatta s a papi pályára készült. Tanulmányaikat bevégezvén visszatértek egyházmegyéikbe s ott vették föl az egyházi rendeket. De nem ritkák oly esetek sem, hogy az ifjak a kellő kort elérve Krakkóban szenteltették föl magokat. Az Oláh Miklós érseki kormánya alatt eszközölt kánoni visitációk alkalmával, a lelkészek kérdeztetvén, hol vették föl az egyházi rendeket, többen azt válaszoltak, hogy Krakkóban. A papi pályára készülő ifjak részint magok, részint a főpapok költségén tanultak. Így 1525-ben *Csáki Mihál* egyenesen „discipu-

lus Episcopi Albensis in Transsilvania“ mondatik.¹⁾ Sokan mint fölszentelt papok jöttek Krakkóba, hogy magokat tökéletesebben kiképezzék. A bursa tagjainak közzétett névsorában *tizenöt* presbytert, *két* plébánost, *öt* kanonokot, *két* főesperest számítottam. Számosan hallgatták a tanulók közül a bölcsészeti kar előadásait is.

A Krakkóban tanult magyar ifjak között a legelőkelőbb magyar családok sarjait találjuk. Így a Bánfy, Csáki, Czobor, Dengeleghi, Gyulai, Homonnai, Korlátkői, Nádasdi, Nyári, Széchi, Verböczy, Ujlaki, Zondi nevekkal találkozunk a regestrumban. Többen magas egyházi és állami hivatalokra emelkedtek, vagy irodalmi téren vívtak ki magoknak jelentékeny nevet. Ujlaki Ferencz, Gregoriancz Pál, Kolosvári János, Thelegdy Miklós püspökök lettek. Zegedini (Szegedy) Gergely, sz. Ferencz-rendű szerzetes, *Sylvester* Erdősi János hittudományi műveikről ismeretesek. Dévay, *Gálszéchi*, *Kalmanchehi*, *Székelly* István, stb. a magyar reformáció küzdelmeiben vezérszerepet játszottak.

Azon tény, hogy a magyar ifjak a XVI-ik század közepe táján Krakkót elhanyagolni kezdték, könnyen magyarázhatjuk. A krakkói egyetem elvesztette volt jelentőségét. A protestáns ifjak Németország és a Svajcz főiskoláiba siettek, hol a reformáció hőseinek tanszékei körül csoportosultak. A katolikus ifjak pedig részint Nagyszombat és Kolosvár főiskoláiban elégítették ki tudvágyukat, részint inkább Rómába, vagy Bécsbe és Gráczba küldettek. Mindazáltal 1558 után sem hiányoznak a krakkói főiskola tanulói között magyarok. Ilyen volt *Macrus János Gergely* szepsii származást, ki midőn 1562-ben a baccalaureusi fokozatot elnyerte, ez alkalommal „De vera gloria“ című költői művét adta ki nyomtatásban.²⁾ 1565-ben pedig a bártfai *Eck Bálint* tanult itt.³⁾ 1570-ben *Paksi Mihál*.⁴⁾

¹⁾ Regestrum 39 l.

²⁾ Horányi Memoria. II. 537 l.

³⁾ A görblitzi tanító 1566 4 nonas februarii a bártfai tanácshoz intézett levelében említi, hogy Eck fél év előtt jött ide Krakkóból. (Bártfa város levéltára.)

⁴⁾ Említi 1572 ápril 10-én Heidelbergből Simlerhez intézett levelében. A debreczeni Sinaiféle gyűjteményben.

A krakkói magyar bursa XVI. századbeli tagjai.

Melchior Czaslocz. Magister factus 1508.	Stephanus de Myskolch.
Joannes de Bengyes.	Emericus de Konáthfalva Baccalarius.
Joannes de Swynak.	Emericus de Sáros.
Valentinus de Felwentz.	Johannes Baccalarius de Pesth.
Andreas de Syntha.	Gregorius de Thwr.
Thomas de Swczek.	Sigismundus de Buda.
Sixtus de Tamásfalva.	Damianus de Tornajalya.
Emericus de Colocia.	Thoma de Chyoma.
Nicolaus de Madaras.	Franciscus Zenyesy de Heeheny.
Valentinus de Sykso.	Nicolaus de Gabor.
Ladislaus de Sacol.	Nicolaus de Lele.
Matthias de Galsétz.	Johannes de Vath.
Georgius de Budaháza.	Johannes de Strigonio.
Georgius de Matusna.	Franciscus Sartorius de Varadino.
Matheus de Szenthmicos.	Johannes Mohoray de Zayol.
Andreas de Sáros.	Balthasar de Bodh.
Gregorius de Zeged.	Lachus Lwanti de Békes.
Michael de Simigio.	Egregius Dominus Johannes de Koriátkew.
Bartholomaeus de Baronya.	Benedictus Aphart de Laabads, Baccalarius Vienensis.
Mathias de Zagrabia.	Johanes de Cwz.
Mathias de Farchal.	Petrus Oláh de Kerezthwth.
Stanislaus Baccalarius de Iro-poli. 1504.	Nicolaus de Sabaria.
Mathias de Losonch.	Nicolaus de Sarlo Baccalarius et Magister, tandem Senior Dominus 1514.
Mathias de Pesth.	Blasius de Sarlo.
Franciscus de Pesth.	Andreas de Vathyon.
Benedictus de Buda.	Johannes de Megyer.
Dominicus de Karansebes.	Damianus de Torda.
Wolfgangus de Cassovia.	Joannes Tholden.
Lachus de Debrecen.	Nicodemus de Dees.
Ambrosius de Debrecen.	
Georgius de Tarnoch.	
Joannes de Buda.	

Johannes de Pesthwargei.
 Albertus de Tharczal.
 Benedictus de Uylak.
 Benedictus de Verebél.
 Nicolaus Byka.
 Georgius de Capolna.
 Franciscus de Pesth. (Lratus).
 Franciscus de Lippa.
 Johannes de Bak.
 Benedictus de Czeny.
 Emericus de Lizka Baccalarius.
 Caspar de Sáros.
 Franciscus de Déva.
 Thomas de Zworsenmuchal.
 Thomas de Chen.
 Gregorius de Kep.
 Nicolaus de Wngwar.

1509.

Egregius Dominus Andreas de
 Ngoythodk.
 Ladislaus Mikola de Zamoswla.
 Andreas de Brazgowia alias de
 Korona.
 Laurentius de Rivulo Domi-
 narum.
 Franciscus de Zent Agatha, vel
 de Walle Agathe.
 Dominus Nicolaus Tornaly Ar-
 chidiaconus Ugociensis.
 Emericus de Dalatha
 Franciscus de Tyzawarsa.
 Emericus de Szent-Kyraly.
 Bartholomeus de Nadasd.
 Nicolaius de Bodorfalwa.
 Dominicus de Kewrmewndh.
 Ambrosius de vy falw.
 Joannes de Zanto.
 Stanislaus Presbyter.
 Venceslaus Magister Cassovi.
 Joannes Cassovig.

1510.

Georgius de Sovár.
 Caspar Czeten.
 Martinus Abroghbánya.

Philippus de Zaasberen.
 Stephanus de Chanadino.
 Joannes de Felnemethi
 Ambrosius Presbiter.
 Nicolaus Morghay.
 Benedictus de Altarcz.
 Michael de Olczwar.
 Brictius de Nagy-Kwlwdh.
 Martinus de Bogath.
 Paulus de Rudobánya.
 Bernardus de Rudobánya.
 Joannes de Rudobánya.
 Augustinus de Harsány.
 Nicolaus de Tarkw.
 Petrus de Pázmán.
 Franciscus de Pesth.
 Paulus de Marghytafalwa.
 Mathias de Awria.
 Franciscus de Pesth.
 Blasius de Kosth.
 Balthasar de Cheresbánya
 Joannes de Debrecen.
 Rupertus de Buda.
 Joannes de Buda. Baccalarius
 Wiennensis.
 Bartholomaeus de Buda.
 Wilhelmus Grach Baccalarius
 Wiennensis.
 Georgius Warday de Kyswarda.
 Joannes Kewzeghi de Kewzegh.
 Michael de Paaph.
 Sabianus de Rivulo Dominarum.
 Michael de Ghench.
 Martinus de Ghench.
 Valentinus de Cassovia Bacca-
 larius Cracoviensis.
 Stephanus de Thorda.
 Martinus de Zeghedino Bacca-
 larius Wiennensis.
 Gregorius de Zeghedino.
 Antonius Wacien.

1511.

Blasius Chaazar de Madaras.
 Blasius de Zeghedino.
 Georgius de Gyenkh.

Elias de Rayk.
 Ambrosius de Thatha.
 Ladislaus de Gyula.
 Martinus de Zolnok.
 Andreas de Peesth.
 Petrus de Pesth.
 Michael de Nagy-Thalja.
 Gallus de Warphalwa.
 Joannes de Ceghlihd.
 Petrus de Phelwinch.
 Philippus de Szenta.
 Ladislaus de Kenisy.
 Demetrius de Zoklyos (Siklos).
 Gregorius de Zoklyos.
 Paulus de Dalwadh.
 Dominus Fabianus Presbyter
 de Derzs.
 Dominus Stephanus Presbyter
 de Haraztkerek.
 Dominus Benedictus Presbyter
 de Odwarhelyh.
 Joannes de Zenthywan.
 Clemens de Apathy.
 Franciscus de Thorda.
 Lucas de Deche Transylvanus.
 Gregorius de Zewgedino.
 Petrus de Dewbreczen.
 Georgius de Zegedino.
 Matheus de Zegedino.
 Stephanus de Chanadino.
 Petrus Nobilis de Polyanka.
 Matheus de Bekey.
 Benedictus de Hwnyad.
 Blasius de Zegedino Baccalarius.
 Ladislaus de Hurigl.
 Michael de Gengyes.
 Joannes de Lethenye.
 Franciscus Goszton Hermág.
 Petrus Bricer de Cassouia Baccalarius
 Cracoviensis.
 Clemens de Wamosálu.
 Matheus de Zegled.
 Sebastianus Henkkel de Leutzowia
 Baccalarius Viennensis.
 Georgius de Zatta.

Paulus de Santmyhál.
 Paulus de Zatta.
 Joannes de Hadymázs.
 Michael de Ayach Presbyter.
 Martinus de Bochardh.
 Franciscus de Bochardh.
 Joannes Abramfy de Gerla Archidiaconus.
 Franciscus de Caseo-foro.
 Blasius de Kusal.
 Paulus de Bihar.
 Sigismundus de Buda.
 Stephanus Pestyény de Marthonos.

1513.

Mateus de Károl.
 Thomas de Zenthes Baccalarius
 Cracoviensis.
 Valentius de Zékelhida.
 Simon de Érsemyen.
 Joannes de Gara Baccalarius.
 Tomas de Zelesche.
 David de Gywla.
 Georgius de Naghbaraty.
 Georgius de Paznand.
 Anthonius de Kewkeszy.
 Benedictus de Czegled.
 Nicolaus de Cassovia.
 Ambrosius Warkon.
 Paulus de Losonch.
 Georgius de Gyarmath.
 Caspar de Leuthovia.
 Georgius de Thlyu.
 Valentinus de Cassovia.
 Dominicus de Galand.
 Laurencius de Borozeinye.
 Anthonius de Buda.
 Valentinus de Vaswaar.
 Georgius de Zegedyno.
 Martinus de Cassovia.
 Franciscus de Uyhel.

1515.

Matheus de Okorito.
 Anthonius Presbiter de Transylvania.

Caspar de Nagyhawk.
Thomas de Veteribuda, Bac
calarius.

Alexander de Lewtzowia.
Waliy de Chestrik.
Anthonius de Zéchyen.
Benedictus Bak Budensis.
Blasius Jeeirus de Modrusa.
Izaias Zaylinus.
Andreas de Halas.
Michael de Nagymihályfalwa.
Stephanus de Zenthälzlo.

Joannes Pesthiensis.
Mathias Colosvariensis.
Lucas de Tisauarsan.
Valentinus de Zegedino Bacca-
larius filius Stephani Pictoris.
Petrus Gerebey.
Joannes de Sthara.
Paulus de Janoch.
Petrus de Sajozentpether.
Mathias de Pathay.

1516.

Anthonius Budensis.
Paulus de Zeghedino.
Georgius de Dees.
Joannes Hadus.
Johannes Zeghedinus.
Joannes Belwar.
Stephanus de Hathwan.
Petrus de Lyenges.
Thomas de Lyenges.
Martinus de Dees.
Nicolaus de Zegedino.
Nob lis Marthinus Tusszinus
de Coppan.
Emericus de Makofalva.
Zec Emericus Presbiter Ciska-
marinus in suo Senioratu
compilavit: Scrkbb fskos
df. zbkkpl. fzbrxkt. (?)

1517.

Paulus de Thornia.
Franciscus de Bachko.

Stephanus de Zegedino Petri
fewldes.

Joannes Nagthwyr.
Benedictus de Thorda.
Benedictus de Nagsarlo.
Joannes de Baars.
Franciscus de Nagtharkan.
Franciscus de Posegawar.
Cristoforus de Depsl Baaf.
Gregorius de Sancto Martino
Pétewrfy.

Joanes de Zalankemen.
Thomas Naghhány Britty olah.
Joannes Kapws.
Stephanus de Korlatfalva.
Franciscus de Wylak.
Stephanus de Thopai.
Benedictus de Rimazombath.
Nicolaus de Domaháza.
Stephanus Janochi.
Matheus de Zykzo.
Grogorius de Zend.
Joannes de Thopa.
Matheus de Casczon.
Gregorius de Pesth.
Joannes de Cassovia.
Vincentius de Parzyr.
Thobias de Orosháza.
Jeremias de Buda.
Joannes de Magyary.
Nicolaus de Marsossfalwa.
Paulus de Chyethnek.
Paulus de Koloswar.
Clemens de Kallo.
Cristoferus de Eperies.
Petrus de Zerdahel.
Franciscus de Hrrrhy.
Melchior de Hwzth.
Joannes de Theméswar.
Magnificus Nicholaus Banffy.
Michael de Transilvania.
Jacobus de Gwynch.
Sigismundus de Hugageh.
Petrus de Gywla.
Michael de Baranya.

Thomas de Zakol.
 Joannes de Wyl.
 Petrus de Varadino Baccalarius.
 Caspar de Vászárhel.
 Benedictus de Rymazech.
 Vincentius de Varallya.
 Nicolaus de Hozywaray.
 Anthonius de Dees }
 Sebastianus de Dees } Fratres.
 Stephanus de Nánas.
 Thomas de Angalhaza.
 Laurencius de Cassowia.
 Franciscus de Bagos.
 Dominus Franciscus Presbiter
 Varadinus.

Blasius Simihwn Baccalarius.
 Stephanus Debreczeny.

1519.

Emericus de Simigio Seggos-
 diensis.

Thomas de Kisdoba.
 Emericus de Therebes.
 Valentinus de Theka.
 Simon de Barsz.
 Lucas de Nythria..
 Petrus de Bars.
 Johannes de Dyozek.
 Franciscus de Tholna.
 Gregorius de Zemlyén.
 Mathias de Horwathy.
 Adam de Ezek.
 Albertus de Gywla.
 Michael Khezyholchi.
 Stephanus de Kappos.
 Georgius de Heyche.
 Michael de Eadem.

1521.

Michael de Erdewdh.
 Blasius de Hagmas.
 Ladislaus de Strigonio.
 Christophorus de Cassovia.
 Albertus de Filpes.
 Petrus de Paška.
 Joannes de Sencze.
 Gregorius Rector de Kamanch.

Anthonius Canonicus Gyulensis.
 Emericus de Eadem.
 Michael de Kectemety.
 Benedictus de Wihne.
 Nicolaus Presbyter de Hapa.
 Michael Nobilis Sitkny.
 Michael Haky.
 Wladomirius Himancz.
 Ilbertus de Transilvania.
 Michael Thusay.
 Benedictus de Felsenschild.
 Michael Erystmiti.

1522.

Valentinus Jaurinensis.
 Georgius de Veresmarth alias
 de Karanch.
 Franciscus de Pesth.
 Georgius de Therebin.
 Gregorius de Varadino.
 Ambrosius de Khechkemeth.
 Franciscus de Borswa.
 Wolwgangus de Buda. Bacc.
 Vien.
 Martinus Paxiensis.
 Franciscus Waradiensis.
 Caspar de Wylak.

1523.

Johannes de Pesth.
 Lazarus de Tetem.
 Stephanus de Egres.
 Stephanus de Zabroncz.
 Blasius de Eerdeed.
 Andreas de Thokay Baccalarius.
 Mathias de Dewa.
 Martinus de Calmanthei.
 Joannes de Rivulo Dominarum.
 Franciscus Berkus.

1524.

Stephanus de Racoloza.
 Stephanus de Kerestur.
 Emericus de Lipka Baccalaureus.
 Joannes de Colosza.
 Antonius de Keresztur.

Joannes de Mindszenth.
 Laurentius de Nagyhalaz.
 Matheus de Thalya.
 Gaspar Rosas de Zeged.
 Joannes Pelbarth de Berekzáz.
 Paulus de Zekeres Berekzázy.
 Lucas de Benye.
 Ludovicus de Zelesthe fratres
 magnifici.
 Joannes de Zelesthe fratres mag-
 nifici.
 Georgius Polyani.

1525.

Nicolaus de Záz.
 Dionysius de Zély.
 Emericus Terekh (Török) de
 Bábfalva.
 Franciscus Berkus.
 Sebastianus de Károly.
 Ludovicus Zegedinus.
 Ladislaus de Zenthpéter Dic-
 cesis Strigoniensis.
 Johannes Berekzazi.
 Andreas Kerepeci.

1526.

Johannes Silvester de Zynye-
 waralya.
 Christophorus Mathwsnai.
 Stephanus de Galzeech.

1527.

Stephanus de Zala.
 Michael de Wamos.
 Mathias de Hunyad.
 Joannes Barabosy de Transyl-
 vania.
 Gaspar de Transalpibus.
 Joannes de Rimazombat.
 Michael de Zala.
 Gabriel de Gywla.
 Joannes de Machywsfewlde.
 Blasius Siculus de Transylvania.
 Emericus de Zegedino.

1528.

Lucas de Thine.

Georgius Getteman de Wyjak.
 Joannes Kiss Varadiensis.
 Georgius Tampusi Transilvanus
 de Haznafalva.

1529.

Gregorius Debrecinus.
 Joannes de Jabloncza.
 Petrus de Zarazpathak.
 Christophorus de Gewrgei.
 Paulus de Zegligeth.
 Joannes de Almaas.
 Blasius Zeplakinus.
 Stephanus Siculus.

1530.

Benedictus Transilvanus.
 Jacobus de Puthnok.
 Simon Cassovianus.

1531.

Petrus de Zyntha.
 Mathias Flebanus de Wasarhel.
 Emericus Ozorinus.
 Lucas Thurius.
 Thomas Ryalvinus.
 Mattheus Zegedinus.
 Demetrius de Kewres.
 Mathias Banocy.
 Demetrius Chernesváry.
 Stephanus Gyulai.
 Benedictus Bihary.
 Stephanus Héderváry.
 Simon Harsani.
 Michael Galacy.
 Paulus Zolthan de Chepe.
 Blasius Nimethi.
 Franciscus Dommahidi.
 Anthonius de Zeercz.
 Franciscus Thuri.

1532.

Andreas Vugvari.
 Michael Velikei.
 Petrus Chanadinus.
 Laurentius Kasapataki.
 Elias de Kyde.
 Joannes Munkach.

1533.

Michael Temesváry.
 Emericus Vyhely.
 Eneas de Emod.
 Nicolaus Geudy.
 Petrus de Homonna.
 Herubin de Rwchka.
 Nicolaus de Galgocz.

1534.

Andreas Apáty.
 Martinus Paztohy.
 Stephanus Bardi.
 Benedictus Abady.
 Mattheus de Baba.
 Albertus Károly.
 Albertus Makady.

1535.

Matheus Figulus de Tarkany.
 Demetrius de Zentmaria.
 Joannes Zechyeni.
 Sigismundus de Gyalw.
 Mathias de Tzytzezer.
 Anthonius de Myskoltz.
 Dominus Stephanus Zaas de
 Udway.
 Nicolaus Bányay.
 Ludovicus de Hunyad Transil-
 vanensis.
 Stephanus Albensis Transilva-
 nensis.
 Paulus Bavay Varadiensis.
 Albertus Vurmloz Transil-
 vanus.
 Bernardus Réfalvi.
 Paulus Bistriciensis Transil-
 vanus.
 Georgius Kakasfalwssy.
 Joannes Hwsthi de Torna.
 Joannes de Tereem.
 Lucas Hunyadi.

1536.

Joannes de Zeged.
 Thomas de Strigonio.
 Michael de Zynyrrwarallya.

Gregorius Chomahazinus.

Franciscus Wyer Pankotay Ca-
 nonicus.

Martinus Dalmatha.

Joannes Hunyadinus.

Clemens Walkay.

Emericus de Merehye.

Gaspar de Zeghed.

Joannes Zolthan.

Andreas Losonczy.

Michael Adabroncz.

Michael a crasso.

Mathias de Thyza-Varsány.

Andrea a nagymyhaly.

Casparus Vngvarinus.

Gallus a Bamyw.

1537.

Franciscus a Kyde iuvenis bonae
 indolis et spei.
 Stephanus Naghizegedinus.
 Franciscus Werbwein.

1538.

Joannes Grubigy ex Croatia.
 Blasius de Erk.
 Nicolaus de Szata.
 Nicolaus Gezei.
 Franciscus Metzinus.
 Sebastianus de Sercz.
 Joannes de Fay.
 Urbanus Ilosvay.
 Georgius Coloswarinus.
 Benedictus de Semia.
 Andreas de Nagymihály.
 Michael de Tarna.
 Josephus Pestinus
 Franciscus de Baianháza.
 Thomas Semyen de Zykso Pres-
 byter
 Lucas Syke de Munchach.

1539.

Franciscus Koch de Zewlews.
 Joannes Rosnaviensis.
 Caspar Albaregalis.
 Georgius de Wyzklen.

Ladislaus Zalay a Bolt.

1540.

Joannes Rivulinus.

Christophorus a Beyey.

1557.

Gregorius Macer Szepsius Baccalaureus.

Joannes Szwnyogh. Baccalaureus.

Thomas Derecinus.

Matthias Szakachinus.

Thomas Béltekus.

Andreas Karolinus.

Stephanus Szegedinus.

1558.

Franciscus Krasznanus.

Franciscus Czegledinus.

Andreas Szamoskezy.

Michael Libocz Wyluianus.

Franciscus Agriensis.

XXIV.

L i p c s e.

Frigyes szász választó alapított itt 1409-ben egyetemet. A XVI. század közepetáján a protestantismus szellemében újjászerveztetett ¹⁾

1539-ben itt tanult *Jaxyth* (hihetőleg *Jaksich*) *János*, *Brodarich* püspök barátja. ²⁾

1572-ben *Henisch György* itt fejezte be orvostudományi kiképzését és június havában, távozása előtt, közrebocsátotta ily című előadását: „*Oratio de modo nutritionis in corpore humano.*“ ³⁾

1573—75. *Scholcz György*, *Bártfa* város által segélyezve, tanult e főiskolán. ⁴⁾

1576 körül *Pruno* (vagy *Bruno*) *Jánost* pártfogója *Balassa András* küldötte ide. ⁵⁾

1580 körül *Abrahamides Izsákot* találjuk itt. ⁶⁾

XXV.

L y o n.

Itt képezte ki magát az orvositudományokban 1570-ben a tatai származású *Kováts György* és ezen évben kiadott egy ily című művet:

¹⁾ Gretschel. Die Universität Leipzig. (Lipese 1830)

²⁾ *Jaxyth*nak 1539 okt. 15-én Lipéséből *Brodarich*hoz intézett levele a Réwai család stjavnicskai levéltárában találtatik.

³⁾ Wessprémi. III. Cent. 443 lap.

⁴⁾ 1573 april 5-én és 1575 Dominica Exaudi a bártfai tanácshoz intézett levelei a bártfai levéltárban.

⁵⁾ *Bartholomaeides* 71 lap.

⁶⁾ Klein. III. 3 lap.

„Hercules vere cognitus, certus exul, id est: Epilepsiae vera dignatio et ejusdem certa curatio.“¹⁾

1572-ben *Paksi Mihál*, *Telegdy Miklós fiainak* kíséretében, tartózkodott itt.²⁾

XXVI.

Magdeburg.

E város protestáns gymnásiumában 1575 körül tanult a selmeczi *Landman Kristóf*.³⁾

XXVII.

Neisse.

A selmeczi származású *Kirmeser Kristóf* mester 1573—80. tanár volt e város gymnásiumában.⁴⁾

XXVIII.

Nürnberg.

Itt Melanchton szervezett 1526-ban prot. gymnásiumot. Számos magyarországi ifjú kereste föl. Arator jezsuita, midőn 1579-ben XIII. Gergelyt a római magyar collégium megalapítására buzdította, kiemelte: „Sectarios, adolescentes ex Hungaria, vicinisque Provinciis litterarum fama Wittenbergam et *Norinbergam* allicuisse, Germaniae urbes, addictissimas pravis opinionibus.“ Azonban bár e szerint kétségtelen, hogy a magyar prot. ifjak Nürnberget sűrűen fölkeresték, közülök egynek sem ismerjük nevét.⁵⁾

¹⁾ Horányi. Memoria. II, 435 l.

²⁾ 1572. ápríl 10-én Simlerhez intézett levele a debreczeni Sinai gyűjteményben.

³⁾ Bartholomaeides 67 l.

⁴⁾ 1580 október 9-én a selmeczi tanácshoz intézett levelében említi, hogy hét év óta foglal el Neisseban tanszéket. Levele Selmecz város levéltárában.

⁵⁾ Socherus Hist. S. J. Prov. Austriae 236 l.

XXIX.

O s l a v a n (Morvaország).

Itt 1570-ben a magyarországi *Fabricius András* volt tanító.¹⁾

XXX.

P á d u a.

E város és Bologna birta a középkorban Olaszország legjelesebb főiskoláit. Miként az utóbbi, úgy amazi is, a XIII. századtól kezdve, nagy elöszerelettel látogatták a magyar ifjak. Legstürűbben a XV. század második felében keresték föl Páduát, midőn Mátyás király az olasz főiskolák tudós tanáraival szoros összeköttetésbe lépett. A XVI. században sem szűnt meg a páduai egyetem vonzerőt gyakorolni a tudománykedvelő magyar ifjúságra. E század közepetáján emelkedett ezen egyetem a legnagyobb virágzásra. Minden karban nagybírű férfiak foglalták el a tanszékeket, kik tudományosságuk által tekintélyt, szabadelvű irányzatuk által is népszerűséget küzdöttek ki magoknak.²⁾

Az itt tanult magyar ifjak közül, a következőknek neveit találtam emlékeinkben.

1500 *Abraam István*, ki tanulótársainak bizalma által a Gymnasiarcha tisztére emeltetett.³⁾

1521 *Battyányi Orbán*.

„ *Buzlay Farkas*.

„ *László kalocsai és szepesi kanonok*.⁴⁾

¹⁾ Andreas Fabricius Pannonius. 1570 július 22-én írja a kassai tanácsnak, hogy ennek meghívását el nem fogadhatja; mert még egy évre kötve van. (Eredetije Kassa város levéltárában.)

²⁾ *Nicolai Comneni Papadopoli „Historia Gymnasii Patavini.“* (Velenze. 1726.) *Jacobi Facciolati De Gymnasio Patavino Syntagma.* XII. (Padua. 1752.)

³⁾ Papadopoli. I. 95 l.

⁴⁾ 1521 július 18-án s velenzei tizek tanácsa megengedi ezen három ifjúnak, hogy Páduában fegyvert viselhessenek. (A velenzei állami levéltárból.)

1520 körül *Kassai János*, jeles orvos.¹⁾

1530 „ *Dávid Ferencz*.²⁾

1530 „ *Verancsics Antal*, utóbb esztergomi érsek, ki itt nagybátyjának Statileo püspök költségén tanult.³⁾

1540 körül *Endericus Máté*.⁴⁾

1542 „ *Gyulai Farkas*, később zágrábi, és *Sbardellati Ágoston* később váci püspök.⁵⁾

1545 körül *Bornemissza Pál* utóbb veszprémi püspök.⁶⁾

1546 tavaszán ide, a páduai főiskolára küldötte *Réwai Ferencz* királyi személynök fiait: *Mihált*, *Jánost* és *Lörinczet*. Atyjok kívánsága szerint a jogi tudományokban képezték ki magokat. Tanáraik voltak: Grangia Péter, Gribaldi Máté, Mantuai Márk és Montagna Fülöp. Leghíresebb ezek között Gribaldi volt. És ez a Réwaiakat azon kedvezésben részesítette, hogy a nyilvános felolvasásokon kívül, saját hazánál magán előadásokat tartott nekik. Gyakran szállásukon is meglátogatta őket és részt vett tudományos gyakorlataikban. Ezek ugyanis naponkint, részint korán reggel — mert napkelte előtt kezdték meg tanulmányaikat, — részint az iskolából hazaérkezve, nevelőikkel összeültek s is-

1) Weszprémi. II. Centuria. 219 lap.

2) Székely. Unitária vallás történeti Erdélyben. 78 l.

3) Itteni tartozkodásáról 1559 december 1-én Bártfán tanuló unokaöccséhez intézett levelében érdekesen emlékezik. „Gessit nostri curam — írja — Rmus f. m. Joannes Statilius avunculus meus, Episcopus Transylvaniae, dum in Patavino Gymnasio studuimus. Sed in annum singulum nonnisi 50 aureos nummos ad omnia, quae tam nobis, quam praeceptoris nostro fuerunt necessaria suppeditavit. Et nihilominus didicimus aliquid fuimusque satis honorati in coetu.“ Schmitth. Episcopi Agrienses. III. 85 l.

4) Ribini 91 l.

5) Kétségekivül ez azon „*Volcgangus . . . Episcopus*“ kiről *Bonamicus Lázár* páduai tanár 1548, 8 kal. junii Réwai Ferenczhez intézett levelében szól, kérve őt, hogy azon pénzösszeget, melyet annak, midőn Páduában tanult, kölcsönözött, megfizettesse. Ugyanis Gyulay soggara volt Réwainak. E levélben egy Ágoston nevű magyar ifjúról tesz említést, ki bizonyára Sbardellati volt. (Bonamicus levele a Réwai család levéltárában.)

6) Ez Paduában levő könyvtárát a Réwai fiúknak ajándékozta, mit ezek dátum nélküli levélben megköszönnek. (A Réwai család levéltárában.)

mételték az iskolában hallottakat, tanulmányozták a római törvénykönyvek szövegét és különféle jogi kérdések megoldásán fáradoztak. Szorgalmukat gazdagon jutalmazta előmenetelök, melyet fölmutathattak. Így, midőn 1549 december 12-én Mihály, a tanárok és tanulók előtt, Montagna Fülöppel többféle jogi tételek fölött nyilvános vitatkozást tartott, tudománya és ügyessége általános elismerést aratott.

Azonban Réwai nem akarta, hogy fiai egyoldalú kiképzetésben részesüljenek. Nem elégedett meg azzal, hogy alapos jogi ismereteket szereztek; ohajtotta, hogy el ne maradjanak az általános műveltség színvonalától. Ennek szükségességére figyelmeztette őt *Bomanicus Lázár*, a páduai főiskola egyik legkitünőbb tanára, korának első latin szónoka és költője. Réwai nagy tisztelője volt, és levelezésben állott vele. Ez tanácsolta, hogy fiait oly tanulmányokra is készítse, melyek által szellemök emelkedettséget és erőt nyer, izlésük nemesbül. Ennek folytán a fiúk 1548-ban Aris-toteles munkáit, utóbb Róma és Hellasz nagy történetíróit kezdték tanulmányozni. A költészetben is gyakorolták magukat, s oly figyelemreméltó ügyességet tanúsítottak, hogy nevelőjük alig tudta atyjokkal elhíttetni, hogy verseiket magok készítik.

A fiúknak több nevelőjük volt. Magyarországból velükjött *Gyalui Torda Zsigmond*, ki Páduában csakhamar magára vonta a közfigyelmet; 1547 január első napjaiban *Grangia Péter* elhunyt jogtanár sírjánál tartott beszéde nagy tetszést aratott. Utóbb egy értekezését: „Quaestio an honesta natura sint, an vero opinione?” cím alatt nyomtatásban közrebocsátotta. 1550-ben elhagyta Páduát, hogy az eperjesi iskolában tanári pályára lépjen. 1546 óta nevelőtársa volt *Kapronczai Paulinus Péter*. Ezt pedig *Sinczler Ferencz* és *Bécsi Tamás* (Thomas Viennensis) váltottak föl a nevelői tisztben.

A gondos atya nemcsak jeles nevelőket szerzett fiai-nak; oda is hatott, hogy tanáraikkal közelebb viszonyba lépjenek; jól tudván, hogy ez nagy mértékben emelő hatást fog reájok gyakorolni. Emiatt leveleivel kereste föl azokat, ajándékokkal kedveskedett nekik. Bonamicusnak érmeket, Mantuának és Montagnának ezüst sarkantyúkat küldött. Sőt

a fiúk oly tanárokkal is társalkodtak, kiknek előadásait nem hallgatták. Szívélyes vonatkozásban állottak például *Franctianus Antal*hoz, az egyetem leghíresebb orvostanárához, ki midőn fia született, Réwai Lőrinczét kérte föl a keresztatyai tisztt elvállalására.

Réwai Mihál 1551 nyarán hagyta el Páduát. Két öccse maradt, s ezekhez 1553 elején legifjabb testvérök *Ferencz* csatlakozott. *János* és *Lőrincz* 1553 augusztus közepén, *Sinczler Ferencz* nevelőjük kíséretében, hazájokba utaztak. Atyjok azonban kevéssel utóbb ismét visszaküldeni kívánta őket és tanulmányaik folytatására segélyt kértek a királytól. Atyjoknak halála megghiúsította e szándékot. János a császári udvar szolgálatába lépett. Lőrincz is csak 1554 végén jött Páduába, hol a következő év tavaszán *Gribaldi* tanár házát 1300 aranyon megvásárolta. Nehány hónappal utóbb, *Ferencz*czzel együtt végleg visszatért Magyarországra.¹⁾

A Réwai fiúkkal egy időben (1546—1555) számos előkelő ifjú tanult Páduában:

Báthory István, később Lengyelországnak nagy királya.

Dudics Endre, utóbb esanádi püspök és a magyar főpapságnak követé a tridenti zsinaton. Ez a jogtudományi előadásokat hallgatta; a „*Consilarii Jurisconsultorum*“ között foglal helyet és benső barátságban állott Bonamicussal, Paulus Manutius- és más olasz tudósokkal. Azonban Báthory és Dudics között éles sürlődések támadtak, melyek általános figyelmet ébresztettek.²⁾ Továbbá itt voltak:

Draskovics György, később bíbornok.

Forgács Ferencz, később váradi püspök, ki Oláh Miklós költségén tanult, és a bölcsészettudóri babérral tért vissza 1556-ban hazájába.

Ujlaky János.

Ujlaky Gergely.

¹⁾ A Réwai fiúk páduai levelezéseik a stjarnickai családi levéltárban őriztetnek. V. Ö. Frankl. Réwai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása. Pest. 1873.

²⁾ Papadopol i. m. 87, 88 ll. Manutius Pálnak Dudichhoz intézett tíz levele található Manutius leveleinek 1581 iki kiadásában.

Báthory Miklós.

*A Keglevics és Székely családok sarjai.*¹⁾

*Armpruster Kristóf.*²⁾

*Wárdai Tamás, a primás unokaöccse.*³⁾

*Albert kapornaki apát.*⁴⁾

1556 körül az orvosikar előadásait nagy sikerrel látogatta *Balsarati Vitus János*, utóbb IV. Pál pápának udvari orvosa.⁵⁾

1559-ben az egyetem évkönyvei mint Gymnasiarchát említik „*Georgius Pulphus Ungarus, seu Pannonius*“ nevű ifjút.⁶⁾

1555—1559 itt tartózkodott és mint tanító működött a tudós *Zsámboki János*, kinek négy éven át tanítványa volt Oláh Miklós unokaöccse *Bona György*. Ezt nagybátyja, *Istvánfi Miklós* kíséretében küldötte ide.⁷⁾ Szorgalma és tehetségei által kitüntette magát. Főleg a görög írókat tanulmányozta előszeretettel. Nemcsak Zsámboki, hanem egy má-

¹⁾ Ezeket a Réwai fiúk atyjokhoz intézett leveleikben említik.

²⁾ 1547 február 23-án Wárdai Tamás és Petrus Paulinus Páduból Sbardelati Ágoston esztergomi nagyprépostnak ajánlják Armprustert, kit szegénysége gátol tanulmányai folytatásában. (Eredetije az esztergomi káptalan magán levéltárában.) Armpruster a Réwai fiúkkal szoros barátságban állott. (Leveleik a Réwai család levéltárában.)

³⁾ Ennek több levele a Réwai család levéltárában őriztetik. — Az érseknek 1549-ben bekövetkezett halála után visszatért hazájába. 1550 augusztus 7-én a magyar helytartótanács ajánlja őt a királynak, hogy tanulmányai folytatására segílyt nyerjen. (A hédervari gf. Viczay-féle kéziratgyűjteményben.)

⁴⁾ Ez 1550-ben engedélyt nyert a királytól, hogy egy évre Paduába mehessen. Ezen év letelte után, kérelmére a király fölhatalmazza, hogy még egy éven át „in schola Patavina, vel alia qua maluerit Italiae schola“ maradhasson. (Az 1551 július 10-én kelt k. leirat a vasvári káptalan levéltárában.)

⁵⁾ Weszprémi. I. Centuria. 11 lap.

⁶⁾ Papadopol. i. m. 95 l.

⁷⁾ Zsámboki a Bona Györgyről írt emlékbeszédében említi: „Ad Italiam ab avunculo, maximo Praesule, una cum Nicolao Istvanffy, nobili ac erudito adolescente, aequali suo missus: quinquenium, quo ibi fuit, sancte et multorum amicitia, non minori progressu literarum, versatus est . . . Interfui, ac praefui eius studiis quasi annos quatuor,“ 6 l. V. Ö. még Czwittinger 189 l. Kollár Biblioth. Caes. Supplementa I. 714 l.

sik tanára Robertellus Ferencz¹⁾ és tanulótársai magasztalásokkal halmozzák el, midőn kevéssel tanulmányainak befejezte után, a húsz éves ifjút 1559 szeptember 6-án kora halál elragadta.²⁾

Ugyancsak 1560 körül itt tanultak *Bogner, Jordán és Uncius* erdélyi szász tudósok.³⁾

1563-ban a pozsonyi *Purkircher György* az orvostudor; babért nyerte el. Ez alkalommal hat társa verseket nyomatott tiszteletére. Az egyik *Kerzius Pál* erdélyi fiú.⁴⁾

1564-ben *Daum András* erdélyi szász ifjú tanult itt.⁵⁾

1571-ben *Gyulai Pál*⁶⁾ és *Berzeviczi Márton*.⁷⁾

1574 körül *Enyedy György*.⁸⁾

1576-ban *Schirmer György*.⁹⁾

1589-ben *Forgách Mihál* jött ide, nevelőjének *Kapy Zsigmond*nak társaságában.¹⁰⁾ 1592-ben is itt volt még.¹¹⁾

1) Ez 1559, 3 nonas decembris Zsámbokihoz írt és emlékbeszédhez mellékelve kiadott levelében írja: „Illum mirum in modum, pluri mique faciebam tum propter singularem modestiam et virtutem in omni genere, tum quia Patavii, dum meus esset auditor, summum in eo ingenium et maximum ardorem in literis graecis perdiscendis perspexeram.“ 15 l.

2) Joannis Sambuci Pan. Oratio in obitum Gen. ac Mag. adolescentis Georgii Bona. Pádua. 1560. Mellékelve Bonáról szóló levelek Robertellustól (lásd a főnebbi jegyzetet) és Faseolus Jánostól (Veleńcze 1559. 5 cal. nov.), úgyszintén emléket dicsőítő versek Sophianus Mihál, Istvánfy Miklós- és Dudics Andrástól.

3) Weszprémi. I. Cent. 74 l. Czwittinger. 186 l. Seivert. 39 és 211 ll.

4) „Lusus Poetici ad Georgium Purkircherum Posoniensem lauream in arte medica donatum.“ (Padua. 1563) Egy példánya a debreczeni ref. collegium könyvtárában.

5) A szász besztercei evang. gymnásium 1862. programja. 38 l.

6) 1571 nonas maji Gabrieli Claudiopolitano írt levele Selmech város levéltárában.

7) Manutiusnak hozzá Páduába 1571-ben írt levele találtatik Manutius leveleinek, 1669-iki kiadásában.

8) Székely i. m. 87. l.

9) A szebeni evang. gymnásium 1862-iki programja. 24 l.

10) Kapynek 1589, 6 cal. maji kelt levele a Sinaiféle kéziratgyűjteményben, Debreczenben.

11) Weszprémi. II. Cent. 97. l.

1590-ben az erdélyi *Hertel*.¹⁾

1592-ben *Bogáthi Miklós*.²⁾

XXXI.

P á r i s .

A párisi egyetem, mely a középkorban a főiskolák között korra s hirre nézve első volt, s a többieknek mintául szolgált, a XVI-ik században, különféle körülmények összemunkálása folytán, elvesztette volt hajdani tekintélyét és jelentőségét. Így történt, hogy magyar ifjaink gyéren vándoroltak a franczia fővárosba. És Boulaeus nagy művében, melyet a párisi egyetemről írt, a magyaroknak nyomait nem találjuk.³⁾

Egyéb emlékekből tudjuk mindazáltal, hogy 1515 körül *Szegedy Gergely*, sz. Ferencz-rendű szerzetes a Sorbonne-ban nyerte el a hittudóri babért s itt szerezte azon alapos hittudományi ismereteket, melyeket hazájában a vallási polemia terén értékesített.⁴⁾ Ugyancsak Párisban tanult 1556-ban *Dudics Endre*⁵⁾, 1560 körül a kolozsvári származású *Jordán Tamás*⁶⁾ és a selmeczi származású *Saltzer (Salius) János*.⁷⁾ Továbbá 1566 körül *Paksi Mihál*⁸⁾, és 1570 körül *Bogner Péter* hat éven át hallgatta a párisi főiskolán a bölcsészeti, szépművészeti és orvosi előadásokat.⁹⁾

¹⁾ „I. Hertelius Septem Castrensis“ Paduában 1590 majus 12-én Gabelmann Miklóshoz írt verse megjelent Gabelmannak „Monomachiae Hungaro Turciæ“ című művében. (Pádua. 1590.)

²⁾ Pótlekok Seiverthez. Siebürgische Quartalschrift

³⁾ Historia Univ. Parisiensis (Páris 1673.) A VI. folio kötet tárgyalja a párisi főiskola XVI. századbeli történetét.

⁴⁾ Révész. Dévay M. 37 l.

⁵⁾ Weszprémi I. Cent. 54 l.

⁶⁾ Több Párisból írt levele a selmeczi levéltárban.

⁷⁾ Horányi Memoria. III. 1 l.

⁸⁾ Seivert 39 l.

XXXII.

P i s a.

Itt 1560 körül *Jordán Tamás* és 1570 körül *Boguer Péter*, — mindkettő erdélyi szász tudós — tanultak.¹⁾

XXXIII.

P r á g a.

Az egyetemet, melyet e városban IV. Károly császár alapított, a XIV. század végétől kezdve sűrűen látogatták magyar ifjak.²⁾ De ezeknek névsora nincs még közrebo-csátva.

Itt tanult 1570 körül *Fabricius György*³⁾ s *Grynaeus János György*.⁴⁾ 1580 körül *Abrahamides Izsák*.⁵⁾

A XVI. végső éveiben pedig *Benedicti Lőrincz*⁶⁾ és *Jessenius* (Jeszenszky) *János*⁷⁾, kik mindketten a következő század első éveiben ugyanesak a prágai egyetemen mint tanárok működtek.

XXXIV.

P r e r a u.

E morvaországi városban 1595-ben a magyar *Sartorius György* volt mint tanár alkalmazva.⁸⁾

XXXV.

R a t a j (Csehország).

Itt 1577 körül mint Moloschitzky fiainak nevelője működött a jolsvai *Fabricius György*.⁹⁾

¹⁾ Seivert 39. 211 ll.

²⁾ Tomek. Geschichte der Prager Universität. (Prága. 1849.) 35. l.

³⁾ Hornyánszky. 75 l.

⁴⁾ Klein. III. 164 l.

⁵⁾ Klein. III. 3. l.

⁶⁾ Horányi. Nova Memoria. I. 381 l.

⁷⁾ Hogy Jessenius magyar volt, bebizonyította *Garády*. Magyar Tudományos Értekező. I. 350 s kk. ll.

⁸⁾ Bartholomaeides 90 l.

⁹⁾ Hornyánszky. 75 l.

XXXVI.

Regensburg.

E város protestáns gymnásiumán 1562--1567 között *Francowitz Mátyás*, *Flaccius Illyricus*, tanított s több nevezetes hittudományi munkát adott ki.¹⁾

Itt tanultak 1596—98 *Krómer Jakab* és *Spillenberger Sámuel*, kiket a löcsei tanács, a Thurzó alapítványból segélyezve, küldött ide.²⁾

XXXVII.

Róma.

E város jeles tanintézetei, gazdag tudományos és műkincsei mindig nagy vonzerőt gyakoroltak a művelt szellemekre. Hazánkból is úgy zarándokok, mint komoly tanulmányokkal foglalkozók régi időktől fogva sokan keresték föl az örök várost. Ezek a XVI-ik században — könnyen felfogható okoknál fogva — megfogytak ugyan, de nem maradtak el teljesen. Így a század elején Rómában tanult *Nádasdy Tamás*.³⁾ Ugyanezen században *Csókás Péter* és *Scalich Pál* magyar, *Bogner*, *Deidrich*, *Jordán*, *Uncius* szász tudósok tartózkodtak itt egy ideig;⁴⁾ kik mellett kiemelendő szenci *Molnár Albert* is.⁵⁾

A különböző szerzetek római rendházaiban szintén számos magyar növendék képeztetett ki. Így például a jezsuiták intézetében *Szantó*⁶⁾, *Forró*, *Pázmány*⁷⁾ s mások; a pálosoknál *Bratulich Simon*, utóbb Zágráb püspöke.⁸⁾

¹⁾ Czwingtinger 155 l.

²⁾ A Thurzó alapítvány jegyzőkönyvéből.

³⁾ Kovacsics *Scriptores minores* I. 129 l.

⁴⁾ Horányi *Memoria*. II. 470 l. Seivert i. m. 39, 74, 211. 455. 11. *Wesprémi* I. Cent. 160.

⁵⁾ *Kurz Magazin für Siebenbürgen* II. 411 l.

⁶⁾ Czwingtinger 23 l.

⁷⁾ Frankl. *Pázmány P. és kora* I. 9 l.

⁸⁾ *Farlati Illyricum Sacrum*. V. 552 l.

De e helyen leginkább a német-magyar collégium vonja magára figyelmünket.

A római *német-magyar papnövelde* (Collegium Germanico-Hungaricum) létét a XVI-ik századbéli vallási ujításnak köszöni. Azon hódításokkal szemben, melyeket a protestantismus Németországban és hazánkban tett, a szent szék czél szerűnek ítélte Rómában, közvetlen fölügyelete alatt, német és magyar ifjakat az egyházi tudományokban kiképeztetni, hogy ezek majdan visszatérve szülőföldjükre, ott a kath. hitnek és a szent szék érdekeinek apostolai legyenek.

A német ifjak befogadására hivatott collégiumot III. Gyula pápa 1552-ben alapította, XIII. Gergely pedig restaurálta, adományok- és kiváltságokkal látta el, s a jezsuitáknak gondjaira bízta. Ugyanő a magyar katolikusok érdekeit is fölkarolta. Szantó István jezsuita atya vezette figyelmét egy magyar collégium alapítására. 1575-ben a sz. Péter bazilikájához magyar gyóntatóvá neveztetvén, minden alkalmat megragadott, hogy a pápát és a bibornokokat a magyarországi katholicizmus szomorú helyzetéről fölvilágosítsa s egy római magyar papnövelde alapításának szükségességéről meggyőzze.¹⁾ Előterjesztéseivel czélt ért. A pápa 1577-ben négy bibornokot bizott meg azon kérdés tanulmányozásával, mily módon lehetne az alapítandó collégium anyagi szükségleteiről gondoskodni. Ezek természetszerűen a Rómában létező és még első sz. királyunktól eredő magyar alapítványi házakra vetették tekintetöket.²⁾

¹⁾ „Ea potissimum dira fraude — írta egy alkalommal — in perniciem innumerorum hominum grassantes sectarios, adolescentes ex Hungaria, vicinisque Provinciis literarum fama Wittenbergam et Norinbergam allicuisse, Germaniae urbes, addictissimas pravis opinionibus: unde haustam cum infelicibus literis pestem domum, saepe imprudentes retulerint, majore damno in alios effundendam. His domicilium par in Urbe, vetustarum Religionum sede opponeret Pontifex, juventuti Hungaricae recipiendae, in quo bonas artes una et pietatem condisceret.” Socherus i. m. 236 l.

²⁾ Nem tartozik ezen irat körébe a sz. István által alapított római collégiumról szólni. Erre vonatkozólag utalhatok Inchofferre Annales Eccles. Hung. III. 345 s kk. II. Vass. Hazai és külföldi iskolázás az Árpádok alatt, 101 s kk. II.

Ezen időben Rómában két zárdát birtak a magyar pálosok. Az egyik sz. István első vértanú védnöksége alatt a Coelius hegyen állott; a másik sz. István királynak szentelve és vendégházzal összekötve a vatikáni bazilika szomszédságában. Miután mind két kolostort csekély számú szerzetes lakta, a magyar vendégház pedig többnyire üresen állott: a bíbornoki bizottság javasolta, hogy ezen zárdák, a hozzájuk kapcsolt birtokok- és alapítványokkal a magyar papnöveldé czéljaira fordíttassanak. A pápa elfogadta ezen javaslatot és 1577 marczius havában kiállította az alapító oklevelet. „*Inter varias horum temporum calamitates — írja itt többi között — cum menti nostrae obversaretur nobilissimi, atque quondam opulentissimi Hungariae Regni deploranda conditio . . . ci nos pro debita omnibus gentibus sollicitudine nostra ac praecipue erga insigne et amplum christiani orbis membrum charitate subvenire, quantum in nobis est, omni studio cupientes, peculiare collegium pro natione hungarica his duximus instituendum, existimantes hac potissimum ratione posse sanctam religionem fidemque catholicam . . . in regno eo fuleiri et restaurari.*“¹⁾

A pápának szándéka volt, hogy a magyar intézet egészen különálló legyen, s a jezsuiták vezetése alatt a két magyar kolostor egyikébe vonuljon. Azonban midőn 1579 nyarán néhány magyar ifjú Rómába érkezett, ezen kolostorok egyike sem volt befogadásukra előkészítve. Ennek folytán egyelőre, ideiglenesen a német collégiumban helyeztettek el, mivel pedig az előjárók két év lefolyása alatt tapasztalták, hogy a magyar és német ifjak együtt lakása nemesak nem hátrányos, hanem a nemes versenyt a két nemzetiség tagjai között éleszti s a két intézet egyesülése anyagi tekintetben is kívánatos: a pápa 1580-ban a két collégiumot állandón egyesítette; megállapítván, hogy az intézetben 12 magyar növendékpapnak legyen helye, kik között három a sz. Pál rendjéhez tartozzék, eként kívánván elvesztett kolostoraiért kárpótolni. Így jött létre a „*Collegium Germanico-Hungaricum.*“

¹⁾ Beke A. Az Erdély egyházmegyei papnöveldé 1870. 8. l.

Alapszabályait XIII. Gergely 1584 ápril elsején kelt bullájában határozta meg.

Ezek szerint oly ifjak fogadtatnak az intézetbe, kik törvényes házasságból származnak, egészségesek, mintegy 20 évesek, a latin és német nyelvben jártasok s a bölesészeti vagy hittudományi tanfolyamra képesítvők.

Midőn a collégiumba jönnek esküvel fogadják, hogy az egyházi pályára fognak lépni. Legalább negyven napot az előtanulmányokra és előkészületre szentelnek; ekkor gyakorolják magokat a templomi szolgálatban s az egyházi zsolomák végzésében, úgy szintén ismételik a katekizmust. Ezen idő leteltével fölveszik az egyházi öltönyt. Az isteni tisztelet látogatására, a szentségek gyakori föl vételére, általán az áhitat cselekményeire nagy súly van fektetve. A fegyelmet szigorú intézkedések biztosítják. A bölesészeti tanfolyam 3, a hittudományi 4 évre terjed. Kik jeles előmenetelt tesznek, „magisterek” rangjára előmozdítatnak. A szünnapok részben a mise és egyházi szertartások végzésének, úgy a szentségek kiszolgáltatásának megtanulására szenteltetnek. A collégium főfelügyelője a Jézus-társaság generalisa; ez nevezi ki a kormányzót. A bibornoki collégiumnak egyik, a pápa által kijelölt, tagja a collégium protectora.¹⁾

Az intézet anyakönyvébe a XVI. században a következő magyarok nevei jegyeztettek be:

- 1559 Martinus Jutius Zagrabiensis Dioecesis.
- 1560 Stephanus Arator Nitriensis Dioecesis.
- „ Georgius Lamperti Strigoniensis Dioecesis.
- 1566 Demetrius Szuzkora (Felnémety) incertae Dioecesis.
- 1573 Joannes Carbo Jauriensis Dioecesis.
- 1575 Botuillus Neritius Strigoniensis Dioecesis.
- 1577 Carolus Coetius Jauriensis Dioecesis.
- 1579 Ladislaus Hármás Strigoniensis Dioecesis.
- „ Stephanus Smugger Strigoniensis Dioecesis.
- „ Blasius Baraniezius Transylvan. Dioecesis
- „ Daniel Berechik Agriensis Dioecesis.²⁾

¹⁾ Cordara. Collegii Germanici et Hungarici Historia. Roma 1770.

²⁾ Bejegyezve Dioecesis Ugochensis.

- 1597 Benedictus Kundli Jauriensis Dioecesis.¹⁾
 1580 Franciscus Waigel Hungarus incertae Dioecesis.
 „ Michael Chehi Hungarus incertae Dioecesis.
 „ Gregorius Fabricius Hungarus incertae Dioecesis.
 1582 Franciscus Kormendius Strigoniensis Dioecesis.
 „ Marcellus Nagy Transylvan. Dioecesis.
 „ Joannes Berexacius Transylvan. Dioecesis.
 „ Joannes Transyivanus Quinqueecl. Dioecesis.
 „ Joannes Thami Coloczensis Dioecesis.
 „ Ambrosius Budensis Hungarus, incertae Dioecesis.
 1583 Georgius Modra Strigoniensis Dioecesis.
 „ Georgius Bachmegyei Agriensis Dioecesis.
 1585 Blasius Joó Strigoniensis Dioecesis.
 „ Joannes Zaniczky Zagrabiensis Dioecesis.
 1588 Wolfgangus Kapronczay Strigoniensis Dioecesis.
 „ Andreas Huiusichky Strigoniensis Dioecesis.
 „ Nicolaus Agriensis Agriensis Dioecesis.
 „ Martinus Jauriensis Jauriensis Dioecesis.
 1589 Nicolaus Novák Strigoniensis Dioecesis.
 „ Joannes Sárvány Strigoniensis Dioecesis.
 „ Daniel Liptai Quinqueecclesiensis Dioecesis.
 „ Georgius Vadas de Krazna Varadiensis Dioecesis.
 1590 Andreas Peplerus Hungarus incertae Dioecesis.
 1591 Joannes Feiérdi Varadiensis Dioecesis.
 1592 Nicolaus Biki Jauriensis Dioecesis.²⁾
 1593 Mathias Zabai de Kercszlesi Agriensis Dioecesis.
 „ Thomas Felnémethy Agriensis Dioecesis.
 „ Joannes Thorday Transylvan. Dioecesis.
 „ Joannes Bánhegyi Zagrabiensis Dioecesis.
 „ Andreas Samsinochi Zagrabiensis Dioecesis.
 1594 Paulus de Chiallokeuz Jauriensis Dioecesis.
 1595 Stephanus Bakschay Strigoniensis Dioecesis.
 „ Joannes Szentgyörgy Transylvan. Dioecesis.
 „ Jo. Vajda Kolosvári Transylvan. Dioecesis.
 1596 Paulus Munkácsy Transylvan. Dioecesis.

¹⁾ Bejegyezve Dioecesis Vasvariensis

²⁾ Bejegyezve Dioecesis Soproniensis.

1597 Stephanus Bolerazius Strigoniensis Dioecesis.

1598 Joannes Fabricius Strigoniensis Dioecesis.

„ Petrus Baranyay Quinqueecl. Dioecesis.

1599 Jacobus Németh Strigoniensis Dioecesis.

„ Ladislaus Diacky Strigoniensis Dioecesis.

„ Martinus Szentmártoni Jauriensis Dioecesis.

„ Emericus Lósi Jauriensis Dioecesis

„ Gregorius Nagifalvy Varadinensis Dioecesis.

1600 Joannes Lascovius Jauriensis Dioecesis.

Ezeket kívül 1571-ben Verancsics primás költségén itt tanult még *Cheredy György*, utóbb esztergomi kanonok.¹⁾

XXXVIII.

R o s t o c k (Mecklenburg).

A rostocki egyetemet III. *János* és V. *Albrecht* mecklenburgi hercegek 1419-ben alapították. A XVI-ik században egyike volt a nevezetesebb prot. főiskoláknak.²⁾ A magyar tanulók közül, kik itt tanultak, csak egynek ismerjük nevét. Ez *Praetorius Dávid*, ki Rostockból mint „magister“ tért vissza szülőföldjére a Szepességbe, hol Késmárkon tanszéket nyert.³⁾

XXXIX.

S c h w e i d n i t z (Szilézia).

E város protestáns gymnásiumában tanultak :

1570 körül *Fabricius György*.⁴⁾

1575 „ *Spiegler Jakab*.⁵⁾

1577 „ *Artopaeus György* és *Charitaeus Mátyás*
eperjesi fiúk.⁶⁾

¹⁾ Verancsics 1571 február 24-én inti őt, hogy az egyházi és római jogot tanulmányozza, s az irányban is gyakorolja magát. (Verancsics öszegyűjtött munkái X. 186 lap.)

²⁾ Krabbe. Die Universität Rostock (Rostock 1854.)

³⁾ Wessprémi II. Cent. 305 l.

⁴⁾ Hornyánszky 75 l.

⁵⁾ Bartholomaeides 71 l.

⁶⁾ 1577 november 2-án kelt levelök az eperjesi levéltárában.

1579—80 *Cunradus Magnus* selmeczi fiú.¹⁾

1581—83 *Sturm Márton* löcsei fiú, a Thurzó alapítványból segélyezve.²⁾

XL.

Straszbürg.

E városban csak 1538-ban alapítottatott magasabb tanintézet, mely azonban hamar nagy virágzásra emelkedett. Ezt főleg első igazgatójának *Sturm Jánosnak* köszönhette, ki 45 éven át (1538—83) állott élén.³⁾ Magyarországi tanítványai közül a következőket ismerjük:

Az első a körösi *Drugnetius János*, ki 1552—1555 tanult itt. Az utóbbi év nyarán Wittenbergbe ment át, hol egy hónapig Melanchthon házában lakott s, általa Nádasdy Tamáshoz intézett ajánlólevéllel ellátva, 1555 július végén tért vissza hazájába.⁴⁾

1580 körül tanult itt *Horváth Stansich Gergely*, a neere-i gymnásium lelkes és tudós alapítója.⁵⁾

1588-ban a szepesváraljai *Clementides Mihál* tanult itt.⁶⁾

1588—89-ben *Deidrich György*, erdélyi szász ifjú, jeles tehetségei és szorgalma által egyaránt kitűnt. 1589 márczius 20-án elnyerte a szépművészetek mesteri fokozatát. Ugyanezen évben két nyilvános előadást tartott, melyeket kinyomatott. Az egyik: „*Analysis libri VI. Ethicarum Aristotelis.*” A másik: „*Oratio sub auspiciis Melchioris Junii Rectoris Academiae Argentoratensis, de eo, quod sciri, cer- toque percipi nihil possit in hac vita.*” Kiadott egy gyászver-

¹⁾ 1579 Visitatione Mariae és 1580 Dominica Septuagesimae a selmeczi tanácshoz intézett levelei a selmeczi levéltárban.

²⁾ A Thurzó alapítvány jegyzőkönyvéből.

³⁾ Ranke Geschichte der Pädagogik. I. 230 s. kk. II.

⁴⁾ Corpus Reformatorum. Epistolae Melanchthonis. VIII 251. I.

⁵⁾ Rezik Gymnasiologia.

⁶⁾ A készmárki evang. lyceum könyvtára bir egy kéziratot „*Joannes Sturmii Partitionum Dialecticarum liber primus.*” Czímlapján áll: „*Michael Clementides Várallja Scepusiensis conscripsit Argentorati. 1588.*”

set is Benthér Mihál straszburgi történettanár halála alkalmából, és egy nevezetes földrajzi művet. Ez utóbbinak czíme : „Hodopericon itineris Argentoratensis, insigniumque aliquot locorum et urbium, cum Ungariae, tum vero maxime Germaniae descriptiones, fluviorum item ac montium quorundam appellationes, historicas denique nonnullas, aliaque lectu non injucunda continens.“¹⁾

Ugyanazon évben, melyben Deidrich távozott, érkezett meg (1589) *Réwai Péter*, a későbbi híres koronaőr, *Balassa Pál* és *Balassa Zsigmond* társaságában. 1591-ig tanultak itt. Mindhárman kitünő eredményeket mutattak föl. *Junius Menyhért* az egyetem rectora és a rhetorika tanára, dolgozataikat érdemeseknek ítélte arra, hogy sajtó útján közrebo csássa. Így megjelent: Réwai Péternek előadása „De parricidio“, melyet a braunschweigi és lüneburgi hercegek jelenlétében tartott; 1591 január 8-án tartott előadása „De laudibus Ciceronis“; 1591 márczius 29-én tartott előadása „De quatuor virtutibus cardinalibus“; *Balassa Zsigmond* előadása „De mutatione legum“; *Balassa Pálnak* és *Réwai Péternek* dolgozata ezen kérdés fölött: „Melyik szórakozás legméltóbb a főranguakhoz?“ — Réwai Péter a mesteri fokozattal tért vissza hazájába.²⁾

1590-ben itt tanult *Thurzó Szaniszló*, a későbbi nádor.³⁾

1591-ben *Reichmundus András* szász beszterczei ifjú márczius 23-án elnyerte a bölcsészettudóri fokozatot. Ez alkalommal három társa latin verseket nyomtatott tiszteletére. Az egyik francia, a másik straszburgi, a harmadik *Rhormann Gallus* erdélyi ifjú.⁴⁾

1593-ban *Spillenberger Sámuel*, a löcsei Thurzó alapítványból segélyezve, jött ide, hogy magát az orvostudományokban kiképezze.⁵⁾

¹⁾ Seivert 74 s kk. II. Horányi. Memoria. I. 489 l.

²⁾ Garády. Thurócsmegyei tudósok. Magyar Tud. Értekező. I. 249 l. Réwai Péternek több Straszburbban vásárolt könyve a nagyszombati érsek ihelynökség könyvtárában őriztetik.

³⁾ Klein I. 463 l.

⁴⁾ Egy példánya a késmarki ev. lyceum könyvtárában.

⁵⁾ 1593 aug. 18-án kelt levele Lőcse város levéltárában.

Itt tanult *Szeneci Molnár Albert* is. Szegény ifjú volt; hogy magát föntarthassa a Hedio Gáspár és neje által 1542-ben alapított convictusban kényszerült helyet keresni. 1593 májusban lépett be ide, húsz éves korában. Két évvel utóbb elnyerte a bölcsészetből a baccalaureatusi fokozatot. Ez alkalommal a következő kérdés fölött vitatkozott: „Cur Dialectica sola generis nomen retinuerit et Logica sit dicta, non item Gramatica et Rhetorica?” Ugyanekkor négy társa latin verseket nyomtatott ki tiszteletére.¹⁾ Ez időben *Bocskai István* itt tanuló ifjú rokonainak volt fölügyelője. 1596 júliusban elhagyta Straszburgot, előljárói és tanárai által a legszebb bizonyítványokkal és ajánlólevelekkel ellátva.²⁾

Ugyanezen időtájt egy más magyarországi író is tanult Straszburgban: *Baranyai Decsi János* (Decius Barovius), ki több főrangú erdélyi ifjút: *Bánfi Farkast*, *Zsombori Sándort*, *Budai Mártont*, kísért ide. 1595-ben elnyerte a bölcsészettudori babért. A bölcsészettudományi tételeket, melyeket ez alkalommal védelmezett, kevéssel utóbb Wittenbergben ki nyomatta, ily című munkában: „Synopsis Philosophiae, in privatum memoriae subsidium, thesibus et velut aphorismis quibusdam comprehensa, et ad disputandum proposita in Academia Argentinensi, praeside Joanne Ludovico Havvenreutero, Med. et Phil. Doctore atque Professore, respondente et authore Joanne Deczio Ungaro.”³⁾

1598-ban is voltak Straszburgban magyar tanulók, kik Győrnek visszafoglalását ünnepélyes előadással és versek ki nyomtatásával ülték meg.⁴⁾ Lehet, hogy közöttük voltak *Máriássi Zsigmond* és *Duchon Mátyás*, kikről tudjuk, hogy a XVI. század végső éveiben itt tanultak.⁵⁾

¹⁾ Kurz. Magazin für die Geschichte Siebenbürgens, 1846. 398. s. kk. II.

²⁾ Szeneci Molnár Albertnek 1590—1613 között vett számos levelei egy díszes albumban, mely straszburgi tudóri babérkoszorúját is tartalmazza, gróf Kemény József ajándékából a M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében őriztetnek. Életének történetét megírta *Toldy F.* „Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez.” (Pest. 1870.) 102 s. kk. II.

³⁾ Decsi életrajzat megírta *Toldy F.* Összegyűjtött munkái 149 s. kk. II.

⁴⁾ Horányi Memoria II. 46 l.

⁵⁾ Garády i. m. 345 l. Bartholomaeides 86 l.

XLl.

T ü b i n g e n.

E város 1471-ben nyerte egyetemét, melyet *Eberhard* württembergi herceg alapított. Midőn a reformáció uralomra emelkedett, protestáns hittudományi növelde csatoltatott hozzá.¹⁾

1523-ban itt nyerte el az orvostudóri fokozatot *Kassai János*.²⁾

1540 körül az egyetemen tanult *Frankowitz Mátyás* (Flaccius Illyricus.)³⁾ Továbbá:

1578—81 a selmeczi *Donischer Lőrincz* és *Michael Senensis*.⁴⁾

1590-ben *Decsi Márton*, ki egyik társának, midőn a bölcsészettudóri fokozatot elnyerte, tiszteletére latin verset adott ki.⁵⁾ Ugyanekkor *Lowcsányi Timót* is látogatta ez egyetemet.⁶⁾

XLII.

V e r o n a.

Dudics, mielőtt 1556-ban Bolognába ment volna, e városban tanult.⁷⁾

¹⁾ Klüpfel. Geschichte und Beschreibung der Stadt und Universität Tübingen. (Tübingen 1849.)

²⁾ Wespriemi. I. Centuria 76 lap.

³⁾ Czittinger 154 l.

⁴⁾ 1578, 7 idus novembris és 1581 január 20-án kelt levelei a selmeczi levéltárban. Hornyánszky 246 l.

⁵⁾ „In honorem et laudem Joannis Sarcandri Thumbacensis Palatini.“ (A nyomtatványt a késmarki evang. lyceum könyvtárában találtam.)

⁶⁾ Bartholomaeides. 96 i.

⁷⁾ Papadopoli Hist. Gymn. Patavini 88 l.

XLIII.

Wittenberg.¹⁾

A *wittenbergi* egyetem azon szerepnél fogva, melyet a protestáns reform-mozgalom megindításában játszott, szerény állásából európai hírre és világtörténelmi fontosságra emelkedett. Alapítója *bölcs Fridrik* szász választófejedelem, 1502-ben. Tanárait az Ágoston-rend tagjaiból nyerte. Így foglalta el egyik tanszékét *Luther Márton*, Ágoston-rendű szerzetes kinek előadásai, még Tetzl cileni föllépése előtt, az egyetem tekintélyét emelték. Azonban a vitatételek közrebocsátása, majd a szent szék ellen megindított harez, személyének és az egyetemnek még nagyobb jelentőséget szereztek. Ezen időtől fogva Európa minden részeiből tömegesen gyülekeztek a tanulók Wittenbergbe. Míg 1517 előtt a beírottak száma alig érte el a kétszázat, az a következő években 1586-ig, átlagosan hétszázra emelkedett.

A magyar ifjak korán kezdték ide gyülekezni. Az elsőik közé tartozik *Szentantali Gergely*, ki 1521-ben tanult itt és visszatérván hazájába, a Dráván túl hirdette az új tant.²⁾ 1522-ben követték *Baumheckel György* Besztercebányáról és *Ciriaci Márton* Lőcséről; 1523-ban pedig három *gyulaféhvári* ifjú. Ezen időtől 1560-ig 442, 1560-tól 1599-ig 376, és így a XVI. század hetvennyolcz éve alatt ezernél több magyar tanuló jegyeztetett az egyetem

¹⁾ Ezen főiskola számos történetírókkal bir. A Wittenbergben tanult magyar ifjakról is számos érdekes munka és értekezés lett közrebocsátva. Az Wittenbergben tanult ifjak névsorát első Laskói Csokás Péter közölte, egy Wittenbergben 1585-ben kiadott dissertációjában; majd Weszprémi „Biographiae Medicorum” színi művében. Bartholomaeides 1817 Pesten ily című művet adott ki: „Memoriae Hungarorum, qui in alma quondam universitate Wittenbergensi . . . studia in ludis patriis coepta, confirmarunt . . .” 1544-ben Lipcsében Foerstemantól megjelent: „Album Academiae Wittebergensis ab a. Ch. 1502—1560.” Végre Révész a Történelmi Tár VI. kötetében 207—230 ily című közleményt adott: Magyar tanulók Wittenbergában Melanchthon haláláig (1560-ig).

²⁾ Lampe 666 l.

anyakönyvébe. Magyarország és Erdély minden megyéjét, minden városát képviselve találjuk e sorozatban,¹⁾ mely kiváló egyéniségekben nem szegény. Számosan magokra vonják figyelmünket részint születésüknél, részint irodalmi, vagy egyházi tevékenységüknél fogva.

Amazok közé tartoznak Eszterházy Tamás, Bánffy György és *Bánffy Ferencz*. Az utóbbit azon megtiszteltetés érte, hogy 1587-ben az egyetem rectorává választatott, miként harmincz évvel utóbb egy más főrangú magyar ifjú: Thurzó Imre gróf.²⁾

A magyarországi reformátorok majdnem mindannyian itt tanultak. Így Batizi, Dévay Biró Mátyás, Gelei, Heltai, Honter, Kopácsi, Ozorai, Stöckel, Szegedi István, Vizaknai stb. Még több író-t nevelt e főiskola. Ilyenek a nevezettek kivül: Bogner, Bütner, Csókás (Monedulatus) Péter, Szikszói Fabricius Balás, Gönczi István, Hebner, Mokossini Lénárd, Schesaeus Keresztély, Sommer, Szepesi György, Gyalui Torda Zsigmond stb.

Számosan már itt Wittenbergben tettek kísérletet az irodalmi munkásság terén. Száznál többen voltak azon magyarok, kik itt tudományos műveket, beszédeket, latin és görög verseket nyomtatattak ki a XVI. században.

A magyar ifjak a legnagyobb előzékenységgel fogadtattak az intézet tanárai által és mindennemű támogatásban részesültek; különösen míg *Melanchthon* élt. Ez ugyanis kiváló rokonszenvet tanúsított a magyar ifjak iránt. Többekkel, mint *Erdösi Jánossal*,³⁾ *Dévayval*,⁴⁾ *Stöckellel*,⁵⁾ Gyalui

1) Összevetve a Révész és Bartholomaeides által közlött névsort.

2) Bartholomaeides 85 l.

3) 1537 október 7-én ajánlja Nádasdy Tamásnak. Levele a „Corpus Reformatorum“-ban. *Melanchthonis Opera. Epistolae. III. 417. l.*

4) 1537 október 7-én ajánlja Nádasdynak. 1541 december 28-án György brandenburgi örögróf cancellárjának. 1538 november 1-én Vitus Tivadarhoz intézett levelében említést tesz Dévaytól vett levélről. *Melanchthonis Epistolae. III. 417, 692, 714 ll.* És V. ö. Frankl V. Révai Ferencz fiának hazai és külföldi iskoláztatása. 24 l.

5) *Melanchthonnak* 1544 július 19-én és augusztus 19-én Stöckelhez intézett levelei, melyek elsejében baráti szeretetét hangsúlyozza, másikában neki a mansfeldi lelkészi állomást följajánlja. *Melanchthonis Epistolae.*

Torda Zsigmonddal,¹⁾ Preysz Kristóffal²⁾ stb. baráti viszonyban állott.³⁾

Azonban 1592-ben a Wittenbergben tanuló magyar ifjak vonakodtak elfogadni a „Concordiae formula“ czím alatt ismeretes hitvallást, mely Luther hitelveit mereven állítja föl, szemben a reformált egyház felfogásával. Ennek folytán mindannyian — 25-en voltak — fejedelmi parancs által száműzettek. A következő években hazánkiai gyérbbben jöttek ide.

A magyar ifjak, más nemzetiségek példájára, külön társulattá (bursa) egyesültek. Erre 1546-ban történt meg az első lépés, midőn a „Liber Bursae Wittenbergicae“ élére Kolozvári Literatus Ferencz és Debreczeni Balás első jegezték neveiket. Azonban állandó szervezetet e társulat csak 1555-ben nyert, midőn szabályaikat megalkották, melyek 1571-ben az egyetem rectora által megerősítettek. Ezek fölhirvják a társulat tagjait áhitat-, vallásos buzgalomra, szorgalmas és erényes életre, kihágások és büntények elkerülésére. Egyik pont megállapítja, hogy komoly, hosszú,

V. 445 és 460 II. V. ö. Réwai Ferencz fiainak hazai és külföldi iskolázatása. 10 l.

1) 1545 marezius 25-én Tarnovszki Menyhért krakkói kapitánynak, 1545 marezius 27-én Perényi Péternek ajánlja őt. 1559 május 20-án Tordának a meleg barátság hangján ír levelet. Melanchthonis Epistolae. V. 713, 715 és IX. 822 II.

2) A „Corpus Reformatorum“ gyűjteményben Melanchthonnak Preysz Kristóffhoz (Christophorus Pannonius) intézett 48 levele van közrebocsátva, melyek e két férfiú szívélyes viszonyáról tanuskodnak. (IV—IX. kötetekben.) Preysznak 1555-ben kiadott „M. T. Ciceronis vita“ czímű műve elé Melanchthon ajánlólevelet írt. Ez egyébkint, másokhoz intézett leveleiben is gyakran melegen emlékezik Preyszről.

3) Melanchthonnak a „Corpus Reformatorum-ban kiadott leveleiből tudjuk, hogy ő több más Wittenbergben tanuló magyar ifjút is pártfogása alá vett és támogatott. A magyar nemzetről általában gyakran emlékezik a részvét és rokonszeny szavaival. Még csak azt emeljük ki, hogy kevéssel halála előtt, 1559 szept. 1-én nyílt ajánlólevelet állított ki a Wittenbergből hazautazó magyar tanulók részére; fölhirván a hatóságokat, hogy őket védjék és a vámoctól fölmentsék. Indokul felhossa az érdemeket, melyeket a magyar nemzet a kereszténység körül szerez, harczolva a török ellen. (Sinai gyűjtemény Debreczenben.)

magyar ruhát viseljenek; különöz szabású öltönyt, arany zsinórral, drágakövekkel, tollakkal diszlő kalapokat ne használjanak. „Ha pedig valaki, megfélekezve minden szeméremről, nem pirulna magyar öltöny helyett más nemzetbeliek ruháját fölvenni“, első ízben megintetik, s ha ez nem használ, a társulattól kizáratik.

A társulat tagjai magok közül évenként seniort választanak, ki társai fölött hatóságot gyakorol, vizályaikat ki egyenliti, panaszaikat orvosolja, összehívja és vezeti gyűléseiket, melyeken részint közös érdekeikről tanácskoznak, részint tudományos kérdések fölött vitatkoznak.¹⁾

Kakas György volt az első senior. És ezen időtől kezdve a Wittenbergbe érkező s a társulathoz fölvevett új tagok sajátkezűleg szokták neveiket a társulat könyvébe jegyezni, hová egyttal nevezetesebb eseményeit és számadásait is beírták.²⁾ 1568-tól kezdve szokásba jött, hogy a belépő tagok külön hitvallást tettek le, mely Luther tanait az antitrinitariusok ellen hangsúlyozta.³⁾

A társulat saját pénztárral bírt, mely a tagok által fizetett illetékekből alakult. Magyarországból is érkeztek gyakran pénzadományok, részint községektől és hatóságoktól, részint oly lelkészek- és tanítóktól, kik egykor szintén Wittenbergben tanultak. Alljon itt néhány példa.

1568 Szikszói Hellopaeus Bálint egri tanító 1 forintot.

1569 Vethesi János váradi tanító 1 tallért.

1570 Csanaki János pesti lelkész 1 „

1571 Artopaeus Gergely és Caesar György pataki tanulók 2 tallért.

1574 Artopaeus Gergely helmeczi tanító 1 aranyat.

1579 A túri iskola tanulói fél tallért.

1585 Az erdélyi kormányzók száz tallért.

1587 Bánffy Farkas 10 tallért.

1588, 1589, 1591 Károli András pataki tanár 2 forintot és fél tallért.

¹⁾ Lampe 275 l. Bartholomaeides 29 l.

²⁾ „Liber Bursae Wittembergicae.“ A debreczeni reform. collégium könyvtárában.

³⁾ Lampe 275 l.

1593. Váradon gyűjtöttek 40 tallért.

1594 Baksi Péter gyöngyösi tanító 2 tallért küld stb.

A pénztárból a szegény vagy beteg tanulókat és a házájukba visszatérőket segítézték, a fölmerülő közös kiadásokat fődözték, végre *lakomákat* rendeztek. Ezek kétfélek voltak. Ugyanis voltak oly lakomák, melyeken csak a magyar ifjak vettek részt; sőt némely pénzküldemények egyenesen azon rendeltetéssel érkeztek „ut in rhenano absumeretur“, hogy rajnai borra költsék el „quod — teszik hozzá — alacriter praestitum est.“ Emellett évenként *tanáraik tiszteletére* ünnepélyes ebédet rendeztek.

Ennek első nyomát 1562 februárban találjuk, amikor vendéglőben tartották meg. A vendéglősnek $7\frac{2}{3}$ tallért fizettek, malagai borért, marczipánért és fűszerekért 8 tallért és 4 garast, a szakácsnak és szolgálknak egy tallért. 1563-ban a lakoma számlája 24 tallérra és 2 garasra rüg; a következő tétellel is találkozunk „pro experimento cibi ungarici tallerum unum.“ 1568 óta rendszeren *Theodoretus Sebestyén* egyetemi tanár vállalkozott az ebéd előállítására. Az említett évben neki 10, szolgálinak 1 tallért, a fűszerárusnak 8 tallért, a rajnai borért 7 tallért s 18 garast fizettek. Az 1571 június 3. rendezett ebéd költségei harmincz tallért meghaladtak, miután azt a szász fejedelem cancellárja is megfizette jelenlétével. 1573—75 közötti években ily ebédek nem tartattak. Annál nagyobb fényvel rendezték a lakomát 1575-ban, midőn a költségek közel 50 tallérra rúgtak.

A tanároknak pénzbeli ajándékokkal is szoktak kedveskedni.¹⁾ Így midőn 1576-ban a magyar társulatot veszély fenyegette, három tanárnak egyenkint egy aranyat nyújtott át a senior, azon kéréssel, hogy a társulatot támogassák.²⁾

¹⁾ 1574 „Doctori Joanni Majori in nuptiis muneris loco nomine societatis obtuli aureos 6. — Doctori Henrico Mollero Misnae muneris loco obtuli aureum unum . . . secunda vice misi aureum unum. Pro carmine Doctori Majori Misnae in nuptiis oblato, Cratoni qui typis imprimebat numeravi grossos 21.“

²⁾ 1576. „Cum itaque in tristi illa conversione Academiae, nostro etiam coetui impendere videretur periculum, ex consilio Dominorum fratrum tribus Dominis Praeceptoribus obtuli honorarium munus aureos 3, ut nos consiliis instruerent, et incolumitatem societatis nostrae defenderent.“

A társulatnak könyvtára is volt. 1576-ban Cicero munkáit, Erasmus Adágiait, Boetius munkáit és Sophokles szomorújátékait vásárolták, összesen 15 tallér árán. 1590-ben *Váradi Mihál* halála után jelentékeny gyarapodást nyert e könyvtár.¹⁾

A Wittenbergben tanuló magyar ifjakkak csak csekély része élt itt saját költségén. A legtöbben főúri pártfogók, vagy a városok költségén küldettek ide. Bártfa, Eperjes, Kassa, Késmárk, Körmöcz, Lőcse, Pozsony, Selmece stb. városok levéltárai nagy számban őrizték meg a tanulók leveleit, kik Wittenbergből majd hálájokat tolmácsoltak a vett segélyért, vagy ennek megküldéseért esedeztek. Többnyire nagy terjedelműek ez iratok; de tartalmuk kevésbé tanulságos. Csak phrásisokban, ó- és új testamentomi idézetekben gazdagok.

A wittenbergi főiskola a hazai protestantismus vallási fejlődésére és cultúrai emelkedésére lényeges befolyást gyakorolt. Az ezernél nagyobb számú ifjak, kik a XVI. században itt neveltetettek, az itt elsajátított hitelveknek lettek apostolaivá, az itt megismert tanrendszert honosították meg hazai iskoláinkban és a szerzett tudományos ismereteket dúsan értékesítették hazai irodalmunkban.

¹⁾ Ezen adatokat a „*Liber Bursae Wittenbergicae*“ könyvből vettem. (A debreczeni reform. collégium könyvtárában.)

**A wittenbergi egyetemen tanult magyar- és erdély-
országi ifjak névsora. *)**

(1522—1600).

1522.

Georgius Baumheckel, de Nousolio dioc. Strigonien.
Martinus Ciriaci de Leowczofra Dio. Strigonien.

1523.

Joannes Bontzler Zeytburgen. transiluanus Alenss. dioc.
Joannes kousch transiluanus Albenss. dioc.
Valentinus Haltrich transiluanus Alben, dioc.
Dionisius Luicius Pannonius.
Balthazar Gleba Buden.
Matheus Thome Nousosolanus Strigonien. dioc.

1524.

Joannes Vthmannus Ungarus Buden.
Joannes Casler dioc. Strigon.
Conradus Cordatus de Weissnkirchn.
Georgius Transiluanus Mistricien.

1526.

Christianus Lanius Gybnitz Ungarus.

1527.

Johannes Siglerinus de leutschauia Dioc. Strigon.

1528.

Wolfgangus Talhuser Posenien. dioc. Strigoniensis Mgr.
Cracoviens.

1529.

Johannes Henckelbich ungarus.
Michael Salei ex Hungaria.

*) Révész és Bartholomaeides által közlött névsorok összeállítása.
Mintán az anyakönyvet németek vezették, a magyar személy- és hely-
nevek többnyire elferdítve vannak.

Matthias Biro de Way Hung.
Gregorius Johannis Debrecinus Hung.

1530.

Joannes Daxs ex Newsidell.
Mgr. Egidius Faber Cremnicen.
Simon Transiluanus Cassouiensis.
Leonhardus Stöckel Bardfensis hungarus.

1531.

Benedictus Blasij transiluanus.
Demetrius Cydae de Coris vngariae.
Emericus Osorinus ex hungaria.
Lucas Thurinus ex Hungaria.
Andreas Lupus Strigoniensis.

1532.

Franciscus Tornensis.
Simon Agriensis Hungarus.
Stephanus Galzeechij ungarus.

1532/3.

Joannes Antalv Vngarus.
Gregorius Salczer Schemnicziensis hungarus.
Johannes Baronius de Kohly, dioc. quinque ecclesiensis.
Benedictus Zerenciensis, dioc. Agriensis.
Martinus Paszolinus eiusd. Dioc. hung.
Gregorius de Belowitz, hungarus ad Caschouiam.
Caspar de Zeten hungarus diocesis Strygoniensis.
Mattheus Babay Simichius hungarus.

1533/4.

Michael vngar Strigoniensis.
Gregorius Faber Soproniensis.
Lucas siluestris.
Thomas de vihel.

1534/5.

Andreas Sauer Cremnicensis.
Franciscus Leutschouiensis.
Johannes Peter de fillach.

1536.

Jacobus himmelreich kremnisensis.
Lucas Hunnadinus Vngarus.
Leonhardus Vveisbeck Vngarus.
Georgius xaxax i. e. gallus vngarus.
Thomas de Strigonio vngarus.

Stephanus Sass vngarus.
 Benedictus Lorinus vngarus.
 Christophorus Breiss posoniensis.
 Sebastianus Boldius vngarus.
 Petrus Stockel a Bartha vngarus.

1536/7.

Martinus Hentzius de Husbach Transsylvaniae.
 Johannes Bogner Transsylvaniae.
 Franciscus Haschadi Nobilis Vngarus.
 Laurentius Möldener ex Schemnitz Vngar.
 Michael de Ea Kalo Vngariae.
 Christianus Kostius Sabesiensis Transsil.
 Lucas Bildhalmer Mechelsdorfer Transsil.
 Paulus Rubigallus Cremnitz.
 Gregorius scheg schwariensis trans.

1537/8.

Stephanus Chulami Vngarus.
 Gregorius Peter Vngarus.
 Nicolaus Rinolaus Vngarus.
 Petrus Czaludinus Vngarus.

1538.

Valentinus Grenicerus Bistricensis.
 Alexander Tringer Transsylvanus.
 Hieronymus *Melag* Transsylvanus Coronensis.
 Joannes Ryssus Coronensis.
 Benedictus Guncini Hungarus.
 Stephanus Guncini Hungarus.
 Franciscus Vuitnerus Transsylvanus.
 Paulus Benckner Coronensis.
 Paulus Sartor ex Alba regali Pannoniae.
 Bartholomeus Bognerus Coronensis Transsylvanus.
 Jacobus Segodunensis Pannonius.
 Emericus Pesti ex diocesi Vaciensi.
 Demetrius Temesuarinus Pannonius.
 Joannes Kisseriensis Pannonius.

1538/9.

Bartolomeus Altenberger Zibiniensis Transsylvanus.

1539.

Georgius Schlernitius de Krymnitz.
 Caspar de S. Gottardo Pannonius.
 Andreas Thurinus Tarnouiensis Pannonius.
 Sigismundus Geleus Transsylvanus.
 Caspar Petzsche Clausenburgensis.

1540/1.

Gregorius Wisacknaj Vngarus.
 Demetrius Batisi Vngarus.
 Josephus pesti Vngarus.
 Joannes Henckel Leutschouiensis.
 Cunradus Henckel Leutschouiensis.
 Emericus Putnagi Vngarus.

1541.

Joannes Saltzer Schemnicensis.
 Stanislaus Bodenstein Posenensis.
 Joannes Sommer Cassioforensis Vngarus.

1541/2.

Andreas Batizi Vngarus.
 Blasius Felnemetsi Vngarus.
 Valentinus Vagner Transiluan.
 Georgius hogtesius Transiluanus.
 Bartolameus Fraxinus Vngarus.
 Basilius Turmerius Vngarus.

1542.

Stephanus de Copatz Hungarus.
 Joannes Conisch Cascoforensis.
 Stephanus Ganoj Hungarus.
 Caspar Pastor Hungarus.

1542/3.

Caspar Heltensis Transsiluanus.
 Stephanus Seghedinus Hungarus.
 Benedictus Abadius Hungarus.
 Franciscus Mohinus Hungarus.
 Blasius Byhornius Hungarus.
 Joachimus Francus Sehustensis Hungarus.
 Christophorus Guldener Cepusiensis.
 Georgius Felsner Coronensis.
 Fabianus Rupensis Coronensis.
 Matthias phranius Coronensis.
 Thomas Wemelius Coronensis Transyluanus.
 Joannes Tortlerus Transsiluanus Schemnicensis.
 Joannes Alagij Vngarus nobilis.
 Andreas Vduarj Vngarus.
 Martinus Roseman Vngarus Carponensis.

1543.

Albertus Fromloch transsiluanus.
 Blasius Varij Vngarus.
 Martinus Caluus sibunensis transsiluanus.

Servatus Gislerus Coronensis.

1543/4.

Emericus Palutzki Vngarus.

Leonhardus Gross Cybiniensis transilua.

Georgius Andalfi veterisoliensis vngarus.

Michael Kucz Transiluanus.

Valentinus Caroli Vngarus.

1544.

Dominicus Lucinus Coronensis.

Georgius Salzbanck Carponensis.

Casparus ex Giula Vngarus.

Joannes Hensel Bartphensis.

Simon Bolemus Coronensis.

Christopherus Molnerus Caseoforensis.

Albertus Lanio Leutzschouiensis.

Michael Nedoschusky ex Hungaria..

Joannes Moscopius Cremnicensis.

1554/5.

Christopherus Lippensis Vngarus.

Steffanus Harsani Vngarus.

Thomas Kisani Vngarus.

Emericus Sigetinus Vngarus.

Petrus Zeschapa Vngarus.

Joannes Mediomontanus Vngarus.

Mattheus Muldner Schemnicensis.

Georgius Huter Cybinianus.

Petrus Hammerus Transiluanus.

Emericus Roxer Zcipsensis

Albertus Feltoti Vngarus.

Georgius Prodabisinus Vngarus.

Joannes Cosmider Posnamensis ?

Petrus Roetzewingen Transyluanus.

Leonhardus Crommerius Eltzschouiensis.

Jacobus Judicis Bartzensis.

Stanislaus Fechter Rosenbergensis.

Matthias Midalis Rosenbergensis.

1545.

Sebastianus Bringer Strigoniensis.

Mattheus Segetinus Vngarus.

Raphael Steger ex nouisolio Vngarus.

Bartholomeus Malas Coronensis Trassiluanus..

Joannes Samboki Ternaiensis Vngarus.

Joannes Schreiner Silpramensis Vngarus.

Nicolaus Elsterinus Vngarus.

Simon Bogknerus Transsiluanus.
 Michael Raychyani vngarus.
 Martinus a S. Elisabeth Vngarus.

1545/6.

Franciscus Literatus Klausenburgen.
 Blasius Dobertzin Vngarus.
 Matthias Feschner Bistricianus.

1546.

Andreas Ormancusiensis Vngarus.
 Damianus Grafe Zeppusensis.
 Dionysius e Septem Castris.
 Johannes Sasuarinus Vngarus.
 Egidius Saltzer Carponensis.
 Matthias Hebbberlyn Carponensis.

1547/8.

Nicolaus Vulpinus Coronensis.
 Bartholomeus Weirauch Coronensis.
 Caspar Lugisland Schemnicensis.
 Franciscus Clausenburgensis Transsylvuanus.
 Michael Korlath nobilis Syrmiensis.
 Jonas Remander Schemnicensis.
 Stephanus Gyompor ex Superiore Pannonia.
 Johannes Satmarius Ungarus.
 Lucas Futag Ungarus.
 Wolbertus Salacij Ungarus.
 Valantinus Debrecinus Ungarus.
 Michael Horuatij Ungarus.
 Josephus Zogedinus Ungarus.
 Emericus Bathori Vngarus.
 Matthias Tewissiensis Pannonius.
 Stephanus Cruciger Crimicensis.

1548/9.

Johannes Belsius Hungarus.
 Georgius Siculus Transiluanus.
 Michael Reidel transsiluanus.
 Valentinus Scharuader transil.

1549.

Matthias Gulai Vngarus.
 Stephanus Clausenburgensis Transilua.

1549/50.

Helias Chyoka Seclusinus.
 Wolfgangus Paulinus Coronensis.

Laurentius Klein Pistricien Transsylvua.
 Gallus Castak i. c. diues Transsylvuanus.
 Franciscus Futaginus Hungarus.
 Nicolaus Kanyó Transsylvuanus.
 Martinus Plecker Coronensis Transsylvuanus.
 Laurentius Whener Musnen. Transsylvuanus.
 Laurentius Leusinus — —
 Petrus Arcusinus Transsylvuanus.
 Matthias Marcus Schemnien.

1550.

Valentinus Hessus Coronensis.
 Matthias Orbazius Hungarus.
 Georgius Treinger Transylvuanus.
 Lucas Vngleich Transylvuanus.
 Joannes Vid Bassaracius.
 Mattheus Ghoczi Hungarus.
 Lucas Zilahinus Hungarus.
 Christophorus Vendigius Eperiensis.
 Valentinus Klybnick ex montanis Hungariae.
 Georgius Hozwthoij hungarus nobilis.
 Georgius Abstemius Hungarus.
 Paulus Fridrich Transylvuanus.
 Johannes Scheider Barduensis Hungarus.

1550/1.

Melchior Goldinus Coronensis.
 Petrus Bognerus Transiluanus Coronensis.
 Andreas Blauuárij Coronensis.
 Nathanael Rhenander Schemnicensis.
 Vincentius Szinrai Vngarus.
 Bernhardus Schaluuaraliensis.
 Blasius Secinus Vngarus.
 Valentinus Vize Camoracensis.
 Andreas Serstman Strigoniensis.

1551.

Simon Osdolanus Transsylvuanus Pannonius.
 Emericus Zombatinus Hungarus.
 Benedictus Hunnades Transylvuan.
 Johannes Zabracensis Illyricus.
 Geruasius Nagalakinus Transylvuan.
 Stephanus Batisius Hungarus.
 Georgius Agriensis Hungarus.
 Thomas Bencius Epperiensis Hungarus.
 Matthias Feynerus Epperiensis ex Hungaria.

1551/2.

Stephanus Maramorosinus Vngarus.
 Augustinus Clenius Transsylvanui.
 Georgius Reipchius Coronensis Transsylvuanus.
 Georgius Füstüej ex inferiore Pannonia.

1552/3.

Michael Szölösi Vngarus.
 Petrus Sigittí Vngarus.
 Paulus Fuchsius Coronensis Transylvuanus.
 Lucas Agriensis Hungarus.
 Jacobus Mellemberger Cibinensis Transsylvuani.
 Stephanus Gross Cibinensis Transsylvuanus.
 Petrus Calipoenus Schlaicensis Transylvuanus.
 Titus Amicinus Coronensis Transylvuanus.
 Georgius Ostermayer Coronensis Transylvuarus.
 Basilius Nagfalvinus Vngarus.
 Simon Fischer Crimnicensis.
 Christophorus Pogener Crimnicensis.
 Paulus Lubener Crimicensis.

1553.

Johannes Cybnerus Bartuanus Vngarus.
 Eleazar Schlaher Schemnicensis..
 Antonius Senkiral transylvuan.
 Thomas Sabrancki Vngarus.
 Andreas Nigrinus Cremnicensis.
 Michael Czeiss Carpanensis Vngarus.
 Balthasar Kyrallus Transylvuan.
 Andreas Querlach Turociensis Vngarus.

1553/4.

Paulus Dancius Zentbenedechinus Transsylvuanus.
 Andreas Babotius Simmodinus.
 Franciscus Eghledinus, Hungarus.
 Georgius Canissei Vngarus.
 Simhn Hermelius Scharensis Transsylvuanus.
 Jacobus Fabri Muschnensis Transsylvuanus.
 Christianus Clompus Coronensis Transsylvuanus.
 Stephanus Bolkesch Schesburgensis.
 Jacobus Rupensis Transsylvuanus.
 Georgius Zegledinus Vngarus.
 Joannes Varadinus Vngarus.
 Joannes Cyngerí Vngarus.
 Georgius Barani Bartphensis Vngarus.
 Ambrosius Stibnerus Schemnicensis.
 Joannes Gnisius Vachensis.

1554.

Gregorius Monar Vngarus.
 Blasius Debreceinus Vngarus.
 Stephanus Iwantzy Vngar.
 Christophorus Urdescher Reichwinensis Transsylvanus.
 Joannes Krapidel Corensis.
 David Ebersbach Corensis.
 Jacobus Kolb Eperiensis.
 Magnus Chonradus Eperiensis.
 Gregorius Coronensis Transsylvanus.
 Martinus Muschnensis Transsylvanus.
 Paulus Kröner Zebusiensis.
 Antonius Plattner Zebusien.
 Thomas Compermann Muschnensis)
 Georgius Megensis) Transsylvani.
 Petrus Melas Megensis — — —)
 Guntherus Vngarus Naumburgensis.

1554/5.

Paulus Vernerus Eperiensis.
 Georgius Schaunekebaunck Coronen.
 Benedictus Poscholt Conariensis.
 Mattheus Amman Cibingensis.
 Stephanus Kuttshar Olomocensis.
 David Schultes Carpanensis.
 Michael Sigler Cibiniensis.
 Martinus Rakotius Turociensis.
 Joannes Bistricius Transsylvanus.
 Gregorius Grüengäng Vngarus.
 Valentinus Schenck Transsylvanus.
 Salomon Scherer Bartphensis.
 Matthias Chabay Vngarus.
 Georgius) Mod, Clausenburgenses Transsylvani fratres:
 Andreas)
 Georgius Fabri Tordensis.
 Andreas Sandor Tordensis.
 Paulus Thuri Vngarus.
 Erasmus Greiff aurifaber Cibiniensis.

1555.

Paulus Seraphin Transsylvanus.
 Daniel Jungling Cibiniensis) Transsylvani.
 Ezechias Zeidner Barcensis)
 Andreas Marci Transsylvanus.
 Franciscus Megdensis Transsylvanus.
 Simon Jessenius Thurocensis.

Lucas Fabinus)
 Clemens Fabinus) Popradienses.
 Valentinus Crispus Colosuariensis. Vng.
 Blasius Raczcheuinus Hungarus.
 Caspar Hervath Hungarus.
 Michael Wirtt Semproniensis.
 Caspar Bezeckius veteris ohliensis ex montanis Hungariae.
 Paulus Mauricius Crimnicensis.
 Thomas Abdrucker Nouisolen. Vng.
 Blasius Kroner Sepusiensis.
 Jacobus Peckelius ex Altenburgo Vngar.

1555/6.

Ralthasar Micklen Veterisoliensis.
 Andreas Sij)
 Bartholomaeus Bagossi) Pannonii.
 Thomas Jordan Clausenburgensis Transsylvanus.
 Michael Literatus Heuesih Pannonius.
 Christianus Schaeus Transylvanus.
 Caspar Syluius Pannonius.
 Stephanus Lasskay Pannonius.
 Caspar Carolus Pannonius.
 Wolffgangus Schuman Pannonius.
 Calixtus Honterus Coronensis Transsylvanus.
 Philippus Eisen Transsylvanus.
 Matthias Clemens Bistriciensis Transsylvanus.
 Andreas Tranius Coronensis Transsylvanus.

1556.

Gregorius Hankofsky Bartphensis.
 Gregorius Chykay Vngarus.
 Georgius Loescher Crimnicus.
 Gregorius Segedinus hungarus.
 Emericus Regiovillanus hungarus.
 Andreas Caroleus hungarus.
 Johannes Hattwanus hungarus.
 Vrbanus Coppanius hungarus.
 Alexius Schwartz Transsylvanus.
 Stephanus Schwartz Transsylvanus.
 Georgius Burkircher Posoniensis.
 Franciscus Ferinus Hungarus.
 Fabianus Lernescher Bistricensis.

1556/6.

Caspar Syluius Hungarus.
 Petrus Melius Vngarus.
 Johannes Heidner Transsylvanus.

Matthias Eberhart Iglouiensis.
Christophorns Jain Cassouiensis ex Pannonia.

1557.

Georgius Cracerus Bistricius Transsylvanus.
Franciscus Massakius Eperien.
Stephanus Ezechius Vngarus.
Nicolaus Verismarty Vngarus.

1557/8.

Gregorius Freund Crimnicensis.
Michael Miculus Regiomontanus Vngarus.
Mattheus Sarmasagius Vngarus.
Fabianus Wagnerus Bistricensis Transsylvanus.
Joachimus Teutsch Bistricen.
Alexander Kendi Vngarus.
Andreas Slamosfalini Vngarus.
Martinus Bart Leutzchouiensis.
Israel Zeiss Pannonius Carponensis.
Andreas Goeczeliu Carponensis Pannon.

1558.

Christophorus Ungnad Baro in Sonneck etc. S. Caesareae Mtis.
Consiliarius ac Comes Comitatus Varasdiensis.

Johannes Pannonius Massouiens.
Jacobus Bosenei Vngarus.
Laurentius Thegius Leutschauicus.
Thomas Clein Colosuariensis Transsylvanus.
Stephanus Pancoti Hungarus.
Nicolaus Literatus Transsylvanus.
Johannes Literatus) Transsylvani.
Johannes Liprich)
Valentinus Fabri) Transsylvani.
Franciscus Victoris)
Casparus Radeck Strigoniensis.
Stephanus Tiham.
Stephanus Mustricius.
Petrus Dombrinus.
Lucas)
Basilius) Zickzouinus.
Stanislaus Fabri Zepusiensis.

1558/9.

Valentinus Schmit Nouosoliensis ex metallicis vrbibus Hungariae.
Paulus Kerschius Transylvanus.
Lucas Santouianus Vngarus.
Demetrius Rimastetzynus. Ungarus.

Georgius Gontzinus Vngarus.
 Georgius Polner Leutschouiensis Vngarus.
 Matthias Wyhelinus Vngarus.
 Albertus Agriensis Vngarus.
 Michael Fabri Cibingensis Transsylvanus.
 Johannes Gendesch Heldensis Transyl.
 Laurentius Bombrecher Wirdalbinus Transylvanus.
 Simon Sutoris Wyrdalbinus Transylvanus.
 Thomas Vrsinus Stolzenburgensis Transylvanus.
 Demetrius Sybolthius ex Vngaria.
 Emericus Hwtzthius Vngarus.
 Johannes Hartman Crimnicensis.
 Franciscus Strigoniensis Vngarus.

1559.

Carolus Rosenkranz Sempronianus Pannonius.
 Simon Nag Zernanho Vngarus.
 Georgius Copaci Vngarus.
 Johannes Greslingus Carponensis.
 Thomas Schindler Carponensis.
 Balthazar Fuessel } Crennicenses fratres.
 Johannes Fuessel }
 Matthias Olscherus Carponensis. Pannonius.
 Johannes Opel Transylvanus.
 Petrus Besnemus Hungarus.
 Georgius Albani de Cyrkei, nobilis Hungarus.
 Johannes Oskai Hungarus nobilis.

1559/60.

Petrus Debrecinus Pannonius.
 Adamus Sidelius Transylvanus.
 Paulus Paulinus Coronensis Transylvanus.
 Stephanus Wolfart Claudiopolitanus Transylvanus.
 Johannes Szunyogk Vngarus nobilis.
 Demetrius Budai Vngarus.
 Johannes Pesti Vngarus nobilis.
 Andreas Magoeki Vngarus nobilis.
 Lucas Leo Sibimiensis Transyl.
 Lazarus Raw Schultner Transyl.
 Johannes Daru Vngari.
 Laurentius Litzkai Vngari.
 Leonhartus Hensman Scheiburgensis Transylvanus.
 Franciscus Zackmarius Vngarus.
 Benedictus Szigethi, Pan.
 Sebastianus Pectinatoris, Semnitz.
 Petrus Illosyanus, Ung.

Nicolaus Miskoczy.
 Melchior Ablanczy.
 Mattheus Tordensis, Pan.
 Nicolaus Agrianus.
 Thomas Bellarinus.
 Lucas Tolnensis.
 Andreas Dobay.
 Joh. Clypeatoris.
 Stephanus Marcus.
 Siculus Czikiensis.

1561.

Lucas Nyiri, Miskoltzinus Ung.
 Johannes Stöckelius, Bartph.
 Matthias Almássy, Nob. Ung.
 Gregorius Warniay, Nob. Ung.
 Johannes Greifenczweig. Eperiesiensis.
 Florian Daniel. Strigon.
 Emericus Tarczali. Ung.
 Martinus Budai.
 Benedictus Ketskeméti.
 Demetrius Szikszay.
 Stephanus Gönczi.
 Ambrosius Kyllenius. Ung.
 Erasmus Sebaldi. Ung. Cremnicz.
 Martinus Daduck Schwenglerus Novisoliensis.
 Gregorius Igasság. Eperiesiensis.
 Matthias Husztius. Ung.

1562.

Emericus Udvarothy, Ung.
 Valentinus Hellopoeus Szikszay.
 Christoph. Malczerus. Eperiesiensis.
 Jacobus Kellner. Semproniensis.
 Joh. Rosenkrantz. Semproniensis.
 Andreas Munkás. Olarinus.
 Joh. Agricola, Ketskemetiensis.
 Demetrius Miskóczy. Ung.
 Gregorius Szikszay.
 Laurentius Szegedy.
 Gregorius Dopscher. Leutsoviensis.
 Georgius Sasvari.
 Benedictus Batizi.
 Joh. Zobraneczy.
 Emericus Szulyok.
 Basilius Smigmatopoeus.
 Paulus Szabó Varadiensis.

1563.

Martinus Schochot. Thuroczius Ung.
 Leopoldus Reichenthaler, Poseniensis.
 Stephanus Theleky. Ung.
 Michael Ezechius. Ung.
 Stephanus Monostorius.
 Petrus Baney. Ung.
 Petrus Carolinus. Ung.
 Petrus Czingarinus. Ung.
 Joh. Springer. Novocomiensis Ung.
 Michael Scholtes)
 Ambrosius Hecht) Scepusienses.
 Philippus Labosch. Muraniensis Ung.
 Casparus Crömer. Leutsoviensis.

1564.

Nicolaus Caroli.
 Joh. Schannak.
 Thomas Debreczinus.
 Elias Schall)
 Andreas Saltzer) Schemnitzenses.
 Matthias Mollerus. Cremnitz. Ung.
 Emericus Loricus Ung.
 Augustinus Ecerius. Crem.
 Urbanus Daróczy. Ung.
 Jacobus Turius.
 Joh. Miskoltzy.
 Valentinus Sajó Szent Pétery.
 Albertus Szegedy.
 Andreas Agriensis.
 Michael Mohinus.
 Nicolaus Galaczei.

1565.

Laurentinus Marcus. Czegledinus Ung.
 Caspar Fabriczius. Deberhegy Ung.
 Joh. Trumplerus. Cibiniensis.
 Franciscus Vedani. Ung.
 Timotheus Kresling. Schemnitziensis.
 Thomas Szenney. Ung.
 Balthasar Szentmihalinus. Ung.
 Martinus Dietrich a Blasenstein. nob. Ung.
 Georgius Saderckin.
 Sigismundus Endridy.
 Joh. Beliskius. Eperiesiensis.

1566.

Joh. Felnémeti.
 Ambrosius Szikszay.
 Bartholomaeus Thaley. Ung.
 Antonius Thalaei.
 Jacobus Melczerus. Eperiesiensis.
 Michael Paxi. Hung.
 Adamus Tordensis.
 Casparus Deesi Ung.
 Joh. Heurotus. Agriensis.
 Emericus Szanky.
 Stephanus Békesi. Ung.
 Valentinus Eccius. Bartphensis.
 Georgius Henisch. Bartphensis.
 Matthias Thurius. Ung.
 Elias Szeges.
 Christophorus Esander, ex Zepusio.

1567.

Joh. Wetteschi. Ung.
 Franciscus Kopázi. Ung.
 Joh. Szikszay Ung.
 Georgius Torta. Eperiesiensis.
 Nicolaus Monostori. Ung.
 Laurentius Tornator. Carponensis.
 Christoph Szigethy.
 Michael Ungvári. Ung.
 Georgius Radaschinus. Bartph.
 David Stöckelius. Bartphensis.
 Georgius Serarius.

1568.

Nicolaus Germatinus origine Sárosiensis.
 Balthasarus Thurius cognomine Volfius.
 Joh. Czegledinus.
 Thomas Patakinus cognomine Monos.
 Petrus Lippensis.
 Paulus Miskoczy, Ung. cognomine Puha.
 Jacobus Ztschurk Lubloviensis in finibus Ung.
 Barnabas Szinerváry.
 Joh. Beregszázy.
 Thomas Mohy cognomine Fabriczius.
 Jacobus Igasság. Eperiesiensis.
 Joh. Rudolf. Leutsov.
 Joh. Debreczinus.

1569.

Antonius Szikszay.

Ladislaus Rosásy.
 Franc. Tarczaly. Ung.
 Samuel Wartfelder. Carponensis.
 Georgius Bonchiacius. Tyrnaviensis Ung.
 Thomas Barrabas.
 Thomas Szegedy.
 Georg. Callaj. Ung.
 Joh. Pesthy. Ung.
 Joh. Pesthus.
 Emericus Debreczinus, cognomine Jász.
 Michael Varraninus.
 Matth. Thoraconimus, vulgo Kabát dictus, patria Brisznensis.
 Benedictus Cynadj. Ung.
 Thomas Szikszay.

1570.

Thomas Deessinus, cognomine Fabriczius.
 Mart. Moller, Posoniensis.
 Tobias Lichtenbergen. Poson.
 Gregorius Szigethi. Ung.
 Christoph. Hubner. Belensis.
 Matthias Berger. Belensis.
 Joh. Debreczinus. Ung.
 Petrus Beregszászius. Ung.
 Thomas Caplyanus. Ung.
 Johannes Telechius. Ung.
 Joh. Jantsi, Liptse Zoliensis.
 Gallus Klaczko. Pan.
 Georgius Sommer. Scepusius.
 Nicolaus Marci. Mossoviensis.
 Georgius Draskovszky. Thuroczien is.
 Valentinus Bogacs. Tolnensis.

1571.

Clemens Sárváry.
 Matthias Szikszay.
 Matthias Charitanus. Ung.
 Stephanus Christopejus. Debrecinus.
 Andreas Udvardy.
 Matthaëus Scharicaeus. Kevinus.
 Michael Belicensis. Mediomuranus.
 Martinus Wagnerus. Novisoliensis.
 Sigismundus Nosticius. Pannonius ex Comitatu Trenchiniensi.
 Franc. Vincklerus. Scepusiensis.
 Martinus Vallendörfer. Leutsov.
 Thomas Wranka. Prividensis Pan.

Andr. Schormannus. Coschensis Ung.
 Josephus Schultz. Basiniensis Ung.
 Joh. Fabry Eperiesiensis.
 Andreas Naclerus. Tolnensis Ung.
 Paulus Cingerinus Ung.
 Valentinus Ungarus Cassoviensis.
 Gregorius Földesi, Ung.

1572.

Matthaeus Toronaeus.
 Basilius Ormani.
 Joh. Baleschius. Aschalodianus Ung.
 Joh. Schreiberkes. Eperiesiensis.
 Joh. Prasler. Leutsoviensis.
 Joh. Körtvélesy.
 Matthaeus Gemmeus.
 Joh. Némethy.
 Urbanus Milopoeus. Szankius.

1573.

Melchior Thurius.
 Gregorius Ammon. Cibiniensis.
 Christoph. Ammon. Eperiesiensis.
 Georg. Neunhuser, Sepusius.
 Paulus Magnus, Semproniensis.
 Joh. Dereschius.
 Valentinus Tolnensis.
 Nicolaus Biharinus.
 Laurentius Carantius.
 Georg, Caesar. Cassoviensis.

1574.

Benjamin Grundelius. Zepuzius.
 Casparus)
 Valentinus) Pilsius, fratres Zepusii.
 Albertus Callay.
 Matth. Szegedhinus.
 Philippus Queszhin. Varaliens.
 Andreas Glatz Bartphensis.
 Paulus Minichin. Georgio Montanus Scepusius.
 Petrus Praga. Novisol.
 Joh. a Lassko. Ung.
 Emericus Galfi Szerdahelyiensis.

1575.

Ambrosius Szentmiklossi, ex inferiori Pan.
 Michael Callovianus, ex parte Trans-Tibiscana.
 Tobias Turner.

Johannes Turner, fratres Scepusii.
 Joh. Berecius.
 Georg. Quintius.
 Emericus Miskoltzinus.
 Stephanus Sepschius.
 Sebastianus Lammius. Kesmarcensis.
 Joh. Tarnoczinus. Ung.
 Jacobus Privicerus. Pan.
 Tobias Jung. Poson.
 Petrus Thanadius. Ung.
 Vicentius Tholnensis. Ung.
 Georg. Astronomi. Ung. Novisoliensis.
 Christoph Reisinger.
 Ladislaus Rosásy.
 Paulus Motsi Tsehnus.

1576.

Joh. Reisenhuc. Leutsov.
 Joh. Reisinger. Pan.
 Leonhardus Mokossimus, de Lypts in Ungaria.
 Michael Mokassinus Teuto-Liptsensis.
 Samuel Chovack. Ung.
 Georgius Szésch. Vironicus Ung.
 Ambrosius Derescheus.
 Joannes Szalaj.
 Thomas Szöllössinus.
 Lucas Gyarmathinus.
 Steph. Szikszay.
 Easilius Mosdosi.
 Andr. Krupina. Carponensis.
 Stephanus Vidaj Carponensis.
 Emericus Samoskoesi. Pan.

1577

Michael Senensis. Pan.
 Matthias Réglér. Pan.
 Fabianus Piso. Belensis Ung.
 Andreas Pankotay, Ung.
 Melchior Schönfelder Sepusius.
 Paulus Szegedinus.
 David Sigemundus. Cassoviensis.
 Stephanus Kaposius.
 Paulus Varsanius.
 Jacobus Enyedinus.
 Georgius Szepusius.
 Georg. Fleischerus. Barthph.
 Leonhardus Stöckel. Barthph.

Balthasar Alitis. Veterosoliensis.
 Joh. Monai Szilágyius. Ung.
 Joh. Belezius Szénásy, Ung.
 Nicolaus Jous Czeginus. Ung.
 Joh. Fábry Cocavinus.
 Georg Mokossinus. Liptschensis Pan.
 Conradus Hengkel. Leutsov.
 Christoph. Landmannus. Schemnitzio-Montanus.

1578.

Daniel Dopzai. Ung.
 Michael Carolinus.
 Petrus Lascovius.
 Petrus Türck. Scepusius.
 Georgius Artopoeus. Eperiesiensis.
 Josephus Batisaeus.
 Joh. Szalay.
 Joh. Szölössius.
 Matthias Fabriczius.
 Andreas Taurius Soliensis.
 Jacobus Spiegler. Carponensis Ung.
 Casparus Pesthius.
 Petrus Vitéz, Tsengerinus.
 Paulus Montanus.
 Joh. Szalmadinus.
 Daniel Duorszky.
 Martinus Sebaldus, Posoniensis.
 Gallus Katatfeley.
 Martinus Szölössius.
 Balthasarus Musdorffer, Carponensis.
 Stephanus Eori.
 Georgius Fabriczius. Alnoviensis.
 Nicolaus Iclodi de Kutsey. Ung.
 Andreas Kapolneus. Szalainus.
 Matthias Piskolty.
 Joh. Gasur. Moschoviensis.

1579.

Joh. Pruno. Pannonius.
 Michael Spalangus. Schemnitz. Ung.
 Adamus Mullenbacher. Scepusius.
 Franciscus Debreczinus.
 Petrus Zamoskozinus.
 Jacobus Gallus, Leutsov.
 Martinus Bels.
 Basilius Varschanius.
 Joh. Magnus. Debreczinus.

Andreas Gnysnerus. Cepusius.
 Andreas Rajetzsky. Thurocziensis.
 Andreas Faber. Bartphensis.
 Stephanus Budaeus. Ung.
 Isaacus Vásárhelyinus. Ung.
 Joh. Benerus. Leutsov.
 Joh. Szikszovius. Ung.
 Marcus Fautor. Semproniensis.
 Joh. Toltsvaj.

1580.

Joh. Fabriczy. Hung.
 Georg. Wohn. Pannoinus.
 Abel Aurora. Pannonius.
 Stnislau Aurora.
 Casparus Schall. Schemnitz.
 Bernhardus a Leutsch.
 Joach. Ernestus a Leutsch.
 Stephanus Zirtaej.
 Martinus Tornaeus.
 Lucas Hodosi.
 Joh. Selensi.
 Emericus Bekesi.
 Daniel Hankovszky Bartphensis

1581.

Andreas Sárossy.
 Joh. Castzai.
 Paulus Szantaj.
 Vitus Zanchius. Baroviensis Hung.
 Paulus Szenneyei, ex Zala Hung.
 Hieroslaus Urbanovicz. Pannon.
 Michael Debreczinus. Ung.
 Nicolaus Gyarmathy.
 Joh. Sárkozius.
 Bernhardus Catnari.
 Joh. Telegdj.
 Isaacus Fegyvernekinus.
 Thomas Fabricius. Tolnensis.
 Thomas Magnus. Semproniensis.

1582.

Paulus Birogzaszsius.
 Jacobus Martinus. Cosliensis.
 Emericus Drobin. Novisoliensis.
 Stephanus Geontius.
 Joh. Callovius.

Michael Nadudvarinus.
 Joh. Julius.
 Balthasar Zamoskozinus.
 Mart. Hancko, Novisol.
 Joh. Stöckelius. Novisoliensis.
 Daniel Vásárhelyinus. Ung.

1583.

Thomas Litteratus. Homonnaiensis.
 Joh. Siderius Szikszai. Ung.
 Martinus Sturmius. Leutsov.
 Georgius Carolinus. Ung.
 Georgius Tardi.
 Joh. Pelleus.
 Andreas Talei. Hung.
 Georgius Kaposius. Ung.

1584.

Nicolaus Baticius. Ung. Arvensis.
 Hieremias Szartorius. Arvensis.
 Matthias Bexbrodt. Rosenaviensis.
 Stephanus Munkatius. Pan.
 Johannes Némethius. Pan.
 Franc. Száraszius, Tolnensis Pan.
 Andreas Carolinus. Pan.
 Stephanus Csorba. Debreczinus.
 Andreas Lihanius. Rosenberg. Pan.
 Mart. Reinhard. Schemnitz. Pan.
 Andreas Smiccus. Trenchiniensis.
 Franc. Vásárhelyinus. Ung.
 Joh. Csanadius. Ung.
 Joh. Jeszenius. Medicus.

1585.

Joh. Litterati Banocinus. Ung.
 Joh. Tonsor. Budensis Ung.
 Matthias Buza, Gyulanus Ung.
 Job. Fridericus a Leutsch.
 Nicolaus Agriensis. Ung.
 Joh. Varsanius. Ung.
 Paulus Kalmantsei. Ung. Simigius.
 Lucas Bihari.
 Basilius Szepsinus.

1586.

Daniel Mensatoris. Arvensis.
 Martinus Sluconius. Varnensis.
 Georgius Buntzler. Cassoviensis.

Christoph. Fersius. Bartphens.
 Balthasar Miskoltzinus. Ung.
 Nicolaus Debreczinus.
 Martinus Intibus. Pan.
 Joh. Berger. Pan.
 Benedictus Bissinus. Teuto-Liptsensis.
 Martinus Chudicius. Veterosoliensis.
 Joh. Zaholinus Ung.
 Joh. Lazitius. Liptov.
 Michael Cibrádi. Ung.
 Michael Börveinus.

1587.

Nicolaus Boregego. Debreczinus.
 Andreas Furtis, Mohinus. Ung.
 Stephanus Félegyházy. Debreczinus.
 Stephanus Artopoeus. Tolnensis. Ung.
 Alexander Szamos-Közi. Ung.
 Joh. Sartorius. Tolnensis. Ung.
 Samuel Lowcsanus, Veterosoliensis.
 Michael Chalupka. Teuto-Liptsensis.
 Bartholomaeus Krüger. Eperiesiensis.
 Martinus Brechtelins. Caschoviensis.
 Franciscus Bánffy Lossonezy, Comes Doboczensis etc.
 Martinus Thuri.
 Demetrius Liscensis.
 Franciscus Némethinus.
 Petrus Literati, Szent-Péteriensis.
 Joh. Decius Barovius.
 Michael Forgács. L. B. in Ghymes etc.
 Sigismundus Mariássi a Markusfalva Nobilis.
 Sigismundus Peczi, Nobilis.
 Demetrius Kraccovius. Transylv. Ung.
 Demetrius Szkarinuz.
 Valentinus Sárközius.
 Joh. Lentulus. Szepsy.
 Franc. Nagy. Debreczinensis.
 Franciscus Tholnai.
 Joh. Garai. Tolnensis.
 Mich. Ruber. Tsanadinus.
 David Simonides. Veterosoliensis.

1588.

Georg. Udvarhelyinus. Szilágyinus.
 Stephanus Schindlerus. Oedenburgensis.
 Thomas Cusali.
 Basilius Búzás. Ketskemetinus.

Joh. Szegedi.
 Balthasarus Malick. Schemnitz.
 Antonius Lanius. Schemnitz.
 Casparus Gast. Schemnitz.
 Martinus Thuróc. Talliai.
 Georg. Sartoris. Békesi.
 Michael Marth. Novisol.
 Thomas Lazarus. Samariensis.

1589.

Jacobus Mikovius. Briznensis.
 Laurentius Kesztingen. Briznensis.
 Casparus Paczolt. Szellezensis. Ung.
 Casparus Hereczolinus. (Hertzeg-szöllössinus).
 Georg. Joachinus.
 Stephanus Ujhelinus.
 Georg. Szikszovianus.
 Bruno Breuer. Leutsov.
 Joh. Bornaeus.
 Benedictus Nagy. Thalliai.
 Joh. Tharacz. Debreczin.
 Joh. Soos Debreczinensis.
 Simon Arelius. Scepusius.
 Joh. Thoronaeus.
 Valentinus Restica. Cepusien.
 Adamus Kunischius. Késmárk.
 Daniel Topfhan. Leutschoviensis.
 Johannes Czeglédi.
 Michael Váradi.
 Sigismundus Cháky. Nobilis.

1590.

Matthaens Ujfalvi.
 Andreas Ungvári.
 Petrus Bakay.
 Matthaens Dobrai.
 Georgius Sartorius. Arvensis.
 Thomas Eszterház. Galanthensis Nob. Ung.
 Georgius Comaromius.
 Johannes Zahlwein. Neosol.
 Paulus Vil Korn. Schemnitz.

1591.

Laurentius Thurius.
 Daniel Ruckschlosz. Basiniensis.
 Joh. Tanczos. Debrecz.
 Joh. Vári.

Stephanus Szerdahelyinus.
 Thomas Varinus.
 Aegidius Lanius. Helnoviensis. Ung.
 Christoph. Unterbaum. Kesm.
 Daniel Agriensis.
 Gregorius Váczy.
 Emericus Újfalvius.
 Thomas Babonczius.
 Joh. Vásárhelyinus.
 Joh. Nőgéri. Szemczinus.
 Albertus Molnár. Szencinus. Ung.
 Joh. Szegedinus.
 Andreas Medniczenus.
 Christoph. Czeplédi.
 Samuel Hieronymiades. Banoviensis.
 Stephanus Xylander. Leutsoviensis.
 Michael Fabriczius. Szinir-Várallyensis.
 Mich. Toluensis.

1592.

Nicolaus Hajnicenus.
 Michael Losonczy.
 Joh. Tolnensis.
 Emericus Boythe. Győrfalvensis.
 Alexander Sotzovinus. Briznensis.
 Samuel Spillenburg. Leutschoviensis.
 Moses Callovius.
 Thomas Mokius. Oedenburgensis. Pau.
 Abraham Steiner. Sopron.
 Thomas Schnell. Leutsov.
 Joh. Bruno. Leutsov.
 Mich. Rosenkrantz. Oedenburg.
 Emericus Kovanaj.
 Joh. Megyeri.
 Casparus Ujvarinus.
 Petrus Taxonyi.
 Vicentius Szepsinus.
 Joh. Bedő Szőlőssy.
 Timotheus Lowcsányi. Vetusol.
 Daniel Urbanovitz. Arvensis.

1593.

Nicolaus Magi. Némethi.
 Joh. Mihályko. Eperiesiensis.

1594.

Joh. Hellopoeus. Sixovius.

Andr. Koroncz. Szepsinus.
 Jacobus Németh. Rosenaviensis.
 Antonius Than. Cassov.
 Paulus Schmaukler. Neosol.
 Elias Tornari. Neosol.
 Joh. Klewiny. Briznensis.
 Georg. Schmideliuss.

1595.

Joh. Thuri.
 Joh. Bellváry.
 Alexander Laskai.
 Joh. Stirnkorb.
 Joseph. Geoncinus.
 Joh. Hrasko. Novisol.
 Steph. Telegdy.
 Nicolaus Abraham. Veterosol.
 Joh. Glosius, Veterosol.
 Joh. Textor. Modrensis.
 Casparus Cramer. Leutsov.
 Mauritius Polcz. Gömöriensis.
 Caspar Polcz. Gömöriensis.
 Andreas Polcz. Gömöriensis.
 Thomas Szelinus.
 Joh. Bekesi.
 Nicolaus Hrabec de Hrischou.
 Balthasrus Grelnertius. Novisol.
 Joh. Balthasar Beolczhkei. Ung.
 Balthasar Z. Babolcsai.
 Jeremias Lipoinus. Barovius.
 Johann. Jeszenszky.

1596.

Gregorius Furman. Eperiesientis.
 Mart. Reimannus. Kesmark.
 Balthasarus Gombos. Miskoltziensis.
 Emericus Katona. Újfalvinus.
 Joh. Gellaj. Békessinus.
 Isacus Bak. Rétfalvinus.
 Gregor. Pilczius. Scepusiensis.
 Joh. Messerschmiedt. Neosoliensis.
 Balthasarus Debrecinus. Ung.
 Tobias Rechnius. Kesmarkiensis.
 Abraham Zaltfein. Novisol.
 Joh. Alexis Ketskeméti Lanionis. Ung.
 Petrus Margitai.
 Albertus Lieslles Caroli.

Michael Sido. Óvárino Ung.

Joh. Adam. Eperiesinus.

Petrus Debreczinus.

Steph. P. Rivulinus.

Benedict. Szegedinus.

1597.

Stephanus Sixai.

Steph. Decius.

Georg. Thurius.

Michael Hunior. Visolinus.

Petrus Hasznok. Zomborinus.

Steph. Kruschpier. Varboviensis.

Joh. Lycius, Hlinicenus.

Philipp. Masko. Cremnitz.

1598.

Paulus Bartha. Gönczius.

Daniel Pastoris. Szegedinus.

Petrus Pastoris. Alviintzy.

Joh. Petrovius. Szent-Péterinus.

Demetrius Nádasdinus.

Michael Tatárpatainus.

Caspar Rodt. Sepusius.

1599.

Balthas. Muotoroszký. Novisoliensis.

Melchior Rohacsius.

Joh. Praetorius. Cremnitz.

Joh. Marthius. Neosol.

Michael Péntek. Zdanensis.

Joh. Sturmíus. Neosol.

Lucas Maurach. Poson.

Martinus Sculteti. Bartph.

1600.

Vincentius P. Szépsinus. Ung.

Emericus B. Rovassnai.

Joh. Maternus. Cassoviensis.

Nicolaus Raisz. Bisztricensis.

Abrah. Czabaníus. Briznensis.

Gregorius Czenkinus. Ung.

Steph. Bielicz. Liptov.

Pótlékok.

I.

Boroszlóhoz. (V. szám. 238. lap.)

Itt tanult 1562-ben *Félegyházi Tamás.*¹⁾

II.

Frankfurthoz. (XII. szám. 242. lap.)

Itt tanult 1563-ban *Félegyházi Tamás.*²⁾

III.

Jütterbogk.

Ezen brandenburgi város gymnásiumában 1540-ben egy magyarországi férfiú foglalta el a költészettan tanszékét. Sajnos, hogy nevét nem ismerjük.³⁾

IV.

Krakkóhoz. (XXIII. szám. 256. l.)

Itt tanult 1561-ben *Félegyházi Tamás.*⁴⁾

V.

Németújhely.

1576-ban e város gymnásiumában tanult *Káldi István és Wathay Pál.*⁵⁾

¹⁾ Gyulai J. Threnos de morte Thomae Félegyházi. Debreczen. 1586.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Sabinus, Melanchthon veje, ugyanazon gymnásium tanára 1540-ben írja ipjának: „Praescriptae sunt nobis certae lectiones, et *Pannonio decreta est lectio poetices.*“ Opera Melanchthonis. III. 1104 l.

⁴⁾ Gyulai J. fönnebb idézett művében.

⁵⁾ Wathay Ferencz önéletírásában említi, hogy bátyját Pált, és mostoha testvérét Káldit „Német Wyhelben adwan zegin aniam tanult-sagra az némett zot és némett írást ott perfecte tanulta volt meg.“ (A M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.)

FÜGGELÉK.

I.

A nagyszombati gymnásium szervezési munkálata 1554-ből.

Reuerendissimi Domini Nicolai Olahi Dei gratia Archiepiscopi
Ecclesiae Strigoniensis cum Delegatis personis Capituli, nec non ad-
hibitis etiam Iudice et Ciuibus iuratis Ciuitatis Thyrnauensis, super
restauratione Scholae Thyrnauensis. Anno Domini 1554 in die
videlicet Circumcisionis Domini facta ordinatio.

De reformatione Scholae.

Quoniam tam ad propagandam Religionem Christianam, cuius
cura prima et praecipua esse debet, quam etiam ad gubernandas
Ciuitates et administrandas Respublicas summe necessaria est re-
formatio Scholae. Propterea eidem Domino Reuerendissimo Archie-
piscopo, cum praefatis Capitulo ac Iudice et Iuratis Ciuibus dictae
Ciuitatis Thyrnauensis visum est, ut stipendium Sublectoris, siue
Rectoris Scholae communi aliqua facta collatione augetur, amplia-
returque, quo minore negotio docti viri ad instituendam iuuentutem
undecumque aduocari et conducì possint.

Imprimis deliberatum est, ut cura eligendi inueniendique ip-
sum Sublectorem, siue Rectorem Scholae, more solito sit et maneat
semper penes Lectorem, qui diligentem operam det, et singulari cura
prouideat, ut ad regendam ipsam Scholam et erudiendam pubem,
doctus, Catholicus, et sufficiens vir, et si quomodo poterit fieri, ta-
lis qui sit Magister Artium, inueniatur, tandemque inuentus Reue-
rendissimo praesentetur.

Qui posteaquam pro sufficienti ad hoc officium acceptabitur,
semper dum in Ecclesiam ad diuina officia ingreditur, sit indutus
habitu sacerdotali, more aliorum Canonicorum, cum superpelliceo

et caputio, locumque habeat in stallo more alias consueto, et in examinandis procedentibus, cum Vicario et Succentore semper intersit.

Ut autem ipse talis Sublector sufficiens minori negotio conducui possit, statutum est communi consilio, ut et Capitulum, et Plebanus, et Ciues ipsi eam provisionem seu mercedem, quam hactenus ipsi Sublector facere consueverant, decetero quoque faciant et praestent.

Verum quia id fortasse minus est, quam quod doctus et peritus aliquis suam operam elocare vellet, propterea placuit unanimiter omnibus, ut ultra consuetum salarium aliquid amplius de nouo Sublector ipsi, facta communi collatione, adderetur, quo minori opera, ut praemissum est, docti viri ad praedictum munus regendae Scholae alliciantur.

Ante omnia operae praetium est, ut Iudex et caeteri Ciues Jurati habeant curam peculiarem aedificationis Scholae et habitatorum in ea, pro numero Scholasticorum et nunc et pro successiuis temporibus, ut sit capax scholarium et sufficientes mansiunculas habeat.

Quod autem ad mercedem ipsius Sublectoris attinet, haec infrascripta pro mercede habebit.

Imprimis Dominus Reuerendissimus de suo proprio obtulit se ei daturum, in subsidium suum, in paratis pecuniis florenos viginti.

Isem unum vas vini, decem urnas Posonienses continens.

Item decem cubulos Posonienses frumenti.

Item habebit ex Capitulo portionem unam canonicalem ex decimis Comitatum Kys Nytra et Kys Honth, quemadmodum olim.

Item habebit aliam portionem suam in frumento et vinis mensalibus ab antiquo consuetam ex decimis Kysbars.

Item habebit proventus suos pecuniarios a Lectore more vetustissimo, tamen secundum limitationem proventuum Lectoratus modernorum.

Item alia etiam accidentia, quae Sublector ipse olim a Capitulo habuit, iuxta conditionem huius temporis, nunc quoque habebit.

Item Iudex et iurati Ciues nomine totius communitatis Ciuium Ciuitatis Thyrnauensis, promiserunt ex publico aerario ipsi Sublector quolibet anno florenos quadraginta quatuor, in monetis in parata pecunia soluere.

Praeter haec habebit etiam alia accidentia et adiumenta, ut tertiam partem pecuniae funeralis, seu pro processione, quando funus in templum deducitur.

Item Plebanus more consueto det eidem Rectori Scholae flores annuos sex in parata pecunia, et mensam honestam et quietam ac pacatam, prebendam etiam vini puram, et dabit ipse Plebanus operam, ut decor atque honestas mensae in pane, vino, sermonibus ac aliis obseruetur, et ne iurgia fiant.

Ut autem haec ita, ut praescripta sunt, fieri possint atque obseruentur, Vicarius Reuerendissimi domini in Spiritualibus pro tempore constitutus, una cum Lectore et Iudice diligenter semper superintendant.

Item a pueris Nobilium, quanticumque cum parentibus vel affinibus eorum conuenire poterit, eam mercedem solus ipse Rector Scholae pro se habebit.

Verum de filiis Ciuium et ignobilium, siue hy sint filii Ciuium huius Ciuitatis Thyrnauensis, siue exterorum, modus hic obseruetur.

Pro illis, qui nouiter in Scholam introducentur, et prima elementa ceperint discere, pro primo anno non plures quam quinquaginta denarii hungarici solvantur.

Pro illis vero, qui iam annum in studiis excesserint, unus florenus soluatur, vel si parentes eorum plus dare volent, poterit ipse Sublector plus accipere.

Quod si autem ipse Rector Scholae ad aliquid amplius soluendum ultra praedictam summam pueros ipsos, aut parentes vel affines eorum cogere vellet, et in eo casu parens vel affinis pueri requirat Iudicem, et sic tandem Iudex ipse secundusmet vel tertius referet Vicario et Lectori, et quidquid hy duo iustum et aequum esse pronuntiauerint, inter Magistrum Scholae et parentes seu affines pueri decreuerint, id ipse Rector pro rato habeat, et obserare teneatur.

Quoniam autem Sublector ad instituendos priuatim singulos pueros sufficeus esse minime potest, idcirco statutum est, ut pueros ignobilium, siue hy sint filii Ciuium huius Ciuitatis, siue exterorum, Socii Scholaribus, per quinos, vel senos, vel denos, aut maiori numero, prout ei commodum videbitur, priuatim erudiendos distribuat, ut hoc pacto pueri ipsi in studiis melius valeant proficere. Et horum mercedis dimidiam tantum partem, non plus, Sublector ipse pro se

accipiat, alteram vero medietatem mercedis illi Socii Scholares habeant, qui ipsos pueros priuatim exercebunt et instituent.

Sed ut etiam hy Socii Scholares viuere possint, habeant pro sua sustentatione duas partes funebris pecuniae, siue eius, quae datur pro processione, quando funus deducitur in Ecclesiam, tertiam autem partem, ut praemissum est, Sublector accipiat.

Item pecuniam recordationum, ut vocant, in Ciuitate soli hy Socii habeant.

Item a Ciuibus habeant singulis septimanis — carnum quatuor, et per integrum annum vini acones quinque.

Item dominus etiam Renerendissimus Strigoniensis et domini Capitulares providebunt ipsis, pro suo quisque libitu eorum, sed ita, ut cuilibet Canonicorum unum proprium puerum, et non extraneum, instituere debeant.

Item pecunia recordationum inter dominos Capitulares, sit discantorum, si erunt, si non erunt, sit ipsorum sociorum, in festis octauis et etiam aliis.

Offitia Sublectoris.

In primis die dominico, et aliis etiam festiuis diebus ipse Rector Scholae sedulam operam det, ut Euangelium eius diei pueris explicet, et etiam Catechismum aliquem Christianum, et non haereticum addat, quo pueri ipsi statim ab ipso lacte ad pietatem et bonos mores erudiantur, ut recens illa testa puerilis pietatis gratum odorem in teneris imbibat.

Aliis vero diebus operibus dicatis omnium maxime tenerae illi aetati instillet, et diligenter inculcet ostiariam omnium disciplinarum Grammaticam, in omnibus suis partibus, ut puta, Prosodia, Orthographia, Etimologia et Syntaxi.

Deinde interpretetur illis inter Poetas: Virgilium.

Horatium.

Ouidium, exceptis quibusdam operibus lasciuis.

Terentium.

Item inter oratores: Ciceronem.

Quintilianum.

Item inter hystoricos: Titum Liuium.

Sallustium.

Commentarios Caesaris.

Et alios tam Poetas, quam oratores et hystoricos probatos, in quibus artem, regulas, et usum Grammatices, pueris ipsis sedulo ostendat.

In Artibus verro addet : Dialecticam.

Rethoricam.

Arithmeticam, ac caeteras artes liberales.

Et cum ipse Rector Scholae ampliores et sufficientes proventus sit habiturus, curet, ut etiam alios doctos Socios, Scholares sub se habeat, qui tam per se pueris ipsis lectiones praelegere possint, quam etiam praelectas et auditas ab ipso Sublectore, priuatis discipulis repetere; recitare, ac eos diligenter examinare, exercereque possint.

Item idem Rector Scholae studiose curet, ut haec praemissa tam per ipsos Socios diligenter fiant, tam etiam per ipsummet examinationes puerorum crebro fiendae ne omittantur, ne audita puerorum effluere possint.

Det etiam operam, ut interdum disputationes quoque de praelectis Lectionibus fiant.

Declamationes item suo tempore ne negligantur.

Sermonem etiam in Coena domini, et in festo Beatae Luciae et Sapientiae, et in Synodo de more habeat.

Proponet etiam vel semel in hebdomada — — secundum captum — vitam — oratione, quam carmine cum ipsis — — — conscribant, quas postea vel — — per alium emendet.

Alia item quaecumque ad excolenda rite puerorum ingenia pertinere cognoscat, pro suo officio non omittat, et toti Scholae ita praesideat, ac superintendat, ne quid perperam fiat, et ne pueri ipsi, et alii sub ferula eius existentes simul oleum et operam, et quo nihil praetiosius est, tempus perdant.

Hoc autem maxime caueat, ne aliqua doctrina haeretica in scholam irrepat, sed si quos scholares tales cognouerit, eos procul a schola pellat, ne tenera ingenia puerorum haeretica quapiam prauitate corrumpantur.

Et in omnibus probitatem, et integritatem, pietatem ac diligentiam suam ita probare studeat, ut tam a Deo optimo maximo mercedem dignam praemiorum accipiat, quam a nobis omnibus fauoribus dignus habeatur.

Ut autem debitus cultus Deo reddatur, diebus festiuis cum omnibus scholaribus tam maioribus, quam minoribus in templum ingrediatur.

Aliis vero feriatis diebus non omnes scholastici ingrediantur, sed solum quarta pars, tam ex maioribus, quam ex minoribus.

Item in deducendo funere et aliis processionibus per anni tempora celebrandis omnes scholastici interesse debeant.

Teneatur autem ipse Succentor etiam Succentorem Scholasticum — — tam in figuratio quam etiam Gregoriano cantu — — — Sublector annuatim soluat florenos — habeat — — — apud plebanum.

Item Circatorem quoque habeat, qui scholares ipsos tam in scholis ab illicitis actionibus arceat, quam etiam in processione, ut honeste se gerant et modeste incedant, diligenter dirigat, et cum illis in Ecclesiam semper, ut praemisum est, ingrediatur, cui singuli pueri parentes habentes singulis septimanis pro laboribus eius singulos viennenses dare debeant.

Praeterea puerorum parentes et patroni, si viderint scholares magnos in erudiendis filiis eorum diligentiam adhibituos, debent eos interdum prandio vel coena excipere, aut alio aliquo subsidio iuuare, ut eo facto praeceptores ipsi promptiores ac diligentiores in erudiendis pueris reddantur.

Quod si quid pro conditione temporis addendum fore videbitur, vel aliquid melius, quod nunc omissum est, temporum in processu reperiretur, id quoque ad praescripta adicere licebit. In praemissorum autem omnium testimonium et robur sigilla praefati Rennerendissimi domini Nicolai Archiepiscopi ac Capituli Strigoniensis, necnon huius Ciuitatis Tyrnaviensis sunt impressa. Actum die et anno ut supra.

(Egykorú másolata, mely több helyen, a papir elrongyolva lévén, olvashatlan, a primási egyházi levéltárban.)

II.

A beszterczebányai gymnásium tanrendje
1574-ből.

Ordo lectionum et exercitiorum, qui in schola Novosoliensi iam per annos ferme septem servatus, nunc in gratiam studiosae iuventutis, a Rectore eiusdem Abrahamo Schremelio Argentinensi scripto complexus, praemissa praefatiuncula ad studiorum patronos, scholarumque nutritores.

Anno 1574 Cal. Februarii. Iudice existente

Paulo Tam Caschouiense.

Non arbitror bonos et sanae mentis homines dubitare, non modo utilem, sed plane necessariam esse doctrinam et eruditionem literarum, ad vitam recte et laudabiliter in terris degendam. Cum enim duae res sint, quibus status omnis Rerumpublicarum continetur, Religio et civilis societas. Quantorum in utraque malorum authores esse soleant imperiti et indocti, non antiquae tantum historiae, sed nostrorum etiam temporum aerumnae et calamitates docere possunt. Quare omnes pietatis et virtutis amantes studia optimarum disciplinarum et artium cupide, libenter, et benigne provehere et augere debent. Inprimis principum et magistratus hoc est officium, ut quilibet in sua civitate, ut tutor, scholam habeat bene constitutam, et ut in illa cum docentes, tum discentes ope, favoreque paterno adiuvet et sublevet. Hic etiam literarum studiosi a Xenophilo Pythagoraeo discant, quae loca, quasve civitates discendi gratia adire debeant. Is a quodam suo familiari interrogatus: ubinam literas optime doceri putaret? In ea, inquit, civitate, quae honesta constituta legibus, prudenter beneque regitur. Significabat vir sapiens, vulgo prorsus non intelligi, sed a solis perpendi sapientibus, qui Rempublicam administrant, quanti societatis humanae intersit, recte liberos et honeste educari. Veteres cum vellent imaginem boni magistratus effigere, non fulmen cum volebant, ut Lysippus Apelli exprobrabat, sed frenum in una manu tenere, in altera cum suis Musis gratias. Nam duae sunt res, quibus omnis consistit, floretque Respublica: sapientia et iustitia; quarum haec petulantiam frenat,

iniuriam propulsat, innocentes tuetur; illa, qui haec omnia honeste, utiliterque ad Divinae Maiestatis gloriam geri oporteat, doctrina demonstrat, ac certis legibus. Huc non ineleganter allusit Plutarchus cum dixit: *Θίκη μὲν ἂν νόμος τελοῖ ἐσιν, νομίμους δ' ἄρχοντες ἔργον. ἄρχων δὲ εἰκὼν Οὐὲ τῷ πάντος κοσμοῦντες*. Sunt ergo haec duo praecipua optimi magistratus munera, ad cuius imaginem se omnes certe confirmare debebunt. Unum, ut curia sit iusticiae domicilium, in quo illa contumaces freno coherceat, modestos foueat, efficiatque tandem, ut sint sui cives boni; alterum ut schola aliqua sit instructa docentium et discentium Musis, tanquam officina quaedam sapientiae, virtutumque reliquarum. Haec paucis (in huius ordine scholae meae conscriptione) praemittere volui, ut ostenderem, quid eos, qui se literarum fautores fatentur, facere deceat, et quomodo in iis, quae instituimus, quaeque per annos viginti et ultra cum bonorum laude docuimus, nobis auxilio non impedimento esse debeant.

Oro patrem Domini nostri Jesu Christi, ut omnes, maxime quorum interest, scholis velint caussam, amplificationem et laudem perpetuam; et ut nos docentes, doctrina nostra qualicunque, non solum iis qui vivunt prodesse possimus, sed etiam posteris nostris, quod diuturnum et perpetuum sit, tradere. Verum ad institutum revertamur.

Maiores nostri considerantes diversa discentium ingenia, (a re militari sumta metaphora) in scholis quoque ordinarunt classes. Et quidem, ut in schola nostra, primo adueniens, septem inveni curias, ita eas retinui, nec quicquam mutavi, nisi, ut quae tunc erat prima, nunc secunda haberetur classis, ac ita praeclara accessio ad vetus fieret institutum. Id enim spectabam, ut scholam nostram aliis, quas triviales vocant, conformem redderem. Quod institutum meum, finemque mei consilii homines eruditi satis intelligent. Nam propter eas artes, quas *λόγικας* nominant Philosophi, scholae hae potissimum sunt institutae, ut in his facultas sermonis tum puri, tum veri, tum diserti tradatur; simul item trium lingvarum hebraicae, graecae et latinae fundamenta, quae ita tradere cupio, ut aliquando non solum *θεωρητικός*; sed et *πρακτικός* habeamur, qua in parte a praeceptore non solum docendo, sed et a discipulis discendo elaborandum est. Sequuntur nunc cuiuslibet diei labores.

Diei sabbathi labores.

In puncto sextae horae cantato hymno: „Veni creator“, mox ad tres diuinitatis personas (praemissa praefatiuncula matutina) preces fiunt. His finitis in prima classe a praeceptore lectio fit sacra, explicatis luculenter Catechismi praeceptis. Et his si discipuli constantes et non vagi essent, Epistola ad Romanos postmodum ex ipsis fontibus enarrari posset. In reliquis vero classibus examen habetur Catechismi et in eius capitibus quilibet pro ingenii acumine a suo eruditur paedagogo. Octaua hora maiores se ad templum conferunt, primarii, secundarii ac tertiarii ferme omnes. Minores vero interim adhibito custode maiore caput unum et alterum catechismi recitando memoriae mandant. Secunda hora fit a praeceptore examen Catecheseos in prima classe, praemissa lectione ex Trotschendorffii Catechesi. His finitis ex Regulis Vitae Chytraei, in reliquis vero classibus repetitio eiusdem habetur a paedotribis. Deinde fit dimissio, quae propter certas causas eo maturior. Post dimissionem extraordinarie studiosis, si qui sunt, linguae hebraicae, a nona hora usque ad decimam praeleguntur fundamenta, in quibus aliquantulum confirmati, eadem lectione Psalmorum Davidis ad usum transferentur.

A Prandio.

Hora secunda omnes ad scholam vocantur, ut ordine ingre-
diantur templum, ad canendum psalmodiam, qua absoluta, statim recitatur lectio Evangelii Dominici diei in crastinum futuri, eiusque summa vel a praeceptore, vel collaboratore primario, praesente turba scholastica explicatur. Hac lectione finita statim custos maior, qui per illam septimanam custodis sustinuerat officium, id breui oratiuncula resignat; idem et minores faciunt custodes et ministrantes in templo, cum deprecatione culpae, ob commissam in officio negligentiam. Postea facta gratiarum actione ad Deum, pro eius custodia, et hymno subdito, cum adhortatione ad pietatem et modestiam, ubique locorum servandam, dimittuntur.

Labores Diei Dominici.

Post horam sextam, maxime aestiuo tempore, maiores frequentes in scholam venire debent. Hic ad minimum dimidia tribuitur hora expositioni Evangelii eius diei Dominici, quousque campanula ad templum et chorum ad res sacras obeundas vocantur; interim minores, praesente minore custode, deinde partem unam et alteram

Catechismi recitant, donec ad concionem campanula vocantur; qua finita totus coetus scholastiens sine strepitu ad scholam reuersus, vel a praeceptore, vel synergorum uno domum dimittitur.

Pomeridiani.

A prandio sententia ex Euangelio desumta a praeceptore, graece pro maioribus, pro reliquis euriis a collaboratore latine ascribitur tabulis. Ad has describendas ante horam primam omnes conuenire debent. Et quia iam in templo vespertinae preces et Catechismi tractatio in aliquot protrahuntur horas, praeceptor ut iustam possit facere lectionem, primam pro tertia hora, sententiae reddendae sumsit, etimologia simul vocum monstrata. Reliqua turba vero, finitis vespertinis precibus, suae sententiae a collaboratore accipit expositionem. Deinde eandem quilibet minorum in sua classe, suo recitat paedagogo. Horam quartam circiter, in pace omnes, sed praemissis precibus, et hymno pro conclusione facta, dimittuntur.

Labores Diei Lunae.

Hora sexta in primaria classe a praeceptore maior Ph. Melancthonis Grammatica praelegitur. In secunda vero classe, quae prius habebatur prima, pro veteri more, minor docetur. In reliquis classibus eiusdem artis fundamenta ex Medleri traduntur compendio, iis qui iam legere et scribere norunt. Reliqua turba in lectione tenetur. Secunda hora ante dimissionem, in prima classe sententiae graecae et constructioni tribuitur. Idem fit cum sententia latina in reliquis classibus. Hora autem his duabus interposita, quia in templo hoc die propter forum nullae fiunt caeremoniae, praesentibus custodibus, in singulis classibus lectionem repetunt auditam. Postea fit dimissio, eo quo prius indicatum est modo.

Pomeridiani.

Ante horam duodecimam scholastica turba conueniens, quilibet ex tabula sua excipit sententiam. Audita hora, cum fit pulsus pro pace, cantor cum toto caetu canit: Da pacem, annexa oratione Dominica, quae ab omnibus clara pronuntiatur voce. Haec hora tribuitur cantui, et in arte Musica, ii qui idonei sunt et voces habent aptas ad canendum, ex duabus primariis curiis a cantore erudiuntur, reliqua interim turba suam curante lectionem. Ab hora deinde prima usque secundam, a praeceptore praecepta Arithmetices vel ex Gemma Phrysis, vel Adamo Rysio traduntur, et successive practica italica, ut vocant, ex Chr. Rudolpho, eiusque Regulae Algebrae, s

modo idonei erunt discipuli tractarentur, eaque omnia ita, ut etiam reliquarum scientiarum principia, quorum haec est fundamentum, facile assequi possent. Coniunguntur autem secundae classis proVectiores cum primariis. Ab hora secunda vero usque ad tertiam (qua vespertinae quoque preces intermittuntur) conceditur minoribus spacium describendae sententiae, maioribus vero, ut argumentum pro exercitio styli, lingua vernacula in tabula ascriptum, pure describant, quod hora prima, die veneris futuro in latinam linguam eleganter versum exhibeant. Tertia hora, per quadrantem eius, a synergo minori turbae sententia (ex Jesu Syracide, vel Salomone desumpta, additis rhytmis germanicis) exponitur; primariis vero Apophthegmata Erasmi explicantur, eaque ita, ut communis locus et doctrina inde sumenda monstretur. Post quartam deinde horam, habitis primo praecibus, et cum cantu illis finitis, vel a me vel synergo, nec sine adhortatione ad omnem pietatem cum parentibus, tum praeceptoribus praestandam, dimittuntur. Corycæi etiam sunt subornati, qui secundum decuriones, singulis praefecti curiis, in plateis et in circulo cum petulantes, tum etiam barbare loquentes observent et annotent, ut deinde oblata certa hora, ob delicta commissa, poenas luant.

Labores Diei Martis.

Hora sexta primariis, item sequente die Mercurii, a praeceptore praecepta Logices, ex Partitione Dialecticarum Johannis Sturmii libris traduntur; eaque ita, ut si adolescentes prout fideliter traduntur et plane, diligenter didicerint, alios huius artis authores omnes, qui de hac praeceperunt, proprio Marte facile et legere et intelligere poterunt. In secunda vero classe collaborator eadem hora in Grammatica arte pergit, in qua tenera aetas diutius est detinenda. Nec eos laudo praeceptores, qui pro se magis, nominis conciliandi gratia, quam pro puerorum captu et utilitate lectiones faciunt. Hora septima sonitu campanarum harmonico omnes maiores in templum, ad peragendum sacra, vocantur, ad audiendum concionem, qua finita, altera deinde hora a nona ferme usque ad decimam collaborator primariis prosodiae tradit praecepta, rationem quoque scribendi versus monstrat, quae praecepta die Jovis eadem hora, denuo finita in templo concione et ceremoniis, lectione vergiliana et Eclogis aut Bucolicis confirmat. Secundae vero curiae pueri et tertiae coniunguntur, et in etimologiae praeceptis, materia ex prioris diei sententia

desumpta, declinando et coniungendo exercentur. In reliquis vero classibus prouectiores in fundamentis iisdem a suis examinantur paedotribis. Posthac dimittuntur more solito.

Labores Pomeridiane.

Hora duodecima, que semper cantoris muteta aliqua, vel officium tempori conueniens praecinitur. Nonnunquam aliae voces (in alio remotiori ab his loco) praesente aliquo idoneo adolescente exercentur. Ante tactum vero horae primae harmonicus fit vocum concentus. Post primam alias usque secundam hoc diei et sequentibus duobus a praeceptore legitur Terentius. Et quidem hoc tempore fabula Heautontymerumenos; per vices, si discipulos haberemus constantes, Rhetorices Phil. Melanchthonis praecepta, tractari possent. In secunda vero classe *compendium Officiorum Ciceronis a L. Stoeckio* compositum praelegitur. In tertia autem curia Catonis disticha. Et his finitis Isocratis ad Demonicum oratio, latinitati donata, graece etiam maioribus tradi posset. In reliquis Dialogi Sebaldi Heyden, quorum initium: Bonus dies.

Die Mercurii Matutini Labores.

Prima hora respondet primae prioris diei in classibus primariis. In inferioribus vero repetitur primo per dimidiam horam prioris diei sententia, per reliquum temporis Catechesis. Et a septima usque ad octauam maiores repetunt Syntaxim maiorem. Hora secunda primariis a praeceptore praeleguntur Epistolae Ciceronis a Johanne Sturmio selectae, ibi singulariter artificium monstratur Rhetoricum, ut ita discentes ad maiora praeparentur. Et si hic quoque petulantia quorundam non obstaret, Orationes Ciceronis pro lege Manilia et Archia Poeta, vel S. Roscio, aut aliae subiungi possent. Quare eadem et sequentibus proponuntur diebus. In secunda vero classe hac hora Philippi Syntaxis minor traditur. Die Iouis et Veneris Dialogi Mosellani

Pomeridiani.

A prandio usque ad primam, pro veteri more, omnibus fere scholis usitato, vocatio est a schola; ea tamen lege, ut domi lectiones auditas repetant et neglectas compensent, ac in honestum otium sedulo omnes fugiant. Prima hora ad describendum sententiam adeint, quae tertia deinde hora exponitur et repetitur-

Labores Diei Iouis.

Prima hora legitur Grammatica Nicolai Cleonardi Graeca

qui huius linguae praecepta absolutius aliis, mira breuitate tradit, illa et sequenti die continuatur. In his si confirmari possent discipuli, nec semper Sysyphi saxum voluendum: Syntaxis Graeca Varronii una hora subiici posset. In reliquis classibus continuantur lectiones priores.

Pomeridiani.

A prandio continuantur lectiones prioris die. Hora item tertia in posterum, quamprimum in fundamentis graecae linguae primarii aliquantulum profecerint, ac constantes permanserint, a praeceptore ad minimum semel in septimana ascribitur sententia graeca: Apologi Aesopi, vel Dialogi ex Luciano faestiuiores. His successive maiora, vel Orationes Demosthenis Olynthiacae, vel Hesiodi dies et opera, aut tandem duo priores libri Iliados Homeri subiiciuntur.

Labores Diei Veneris.

Hora sexta mane in prima et classe secunda fiunt eadem lectiones, quae proximo praecedente die. A septima vero usque ad octauam adolescente maiore adhibito, cum primariis repetitur lectio Grammatices Graecae. Idem fit in caeteris classibus pro ratione lectionum. Hora secunda post preces matutinas in templo habitas, lectionem huic horae determinatam vel continuat, vel priorem repetit. In secunda vero classe civitates morum traduntur. Denuo hoc die maxime ante dimissionem petulantes in schola, extra scholam, ac barbare loquentes, corycaeis et custodibus annotati, castigantur, nunc a praeceptore, nunc a collaboratore.

Pomeridiani.

Huius labores in prioribus sunt demonstrati. Duodecima enim hora usque ad primam cantor Musicen exercet. Prima primarii argumentum exhibent, item secundarii. Secunda eunt in templum ad sacra peragendum. Tertia fit sententiae expositio, aut prioris repetitio. Postea in pace dimittuntur omnes, et ad lectiones hebdomensarias revocantur.

Huius ordinis mei conscriptio, qualiscunque est, si Senatui nostro, fratribus meis, omni observantia mihi colendis, placebit: dicam me hoc tempore assecutum, quod iam diu et optavi et rogavi; sin minus, tamen quia ipsorum mandatum fuit, contra officium non observantiae, cuius satis firma apud Deum mihi defensio erit.

(Eredetije Besztercebánya sz. k. város levéltárában.)

III.

A modori iskola tanrendje 1594-ből.

Brevis ordo lectionum discipulis in schola regii oppidi Modor observandus. Propositus 3 die martii Anno gratiae 1594 sub iudicatu prud. et circ. D. Joh. Preieri, Rectoratu vero *Caspari Agricolae Noribergensis* liberalium artium et Phil. Magistri.

Vetus tritum, sed verum et aureum est illud Xenophontis dictum, sive res magnas, sive res parvas aggrediaris a Deo O. M. capienda sunt initia. Etenim omnes actiones humanae industriae quantumvis solertis et laboriosae, irritus reddere ipse potest, si nostris studiis non benignissime aspiret. Quapropter nihil prius faciendum ducimus, quam ardente invocatione misericordiam Dei implorare, qua nimirum omnia studia, velut sale quadam aspergantur oportet, ut annos, diuturnitatemque perferant, multisque prodesse queant.

De horis die lunae antemeridianis.

Hora Septima. Hac igitur hora, praemissa nominis divini invocatione, a qua omnes nostrae actiones singulis diebus auspicantur, et lecto capite ex Vetere Testamento, sex vocabula ex Nomenclatura Milii Primani et Secundani recitent; Secundani quidem nude et simpliciter, Primani vero statim ad usum transferant; integram nimirum ex quolibet vocabulo sententiam in linguam latinam ex tempore transferendo, cui exercitio accedat quoque investigatio vocabulorum tum apud Primanos, tum apud Secundanos.

Hora octava et nona usque decimam. Hac probatione absoluta, interpretetur Scholae Rector discipulis prima literarum castra obtinentibus, Evangelium latinum, id quod etiam faciat Succentor in altera mensa. Exposito Evangelio, constructiones sive regulas Syntaxeos, coniugationes et declinationes difficiliiores Rector cum Primanis, Succentor vero vocabula faciliora cum Secundanis exerceant.

De horis pomeridianis diei lunae.

Hora duodecima ad primam usque. Ista hora ad primam usque exercitio Musico consumatur. Reliqui vero, potissimum tirones, picturae, cognitionique literarum studeant. Id quod fiet, si

Primani et Secundani adscriptam tabulae sententiam latine et germanice describant; caeteri vero pueruli in ediscendo Donato occupati, duas vel tres literas ex alphabeto ordine pingere discant.

Hora prima ad secundam usque. Primani diligenter regulas Syntaxeos a Rectore traditas et interpretatas memoriae infringant, usumque ex probatis auctoribus, praesertim vero ex Epistolis Ciceronis ab eodem expectent. Secundani pueriles formulas Sebaldi Heiden recitent.

Hora secunda tertiam usque. Hac hora ne praeceptionum exempla desint, libellus Erasmi de Civilitate Morum Primanis exponatur, expositus ediscendus proponatur. Secundanis vero Enchiridion Catonis de Moribus Instituendis praelegatur, ut hac ratione pietatis et literarum studio honestam morum gubernationem accomodent.

His omnibus ita peractis, Deo O. M. ardentibus quotidie votis pro bonitate sua atque immensis beneficiis gratiae agantur, atque sic praecatione pia studia nostra firmantur.

De horis diei martis antemeridianis.

Hora 7—8. Finitis praecationibus, et capite ex Veteri Testamento lecto, Primani et Secundani sex vocabula, quemadmodum supra monuimus, recitent.

Hora 8—9. Praecepta grammatica a Rectore proposita, Secundani et Primani ad unguem teneant.

Hora 9—10. Primanis Dialogi sacri Castellionis interpretentur, Secundanis comparationes, declinationes et conjugationes exercendae proponantur.

De horis diei pomeridianis.

Hora 12—1. Haec hora exercitio musico tribuatur, et sententiae in tabula describendae.

Hora 1—3. Epistolae Ciceronis a doctiss. Sturmio collectae Primanis et Secundanis praelegantur. Illis perlectis ex iisdem haec exercitia hoc ordine sequente instituantur. Primum omnes adolentescentes, secundam praesertim classem occupantes, operam dent partibus orationis dignoscendis, deinde nominibus substantiivis et adiectivis ex verbis flectendis, tum generibus nominum et verborum (id quod Primanis dictum est) praeteritis et supinis generatim percipiendis, postremo generalibus Syntaxeos regulis degustandis. Et quia ad comparandam linguae latinae notitiam nihil accomodatius

inueniri potest, quam ut puer quotidie latina verba transferat in vernacula, idcirco Praeceptoris officium erit, ut adolescentes fidei commissos, quotidie in hoc exercitio retineat, iubeatque auditam lectionem offerre in lingua materna hungarica et germanica, et scriptam in charta; nam hac ratione etiam in exercitio literas pingendi retinebitur. Imprimis autem operam dabit puer, ut singulis diebus latino utatur sermone, qua in re plurimum adjuvabitur, si Ludimagistrum audiat latine secum loqui. Id enim a docto Praeceptore requiritur, ut puerum latinis verbis alloquatur, et errantem docte suauiterque castiget.

Ultimo horae quadrante materiam alicuius scripti, ultra quinque vel sex periodos non excedentem, Praeceptor suis discipulis proponat, quam deinceps domi diligenter et laboriose componant.

De horis diei mercurii antemeridianis.

Cum sapientiae initium sit timor Domini, qui ex vera Dei cognitione ex alto veluti gurgite profluit et promanat, cumprimis praecipua Doctrinae Christianae capita proponenda sunt.

Hora 7—9. His horis Catechesis Lutheri diligenter et intelligenter explicetur duabus classibus, quam postea germani latine, hungari germanice recitent.

Hora 9—10. Haec hora Arithmeticae studio concedatur. Tirones vero interim rationem recte pingendi literas (id quod singulis diebus et horis ipsis faciendum est) cum legendo iungant.

Hora 12—1. Haec hora exercitatione musica consumatur. Quoniam vero singulis septimanis bis, discentibus post meridiem in omnibus fere ludis literariis relaxatio sit concessa, nos quoque diebus mercurii et saturni pueros, audita prima hora, domum dimittemus.

De horis diei iovis antemeridianis.

Hora 7—10. Cum lectionum mutatione et innovatione tenerae aetati nihil sit perniciosius, idcirco easdem lectiones hisce horis retinere, quas die martis significauimus, consultum iudicamus.

De tempore pomeridiano.

Hora 12—1. Haec hora exercitio musico consecratur et scriptioni.

Hora 1—3. Scriptum die martis praeterito propositum corrigendum offerant, illud Ludimagister recognoscendo non solummodo emendet, verum etiam quemadmodum id, quod erat dictatum, recte

et eleganter conuerti potuisset, ostendat. Emendatione, vel correctione absoluta, alia materia Primanis et Secundanis proponatur, quae postea ab illis sequente veneris die exhibeatur.

De horis diei veneris antemeridianis.

Hora 7—8. Vocabula, quae illis ex praedicta Milii Nomenclatura proposita fuere, Praeceptor exigat, usumque illorum, ut alias factum, tradat.

Hora 8—10. Materia scripti pridie dictata, a discipulis vero composita, a Praeceptore corrigatur, in qua gramaticis praeceptis tradendis assidue pergatur.

De horis diei veneris pomeridianis.

Hora 12—1. A meridie illam horam in canendo et pringendo bonis literis consumant.

Hora 1—3. Reliquas duas horas expositioni Ciceronis et Dialogis Castelli, phrasibus item et elegantioribus sententiis ex iisdem decerpendis Rector attribuat.

De horis diei saturni autemeridianis et poromeridianis.

Retineantur omnes istae lectiones in hoc die, quemadmodum die mercurii traditae fuere. Ameridie concedantur feriae. Hora secunda frequentes accedant templum.

De horis diei solis.

Sacra festis diebus proponenda sunt. Itaque concione finita, pium est et utile, ut Primanis et Secundanis egregia sententia, quae in illo Evangelio tanquam gemma elucet, recitanda proponatur. Post meridiem omnes templum frequentent.

Reliqua, quae fortasse in hoc lectionum ordine desiderari possunt, prudentiae Ludimagistri committantur.

(Egykorú másolata Selmecz sz. k. város levéltárában.)

IV.

A modori iskola törvényei 1594-ből.

Leges Scholae Modrensis A. D. 1594 sub iudicatu prud. et circumspect. D. Johannis Preueri latae.

Senatus populusque Modrensis sic sentit, sic vult, sic constituit.

tuit, sic jubet, ut religionis, doctrinae, bonaeque disciplinae causa Schola habeatur, quae hisce conservetur, atque huiusmodi legibus.

Rectoris et Collegarum officium.

I. Rectorem et eos, quos sibi ille adiungit, Rectorem tamen nprimis decet, auctoritatem suam doctrina, diligentia, temperantia, humanitate, gravitate tueri.

II. Ut Collegarum quilibet, quorum duo semper esse debent, officia quotidiana faciat, diligenter idem animadvertito.

III. Collegae primi ad horae sonum ad ludum observantur, postremi egrediuntur.

IV. Vestitu, vigilantia et diligentia exemplo iisdem sunt. Exemplo enim Praefectorum perduntur et servantur adolescentum ingenia.

V. Ebriosum Collegam, aut ludis deditum, non facientem officium quotidianum, e schola non ejicere, corruptae disciplinae est indicium.

VI. In monendis et castigandis adolescentulis negligentia et remissio abesse, severitas absque crudelitate, vituperatio absque maledicto debet adhiberi.

VII. Rectores et Collegas patrio sermone uti nolumus, nisi cum erit necessarium. Simul ac enim puer ludum ingreditur, habet Magister, quod illum latine doceat, rerum vocabula, inflexiones nominum et verborum, mandata certorum officiorum. Haec consuetudo magis in prima classé retinenda et colenda est, de confirmanda lege, de custodienda veritate et castigatione.

VIII. Volumus etiam, ut examina quatuor quotannis instituantur. Primum quidem ad diem 2 mensis januarii, secundum 1 die aprilis, tertium 1 julii, quartum vero ad festum Michaelis Archangeli.

IX. Rectori simul adiungimus tres Scholarchas et Visitatores, qui assidue invisant classes omnes, et tam docentes quam discentes ad faciendum suum officium adhortentur. Ad quam Praefecturam Reverendum et doctum D. Johannem Sommerda, Ecclesiae nostrae Pastorem et Egregios viros Valentinum Weber Reipublicae huius Senatorem et Conradum Henckel Notarium nostrum deligimus.

Discipulorum officium.

Pueritia vero huiusmodi regenda et servanda est legum habenis.

I. Quod severitate corrigi postest, indulgentia non debet negligi. Quare si quis ad horas constitutas non adest vel in Schola, vel in Ecclesia, virgarum verberatione corrigendus est, nisi excusationem a parentibus, aut heris domesticis probabilem afferat. Istud enim voluntatis peccatum est, non ingenii imbecillitas.

II. Qui post horam constitutam veniet, castigari debet modo et ratione bona, iudicio Rectoris, magis si bis in hebdomada id fiat, maxime si ter idem admittatur.

III. Scholastici, qui admissi erunt in Scholam, nomina danto. Moderator ea adscribito. Peregrini vero sex mensium pecuniam persolvunt, idem in reliquis mensibus faciunt.

IV. Sine fideiussione nullum peregrinum, qui non statim pecuniam persolvit, in Scholam admittito. Qui ante tempus exierit e Schola, cum Ludirectore decidito. Omnes eidem morem gerunt.

V. Qui Ludirectori non obtemperat, impatiens poenae, non audiens dicto, a Rectore castigatur, mulctatur, punitur.

VI. Festis diebus bini templum ordine, verecunde adeunt, conciones diligenter audiunt, absque Psalmorum ne sunt, domi memoria conciones repetunt.

VII. Quotidianis et repetitionibus et exercitationibus intersunt, abesse nemini impune esto.

VIII. Sermo omnium latinus esto, omnes suas classes frequentant, aliorum classes non impediunt, non clamore, non cantu, non ambulatione, nullo sonitu, nullo strepitu. Qui peccarit, pro peccati ratione et modo bono poenas luit.

IX. Honestè unusquisque vestitur. In vestibus Scholae institutum et consuetudinem civium colit, nihilque in vestitu liceat, quod foris domive dedecet.

X. Arma et gladios non gestat. Qui cum armis in Scholam aduenerit, ea illi Moderator accipit.

XI. In ludo, dum Magister ludi docet, silentium esto.

XII. Qui negligenter auscultat, qui lectas et traditas res non repetit, qui interrogatus respondere non potest, qui caetera officia bonorum discipulorum negligit, is pro errato, pro peccato, pro ingenio, pro aetate, punitur. Sed gravissima medicina in his morbis esto virgarum severitas, minima verborum prudens remedium.

XIII. Qui non diligenter auscultat, qui alia cogitat, qui nugatur, qui scriptitat, res alienas aut alia legit, quam quae docentur, in his peccatis minima castigatio esto, comminatio et obiurgatio. Severitate enim disciplinae istud naturae vitium sanari potest.

XIV. Qui malis delectantur familiaritatibus, qui verbis litigant, qui pugnis proeliantur, aut quovis modo dimicant, qui iurant, qui Praeceptores suos contemnunt, qui irreuerenter praetereunt, aut aspiciunt, aut alloquuntur eos, qui reuerentia digni sunt, ut senes, Magistratus, ut homines praeditos autoritate, aut virtute; qui in plataeis et coetibus hominum non versantur verecunde, et ut decet Scholasticos; ratione bona aut grauitate, aut seueritate emendantur.

XV. Qui aduersus Magistros suos falsam querelam ad parentes defert, et quia falsum dicit, et quia aduersus Praeceptorem et Collegas suos ingratus est, et quia moerorem mendaciis suis excitat, pro facinoris grauitate aut virgis castigatur, aut modo aliquo bono seueritatis punitur.

XVI. In vigilia vigiliarum nemo in Schola, quemadmodum haec factitatum est, sed domi, vel in diversorio dormito, nemini ea nocte ante duodecimam horam in Scholam ingredi fas esto.

XVII. Janua Scholae post dimissionem Scholasticorum semper clauditor.

XVIII. Mendicantes quotidie Scholam ter vereunt, sordes ad sterquilinum portant, omnia bene collocata in ea sunt.

Et his legibus omnes obtemperant, et ceteris, quae a Ludimagistro cum consensu nostro feruntur, obsecundant.

Ex Senatus consulto.

(Egykorú másolata Selmezy sz. k. város levéltárában.)

V.

A késmárki tanító részére kidolgozott utasítás 1596-ból.

Instructio oder Bestellung eines Schulmeisters gestellt mit gnädigster Vorberathschlagung und Bewilligung unser gebietenden

Obrigkeit und mit Consens Herrn Richters und beider Rathen der Stadt Kayszmargk.

Weil nach den Willen Gottes mit Berathschlagung und Verwilligung unser gnädigsten und gebietenden Obrigkeit des wolgeborenen Herrn Herrn Sebastiani Teokeoly Herrn in Kayszmargken, wir Richter und Rathsverwandten der Stadt Kayszmargk zu einem Schulmeister fürgeschlagen, erfordert und angenommen den achtbaren und wolgelehrten *M. Johannem Mylium* von Iglau, als berufen, bestellen, und bestätigen den ihn auch hiemit, dasz er unserer Schuljugend die summarischen Hauptpunkte und Artikel des h. göttlichen Wortes, Inhalt profetischer und apostolischer Biblischen Schriften rein und lauter, in rechten wahren, unverfälschten Verstand, ohne menschlichen — und Zuthuung, wie die in den alten Symbolis Apostolico, Niceno, und Athanasiano auch unserer vom Papsthum reformirter Kirchen gebräuchlich reinen augsburgischen Confession, desselben Apologia, Catechismo und Bekenntnissen Doct. Martini Lutheri und den gantzen Corpore Doctrinae Domini Philippi Melancthonis verfasst sind, beineben die gewöhnlichen freien Künste, wie die in dergleichen Schulen gebräuchlich, auch die nothwendig berühmten Sprachen griechisch und lateinisch, samt guter Zucht, Ordnung und Civilität, und Tugenden auf offener Schul-Cathedra, oder sonst an anderen Orten, wo es die Nothdurft erfordert, klärlich fürtrag, in aller Gottesfurcht treulich und fleissig fürsag, und mit guten Exempel fürweisen soll.

Hiergegen soll gedachten H. Magister aller möglich und gebührlich Freundschaft, Ehr und Schutzes auch künftig nach Beschaffenheit seines Verhaltens aller ferneren Beförderung in was sich zu getrösten, und zu seiner Unterhaltung und Ergötzung seiner Mühe und Arbeit von uns und gemeiner Stadt zugewartet habe, in allem und jedem sonderlich und samtllich wie folget.

Erstlich soll seine wöchentliche ordinar Besoldung zwei Taler, davon Herr Magister die Collegas nach seinem besten bestellen soll, denen man daneben auch wird thun können zur besseren Unterhaltung, wird man darauf beflissen sein, damit H. Magister, so er sonderlich samt seinen Collegis (wie wir es gänzlichen hoffen) in treuer Unterweisung der Jugend seinen Fleisz nicht sparen wird, so viel gemeiner Stadt Vermögen ertragen kann nach dem besten

soll versorget werden. Immasen der ihm auch für seine Hausnothdurft 24 Klafter Holz durch gemeiner Stadt Unterthanen jährlich, und zur rechter Zeit sollen geführt werden.

Belangend die Accidentia, sind dieselbe wie folget.

Erstlich soll ein jedes Stadtkind fürs gewöhnliche Quartal und Jahrmarkt geben d. 2.

Solches geschieht dasz Jahr viehmal, in der ersten Fastenwoche, auf Viti, Crucis und Luciae.

Belangend die Privatinstitution, wird ein jeder Vater wegen derselben sich dankbarlich zuerzeigen wissen.

Auf di hohen Feste als Weinachten, Ostern, und Pfingsten soll ein jedes Stadtkind Herrn Magistro geben d. 2. oder einen Kuchen.

Auf Galli soll ein jeder Schüler schuldig sein Herrn Magistro in statt des Hanbeiszens zu bringen d. 3.

Zwei Examina sollen im Jahr gehalten werden, eins auf Gregori, da ein jeder Knab, damit man den neuen Schülerlein Eier auszutheilen hat, Herrn Magistro bringen soll d. 3.

Dasz andere auf Galli. Auch soll am Sontag nach Galli, deszgleichen auf alle Jahrmarkt eine Recordation gehalten werden, welche Herrn Magistro zuständig. Entgegen, stehen dem Cantori und Collaboratori zu die Recordationes auf Martini und trium Regum; den Studiosis aber auf Weinachten, Ostern, und Pfingsten, und sonsten alle Sonntäge und Donnerstäge.

Von einem generali funere gibt man d. 40, davon stehen Herrn Magistro zu d. 18, dauon gibt er dem Collaboratori zwei oder drei Pfenige, dem Cantori stehen zu d. 4, dem Campanatori d. 4, den Pulsanten d. 3, den Ministris Ecclesiae d. 8.

Von einem halben funere, da man zwar mit allen Glocken leutet, aber nur der Cantor und die halbe Schule mitgeht, gibt man d. 28, welche wie befor werden auszgetheilet, allein das man Herrn Magistro davon gibt d. 6.

Von einem kleinem funere den Ministris d. 8, dem Cantor d. 2, dem Campanatori d. 5.

Solches haben wir Richter und Rath mit Verwilligung unserer gnädigsten Obrigkeit, H. Magistro Johanni Mylio als berufenen

Schulrectori zur ferneren Nachricht, ohne einigen Argwohn oder Miszverstand, schriftlich verfasst anzeigen und darreichen wollen. Zur Urkund dessen allen haben wir unser gewöhnlich Stadtsiegel aufgedrückt, wie wir deszgleich einen gleichlautenden Revers von Herrn Magistro auch empfangen. Alles treulich und ungefährlich. Geschehen den 15 augusti anno 1596.

(A „Protocollum Corespondentiarum ab a. 1589 ad a. 1620“ czímű könyvben. Késmárk sz. k. város le véltárában.)

VI.

A magyarországi nyomtatványok a XVI. században.

Az iskolák állapota visszahat a köz- és magán élet minden irányaira; de leginkább és legszembetűnőbben az *irodalomra és sajtóra*.

Ezen szoros összefüggés az iskola és irodalom között késztetett arra, hogy a XVI. századbeli hazai és külföldi iskolázás hatásának és közművelődési eredményének föltüntetése végett, kísérletet tegyek összeállítani az említett század tartama alatt Magyarországon mutatkozó irodalmi munkásság termékeit; annál inkább, mert ezen munkásságban épen azoknak van legnagyobb részök, kikkel munkámban foglalkoznom kelle.

Összeállítottam tehát azon nyomtatványok czímeit, melyeket a XVI. században magyarországi írók, vagy Magyarországon működő idegen származású írok bocsátottak közre.

Ezen czimeket egy részét magam, a hazai könyvtárakban tett kutatásaim alkalmával, írtam össze; nagy részét azonban irodalmi művekből vettem át.¹⁾

Miután a jelen összeállításnak nem más a föladata, mint föltüntetni az irodalmi tevékenységet, melynek hazánk a XVI. században színhelye volt, fölmentve éreztem magam attól, hogy a czimeket teljesen, s bibliographiai pontossággal adjam; mi több időt és nagyobb tért vett volna igénybe.

Nem tartóztatott vissza az, hogy ez összeállítást sem teljesnek, sem hibátlannak nem mondhatni.

Nem csekély megnyugtatósomra szolgál, hogy *Szabó Károly*, a magyar bibliographiának legjelesebb munkása, szíves volt a jelen összeállítást kiigazítani és saját dús bibliographiai jegyzet ei alapján, tetemesen kiegészíteni.

¹⁾ Ilyenek Bód, Cwittinger, Horányi, Pray, Sándor, Seivert, Toldy művei, melyeket munkámban többször idéztem.

1500.

Coelius Gregorius Panonius. (Bánfi Gergely.) Collectanea in S. Apocalipsim Joannis Apostoli ex omnibus omnium veterum, tum recentiorum castissimis commentariis deprompta (Róma. Ugyanott 1510. Páris 1541. Velenceze 1571.)

1501.

Temesvári Pelbárt. Stellarium Coronae Beatae Virginis Mariae, in laudem ejus elegantissime pro singulis praedicationibus coaptatum. (Hagenau s még ötször itt, Lyonban és Nürnbergben.)

Temesvári Pelbárt. Sermones pomerii de tempore. (Hagenau és ugyanott 1503.)

1502.

Temesvári Pelbárt. Pomerium de sanctis. Pars hyemalis et aestivalis. (S. l. et a. = Augsbürg 1502).

Temesvári Pelbárt. Pomerium quadragesimale. (Augsburg).

Temesvári Pelbárt. Pomerium de tempore. (Augsburg).

1503.

Temesvári Pelbart. Aureum Rosarium Theologiae, ad sententiarum quatuor libros pariformiter quadripartitum ex doctrina Doctoris subtilis, suorum sequaciorum, sanctorum etiam Thomae Aquinatis, Bonaventuraeque, ac multorum solidorum doctorum etc. alphabetico compilatum ordine. (Hagenau. Ugyanott 1508 és még kétszer Bolognában és Velenczében.)

1504.

Laskai Osvát. Quadragesimale Gemma fidei intitulatum, tractans de ss. et orthodoxa fide cath., a quodam fratre hungaro ordinis minorum de observantia ex conventu pesthiensi, ejusdem ordinis guardiano. (Hagenau).

1505.

Temesvári Pelbárt. Sermones de sanctis, seu Pomœrium sanctorum. (Hagenau.)

Temesvári Pelbárt. Expositio Psalmorum, Canticorum novi ac veteris Testamenti; item symboli s. Athanasio a quibusdam adscripti, nec non hymni Ambrosiani, Te Deum laudamus etc. (Hagenau.)

Sermones tredecim universales magistri Michaelis de Ungaria. (Köln.)

1507.

Magyar Bálint. Szent Pál legendája. (Latin nyelven. Krakkó.)

1509.

Temesvári Pelbárt. Sermones quadragesimales. (Hagenau.)

Ordinarius Strigoniensis impensis Johannis Pap librarii budensis impressus. (Velence.)

1510 körül.

Nagyszombati Márton (Martinus Thyrnavinus). Opusculum ad Regni Hungariae Proceres, quod in Turcam bella movere negligant. (S. L.)

1512.

Eck Bálint. Elegiacum Carmen in laudem Philippi Beroaldi ad Rudolphum suum Agricolam. Accessit eiusdem Beroaldi de Modo Epistolandi a Rudolpho Agricola. (Krakkó.)

Joannis Pannonii Episcopi Quinqueecclesiarum, Poetae et Oratoris clarissimi, studiorumque in Hungaria instauratoris Panegyricum in laudem Baptistae Gvarini Veronensis. (Bécs. És Bazel 1518).

Adriani Wolfhardi Transylvani, Panegyris. Ad invictissimum Caesarem Maximilianum, semper Augustum. (Bécs.)

Legendae Sanctorum Regni Hungariae in lombardica historia non contentae. (Velence.)

Dialogus Mythologicus Bartolomaei Coloniensis, dulcibus jocis, jucundis salibus, concinnisque sententiis refertus atque diligenter nuper elaboratus. (Bécs. Kiadta Adrianus Wolfhardus Transylvanus artium et philosophiae professor.)

1513.

Marullus Márk. Bene vivendi instituta. (Bazel. Köln. 1530. Antwerpen 1577.)

1514.

Eck Bálint. Hymnus exhortatorius ad Cracoviam, ut diutinos singultus, quae hactenus ob incertos invictissimi Regis sui Sigismundi tumultus contra Moschos habuit, deponat, atque ob insignem victoriam triumphet. Hexametris conscriptus, adnexusque est Joannis Dantisci Carmine Heroico extemporatio. De Sigismundi Regis Poloniae Victoria. (Krakkó).

1515.

Eck Bálint. De Arte versificandi opusculum, omnibus studiosis ad Poeticam anhelantibus non tam iucundum, quam frugiferum. (Krakkó).

Lucii Flori Bellorum Romanorum Libri IV. ex vetustissimo exemplari novissime ac diligenter recogniti per Valentinum Eckium. (Krakkó).

Graffinger Farkas. Harmonia Cantus. (Bécs).

1516.

Marullus Márk. Parabolae. (Velence).

Marullus Márk. Evangelistarium. (Velence).

Pécsváradi Gábor. Compendium locorum terrae sanctae. Compendiosa quaedam, nec minus lectu iucunda descriptio urbis Hierusalem, atque diligens omnium locorum terrae sanctae in hierosolymis adnotatio, per quendam in Christo patrem, fratrem Gabrielem natione ungarum divi Francisci ordinis de sacra observantia luculenter, nam ea ipsa loca propriis conspexit oculis, congesta ac breviter per eundem comportata. (S. L.) — (?)

1517.

Hagymási Bálint. De laudibus et vituperio vini et aquae. (S. L.)

Verbőczy István. Tripartitum Juris Consuetudinarii Regni Hungariae. (Bécs. Ugyanott 1545. 1561. 1572. 1581.)

1518.

Eck Bálint. Utrum prudenti viro sit ducenda uxor. (Krakkó).

Eck Bálint. Ad clarissimos viros, Dominum Petrum Czipser, et Andream Reuber, Bartphani populi, illum ecclesiasticum, hunc saecularem Moderatores dignissimos, Heroicum Carmen, de Amicitiae et Concordiae utilitate. (Bártfa és Krakkó).

1519.

De Mundi contemptu et Virtute amplectenda Dialogus, per
Valentinum Eckium, Bartphanae scholae Moderatorem.
(Krakkó).

1520.

Eck Bálint. Apophoreticum Carmen de Christi Nativitate, Elegia compositum. Ad generosum Dominum D. Alexium Thurzonem de Bethlemlfalva, Comitem Zoliensem atque Camerarium Cremnicensem, liberum Dominum Plesnensem et illustrem invictissimi Principis Ludovici Regis Hungariae Cubicularium. — Jubilus heroicus Cassoviae habitus, ob adventum Reverendissimi Antistitis, Domini Georgii Quinqueecclesiensis Episcopi, Regnorumque Hungariae et Bohemiae Cancellarii dignissimi, heroicis versibus conditus. — Epithalamium in nuptiis egregii atque prudentis viri, D. Joannis Sauslich, nuper iudicis, nunc senatoris Cassoviensis, et Comitis Camerae Regalis, Carmine elegiaco. (Krakkó).

De Republicae administratione Dialogus. Ad nobilissimum Dominum D. Alexium Thurzonem de Bethlemlfalva, Comitem Zoliensem, atque Camerarium Cremnicensem liberum Dominum Plesnensem, et illustrem invictissimi Principis Ludovici Regis Hungariae a secretis. Et Epistola consolatoria ad Magnificos Dominos Alexium et Joannem Thurzones, ob mortem Reverendissimi Domini Joannis, Episcopi Vratislaviensis. Et Epitaphia varia, pro Eodem ad Eosdem Dominos. Valentino Ecchio Lendano auctore (Krakkó).

Magyarország Bertalan. (Bartholomaeus Pannonius). Dialogus inter vigilantiam et torporem. (Bécs).

Wernher György. Elegia de ornatissimi Antistitis, Illustrisque Principis, D. Joannis Thurzonis, Episcopi Vratislaviensis, Regiique olim in utraque Silesia Vicarii obitu, ad Fratres inclutos, Alexium et Joannem Thurzones, liberos Dominos Plesnenses. (Krakkó).

1521.

Joannes Antonius Cassoviensis. Kiadta Dubravius János „Concilium animalium“ című költeményét, Areiszewo Jakab, krakkói kanonokhoz intézett ajánló levéllel. (Krakkó).

Q. Horatii Flacci Liber de Arte poetica ad Pisones, ex ve-

tusto exemplari summa cura et diligentia recognitus per Valentinum Ecchium Philiripolitanum. (Krakkó).

Oratio in Imperiali Conventu Vormatiensi coram divo Carolo Caesare ac Principibus totius Imperii die tertia Aprilis 1521. per incliti Regis Hungariae ac Bohemiae etc. oratores habita. (S. L.)

1522.

Eck Bálint. Q. Horatii Flacci Epistolarum Libri duo ex antiquissimo exemplari studiosissime recogniti. (Krakkó).

1523.

Eck Bálint. De ratione legendi Auctores Libellus. (Krakkó).

Wernher György. Elegiarum Liber unus, Reverendissimo in Christo Patri, et Domino D. Ladislao Salcano, Episcopo Agriensi, et Supremo Regni Hungariae Cancellario, maximoque gentis suae Maecenati nuncupatus. (Krakkó).

1525.

De Resurrectione Dominica Carmen heroicum. Illustri ac Magnifico Domino D. Alexio Thurzoni de Bethlemfalva, Regalium Thavernicorum ac Cubiculariorum Magistro etc. nuncupatum per Valentinum Ecchium Bartphanæ Reipublicae a Consiliis atque Libellis. (Krakkó).

1526.

Aurelii Prudentii Clementis viri Consularis Liber Peristephanon, hymnos in laudem Sanctorum, qui martyrio coronati sunt, complexus. Ex vetustissimo exemplari, quam diligentissime recognitus. Viro clarissimo, Rudolpho Agricolae, poetae a Caesare laureato, inelytae Academiae Cracoviensis Rectori a Valentino Eckio, Bartphanæ Reipublicae Syndico, heroico carmine dicatus. (Krakkó).

1529.

Eck Bálint. Divi Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi Vita Christiana ad sororem suam viduam Liber I. Praefatione ad Rev. Dominum M. Michaellem de Vratislavia, principem inelytae Cracoviensis Universitatis Theologum et Philosophum, nec non Ecclesiae collegiatae s. Floriani Decanum directa, adornatus. (Krakkó).

1530.

Frangepán Farkas. Oratio ad Carolum V. Imp. et

ad illustr. Germaniae Principes S. R. I. facta nomine Regnicolarum Croatiae. (Augsburg).

1531.

Pesti Gáspár. Sermones exhortatorii ad viros religiosos. (Krakkó).

1532.

Honter Gáspár. De grammatica libri duo. (Krakkó).

Pesti Gáspár. Compendium directorii in visitatione fratrum. (Krakkó).

1533.

Komjáti Benedek. Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az zent Pál levelei magyar nyelven. (Krakkó).

1534.

Honter János. Rudimentorum Cosmographicorum libri tres. (Bázel s uyanott, Zürichben, Duisburgban, Brassóban még tizszer.)

1535.

Honter János. Compendium grammatices latinae libri duo (Brassó).

Honter János. Rudimenta Cosmographica libri IV., distincta cum adnotationibus Bernhardi Formerii, ac tabulis geographicis aeri incisis per Mich. Mercatorem. (Bázel).

Honter János. Tabulae II. in Aratum Solensem; cum eiusdem. versione (Bázel).

Joannes Antonius Cassoviensis. De tuenda bona valetudine. (Krakkó).

Joannes Antonius Cassoviensis. Elegia in obitum incomparabilis Praesulis Petri Tomicii. (Krakkó).

Ozorai Imre. De Christo et eius Ecclesia, item de Antichristo, eiusque ecclesia. (Krakkó).

Szegedi Gergely. Censurae in propositiones erroneas M. Devai, seu ut ille vocat: Rudimenta salutis. (Bécs).

Wagner Bálint. Compendium grammatices graecae. (Brassó, és uyanott 1562. 1630.)

1536.

Joannes Antonius Cassoviensis. Elegia in obitum magni Erasmi Rotterodami, praecipui studiorum instauratoris. (Krakkó).

Pesti Gábor. Aesopi Phrygis Fabulae. Esopus fabulai, melyeket mostan ujjonnan magyar nyelvre fordított Pesthy Gabriel (Bécs).

Novum Testamentum seu quatuor evangeliorum volumina lingua hungarica donata, Gabriele Pannonio Pesthino Interprete. Uj testamentum magyar nyelven. (Bécs).

Gálszécsi István. Énekes könyv. (Krakkó).

1537.

Eck Bálint. Epigrammatum sacrorum Liber. Ad illustrem ac magnificum Dominum D. Alexium Turzonem de Bethlemfalva, inclyti Regni Hungariae Palatinm. (Krakkó).

1538.

Pesti Gábor. Nomenclatura sex lingvarum, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae et Germanicae. Lingva autem Hungarica noviter accessit, cum latinarum dictionum quamplurimarum, quae prius depravatae fuerunt, restitutione. Per Gabrielem Pannonium Pesthinum (Bécs és ugyanott 1550 és 1568-ban.)

1538.

Farkas András. Chronica de introductione Scytharum in Hungariam, et Iudaeorum de Aegypto. (Krakkó. Gálszécsi István munkája mellett).

Gálszécsi István. A keresztyéni tudományról való rövid könyvecske. (Krakkó).

Székely István (Benczédi). A keresztyénségnek fundamentomáról való tanúság. (Krakkó és ugyanott 1544. 1546.)

Székely István. Istenes énekek. (Krakkó).

1539.

Honter János. Compendium rhetorices, ex Cicerone et Quintiliano. (Brassó).

Honter János. Divi Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi Haereseon catalogus. (Brassó).

Honter János. Mimi Publicani, Enchiridion Xisti Pithagorici, dicta sapientum in Graecia. (Brassó).

Honter János. Rudimenta praeceptorum dialectices ex Aristotele et aliis collectae. (Brassó).

Honter János. Sententiae ex libris pandectarum juris civilis decerptae. (Brassó).

Honter János. Sententiae ex omnibus operibus divi Augustini decerptae. (Brassó).

Grammatica Hungaro-latina in usum puerorum recens scripta. Joanne Sylvestro Pannonio autore. (Neanesi. Ujsziget-Sárvár).

1540.

Brenner Márton. Aurelii Brandolini, cognomento Lippi, Florentini, ordinis Augustini monachi, Romae 1498. mortui, Dialogus ad Matthiam, invictissimum Hungariae regem. (S. L.)

1541.

Erdösi (Sylvester) János. Új Testamentum (Bécs 1574.)

Frangepán Ferencz. Oratio ad Caesarem, Electores et Principes Germaniae. (Nürnberg.)

Honter János. Epitome adagiorum graecorum et latinorum, juxta seriem alphabeti. Ex Chiliadibus Erasmi Roterodami. (Brassó).

Sanitatis studium ad imitationem Aphorismorum compositum. Item: Alimentorum vires breviter et ordine alphabetico positae. Auctore Paulo Kyr, Medico. (Brassó).

Moldaviae, quae olim Daciae pars. Georgio a Reicherstorff, Translyvano autore. (Bécs).

1542.

Honter János. Formula reformationis Ecclesiae Coronensis et Barcensis totius provinciae. (Brassó).

Honter János Rudimenta Cosmographica. (Brassó).

1543.

Antonii Bonfinii, rerum Hungaricarum decades tres, nunc demum industria Martini Brenneri, Bistriciensis Transilvani, in lucem editae, antehac nunquam excusae. Quibus accesserunt Chronologia Pannonum a Noah usque haec tempora, et Coronis historiae Ungaricae diversorum auctorum. (Basel).

Honter János. Apologia reformationis a D. XLIII. conscripta et in comitiis Isabellae reginae oblata. (S. L.)

Honter János. Philippi Melanchtonis, de controversiis Stancari scripta. (Brassó).

1544.

Eck Bálint. Pannoniae Luctus, quo Principum aliquot et insignium virorum mortes, aliique funesti casus deplorantur. (Krakkó).

Erdősi János. Elegia de bello turcico. (Bécs).

Honter János. Compendium Juris civilis in usum Civitatum ac Sedium Saxonicarum in Transylvania, collectum. (Brassó).

Joannes Antonius Cassoviensis. Epigrammata in Antonium, Patrem suum, civem Cassoviensem, inque paternos amicos. (Krakkó).

Rubigallus Pál. Hodaeporicon itineris Constantinopolitani, carmine elegiaco. (Wittenberg).

Wernher György. Epigrammata. (Krakkó).

Székelly István. Keresztyénség fundamentomáról való rövid tanúság. (Krakkó).

1545.

Eck Bálint. Elegiacon ad doctissimum ac clarissimum virum D. Johannem Benedictum, Cracov. et Varmien. et Vratislav. Canonicum, sereniss. ac invictiss. Principis Sigismundi senioris Regis Poloniae Medicum. (Krakkó).

De Turcarum ritibus. Auctore Bartholomaeo Giurgivits, qui XIII. annos apud Turcas servitutem servivit. (Worms.)

Honter János. Disticha novi Testamenti, materiam et ordinem capitulorum ejusque libri, per literas initiales indicantia. (Brassó).

Epistola Pannoniae ad Germaniam recens scripta autore Paulo Rubigallo Pannonio. (Wittenberg.)

Wagner Bálint. ΘΕΟΓΝΙΔΙΟΣ ΜΕΓΑΡΕΩΣ ΓΝΟΜΑΙ ΕΛΕΓΙΑΚΑΙ. (Brassó).

1546.

Ozorai Imre. A Krisztusról és az ő ekklesiájáról. (Krakkó).

Erdösi János. Epitaphium Annae Reginae. (Bécs).

Georgievich Bertalan. Disputatio de fide christiana et mysterio sss. Trinitatis habita cum quodam Turca Varadini (s. l.)

Honter János. Agenda für die Seelsorger und Kirchen-diener in Siebenbürgen. (Brassó).

1548.

Honter János. Odae cum harmoniis ex diversis poetis in usum ludi literarii Coronensis decerptae. (Brassó).

Soltár könyv Székel Estvántul magyar nyelvre fordítatott. (Krakkó).

1549.

Dévai Bíró Mátyás. Orthographia Ungarica. Az igaz írás módjáról való tudomány. Magyar nyelven irattatott. Mostan pedig ujjonnan megigazított és kinyomtatott. (Krakkó.)

Preysz Kristóf. (Christophorus Pannonius). Elegia ad D. Perenotum a Granvella. (Bázel).

Stöckel Lénárd. Quinque Civitatum, nempe Cassoviensis, Leutschoviensis, Bartfensis, Eperiesiensis, Cibiniensis nomine, fidei Confessio (S. L.)

Szondi Pál. Oratio in introductione ac installatione Wolfgangi Gyulai. (Bécs).

Gyalui Torda Zsigmond. Quaestio an honesta natura sint, an vero opinione? (Pádua).

Wagner Bálint. Ammon incestuosus. Tragoedia. (Brassó).

Wernher György. Hypomnematum de admirandis Hungariae aquis. (Bázel).

1550.

Keresztyéni tudományról való rövid könyvecske, Batízi Andrásról irattatott. (Krakkó).

Bausner Sebestyén. Tractatus de Peste, eiusque curatione. (Szeben.)

Heltai Gáspár. Ritus explorandae veritatis, quo Hungarica natio in dirimendis controversiis ante 340 annos usa est, et eius testimonia plurima in sacrario summi templi Varadiensis reperta. (Kolozsvár).

Gonosz asszonyembereknek erkelesekről való ének, kit zerze zebeni Ormpruszt Christóff egy kopot ebagnanak bozzuságára, kit oztán egy barátja kérésére magyar nyelvre fordita. (Bécs.)

Reichersdorf György. Chorographia Transylvaniae, quae Dacia olim appellata. (Bécs.)

Sztárai Mihály. Comoedia lepidissima de matrimonio sacerdotum. (Krakkó.)

Gyalui Torda Zsigmond. Historia Francisci Spirae Civitatulani, qui ob fidei sanioris abnegationem in summam incidit desperationem. (Basel).

Wagner Bálint. *ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ, ΟΥΑΔΕΝΤΙΝΟΥ του ουαγνέρου κορωνέος*. (Brassó.)

1551.

Erdősi János. Querela fidei. (Bécs).

Prognome seu praesagium Mahumetanorum, primum de christianorum calamitatibus, deinde de suae gentis interitu ex persica lingua in latinam conversum a Bartholomaeo Georgievitz. (Bázel).

A Jesus Sirak könyve magyar nyelven. (Kolozsvár).

A Bölcs Salamon királynak könyvei. 1. Proverbia. 2. Ecclesiastices. 3. Canticum canticorum. 4. Sapientiae. Magyar nyelven. (Kolozsvár, a czimlapon 1551, végén, a colophonban 1552. évszám áll).

Heltai Gáspár. A bibliának első része, azaz Mózesnek öt könyve, mely magyar nyelvre fordítottott a régi és igaz szent könyvekből. (Kolozsvár).

Summa christlicher Lehre; anderst der kurze Catechismus, durch Caspar Helth, Pfarrern zu Klausenburg. (Kolozsvár).

Trostbüchlein, mit christlicher Unterrichtung, wie sich ein Mensch bereiten soll zu einem seligen Sterben, gesammelt, und zusammen gesetzt aus christlicher Prediger Schriften, durch Kaspar Helth, Pfarrherrn zu Klausenburg. (Kolozsvár).

Gyalui Torda Zsigmond. Orestes, Euripidis Tragodia cumprimis elagans, latino carmine longe doctissime expressa. (Bázel.)

De nuptiis clariss. doctoris Sigismundi Geloi Pannonii, et

honestiss. puellae Euphemiae magnifici et doctissimi D. Georgii Wernheri etc. filiae, epigrammata. (S. L.)

1552.

Heltai Gáspár. A Bibliának negyedik része, azaz a Prófétáknak irások. (Kolozsvár).

Heltai Gáspár. A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialogus. (Kolozsvár).

Puerilium colloquiorum formulae pro primis tyronibus per Sebal dum Heyden ex Comicornum campo hinc inde collectae, jam et denuo auctae, ac germanico, polónico, ungarico idiomate illustratae. (Krakkó).

Sambucus (Zsámboki) János. Expositio obsidionis arcis Temesvari. (S. L.)

Imperatorum aliquot Roman. vitae a Sambuco castigatae et auctae. (Straszburg.)

Elegiae aliquot de aerumnis Pannoniae inferioris scriptae a Gabriele Zentgeurgio. (Wittenberg).

1553.

Catechismus, melybe a mennyei tudománnak sommája a derék szent írásból és sok keresztyén tanítóknak írásból röviden egybe szerzettetött és befoglaltattatott Heltai Gáspár által. (Kolozsvár.)

Heltai Gáspár. Vigasztaló könyvecske keresztyéni intéssel és tanítással, miképen kelljen az embernek készülni keresztyéni és boldog a világból való kimulásához. (Kolozsvár).

Evangelia dominicalia, ex tempore versa, per Sebastianum Listhium, Transylvanum Cibiniens. (Bécs).

Sambucus (Zsámboki) János. Expositio obsidionis arcis Szigethi. (S. L.)

In Christi natalem oratio Joannis Sambuci Pannonii, habita Ingolstadii tertio et quinquagesimo anno ineunte. Eiusdem sententiae aliquot et hymni, eodem autore. (Augsburg).

1554.

Dávid Ferencz. Responsio Philippi Melanthonis de controversiis Stancari. (S. L.)

Jacobi Pisonis Transylvani, oratoris et poetae excellentis Schedia. (Bécs).

Tinodi Sebestyén. Krónika. Első részébe János királ halálátul fogva ez esztendeig Dunán innet Erdél országgal lött minden hadak, veszödelmek, revidedön szép notákval énökbe vadnak. Más részébe külömb külömb időkbe és országokba lött dolgok, istoriák vannak. (Kolozsvár).

Gyalui Torda Zsigmond. Epigrammata ad Illustrem Thomam a Nadasd, Posonii per occasiones scripta, dum tenuit consultatio de eo in Palatinum eligendo. (Bécs).

Praecepta vitae christianae Valent. Wagneri Coron. (Brassó).

1555.

Catechismus. Azaz a keresztyéni tudománnak revideden való tanúsága. Bathizi András által irattatott. (Kolozsvár.)

Dialysis scripti Staucari contra primum articulum synodi Szekiensis, qui de doctrina controvertitur, conscripta per Franciscum Davidis (Kolozsvár.)

Erdélyi Miksa (Maximilianus Transylvanus). Descriptio navigationis Castellanorum ex Hispania ad Moluccas insulas, ab occidente in orientem per inferius hemispherium, Caroli auspiciis, institutae. (Bázel.)

Adversus Stankarum confessio de mediator generis humani Jesu Christo, vero Deo et homine, contracta, nomine et voluntate ministrorum in urbe Claudiopoli in Pannonia a Casparo Helto eius loci pastore ex veterum et recentium theologorum scriptis. (Wittenberg).

Preysz Kristóf. M. T. Ciceronis vita, studiorum et rerum gestarum historia, ex eius libris, testimoniisque potissimum observata, atque conscripta; item: Oratio de imitatione Ciceroniana. (Bázel.)

Wagner Bálint. *Αριστοτελους Περι αρετων Βιβλιὰ Δημητριον Φαληρεως των επτα Σοφων υποθηκαι.* (Brassó).

Wagner Bálint. Aristotelis libellus de virtutibus et vitiis. Sententiae diversorum auctorum de eadem materia. (Brassó).

Wagner Bálint. Definitiones multarum adpellationum, quarum Ecclesia usus est, authore Melanthane. Accessit D. Augustini liber de Essentia Divinitatis. (Brassó).

Wagner Bálint. Insignes et elegantissimae sententiae ex L. Annaei Senecae ad Lucillum epistolis, caeterisque eiusdem auctoris scriptis selectae, et in usum studiosae juventutis editae. (Brassó).

Wagner Bálint. Magni Turcae epistolae per Laudinum, equitem Hierosolymitanum, latinitati donatae i. e. aliae quaedam variorum auctorum epistolae lectu dignissimae, libellus sententiarum et verborum gravitate refertissimus. (Brassó).

Wagner Bálint. P. Fausti epistolae ad Joh. de Ganay, Franciae Cancellarium novem, et Angeli Politiani XV. (Brassó).

Wagner Bálint. Philonis Iudaei, de mercede meretricis non accipienda in sacrarium, graeco-lat. (Brassó).

1556.

Chronologia rerum Ungaricarum, a primo Unnorum in Pannoniam adventu ad millesimum quingentesimum quinquagesimum septimum a nato Christo annum, per Thomam Bomelium Coronensem collecta, et inclito senatui Coronensi dicata. (Brassó).

Encomium arcis Agriae mirabiliter ac vere divinitus servatae A. D. 1552. Conscriptum in gratiam suorum Patronorum Magnificorum Francisci, Stephani, et Dominici Dobo fratrum a Matthia Chia bai Pannonio. (Wittenberg.)

Hebler Mátyás. Elleboron ad repugnanda phanaticorum quorundam spirituum capita, qui primum in Transylvaniam Calvinismi semina spargere coeperunt, authore Martino Calmanachaei, sub patrocinio Petrovitz, locumtenente reginae Isabellae. (S. L.)

Elementa grammaticae latinae, pro recta scholasticae iuventutis institutione ex praecipuis grammaticorum praeceptis a Gregorio Molnár contracta. (Kolozsvár).

Brevia praecepta de moribus puerorum recte formandis, carmine elegiaco conscripta a Michaele Sieglero Cibiniensi. Additus est etiam ordo studiorum a Domino Philippo Melancthone studiosae juventuti praescriptus. (S. L.)

Wagner Bálint. Sententiae veterum de coena Domini: ut Cyrilli, Chrysostomi, Vulgarii, Hilarii, et aliorum, collectae a Philippo Melanthane. (Brassó).

1557.

Dávid Ferencz. Consensus doctrinae de sacramentis Christi, pastorum et ministrorum Ecclesiarum in inferiori Pannonia et nationis utriusque in tota Transylvania. Conscriptus et publicatus in s. synodo Claudiopolitana Transylvaniae ipsa die sanctae, individuae et semper benedictae Trinitatis. (Kolozvár).

Epistola ad praestantem pietate, nobilitate, omnique virtutum genere D. Franciscum Suliok Pannonium, optime de artium liberalium studiosis merito. Scripta ab Andrea Carolio gratitudinis causa. (Wittenberg).

Novicampianus Albert. De corruptissimis saeculi huius moribus, variisque atque turbulentis in religione Christiana Doctrinis, Oratio. (Krakkó.)

Novum Testamentum graece et latine, juxta postremam d. Erasmi Rot. translationem. Accesserunt in hac editione praeter concordantias marginales, succincta quaedam scholia, et communium locorum index. Industria et impensis M. Valent. Wagneri Coronen. (Brassó).

Imagines mortis selectiores, cum decastichis Val. Wagneri Coron. (Brassó).

Epistola ad Illustrissimum ac Magnificum Dominum Petrum Petrouit scripta a Gregorio Zegedino. (Wittenberg).

1558.

Anaxius (Huszár) Gál. Az Úr Jézus Krisztusnak sz. vacsorájáról, kinszenvedéséről és dicsőséges feltámadásáról való predikációk. (Óvár).

Tragoedia magyar nyelven, az Sophocles Electrájából nagyobb részre fordítottat és az kereszténeknek erköcsöknek jobbitásokra például szépen játéknak módja szerint rendeltetett Pesti Bornemissza Péter deák által. (Bécs).

Dávid Ferencz. Literae convocatoriae ad seniores Ecclesiarum superioris et inferioris Pannoniae ad indictam synodum Thordanum, ad tertium Martii diem, additis thesibus ibidem dis-

putandis. Ephes. V. Omnia autem, quae aguntur, a lumine manifestantur, omne enim, quod manifestatur, lumen est. (Gyulafehérvár).

Dialogi duo Platonis: Alcibiades secundus et Axiochus, interprete Joanne Sambuco. (Bécs).

Elegia de falsis Prophetis, quos Christus confert lupis, spinis et tribulis. Matth. VII. cap. Additum est Epicedium de morte Reverendi viri Domini Laurentii Leschini. Authore Christiano Schesaeo Mediensi. (Koložsvár).

Sambucus (Zsámboki) János. Appendix rerum Hungaricarum, a rege Mathia, usque ad imperatorem Ferdinandum primum. (Bécs. Ranzan Péter Epitome rerum Hung. első kiadása mellett).

Sambucus (Zsámboki) János. Epistolarum conscribendarum methodus. (Bázel).

Sambucus (Zsámboki) János. Petronii Arbitri Satyrici fragmenta restituta et aucta. (Antwerpen).

Acta Synodi Pastorum Ecclesiae Nationis Hungaricae in Transylvania die Apostolorum Philippi et Jacobi anno 1558 in oppido Thorda celebratae. (Koložsvár.)

1559.

Epistola Paraenetica, quam Georgius Draskovich electus Episcopus Quinqueecclesiarum ad Dioecesanos suos dedit. (Bécs).

Heltai Gáspár. Agenda, azaz: Szentegyházi cselekedetek, melyeket követnek közönségesképen a keresztyéni ministerek és lelki pásztorok. Ujonan nyomattatott. Cum gratia et privilegio Serenissimarum Majestatum Regiarum Hungariae etc. (Koložsvár).

Honter János. Sententiae catholicae Nili, monachi graeci. (Bázel).

Novicampianus Albert. Apologia pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Jesu Christi in Eucharistia, de caeterisque Sacramentis, Liturgia item seu Missae Sacrificio, ac aliis omnibus fere, quae hoc seculo controvertuntur. In Transylvania Tordae in comitiis anno a Christo nato 1558. oblata. Praemissa est Epistola ad Illustrissimum Principem Joannem Sigismundum, Hungariae et Transylvaniae Regem designatum, Praefatioque ad omnium

ordinum Regni utriusque Viros Spectabiles et Ornatisimos, in quibus ratio et ordo Apologiae exponuntur. (Krakkó).

Purkircher György. Liber Salamonis carmine redditus. (S. L.)

Székelly István (Benczédi). Chronica ez világnak jeles dolgairól. (Krakkó).

Carmen in laudes et meritorum praedicationem Reverendissimi ac Magnifici Domini Domini Michaelis Czakii, Joannis secundi electi Regis Ungariae etc. Consilarii ac Cancellarii supremi etc. Domini ac Maecenatis sui perpetua gratitudine colendissimi a Joanne Vetesio alumno. (Wittenberg).

Sambucus* (Zsambóki) János. Oratio in obitum generosi ac magnifici adolescentis Georgii Bona Transsilvani, domini in Landsehr et Lakenbach, qui mortuus est VI. Sept. anni 1559. (Pádua).

Sztárai Mihály. Comoedia lepidissima de sacerdotio, authore Michaeli Starino Altiniensis Ecclesiae Ministro. Az igaz papságnak tiköre, melyet a Starai Mihály mester mostan szerzett. Azt is megtalálod atyámfia keresztyén e kis könyvecskének végében, mimódon és főképpen mire választják az igaz keresztyének a lelki pásztorokat, s mi okáért vonzák le is néme helyről a szentegyházi szolgálást (S. L. = Magyar Óvár).

1560.

Statuta, oder Satzungen gemeiner Stadtrechten der Herrmstadt und anderer Städte, und aller Deutschen in Siebenbürgen, colligirt durch Thomam Bomelium, (S. L.)

Dudich Endre. Dionysii Halicarnassei de Thucydidis historia judicium, ex graeco latine redditum. (Velence. Bazel 1579.)

Heltai Gáspár. Soltár, azaz Sz. Dávidnak és egyéb profétáknak psalmusinak, avagy isteni dicséreteknek könyve, szép summácskával és rövideden való értelmökkel. (Kolozsvár).

Huszár Gál. Isteni dicséreték és psalmusok. (s. l.)

Oláh Miklós. Catholicae ac Christiane Religionis praecipua quaedam capita, de sacramentis, fide et operibus, de ecclesiae iustificatione ac aliis. (Bécs).

Ad Serenissimum Principem et Dominum Maximilianum, Dei

gratia Regem Bohemiae etc. Archi-Ducem Austriae, Ducem Burgundiae etc. Dominum elementissimum, libellus, de partibus rei publicae, et causis mutationum regnorum, imperiorumque in plebisque ad imitationem Aristotelis, scriptus carmine. per M. Martinum Rakovszkium. Additum est praeterea, Encomium spectabilis, et magnifici Domini Palatini regni Hungariae etc. eiaculatio ad Magnificum Dominum Magistrum Curiae etc. (Bécs).

Rendelés. Külen külen czikkeleknek, melyek szerént életket rendeljenek és erkölceket szabjanak a tiszteletes szöcs legények, a királyi városban Kolozsvárban. (Kolozsvár).

1561.

Draskovics György. Lactantius munkáinak fordítása. (Bécs).

Igen szép kenyv, az kezenséges igaz keresztyén hitnek régiségi és igassága mellett, minden eretnkségnek ujsági ellen. Melyet az Lyrinia i Vincze ennek előtte ezör esztendővel szörzett. (Fordította Draskovics György pécsi püspök). (Bécs).

Melius Péter. A szent Pál Apostal leveleinek, melyet a Colossabelieknek irt, predicatio szerént való magyarázatja. (Debreczen).

Melius Péter. A Christus közbe járásáról való predikaciók. (Debreczen).

Stöckel Lénard. Annotationes locorum communium doctrinae christianae Philippi Malanchthonis. (Bázel).

Varsányi György Krónikája. (S. L.)

Sambucus (Zsámboki) János. De imitatione a Cicerone petenda, et in somnium Scipionis Dialogi. (Páris. És Antwerpen 1568.)

1562.

Dudich Endre. Orationes duae in concilio Tridentino habitae. (Velenceze).

Dudich Endre. Oratio panegyrica, pro felicissima serenissimi Maximiliani Bohemiae regis, in Romanorum regem coronatione, habita Tridenti M.D.LXII. (Halle).

Dudich Endre. Sententia de residentiae decreto, dicta Tridenti MDLXII. (Halle).

Heltai Gáspár. A Jézus Christusnak új Testamentoma magyar nyelvre fordítottat a régi igaz és szent könyvekből. (Kolozsvár).

Heltai Gáspár. Troporum, schematum, ac figurarum communium libellus ex variis authoribus in usum studiosorum theologiae, et bonarum artium collectus, una cum indice. (Kolozsvár).

Carmen Propemptikon ad virum eruditione et pietate praestantissimum Joannem Clypeatoris. Scriptum a Matthaeo Huszthio. (Wittenberg).

Macrus János Gergely. Libellus de vera gloria, carmine heroico conditus. (Krakkó).

Melius Péter. Az egész keresztyéni tudománynak fundamentoma és sommája, a szent írásból eszve szedettetett és megemendáltatott. Calvinus Janus írása szerint. (Debreczen).

Melius Péter. Confessio Catholica de praecipuis fidei articulis exhibita Sacrae et Catholicae Rom. Imperatori Ferdinando, et filio suo I. Maiestatis D. Regi Maximiliano, ab universo exercitu equitum et peditum S. R. M., a Nobilibus item et incolis totius, vallis Agrinae, in nomine Sanctae Trinitatis ad foedus Dei custodiendum iuramento fidei copulatum et decertantium pro vera fide et religione in Christo, ex scripturis sacris fundata. (Debreczen).

Melius Péter. Az Aran Tamás hamis és eretnek tévelgésnek és egyéb sok tévelgéseknek, melyek mostan az elfordult fejű emberek között eláradtanak, meghamisítási, a derék szent írásból és a régi szent írás magyarázó Doctoroknak írásokból, a debreczeni tanítók által, ki volt szent András napján és Karácson havának 1. 11. 12. 13. és 14. napján 1561. (Debreczen).

Melius Péter. Az hitről és az keresztyénségről való vetekedés. Christus, S. Péter és Pápa. S. Pál. A döbröczeni tanítók munkájával. (Debreczen).

1563.

Dudich Endre. Sententia de calice laicis permittendi dicta in concilio Tridentino an. MDLXIII. (Pádua).

Dudich Endre. Vita Card. Reginaldi Poli ex Italico Ludovici Beccatelli in latinum translata. (Velence).

Hebler Mátyás. Brevis confessio, de sacra coena Domini, Ecclesiarum Saxonicarum et conjunctarum in Transylvania, an. 1561. Una cum judicio quatuor Academiarum Germaniae, super eadem controversia. (Brassó).

Két könyv minden országoknak és királoknak jó és gonosz szerencséjeknek okairól, (melyből megértheni, mi az oka az Magyarország is romlásának és fejedelmeknek szerencsétlenségeknak) és micsoda jelenségekből esmérhetjük meg, hogy az Isten ítéleti közel vagyon. Gáspár Károli, gönczi plébánus által. (Debreczen).

Melius Péter. Magyar predikációk, kit postillának neveznek a proféták és apostolok írásából, a régi doktoroknak, Origenes, Chrisostomus, Theophilactus, S. Ambrus, S. Hieronymus, S. Ágoston és a mastani bölcs doktorok magyarázások szerint. (Debreczen).

Ad divum Maxaemylianum Romanorum et Bohemiae Regem. Psalmus 72. Da Deus Regi judicia tua etc., carmine redditus per Georgium Purkircherum Posoniensem. (Pádua).

Luciani opera, quae quidem exstant omnia graece et latine una cum Gilberti Cognati et Joannis Sambuci annotationibus utilissimis. (Négy kötet. Bazel. Ugyanott 1602. és 1619.)

Schesaeus Keresztély. De resurrectione mortuorum et judicio extremo, deque vita aeterna, Elegiae quatuor, quibus corruptissimi huius saeculi mores ad poenitentiam invitantur. Addita est: Narratio, continens historiam vitae clariss. viri Leonardi Stöckelii. (Wittenberg).

Gyalui Torda Zsigmond. Galeoti Martii Narniensis Commentarius de Mathiae Corovini, Hungariae regis, egregie, sapienter, iocose, dictis et factis. (Bécs).

Carmen Aprobaterion, simul et Epibaterion scriptum Basilio Fabricio Zikzaie celeberrima Academia Vitebergensi in Ungariam redeunti 6. die aug. 1563. (Wittenberg. Excudebat Jacobus Lucius Transylvanus).

Melius Péter. Válogatott praedikációk a proféták és apostolok írásából, mind egész esztendő által való fő innepekre, és minden féle szükséges dolgokról a régi és mastani Doktoroknak ma-

gyarázások szerint. Ugyan ezen praedikatiók végébe a keresztelelésnek, Ur vacsarája osztogatásának, eskütésnek és egyéb egyházi rend tartásnak igaz módja, praedikatiók szerint. (Debreczen).

1564.

Balsarati Vitus János. De remediis pestis prophylacticis. (S. L.)

Ilosvai Péter. Sz. Pál apostol élete. (S. L.)

Melius Péter. Apologia et abstersio Ecclesiae Debrecinensis a calumniis, quibus temere apud academias et principes accusatur. (Debreczen).

Melius Péter. Refutatio confessionis de coena Domini Matth. Hebler, Dionysii Alesii, et his coniunctorum, cum iudiciis quatuor academiarum, Wittebergensis, Lipsiensis, Rostochiensis et Frankofurdiensis. (Debreczen.)

Wagner Bálint. Silva anomalorum in lingua graeca. (Brassó.)

Congratulatio scholae Claudiopolitanae de victorioso reditu Illustrissimi et Serenissimi Principis ac Domini Joannis secundi, electi Regis Ungariae, Croatiae ac Dalmatiae etc. Domini Patroni studiorum clementissimi. (Kolozvár).

1565.

Oratio in funere Augustissimi, Felicissimi, Pacifici, Pientissimi Imperatoris Ferdinandi I. habita a Reverendissimo Francisco Forgach Episcopo Varadiensi, Praeposito Losoneziensi, S. Caes. Maiestatis Consiliario etc. 7. augusti 1565. in templo divi Stephani. (Bécs.)

Historia inelyti Matthiae Hunyadis, regis Hungariae augustissimi ex Antonii Bonfinii, historici disert, libris, decadis primum tertiae, deinde quartae, (quae látuit haectenus, nullibique impressa fuit) in unum congesta ac disposita a Caspare Helto, Claudiopolitanae Ecclesiae ministro, et typographo. (Kolozvár.)

Heltai Gáspár. A bibliának második része. (Kolozvár.)

Honter János. Rudimentorum Cosmographicorum libri

IV. hexametris versibus elegantissime descripti, cum tabulis aliquot impressis. (Brassó).

Melius Péter. A szent Jób könyvének a sidó nyelvből és a böles magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre. (Várad.)

Melius Péter. Az két Sámuel könyveinek és az két királyi könyveknek az sidó nyelvnek igazságából, és az igaz és böles magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre. (Debreczen.)

Divi Ferdinandi I. Romanorum Imperatoris et Hungariae Regis etc. manibus sacrum. Pannonia lugens. Authore Georgio Purkircheri Posoniensi. (Bécs.)

Chronica Petri Ranzani, de rebus Hungariae cum appendice a Joanne Sambuco adornata. (Bécs.)

Magyar Decretom, kit Weres Balás a deákból, tudni illik a Werbewezy István Decretomából, melyet Tripartitomnak neveznek, magyarra fordított. Vadnak továbbá ez Decretomnak előtte egy néhány írott articulusok, kiket azon Veres Balás a régi királyok Decretomiból, törvinhez való jeles dolgokat kiszedegetett. (Debreczen.)

Epithalamium in nuptiale sacrum Reverendi viri, doctrina, pietate ac virtute insignis, Domini Titi Amicini Coronensis, Ministri Ecclesiae Claudiopolitanae fidelissimi, et Annae Averae Bistricensis virginis pudicissimae sponsae ipsius. Scriptum a Basilio Fabricio Zykeczay Rectore scholae Claudiopolitanae. (Kolozsvár.)

Sambucus (Zsámboki) János. Expositio obsidionis arcis Tokaini per Lazarum a Schwendt expugnatae. (S. L.)

Sambucus (Zsámboki) János. Petronii fragmenta restituta et aucta. (Antwerpen.)

1566.

Catechismus Ecclesiarum Dei in natione Hungarica per Transilvaniam. Quae relicto Papistico Deo quaterno, verbum Dei de sacrosancta Triade, uno vero Deo Patri, et Filio eius, Domino Jesu Christo, ac amborum Spiritu, amplexae sunt, simplicitateque pia ac puritate illud credunt ac profitentur. Regiae Maestatis Domini

nostri clementissimi assensu ac voluntate excusus et publicatus. (Kolozsvár.)

Heltai Gáspár. Szaz Fabula, melyeket Ezopusból és egyébünnen egybe gyűtettt és öszve szörzett, a fabuláknak értelmével egyetembe. (Kolozsvár.)

Sambucus (Zsámboki) János. Aristenactis Epistolae amatoriae. (Antwerpen.)

Sambucus (Zsámboki) János. Tabula Geographica Hungariae. (Bécs).

Oratio funebris de invictissimo Ferdinando I. a Martino Berzevitzeo Pannonio conscripta. (Frankfurt.)

Purkircher György. Der 79 Psalm Davids. Herr es sind Hayden in dein Erbe gefallen etc. In diesen Kriegsleuffen wider den Türcken ganz nötig zu singen. (Bécs.)

Purkircher György. Ugyanez latinul. (Bécs)

1567.

Dávid Ferencz. Rövid magyarázat, miképen az Antikrisztus az igaz Istearól való tudományt meghomályosította. (Gy. Fejérvár).

David Ferencz. Rövid útmutatás az Isten igéjének igaz értelmére, mostani szent Háromságról támadott vételkedésnek megfejtésére és ítélésére hasznos és szükséges. (Gyula Fejérvár).

Epigrammion nuptiis clarissimi et doctissimi viri Domini Basilii Fabricii Ziczai Rectoris Scholae Patachinae in Pannonia, et pudicissimae virginis Margaritae, quae soror est excellentis Doctoris Joannis Viti Balsaratii. Scriptum a Caspate Decio discipulo. (Wittenberg).

De disciplina Ecclesiae, seu gubernationis ecclesiasticae legitima forma in Ungarica natione eis et ultra Tibiscum, ex verbo Dei petita et conformi cum veterum, recentiorumque in Ecclesia doctorum constitutionibus ad vitam et mores ministrorum regendos, atque ad decentem, ordinatamque in Ecclesia sanctionem, ac ad tuendam pietatem et honestatem composita consilio et opera Georgii Gönci Pastoris Ecclesiae Debrecinensis. (Wittenberg.)

Károli Péter. Institutio de syllabarum et carminum ratione ex optimorum Grammaticorum prolixioribus praeceptis in breve compendium iuventutis causa contracta. (Kolozsvár).

Melins Péter. Brevis confessio pastorum ad synodum Debrecini 24. 25. 26. februarii A. M.DLXVII. convocatorum. (Debreczen).

Melius Péter. A Debreczenbe összeegyült keresztyén predikátoroknak igaz és szent írás szerint való vallások. (Debreczen).

Refutatio scripti Petri Melii, quo nomine Synodi Debrecinae docet Iehovalitatem et trinitarium Deum, Patriarchis, Prophetis et Apostolis incognitum. (Gyulafehérvár.)

Melius Péter. Uj Testamentom. (Szeged.)

Schesaeus Keresztély. Epithalamium, in honorem nuptialem Domini Casparis Boekes de Korniat, S. R. M. Supremi Cubicularii, ejusque sponsae Generosiss. Annae egregii Domini Wolfgangi de Hariuna filiae scriptum. (Gyula Fehérvár.)

Carmen Propemptikon eruditione et pietate praestantissimis viris ac juvenibus Witteberga in patriam redeuntibus, Dominis Caspari Fabricio Deberhegi, Joanni Miskolcio, Jacobo Thurio, Georgio Sederkeni, Valentino Szentpeteri, Valentino Eckio Bartphensi, Michaeli Mohino et Andreae Agriensi, amicis suis carissimis et colendis, scriptum ab **Ambrosio Szyksza** i. (Wittenberg.)

De falsa et vera unius Dei Patris, Filii et Spiritus sancti cognitione libri duo. Authoribus ministris Ecclesiarum consentientium in Sarmatia et Transylvania. (Gyula Fehérvár.)

1568.

Basilius István. Az apostoli credónak rövid magyarázatja. (Gyula Fehérvár.)

Basilius István. Egynehány kérdések a keresztyéni igaz hitről és avval ellenkező tudományról. (Gyula Fehérvár.)

Dávid Ferencz. Aequi pollentes ex scriptura phrases, de Christo, filio Dei ex Maria nato, figuratae, quas si quis intellexerit, et in numero habuerit, ad multa intelligenda in scripturis juvari poterit. (Gyula Fehérvár.)

Dávid Ferencz. Antithesis Pseudo Christi, cum vero illo ex Maria nato. (Gyulafehérvár.)

Dávid Ferencz. Brevis enarratio disputationis Albanae de Deo Trino et Christo duplici, coram serenissimo principe et

tota Ecclesia, decem diebus habita, anno Domini M.DLXVIII. 8. Martii. (Gyulafehérvár).

Dávid Ferencz. Refutatio propositionum Petri Melii, non inquirendae veritatis ergo, sed ad contendendum propositarum, ad indictam synodum Varadinam, die 22. aug. 1568. (Gyula Fehérvár).

Dávid Ferencz. Az szent írásnak fundamentomából vött magyarázat az Jézus Krisztusról, és az ő igaz istenségeről. (Gyulafehérvár).

Fabricius Balázs. Refutatio argumentorum Lucae Agriensis. (S. L.)

Disputatio in caussa sacro-sanctae et semper benedictae Trinitatis, indictione Serenissimi Principis — inter novatores, D. Georgium Blandratam, Franciscum Davidis, eorumque assecclas; et pastores ministrosque Ecclesiae Dei catholicae ex Hungaria et Transylvania, qui divinam veritatem ex scriptis prophetiis et apostolicis, juxta continuum Ecclesiae sanctae catholicae consensum, defendendam susceperunt, per decem dies, Albae Juliae in Transylvania habita, ordinatione et voluntate eorundem pastorum ac ministrorum catholicae partis, revisa ac publicata Claudipoli a Caspare Helto. (Kolozsvár).

Melius Péter. Az szent Jánosnak tött jelenésnek igaz és írás szerint való magyarázása predikációk szerint, a jámbor-böles és tudós emberek írásából szerzettetett. (Várad).

Propemptika pictate, eruditione et humanitate singulari ornatissimo viro Domino Johanni Ó. Zikzai e celeberrima Academia Witebergensi in patriam redeunti, amico antiqua necessitudine conjunctissimo, scripta ab amicis Paulo Miskolcso, Francisco Copazio et Nicolao Monostorio. (Wittenberg).

Carmen in honorem nuptiarum doctissimi et clarissimi viii Domini Basilii Fabricii Zikzai Rectoris Scholae Patachinae in Pannonia, ac pudicissimae virginis Margaritae, sororis excellentissimi viii Domini Joannis Viti Balsaratii Doctoris artis medicae peritissimi. Scriptum Witebergae anno 1568. mense Martio a Joanne Vetsio et Francisco Copacio discipulis. (Wittenberg).

Oratio de vita et obitu Spectabilis et Magnifici Domini Gabrielis Perenii Comitatus Abujvariensis, supremi Regiae Curiae in Ungaria Judicis, Musarum Maecenatis beneficentissimi etc.

habita a B á s i l i o F a b r i c i o Z y k z a i L u d i m a g i s t r o i n S á r o s - p a t a k . A . C h . 1567. die juli 28. (Wittenberg).

S a m b u c u s (Z s á m b o k i) J á n o s . E u n a p i i S a r p i a n i , d e v i t i s p h i l o s o p h o r u m e t s o p h i s t a r u m . (A n t w e r p e n) .

S a m b u c u s (Z s á m b o k i) J á n o s . S e n t e n t i a e e t r e g u l a e v i t a e e x G r e g o r i i N a z i a n z . s c r i p t i s c o l l e c t a e , e t e i u s d e m i a m b i a l i q u o t n u n c p r i m u m i n l u c e m e d i t i . (A n t w e r p e n) .

S a m b u c u s (Z s á m b o k i) J á n o s k i a d t a B o n f i n t . (B á z e l) .

S a m b u c u s (Z s á m b o k i) J á n o s k i a d t a R a n z a n t . (B é c s) .

C s a s z m a i I s t v á n . T h o r d a i S á n d o r A n d r á s í r á s á r a v á l ó f e l e l e t , m e l y b e n a z A n t i c h r i s t u s h á r o m I s t e n i n e k d ö g l e l e t ö s t u d o - m á n y á t o l t a l m a z z a h a m i s s á g g a l é s s z i d a l a m m a l . (G y u l a F e h é r v á r .)

1569.

E p i g r a m m i o n i n h o n o r e m n u p t i a l e m c l a r i s s i m i e t d o c t i s s i m i v i r i D o m i n i P e t r i C a r o l i p r a e c e p t o r i s s u i p e r p e t u a g r a t i t u d i n e e t r e v e - r e n t i a d e m e r e n d i , f i d e l i s s i m i E c c l e s i a e D e i P a s t o r i s i n u r b e c e l - b e r r i m a P a n n o n i a e V a r a d , e t p u d i c i s s i m a e v i r g i n i s A n n a e , s p o n s a e e j u s c a s t i s s i m a e , f i l i a e h o n e s t i s s i m i a c i n t e g e r r i m i v i r i c i v i s D e - b r e c i n e n s i s D o m i n i G e o r g i i B e r e g d i . S c r i p t u m a J o a n n e B e r e g - z a z i o . (W i t t e n b e r g .)

P r o p e m p t i k o n i n d i s c e s s u m o r n a t i s s i m o r u m j u v e n u m D o m i - n o r u m J o h a n n i s B e r e g z a z i i e t J o h a n n i s B o n i f a c i i D e b r e c i n i e g y m - n a s i o c e l e b r i V a r a d i n e n s i W i t e b e r g a m p r o f i c i s c e n t i u m s c r i p t u m a P e t r o B e r e g z a z i o . (W i t t e n b e r g .)

D á v i d F e r e n c z . A z v á r a d i d i s p u t a t i ó n a k , a v a g y v e t é l - k e d é s n e k a z e g y A t y a I s t e n r ö l , é s a n n a k f i á r ö l , a z J é z u s K r i s t u s r ö l é s a S z e n t L é l e k r ö l i g a z á n v á l ó e l ö s z á m l á l á s a . M e l y m i n d e n i k f é l n e k a k a r a t j á b ó l k e z d e t e t t , m i n d s z e n t h a v á n a k 20. n a p j á n , 1569. e s z t e n d ö b e n . (K o l o z s v á r) .

D á v i d F e r e n c z . E l s ő r é s z e a z s z e n t í r á s n a k k ü l e n k ü l e n r é s z e i b ö l v ö t t p r e d i k á c i ó k n a k , a z A t y a I s t e n r ö l , e n n e k k e d i g a z ő f i á r ö l , a z J é z u s K r i s t u s r ö l , é s a z m i ö r ö k s é g ü n k n e k p e c s é - t i r ö l , a z S z e n t L é l e k r ö l . I r a t t a t t a k D á v i d F e r e n c z t ö l , a z m e g f e s z ü l t J é z u s K r i s t u s n a k s z o l g á j á t ö l . (G y u l a f e j é r v á r .)

R e f u t a t i o s c r i p t i G e o r g i i M a j o r i s , i n q u o D e u m T r i n u m i n p e r s o n i s e t u n u m i n e s s e n t i a , u n i c u m d e i n d e e j u s F i l i u m i n p e r s o n a d u p l i c e m i n n a t u r i s e t l a c u n i s A n t i c h r i s t i p r o b a r e c o n a t u s e s t .

Authoribus: Francisco Davidis, superintendente, et Georgio Blandrata, doctore (S. L.)

Epigramon in honorem sacri nuptialis clarissimi et doctissimi viri Domini Petri Caroli, Ecclesiae Varadinae in Pannonia Pastoris, et pudicissimae sponsae ejus, Annae, honesti et prudentis viri Domini Georgii Beregi filiae. Scriptum a Johanne Bonifacio Debrecino. (Wittenberg.)

Propemptikon ingenio, eruditione et morum honestate decorato juveni Domino Johanni Bonifacio Debrecino e gymnasio Varadinensi Witebergam proficiscenti amico suo carissimo Michael Varsanius scribebat. (Wittenberg.)

Melius Péter. Az igaz keresztyénségnek rövid fundamentoma. (Debreczen.)

Carmen Propemptikon eruditione et pietate ornatissimo viro Domino Johanni Vetsio Domino et amico suo colendissimo Witteberga in Ungariam redeunti, scriptum a Thoma Monas Patakino. (Wittenberg.)

Purkircher György. Sacer dialogus Istri et Grani, Reverendissimo Praesuli D. Antonio Verantio Archiepiscopo Istrogranensi. (Bécs.)

Elegia in nuptias ei viri D. Petri Bogneri, Coron. et pudicissimae virginis Annae, filiae D. Joachimi Koch, consulis Mediensis, a. 1569. die 20. febr. Scripta a Joanne Sommero, rectore scholae Bistric. (Gyulafehérvár.)

Tzeglédi György és Károli Péter. Az egész világon való keresztyéneknek vallások az egy igaz Isten felől, ki Atya, Fiu és sz. Lélek, mely fundáltatott a prófétáknak és apostoloknak fundamentumokon. (Debreczen.)

Comoedia Balassi Menyhért árultatásáról, melylyel elszakada az magyarországi második választott János királytul. (Abrudbánya.)

Sambucus (Zsámboki) János kiadta Janus Pannonius költeményeit. (Bécs.)

Dávid Ferencz. Epistola ad Ecclesias Polonicas super quaestione de regno millenario Jesu Christi hic in terris (Gyulafehérvár.)

Melius Péter. Krisztusnak, sz. Péternek, sz. Pálnak és pápának egymással való beszélgetési. (Debreczen.)

Az egész szent írásból való igaz tudomán: 1. Az egy Jehova Istenről. 2. A Jehova Elohimről, az Hárombizonságtévéről, kit sz. Háromságnak mondunk. 3. A Krisztus örökké való született fiaságáról, és egy istenségéről az ő Atyjával. 4. A sz. Lélek örökké való Adonai Jehova istenségéről és imádásáról. 5. Az eretnekek hamis ellenvetésinek megfejtéséről, kik világ kezdetitől fogva Isten ellen támadtak. A Horhi Melios Ihász Péter által. (Debreczen.)

Nagy-Baczai Mátyás. Historia az vitéz Hunyadi János, erdélyi vajdáról. (Kolozsvár.)

Diogenis Laertii libri de vitis Philosophorum ex antiquis codicibus emendati a Joanne Sambuco (Antwerpen.)

1570.

Melius Péter. Igaz szent Írásból kiszedetett ének. 1. Az egy igaz Istenről, a ki Atya, Fiu, és S. Lélek. 2. A Christus öröktül fogva született fiaságáról az ő szent Atyától. 3. A Fiu Jehova egy Istenségéről. 4. A szent Lélek Jehovaságáról és imádásáról. Az eretnekek ellenvetési fejtéséről. Az Hunyadi János éneke nótájára. Horhi Melios Péter által. (Debreczen.)

Károli Péter. Az egy igaz Istenről, és az Jesus Christusnak örök istenségéről és fiaságáról való praedicatiók, az szent írásból szedettettek. Caroli Peter váradi pásztor által. (Debreczen.)

Az szent Vallásnak egész titka, magyarázata, és ellenségei ellen való igaz védelmezése. Melyet minden keresztyén hívnek megnyugtására írt Sasvári G. Nagy-Varadi Predikátor. (Várad.)

Heltai Gáspár. Háló, melylyel a megtestesült ördeg, a Papa Antichristus Hispaniába az együgyű jámbor keresztyéneket az Evangeliomnak követőit, halhatatlan álnakságokkal és mester-ségökkel meg körüli, ki keresi, meg fogja, és minden marhájokat el vevén, kimondhatatlan kegyetlen kényokkal megkényozza, és rettenetes halálokkal megöli, az ő pilésics böhéri és az ő bolond szolgálói a megvakított Fejedelmek által Egy jámbor keresztyén és tudós Hispaniel által, Gonsalvius Reginaldos által íratott, és kiadatott. (Kolozsvár.)

K ö n y v e c s k e az igaz keresztyéni keresztségről és a pápa Antichristusnak majmozásáról, a szent írásból nagy munkával e rendre egybe gyűjtött és össze szőrzett, némely jámbor tudós emberek által, kik annak utánna Martiromságot szenvedtenek alsó Németországban, és Isten választottinak tanyítására és felépítésére. (Kolozsvár.)

1571.

Egyeduti Gergely. Kalendarium. Az égnek forgásából megismert és elrendelt praktikáival egyetembe, és mostani Urunk születése után 1571. esztendő Curreloviai Szaniszló Jacobei mestor Crakkai academiának Astrolog. indicioma szerint E. G. által magyarra fordítottak. (Bécs.)

Csanádi Demeter. Vita Joannis Secundi Electi Hungariae Regis, Scitico Sermon e a Demetrio Chanadi eiusdem Principis Secretario miserabiliter decantata. (Kolozsvár és Debreczen.)

Balsaráti Vitus János. A keresztyéni vallás ágazatának rövid summája. (S. L.)

Az egy Atya Istennek és az ő áldott szent Fiának, az Jézus Krisztusnak istenségekről igaz vallástétel a próféták és apostoloknak írásainak igaz folyása szerint irattatott Dávid Ferencztől a megfeszített Jézus Kristusnak szolgájától. Károli Péternek és Melius Péternek okoskodásinak ellene vetetett. (Kolozsvár).

Az egy ő magától való felséges Istenről, és az ő igaz fiáról a Názáreti Jézusról, az igaz Messiásról, a szent írásból vött vallástétel, melyben a papák és a papázóknak minden okoskodások és hamis magyarázatjok megfejtetnek Dávid Ferencztől. (Kolozsvár).

Decretum, azaz Magyar és Erdély-országnak törvénykönyve, Heltai Gáspártól ujonnan megnyomtatott. (Kolozsvár).

Károli Péter. Brevis erudita et perspicua explicatio orthodoxae fidei de uno vero Deo, Patre, Filio et Spiritu Sancto, adversus blasphemias Georgii Blandratae et Francisci Davidis errores libris duobus comprehensa. (Wittenberg).

Ruinae Pannonicae, libri quatuor, continentes statum reipublicae et religionis in Ungaria, Transylvania, vicinisque regionibus, imperante Joanne secundo, electo rege Hungariae etc. Addita est

Historia de bello Pannonico Solymanni, imp. Turcorum, ultimo: Julae et Zygethi expugnationem continens. Auctore Christiano Schesaeo, Mediensi Transylv. (Wittenberg).

Oratio funebris in mortem illustriss. ac regiis virtutibus ornatissimi, vera etiam pietate excellentissimi Principis ac Domini Joannis II. electi regis Hung. — scripta a Joanne Sommero Pirnense, scholae Claudiopolit. lectore. (Kolozsvár).

1572.

Balassa Bálint. Beteg lelkeknek való füves kertcske, melyben sokféle jó szagú és egészséges fűvek találhatók, mely fűvek által az lelkek mindennemű betegségeikben, fogyatkozásokban megelevenedhetnek és megújulhatnak . . . Melyet Gyarmathi Balassa Bálint fordított Németből Magyarra az ő szerelmes szüleinek háboruságokban való vigasztalására. Bock Mihály által szereztetett Németől. (Krakkó).

Egyeduti Gergely. Kalendárium. (Bécs.)

Fabricius Pál. Gratulatur Rudolpho insignia Regni accipienti. (Bécs).

Heltai Gáspár. Decretum tripartitum iuris consuetudinarii regni Hungariae. (Kolozsvár).

Henisch György. Oratio de modo nutritionis in corpore humano. (Lipsee).

Ungler (Ungleich) Lukács. Formula pii consensus inter pastores Ecclesiarum Saxonicarum, inita in publica synodo Mediensi. An. 1572. D. 22. jun. (S. L.)

Carmen sapphicum ad Reverendissimum D. D. Georgium Drascowyth Episcopum Ecclesiae Zagrabiensis. Georgius Würfler Canonicus Ecclesiae Zagrabiensis. (Bécs).

Sambucus (Zsámbocki) János. Arcus triumphales aliquot et monumenta victoriae Classicae in honorem Jani Austriae, victoris non quieturi. (S. L.)

Sambucus (Zsámbocki) János. Hesychii de his, qui eruditionis fama claruere, liber. (Antwerpen).

1573.

Bornemisza Péter. Első része az Evangéliomokból és az Epistolákból való tanúságoknak. (Komjáth és Sempte. Colo-

phonja: „Nyomatatasa Comiatin keszdetet Huszar Gal által vegesztet sempten. Mind szent hauanac első napian enni cztendőbe 1573.)

Egyedúti Gergely. Kalendarium. (Bécs.)

Kulcsár György. Az ördögnek a penitentia tartó bünnel való vetekedéséről és az kétségbe esés ellen az reménségről való tanússág. Irattatott az Alsó Lindvai Kulcsár György mester által. (Alsó-Lindva).

Kulcsár György. Az halálra való készöletéről rövid tanosság, melyben az körösztyn embernek, a ki az Isten országát akarja keresni, életének rendi irattatik meg. Az Alsó Lindvai Kulcsár György mester által a szent írásból és tudós doctorok írásiból szedettegett. (Alsó-Lindva).

Varsányi György. Xerxes krónikája. (Debreczen.)

Henisch György. Enchiridion medicinae. (Bázel.)

Schesaeus Keresztély. Elegiae in obitum trium illustrium virorum, eruditione, virtute et pietate praestantium: M. Joannis Honteri, M. Valentini Wagneri et D. Jacobi MelleMBERGERI, gubernatorum Ecclesiae et scholae Coronensis in Transylvania. (Kolozsvár.)

Szegedi István. Assertio vera de trinitate, contra quorundam deliramenta, quae ex Serveti, aliorumque phanaticorum hominum opinionibus nunc primum in quibusdam Hungariae partibus exorta ac publicata sunt. (Genua).

Valkai András. Krónika, avagy szép históriás ének, miképen Hadriadenus, tengeri tolvaj Barbarossa és basává lött, és miképen ezáltal Suliman császár a tengert birta és megháborította a tengert, sok földeket, várakat és városokat; és megvőtte Tunetum királyi birodalmát, midőn az országbeliek egyenletlenségből veszekednének egymással. — Krónika, vagy szép históriás ének, miképen Károly császár hadakozott Afrikában a Barbarossa basa ellen és miképen Muleassest, a Tunetumi kiűzetett királyt esmét az ő királyi birodalomba bevitte, és székiben helyhezította. — Krónika, melyben megiratik Priester Johannes, azaz a nagy János Pap császárnak igen nagy császári birodalma, kit Indiában bir igen nagy bőv földön. Valkai Andrástól versekbe szépen szőzetett. (Kolozsvár, együtt nyomtatva és kiadva.)

V e r a n e s i e s A n t a l. Oratio ad Rudolphum Sereniss. ac Potentiss. Regem Hungariae etc. D. Imp. Maximiliani II. filium, inclyti Regni Hungariae nomine habita sub ipsa inauguratione. (Bécs).

P o n c i a n u s h i s t ó r i á j a, az az hét böles mestereknek mondásit csuda szép hasonlatosságával foglalván, mimódon az császár fiat Diolectianust hétszer haláltól megmentetett légyen. Mely mostan igaz es tiszta magyar nyelvre fordittatott. (Bécs).

1574.

B o r n e m i s z a P é t e r. Másik része az Evangeliomokból és az Epistolákból való tanúságoknak (Sempte.)

V a l k a i A n d r á s. Az Nagyságos Bánk bánnak historiája, miképen az András király felesége az Bánk bán jámbor hiteselegét az eszével megszeplősittette s miképpen Bánk bán az ő jámbor hiteselegének megszeplősítettéséért az királné asszont levágta. (Debreczen).

(Temesvári István és Tinódi Sebestyén.) Chronica a Béla királyról, kinek királysága alatt bejöttek a tatárok Magyarországbán, és elpusztították aszt sok üdeig. És Sigmond királynak és császárnak Chronicája. Szép énekben szerevén. (Kolozsvár).

H u s z á r G á l. Énekes könyv. (Debreczen).

C z e g h e r y A n d r á s. História az Jeruzsalem városának veszedelméről Titus Vespasianustól az mint megvétetett az zsidóknak nagy romlásokkal. (Debreczen).

H e l t a i G á s p á r. Cancionale, azaz históriás énekes könyv: melyben külemb külembféle szép lött dolgok vannak nyomtatva, a magyari királyokról és egyéb szép lött dolgokról, gyönyörűségesek olvasásra és hallgatásra. (Kolozsvár).

I l o s v a i P é t e r. Az nagy Szent Pál apostolnak életéről és haláláról való szép história az szent írásból versökbén szerzettetett I l o s v a i P é t e r D e á k által. (Debreczen).

I l o s v a i P é t e r. História Toldi Miklósról. (Debreczen).

I s t v á n f i P á l. Historia regis Volter. Ad notam Francisco. (Debreczen).

Historia Astiagis regis et Cyri potentissimi monarchi e frag C. Pompei M. C. nummantis desumpta, inde per Petrum Kakoni facta. (Debreczen).

Kulesár György. Postilla, azaz evangyeliomoknak, melyeket esztendő által keresztyének gyülekezetibe szoktak olvasni és hirdetni, predikáció szerént való magyarázatja. (Alsó Lindva).

Nagy Barczai Mátyás. História az vitéz Hunyadi János vajdának, Besztercze vármegye főispánjának etc. az Mátyás király atyjának, sok külömb külömb viadalja és jó szerencséje Nándorfejevár alatt Mahumed császárnak tölle megverettetése és az magyaroknak ott nagy győzedelme és jó vitézsége. (Debreczen).

Idari Péter, (Hosvai Péter). *Historia Alexandri Magni, partim ex Justino historiographo, partim ex fragmentis Quinti Curtii diligenter collecta.* (Debreczen).

Decretum koterogaie Verbewezi István diachki popiszal od Ivanusse Pergossicha na szlovienszki iezik obernien. (Nedelicz. Muraköz).

Renati Vegeti de artis Veterinariae, sive Mulo-Medicinae libri IV. opera Joannis Sambuci restituti. (Bázel).

Szikszai Hellopoeus Bálint. Az mi keresztyéni hitöknök és vallásonknak három fő articulusról. 1. Az igaz Istentől. 2. Az választásról. 3. És az Úr vacsorájáról való könyvecske. Szeresztetett és irattatott szép renddel, nyilván való kérdésekkel, feleletekkel és jó értelemmel Szikszai Hellopoeus Bálint debreczöni predikátor által. (Debreczen).

Szikszai Hellopoeus Bálint. Az egri keresztyén anyaszentegyháznak és azzal egyetemben az többinek is tanúságára irattatott rövid Catechismus, Szikszai Hellopoeus Bálint által, az debreczeni ecclesiának lelki pásztora által. (Debreczen).

Sztáray Mihály. Achab királ hitetlenségéről és Illyés prófétának megfeddéséről való szép história. (Debreczen).

Varsányi György. Egy szép história az Perzsei királról Xerxes neve, miképen reviden időben elvesztett volt tizszer száz-ezer embert. (Debreczen).

Vasfay Gáspár. Egy szép história az vitéz Franciscóról és az ő feleségéről. (Debreczen).

1575.

Beregszászi Péter. Harmadik része az evangéliumokból és az Epistolákból való tanúságoknak. (Sempte.)

Heltai Gáspár. Krónika a magyaroknak dolgairól: mint jöttek ki a nagy Scythiából Pannoniában . . . Megirta magyar nyelven, és ez rendre hozta az Bonfinius Antalnak nagy könyvéből, és egyéb históriás könyvekből, nem kicsin munkával. (Kolozsvár).

Joannis Dubravii Historia Bohemica a Thoma Jordano medico, genealogiarum, episcoporum, ducum catalogis ornata, et necessariis annotationibus illustrata. (Bázel.)

Károlyi Péter. Az halálról, feltámadásról és az örök életről hasznos és szükséges könyvecske. (Debreczen).

Schesaeus Keresztély. Imago seu typus de lapsu et restitutione humani generis per Christum sine operibus legis et cultibus Leviticis: ex parabola evangelica, de homine saucio et Samaritano. Additum est: Carmen de sanctorum angelorum officio et custodia erga pios. (Szeben.)

Szegedi Lőrincz. Theophania, azaz: isteni megjelenés. Új és igen szép comédia a mi atyáinknak állapotjáról és az emberi tisztelkedéséről avagy gradicsáról. (Debreczen.)

Sambucus (Zsámboki János.) Stobaei Eclogarum libri duo, et G. Gemisti Plethonis de rebus peloponn. orationes duae, accessit et alter eiusdem Plethonis libellus gr. de virtutibus. (Antwerpen.)

1576.

Jordan Tamás. Pestis phaenomena, seu de iis, quae circa febrem pestilentem apparent, exercitatio, Accedit Bezoar lapidis descriptio, et ejusdem auctoris ad Laur. Jouberti paradoxon VII. decadis II. responsio. (Frankfurt.)

Metaphrasis graeca Psalmi primi et ex eodem Elegia ad Illustrem et Magnificum Dominum Johannem Ruberum L. B. in Büchsendorff et Grauenuerth S. C. R. Majestatis in Hungaria superiori supremum belli ducem et capitaneum etc. heroem verum, fortiter feliciterque gestorum gloria clarissimum, et de Ecclesia Christi et studiis bonarum artium optime meritum, Dominum ac Maecenatem suum piaae observantiae studio colendissimum. Scripta a Sebastiano Lammio. (Wittenberg.)

Valkai András. Genealogia historica Regum Hungariae

ab Adamo Protoplasta ad Serenissimum usque Johannem Secundum Regem etc. Azaz: A magyar királyoknak eredetéről és nemzetségekről való szép historia . . . (Kolozsvár.)

Sambucus (Zsámboki) János. Emblemata CCL, et numi aliquot atiqui. (Antwerpen.)

Historia continens verissimam excidii Trojani causam, ipsum videlicet Helenae raptum per Paridem Trojanum, cum finali utriusque exitu: non ita pridem idiomate Hungarico per anonymum quendam ex scriptis poetae Nasonis, causa voluptatis in rytmos diligenter coacta. (Irtá egy névtelen Léva várában.) (Kolozsvár.)

Gebet eines Kranken aus den Psalmen Davids zusammengezogen und in Gesangsweise verfasst. (Szeben.)

1577.

Arithmetica, azaz: a számvetésnek tudománya, mely az tudós Gemma Frisiusnak számvetéséből Magyar nyelvre fordítottatott. (Debreczen.)

Csanádi Demeter. Historia de vita, morte, universaque fortunae alea Illustris Principis ac D. D. Joannis Secundi Regis Hung. etc. (Magyar versekben.) (Debreczen és 1582-ben ugyanott és Kolozsvárt.)

Gönczi György. De disciplina ecclesiastica, seu gubernationis ecclesiasticae legitima forma, in Ungarica natione cis et ultra Tibiscum, ex verbo dei petita . . . consilio et opera Georgii Gönci Pastoris Ecclesiae Debreciensis. (Wittenberg.)

Bornemisza Péter. Négy könyvecske a keresztyéni hitnek tudományáról. (Sempte).

Elegia Pannoniae gravissima pestilentia conflictantis ad coetum Ungarorum Witerbergae viventium, scripta a Davide Sigemundo Cassoviensi. (Wittenberg).

Oratio de vita et obitu clarissimi viri, pietate, sapientia, virtute, humanitate et castae, incorruptaeque Religionis studio praestantissimi, veritatis orthodoxae patroni et propugnatoris imprimis strenui, ac de juventute Pannonica optime meriti D. Basili Fabricii Szikzoviani, habita a Georgio Caesare Cassoviensi, sui praeceptoris amantissimi, et tanquam parentis unici obitum pro luctu et lachrymis deplorante, apud populares suos Witebergae optimarum disciplinarum studiis operam navantes. (Wittenberg).

Czeghery András. História az Jeruzsalem városának veszedelméről, Titus Vespasianustól, az mint megvéttetett a zsidóknak nagy romlásokkal. (Debreczen).

Enyedi György. Igen szép História az Tancredus király leányáról Gismundáról, és a királynak titkos tanácsáról Gisquardusról, kik között felbonthatatlan szeretet lévén, egymásért halálra adták magokat. Olasz nyelvből az Bocatiusból deákra fordítatván. Philippus Beroaldus által, Magyar nyelvre pedig fordítatván G. E. T. által. (Debreczen).

Szakmári Fabricius István. Historia ex Partenii Nicenensis de amatoriis affectionibus collecta. Ad notam: Jól lehet nagy sokat szóltunk Sándorról etc. (Kolozsvár).

Bogáthi Fazekas Miklós. Az ötödik része Mátyás király dolgainak mind halálaig. (Kolozsvár).

Bogáthi Fazekas Miklós. Szép história az tökéletes asszony állatokról, mely az Plutarchusból fordított magyar nyelvre. (Kolozsvár).

Göresönyi Ambrus. Históriais ének az felséges Mátyás királynak, az nagyságos Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairol, életéről, vitézségiről, végre az ő ez világból való kimulásáról. (Kolozsvár).

Henisch György. Epitome Geographiae veteris et novae, et Pomponiuss Mela de situ orbis. (Augsburg).

Ilosvai Péter. Az nagy szent Pál apostolnak életiről és haláláról való szép história az szent írásból versekbe szerzettetett. (Debreczen).

Huszár Dávid. Catechesis, azaz kérdések és feleletek a keresztyéni tudománynak ágairól. (Pápa).

Telegdi Miklós. Az evangyeliumoknak, melyeket vásárnapokon és egyéb ünnepeken esztendő által az anyaszentegyházban olvasni szoktanak, magyarázatjának első része. (Bécs).

Tinódi Sebestyén. János király testamentoma. (Kolozsvár).

Salamon királynak az Dávid király fiának, Markalfal való tréfa beszédeknek rövid könyve. (Kolozsvár).

Eszter dolga. Dedicatio et argumentum in capitibus versusum. Eszes fejedelemasszony nemzetit segítse. Fejedelmét urát

sokból megintse. Az nyomorultokhoz szeligitse. Esztert kövesse. Nagyságod tőlem jó neven vegye. (Kolozsvár).

Historia de obsidione decennali antiquissimae et excellentissimae urbis Trojanae, atque ruina memorabili etc. Az régi és híres neves Trója városának tíz esztendeig való megszállásáról és rettenetes veszedelméről. (Kolozsvár).

Az alsó és felső Baronyában való Ecclesiáknak articulusi, melyek Herezegszőlősen irattanak negyven predikátorok jelönvöltésében, melyeket mindnyájon jóváhattanak. A. D. 1576. 16. Augusti. (Pápa).

Decreta Herezegszőlősiensis Synodi, XI. articulis comprehensa. (Pápa.)

1578.

Bornemisza Péter. Három szép és szükséges predikacio az Istennek irgalmasságáról es az mi egymáshoz való irgalmasságunkról. (Sempte).

Bornemisza Péter. Negyedik része az Evangeliomokból és az Epistolákból való tanuságoknak. (Sempte).

Confessio fidei montanarum Civitatum. (Besztercebánya).

Melius Péter. Herbarium az fáknek, füveknek, nevekről, természetekről és hasznairól. Magyar nyelvre és ez rendre hozta az Doctorok könyveiből. (Kolozsvár).

Szép historiás ének az Telamon királyról. (Kolozsvár).

Dávid Ferencz. *Theses Blandratae oppositae, in quibus disseritur: Jesum Christum vocari nunc non posse Deum, cum non sit verus Deus; Jesum invocari non posse in precibus; justificationem et praedestinationem a Luthero et Calvino male fuisse intellectas; de regno ejus Messiae, quem fore prophetae divinarunt, qui esset Jesus Christus.* (S. L.)

Misocacus Vilhelm. Prognosticon, az uj cométa felől való jövendölés, mely az elmúlt esztendőben szent Ándrás havában tetszett meg. (Kolozsvár).

Az evangeliomoknak, melyeket vasárnapokon és egyéb innepeken esztendő által az anyaszentegyházban olvasni és predikállani szoktanak, magyarázatjának második része. Mely magában foglalja husvétul fogva adventig való vasárnapi evangeliomokat, egynehány egyéb innepeknek (melyeknek számát megtallálod, ezt e levelet

fordítván), evangeliomival egyetembe. Iratott Telegdi Miklóstúl, esztergomi préposttul. (Nagyszombat).

Veres Gáspár. Szép rövid historia két nemes ifjakkak igaz barátságokról. (Kolozsvár).

1579.

Bornemisza Péter. Ötödik és utolsó része az Evangeliomokból és az Epistolákból való tanúságoknak (Sempte és Detrekő. Colophonja: Kezdetet Sempten: de vegeztetett Detrekoe Varaba . . M.D.LXXIX.)

Bornemisza Péter. Ördögi kisirtetekről, avagy, röttenetes utalatosságról ez meg fertéztetett világnak. (Detrekő. — Ezen munka először Semptén 1578-ban Bornemisza Péter Postillája, Vdik részében a 647—930 levelen jelent meg; később azt a szerző külön is kiadta czimlapjára megjelenési évül és helyül 1578. Semptét nyomtatva. Hogy azonban ezen hely és év hamisan volt föltéve, mert ezen könyv nem 1578-ban hanem 1579-ben jelent meg, s nem is Semptén nyomatott, minthogy onnan ekkor már Bornemisza el volt kergetve, kitetszik Perneszi Andrásnak ezen könyv ellen irt s Nagy-Szombatban 1579-ben megjelent Választételéből).

Félegyházi Tamás. Az keresztyéni igaz hitnek részéről való tanítás, kérdésekkel és feleletekkel, ellenvetésekkel és azoknak megfejtesivel. (Debreczen).

Ilosvai Péter. Az nagy Szent Pál Apostolnak életéről és haláláról való szép historia a szent írásból. (Kolozsvár).

Kákonyi Péter. Egy szép historia az nagy erős Sámsonról, az Biráknak könyvében meg vagyon írván. (Kolozsvár).

Tholnai B. A Szent János látásának 12. részéből való ének (S. L.).

Pécsi Lukács. Kalendarium, és ez mostani 1579. esztendőben történendő néminemű dolgokrul, annak fölötte az időnek naponként következő állapotjárul iratott itelet. Irta Slovacius Péter crakkai Astrologus. Nagy-Szombat).

Dudich Endre. Commentariolus de cometarum significatione. (Krakkó.)

Gosárvári Mátyás. Az régi magyaroknak első his-

tória. Atillával miképen telepettenek le Scambriában, és mely nagy vérontással férkesztenek be Pannóniába. (Kolozsvár.)

Pécsi Lukács kiadta Ranzant. (Nagyszombat.)

Perneszi Andrásnak választétele a Bornemisza Péter levelére, melyet az ő ördögi késértetről irt könyve eleibe nyomtatott. (Nagyszombat.)

Uncius Lénárd. Poematum de rebus Hungaricis libri VII. (Krakkó.)

Sambucus (Zsámboki) János. Nonni Dyonisiaca (Antwerpen.)

Temesvári István. Szép históriás ének, az jeles győzedelemről, mint verte meg Mátyás király idejében Bátor István, erdélyi vajda az Alibéget hatvanezer törökökkel a Kenyérmezőn. (Kolozsvár.)

Ráskai Gáspár. Egy szép história az vitéz Franciscóról, és az ő feleségéről, és minemű csuda szerencsében forgottak egy ideiglen. (Kolozsvár.)

Énekes könyv, melyből szoktanak az Urnak dicsiretet mondani az anyaszentegyházban, és keresztyéneknek minden gyülekezetiben; mostan ujobban egybe szedegettetett es egynehány szép dicsiretekkel megöregbítettett, az keresztyéneknek vigasztalásokra emendáltatott. (Debreczen.)

Acta et Constitutiones Synodi Jauriensis 1579. Sabariae celebratae. (Prága.)

1580.

Balassa Bálint. Beteg lelkeknek való füves kertecske Bock Mihály által szöröztetött németül. Második kiad. (Bártfa.)

Besenyi Jakab. Az házasságról való szép ének, melyben, az Halczon madárról vött hasonlatosságból mutattatik meg, micsoda egyesség és egymáshoz való szeretet kívántatik abban. (Kolozsvár.)

Regiomontanus Cisiójának első magyar kiadása. (Kolozsvár.)

Valkai András. Bánk bánnak históriája, miképpen az András király felesége az Bánkbán jámbor hites feleségét az öcsével megszaplósította. (Debreczen.)

Valkai András és Nagy-Baczai Mátyás. Két szép historia az nagy úr Bánkbánról, miképpen az András királynak

feleségét megölte az ő nagy vétkéért . . . Az második, az jeles vitéz fejedelemről az Hunyadi Jánosról, erdéli vajdáról. (Kolozsvár.)

Veres Gáspár (Szegedi). Szép rövid historia két nemes ifjakkal igaz barátságokról. (Kolozsvár.)

Joannis Decani Ode congratulatoria Stephano Báthori de victoria relata de Moschis. (Brassó.)

Czeghery András. História Josephusból öszveszedegatett, summa szerént, az Jerusalem városának veszedelméről, Titus Vespasianustól az mint megvétetett az zsidóknak nagy szörnyű romlásokkal. Harmadik kiadás. (Kolozsvár.)

Félegyházi Tamás. Az keresztyéni igaz hitnek részéről való tanítás. Második kiadás. (Debreczen.)

Bogáti Fazekas Miklós. Az ötödik része Mátyás király dolgainak mind halálaig. (Kolozsvár.)

Helner György. Apologia de Luthero. (Wittenberg).

Helner György. Elegeion, in quo inter caetera, vera Domini nostri Jesu Christi, Dei et Mariae semper virginis, Filii, majestas asseritur, ad Rever. Dominum Hyrscherum, antistitem Ecclesiae Dei in oppido Czeydon. (Wittenberg).

Istváni Pál. Szép rövid krónika az ifjú Volter királyról, és az Janicula leányáról, Griseldis asszonyról, mint próbáltatott legyen meg Griseldisnek házasságában való hű tökéletessége. (Kolozsvár).

Károlyi András. Ez mostani visszavonásokról való kis könyvecske. Szereztetett Károlyi András által az hiveknek épületekre. (Krakó).

Nagy Bányai Mátyás. Historia az Jákob patriarka fiáról Józsefről, ki meg vagyon irván Mosesnek első könyvében. (Kolozsvár).

Pétsi János. Oeconomia conjugalis. Az házasságok életéről való szép ének, melybe tisztí és kazdagsága meglátszik. (Kolozsvár).

Schesaeus Keresztély. Enarratio psalmi XC., vitae humanae miseriam et fragilitatem depingens: saevissima pestilentiue grassante per Transylvaniam, aliquot piis et salutaribus concionibus explicata. (Wittenberg).

Schesaeus Keresztély. Oratio de origine reparatae coelestis Doctrinae in Transylvania et vicina Hungaria. (S. L.)

Sommer János. Reges Hungarici et clades Moldaviae, ejus etiam hortulus amoris cum colica, in forma dramatis scripta, ad finem adjectus est. Omnia studio et opera Stephani Helneri, senatoris Bistriciensis in Transylvania, collecta et in lucem edita. (Wittenberg.)

Telegdi Miklós. Rövid írás, melyben megbizonyítatik hogy a papa nem Antichristus: de azok, a kik ütöt annak nevezik, az Antichristusnak tagjai. (Nagy-Szombat).

Az evangéliumoknak, melyeket vasárnapokon és egyéb ünnepeken esztendő által az anyaszentegyházban olvasni és prédikálni szoktanak, magyarázatjának harmadik része. Mely magába foglalja a saentek ünnepére való evangéliumokat. Iratott **Telegdi Miklós** stól, pécsi püspöktől. (Nagyszombat).

Telegdi Miklósnak, pécsi püspöknek, felelete Bornemisza Péternek Fejtegetés nevű könyvére, melybe főképen az jó cselekedeteknek jutalmáról való igaz keresztyéni tudományt oltalmazza. Jóllehet egyébre is mindenre választ teszen, valamiben Péter az ő vallását ellenzi. (Nagyszombat).

Valkai András. História, ének szerint szerevezve, az Longobardusoknak tized királyokról Andoinusról, és annak fiáról Alboinusról. (Kolozsvár).

Propemptika in abitum et reditum Georgii Helmeri, Coronensis Transylv., una cum responsione ejusdem ad quaestionem Dr. Andreae Perlitii, Quedelburgensis, valedictionem ad praecipuos fautores et amicos complectente, a quibusdam eorum scripta. (Wittenberg).

Sambucus (Zsámboki) János. Ujra, függelékben saját történeti értekezéseivel, kiadta Bonfint. (Frankfurt).

1581.

Göröcsönyi Ambrús. Szép jeles históriás ének. Az Felséges Mátyás királynak, az nagyságos Hunyadi János fiának, jeles viselt dolgairól, életéről, vitézségéről, mind Bécs megvételeiglen. (Kolozsvár).

Historia bipartita ex I. regum 1. et 3. capitibus desumpta. (magyar versekben). (Debreczen).

Salánki György. Historia cladis Turcicae ad Nádudvar, necnon victoriae Ungarorum duce Magn. d. Francisco Gesztí A. D.

1580. 19. Julii. Ad notam Árpád vala fő az kapitányságban. (Kolozsvár).

Sztárai Miklós. Az viz ezönnék historiájáról való szép ének, Moisesnek első könyvéből 6. 7. 8. 9. részéből szereztetett. (Kolozsvár).

Defensio Francisci Davidis in negotio de non invocando Jesu Christo in precibus. (Bázel).

Gyulai Pál. Commentarius rerum a Stephano Rege adversus Magnum Moschorum Ducem gestarum, anno 1581. (Kolozsvár.)

Illicinus Péter. Paracneticon ad Transylvanos, qui a catholica fide alienati ad Sabellum, seu Praxeum, seu Paulum Samosatenum et ad Arium, vel Nestorium, vel Photinum degenerarunt. (Olmütz.)

Vajda Kamarási Lőrincz. Igen szép história Jason királynak házasságáról. (Kolozsvár.)

Telegdi Miklósnak egy néhány jeles okai, melyekért nem veheti s nem akarja venni Luther Mártonnak és a maradékinak tudományát. (Nagyszombat.)

Tsókás (Monedulatus) Péter. Nablium praecanum, in quo illustrium aliquot Transilvaniae Heroum, scilicet Sigismundi Báthori, Principis Transilvaniae; Magnificorum DD. Wolfgangi Kovászolezki, summi R. Cancellarii; Alexandri Kendi, Stephani Báthori de Somlió iunioris; Johannis Ifju; Johannis Gálffy; Casimiri Horváth Petritsewicz, Franc. Kendi, Franc. Gezti, laudes, partim graecis, partim latinis decantantur carminibus. (Brassó.)

Tsókás (Monedulatus) Péter. Speculum exilii et indigentiae nostrae, sive libellus, in quo utilis et divina verum Deum vere invocandi modus traditur, brevibus quidem, sed planissimis explicationibus in gratiam aeternum Jehova, Patrem, Filium et Spiritum S. in spiritu et veritate invocantium exponitur. (Brassó.)

Zsámboki János. Decretorum seu articulorum aliquot priscorum Ungariae Regum ad contextum Bonfinii illustrandum, forique Pannonici usum necessariorum liber. (Frankfurt, Bonfinius kiadásával együtt.)

Zsámboki János. Index seu Enchiridion omnium Decretorum et constitutionum Regni Ungariae ad annum 1579. usque, per causarum locos distinctum. (Bécs.)

1582.

Arithmetica, Az az, az számvetésnek tudománya. Mely fordítottat Gemma Frisius *Arithmetica*jából magyar nyelvre, az *calcularis* számvetés is szép rövid értelemmel kiadattatott. (Debreczen.)

Csegeri András. *Josephi Judaei, cognomento Flavii de bello Judaico cum Romanis . . .* (magyar versekben.) (Debreczen.)

Dézi András. *Tobiae minoris connubium. Andreas Desi in Debreczen Deo volento transscripsit anno D. 1550.* (Debreczen.)

Husztai Péter. *Aeneis azaz Troyai Aeneas herczeg dolgai.* (Debreczen és Bártfa.)

Kalendarium. Slovacijs Péter krakkai *kalendariuma* után. (Galgócz.)

Idari Péter. *Historia Alexandri Magni partim ex Justino, partim ex fragmentis L. Curtii diligentner collecta.* (magyar versekben.) (Debreczen.)

Indicium. Slovacijs Péter krakkai *kalendáriumának* fordítása. (Bártfa.)

Sztárai Mihály. *Historia Cranmerus Thamas Érseknek az igaz hitben való állhatatosságáról.* (Debreczen.)

Bejthe István. *Köröszt्योंi tudomának rövid summája, az tiz parancsalatról, evangeliomról, imádságról, körösztsegről, és Úr vacsorájáról, az gyermekeséknek isteni félelemben való nevelődésükért íratott Beythe István Predikátor által.* (Németujvár).

Bejthe István. Miképpen az köröszt्योंi gyülekezetben az köresztsegöt, Úr vacsoráját, házások esköttetését, oldoztatott gyóntást etc. szolgáltatassanak az egyházi tanítók, arról íratott könyvecske Beythe István Predikátor által. (Németujvár).

Bornemisza Péter Énekek három rendbe különb-félék. I. Elsőbe rövid dicséretetek vannak, kiknek számok CXCVIII., kik közül sok praedicatiók mellé valók. II. Másikba hosszabbak vadnak az szent írás intési és magyarázati szerint, kik predikátiók gyanánt oktatnak, kiknek számok apróval elegy LX.—III. Harmadikba az bibliának kiválogatott főfő XVIII. históriából valók. Rendeltettek Bornemisza Péter által. (Detrekő vára).

Büttner Mihály. *De morte Christi ad mortales lamentatio.* (Wittenberg).

Büttner Mihály. In natalem Christi Servatoris. Literat. et Sapient. Judic. viro Georgio Branchyno, ac optima fidei adolescenti Michaeli Golay Pannoniis. (Wittenberg).

Detsi Gáspár. Az utolsó időben regnáló bünökről négy predikációk, tudniillik első az bünről második az részegségről, harmadik az parázñaságról, negyedik az tánczról. Irattatott Gaspar Deczio Tolnai Praedicator által. (Debreczen).

Leypolt Pál. Chronica der alten Sachsen in Siebenbürgen. (Lübeck)

Refutatio scripti Petri Carolini, editi Witebergae, scripta a Jo. Sommero Pirnensi, scholae Claudipol. in Transylvania lectore. (Ingolstadt.)

Sommer János. Tractatus aliquot christianae religionis, quos sequens pagina indicat. (S. L.)

1583.

Agendarius Liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus, et aliis quibusdam Ecclesiasticis functionibus, parochi, et alii curati, in Diocesi et prouincia Strigoniensi utuntur. Quibus additae sunt, lingua vernacula, pia et catholicae aliquot exhortationes, ad eos, qui utuntur Sacramentis, et qui eorum administrationi intersunt. (Debreczen.)

Félegyházi Tamás. Az keresztyéni igaz hitnek részeiről való tanítás kérdésekkel és feleletekkel, ellenvetésekkel és azoknak megfejtésivel, az hiveknek épületekre irattatott és mostan ujonnan megöregbítettett. Ez mellé adattatott rövid Catechismus. (Debreczen.)

Historia sacra continens praelia ac pugnas filiorum Israel, cum gentibus ethnicis pro lege sancta, ac pro sanctificatione sabbathorum, et mortem Eleazari cujusdam fidelissimi sacerdotis, ac Machabeorum septem fratrum, ab una matre genitorum, custodientes legem, patris traditionem, non manducantes carnem porcinam, ob hoc ab Antiocho rege saevissimo in Antiochia martirii gloria coronati sunt cum matre sua. (Magyar versekben.) (Debreczen.)

Statuta jurium municipalium Saxonum in Transylvania. Opera Matthiae Fronii revisa, locupletata et edita. (És németül is. Brassó.)

1584.

Bejthe István. Az Evangeliomok magyarázati, kiket az körösztényi gyüleközethen esztendő által szoktak praedikállani, revidedön irattanak az Istenfélő emböröknek lelkök vigasztalására. (Német-Ujvár)

Bejthe István. Esztendő által való vasáraapi epistolák, magyarázatjokkal öszve. (Némrt-Ujvár).

Bejthe István. Az szentök fő innepiről való evangeliomok, magyarázatjokkal öszve. (Német-Ujvár).

Bejthe István. Fő innep napokra való epistolák magyarázati, esztendő által. (Német-Ujvár).

Sibolthi Demeter. Lelki harc . . . az bünös embernek felötte igen nehéz lelki késértetekről való vetekedése és azoknak Isten igéjéből való meggyőzése. (Galgócz).

Bejthe István. Stirpium nomenclator Pannonicus. (Antwerpen.)

Bornemisza Péter. Predikácziók egész esztendő által minden vasárnapra rendeltetett evangéliomból. (Detrekő várában, végeztetett Rárbokon.)

Consolatio Davidis Sigismundi Casso viensis. Dialogus, quo praesides Transylvaniae suorum morte dolentes consolatur. (Kolozsvár.)

Detsi Gáspár. Az utolsó időben egynehány regnáló bünökről való predikácziók. Második kiadás (Várad).

Az apostoli Credónak, avagy vallásnak igaz magyarázatja predikácziók szerint, az keresztyéneknek épületre irattatott **Károli Péter** váradi predikátor által. (Debreczn.)

Theoremata de puro Dei verbo tam scriptis, quam viva voce tradito, et pari utriusque auctoritate, nuper in gymnasio Jesupolitano propositorum examen, et refutatio per Petrum Lasco vium Pannonium. (Genf.)

Mosóczi Zakariás. Decreta, constitutiones et articuli Regum Incliti Regni Ungariae, ab anno Domini 1035. ad annum 1583. publicis Comitibus edita, cum rerum indice copioso. (Nagyszombat.)

Mosóczy Zakariás. Regum Hungariae vitae. (Nagyszombat.)

Tsókás (Lascovius Monedulatus) Péter. Figmentum originis Jesuiticae. (Genf.)

Pilcius Bálint. Carmina in laudem Wolfgangi Kowachoczii doctorum Maecenatis. (Kolozsvár.)

Schesaeus Keresztély. Imago boni pastoris ad Christum mundi Salvatorem accomodata. Ioan. 10. carmine descriptae. (S. L.)

Kalendárium és az egeknek s csillagoknak forgásából az időnek naponként való ítélete MDLXXXIV. esztendőre. Magyarra fordítottat Slovácus Péter mesternek, krakkai astrologusnak írásaiból. (Nagyszombat.)

M. T. Ciceronis eloquentissimi et sapientis viri Morales Definitiones, et in easdem Scholia philosophica. Nec non Libellus de Ciceronis eiusdem Gloria, a Marcello Squarcialupo, Martino Berzevici inscripta et edita. (Kolozsvár. És ugyanott német fordításban.)

Tsókás (Monedulatus) Péter. Figmentum originis sectae Jesuiticae, quo vita, doctrina et mores Jesuitarum, in primo novae huius sectae magistro repraesentati, depinguntur. (Genf.)

Tsókás (Monedulatus) Péter. Theorematum, de puro et expresso Dei verbo, tam in scriptis, quam viva voce tradito, et pari utriusque auctoritate, an. 1581. in gymnasio Claudiopolitano in Transilvania, a novis societatis Judae monachis propositorum, examen et refutatio. Accedunt orthodoxae assertiones, de auctoritate et necessitate ac fine sacrarum literarum, certissimis scripturarum testimoniis, et sacris antiquorum Patrum scriptis comprobatae. (Genf.)

D. Algeri de veritate corporis et sanguinis Domini in Eucharistia. Kiadta Verancesics Faustus. (Prága).

Simonis Simonii Lucensis primus triumphus de Marcello Squarcialupo Plumbinensi, ab eodem Squarcialupo adornatus et promulgatus. (Kolozsvár).

1585.

Beregszászi Péter. Apologia pro Ecclesiis Reformatis, actis impiis Synodi Sabariensis opposita, cum Praefatione ad Illustrissimos Transilvaniae Praesides. (Várad).

Franeke Keresztély. Epicteti philosophi Stoici Enchiridion, in quo ingeniosissime docetur, quemadmodum ad animi tranquillitatem, beatitudinemque praesentis vitae perveniri possit: quam ingeniosus lector profecto consequetur si adjectas quoque commentationes in pectus admiserit. (Kolozsvár).

Szegedi Kis István. Theologiae sinceræ loci communes. (Bázel és ugyanott 1592, 1593.)

De Fontium et Fluviorum origine et fluxu opinio Marcelli Squarcialupi Plumbinensis. Peripateticorum, Theologorum et Senecæ sententiæ ponderantur. (Kolozsvár).

Szikszai Hellopœus Bálint. De sacramentis in genere, sive de tota re sacramentaria. (Genf).

Tsókás (Monedulatus) Péter. De Homine, magno illo in rerum natura Miraculo, et partibus ejus essentialibus Libri duo (Wittenberg).

Salamon királynak, az Dávid király fiának, Markalfal való tréfa beszédeknek rövid könyve. (Kolozsvár).

Kalendarium. (Várad).

Kyrmiceri Pauli. Confessio fidei de aeterna Deitate Christi. (Galgóc).

1586.

Bogner Péter. Tröstliche Gebete wieder die Türken. (Brassó).

Warnung vor der Sacramentaerer, Zwinglianer und Calvinisten Lehre. Georgen Creutzers Keiszmareckers Predigers zu Neerer. (Bártfa).

Fegyverneki Ízsák. Enchiridion locorum communium theologicorum, rerum, exemplorum, atque phrasium sacrarum, cura Jacobi Grinaci. (Bázel).

Az mi urunk Jézus Christusnak új testamentoma, avagy frigye, görögből magyar nyelvre fordítottott. És nyilván való értelemmel némely nehéz helyeken rövideden megmagyaráztatott Félégyházi Tamás által. (Debreczen)

Jordán Tamás. Commentariolus de aquis medicatis Moraviae. (Frankfurt).

Tsókás (Monedulatus) Péter. Ode protreptice ad Magnific. D. Stephanum de Báthor, Comitem Comitatus Szathmár et Saboleh etc. scripta. (Bázel).

Examen thesium et regularum Zwinglianarum de coena Domini vulgarum per Casparem Pilcium. Scriptum nomine Ecclesiae et Scholae Bartphensis, opera et labore Martini Wagneri Pastoris Eccl., Thomae Fabri Ludirectoris, Severini Sculteti Lectoris Scholae. Ad finem addita est brevis Methodus verae doctrianae de Coena Domini, opposita sex perplexis capitibus, in quae Theses distributae sunt. (Bártfa, év nélkül, a dedicatio kelt „Bartphae A. 1586. Martii 14.“).

Gyulai János. Threnos Ecclesiae Debrecinae, de Morte Clarissimi Theologi Dn. Thomae Felegihazii Debrecini, patriae pastoris laudatissimi, inter medias preces hora 9. vespertina, diei decimi sexti veteris Januarii placidissime expirantis; Anno *παρθενοντίας* M. D. LXXXVI. a Johanne Givlaio Scholae Debrecinae Rectore, . . . numeris comprehensus. (Debreczen).

1587.

Forgách Imre. De Sigetho Hungariae propugnaculo, a Turca A. Ch. 1566. obsessio et expugnatio, opusculum consecratum virtuti et immortalitati Ill. et Nobiliss. D. Nicolai Comitis a Zrinio etc. ab Ill. Generoso et Magn. D. Emerico Forgách Barone a Gyemes etc. genero. Collectum opera Petri Albini Nivemontii. (Wittenberg.)

Beregszászi Péter. Adversaria de controversiis hoc saeculo de religione motis. (Bázel.)

Szikszaí Hellopoeus Bálint. Az egi keresztyén anyaszentegyháznak és azzal egyetemben az többinek is tanúságára irattatott rövid Catechismus. (Debreczen.)

Vita Jacobi Despotae Moldavorum reguli, descripta a Joh. Sommero Pirnensi, edita sumptibus ill. et gener. Dn. Emerici Forgách, Baronis a Gyemes, Equitis Aurati, Comitis in Trinchin etc. Adjectae sunt ejusdem auctoris de clade Moldavica Elegiae XV., quibus etiam Historia Despotica continetur. Una cum explicatione quorundam locorum in hoc Sommeri scripto et commentariuncula

brevi de Walachia et rebus Walachicis Petri Albini, Nivemontii, historiogr. Saxo, et Prof. in Acad. Witeb. (Wittenberg.)

1588.

F é l e g y h á z i T a m á s. A keresztyéni igaz hitnek részeiről való tanítás. (Debreczen.)

H u n y a d i F e r e n c z. Versus lugubres posthumis Stephani Regis Poloniarum honoribus nuncupati. (Krakkó.)

Apologia, a közönséges keresztyén hit ágazatának és az anyaszentegyház bizonyos fő vallásinak óltalma Dávid János felelete ellen, ki ellenzette Telegdi Miklós, pécsi püspök irását, melyben nem akarta Luthernek vallását venni. Irattatott M o n o s z l o i A n d r á s t ó l, pozsoni prépostól. Az hiv egyigyű keresztyéneknek igaz hitben való gyarapodásokért, az derék sz. írásból, sz. doktorokból, és az igazság ellenkezőknek vallásokból is. (Nagyszombat.)

Oratio de judiciorum temeritate, quam in Francofurtensi Academia, XIV. kal. maji, a. 1588. ubi honores magistrates aliquot candidatis ex officio et concessa potestate conferret M. A n d r. R e m p l e r u s, Transylvanus, tunc temporis collegii philosophici decanus, publice consueto loco habuit. (Wittenberg.)

Carmen Encomiasticum in honorem pietate, politioris literaturae cultura, ac aliis animi virtutibus egregiorum et nobilissimorum Dominorum: Egregii Domini Gregorii Agriensis Provisoris arcis Waradiensis in Ungaria fidelissimi, et Egregii Domini Martini Keoveskuti Rationistae inibi solertissimi, Dominorum Patronorum suorum liberalissimorum. Ab A l e x a n d r o R. S z a m o s k o z i o alumno. (Wittenberg.)

M i c h a e l i s V e r i n i H i s p a n i Poetae ac Juvenis doctissimi disticha de moribus. (Kolozsvár).

F r a n k o v i c s G e r g e l y. Hasznos és fölötte szükséges könyv az Isten fiainak és ütet félő hiveknek lelki vigasztalásokra és testi épületekre szerzettetött Frankovith Gergely C. által. Melyben sok rendbéli betegségek ellen való orvosságok is be vannak írva. (Monyorókerék).

I l l o s v a i P é t e r. Historia Regis Ptolomei Philadelphi, quomodo Mosis quinque libros per septuaginta duos interpretes ex Hebraico sermone in Graecum transferri curavit. Az az Ptol-

meus királynak historiája, miképpen az Moisesnek öt könyvét nagy költséggel hetvenkét talmács által Sidó nyelvből Görögre fordította (Kolozvár).

1589.

Deidrich György. Analysis libri IV. Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, de quinque habitibus intellectus, arte, scientia, prudentia, sapientia et intelligentia. (Straszbürg).

Elegia de obitu cl. et doctiss. piae memoriae viri, Michaelis Benthéri, j. u. d. et histor. in celeb. Argitensium academia quondam professoris, ad prudentia, virtute, doctrinaque praestantem virum D. Albertum Hutterum, judicum regium incl. reipublicae Cibiniensis in Transylvania, patronum suum summa observantia colendum, anno 1588. scripta a Georgio Deidricio. (Straszbürg).

Deidrich György. Oratio sub auspiciis Melchioris Junii, rect. acad. Argent. de eo: Quod sciri, certoque percipi nihil possit in hac vita. (Straszbürg).

Hodoeporicon itineris Argentoratensis, insigniumque aliquot locorum et urbium, cum Ungariae, tum vero maxime Germaniae descriptiones, fluviorum item ac montium quorundam appellationes, historicas denique nonnullas, aliaque lectu non injucunda continens, scriptum a Georgio Deidricio, Tekensi-Trans. (Straszbürg).

Báró Forgách Mihál. Oratio de magnanimitate, regia virtute. (Wittenberg.)

De cultu imaginum. Az üdvösségre intő képeknek tiszteletéről való igaz tudomány. Iratott Monoszlói Andrástól, pozsonyi préposttól. (Nagyszombat).

De invocatione et veneratione sanctorum. Az szenteknek hozzánk való segítségekről hasznos könyv, az keresztyéneknek igaz hitben való épületekért. Most irattatott Monoszlói Andrástól, pozsonyi préposttól. (Nagyszombat).

Zsámboki János. Icones, seu verae imagines medicorum quorundam et philosophorum veterum, et recentium, cum eiusdem ad singulas elogiis. (Antwerpen.)

Fons vitae. Az életnek kútfeje. Melyből folynak nagy öbvséggel bizonyos ígértek, a megkeserített szomoru szüveknek vigasztalására. (Debreczen).

Az kopaszságnak dicséreti. (Kolozsvár).

Heltai Gáspár. Evangeliumok és Epistolák, melyeket esztendő által szoktak a keresztyéneknek gyülekezetében olvasni és hirdetni; hozzá járulnak: az szenteknek ünnepe napjára való evangeliumok és epistolák az imádságokkal egyetembe. (Monyorókerék).

M. Tullii Ciceronis ad Lucium Veturium Synonimorum Liber e tenebris nuper effossus, et ex eiusdem Ciceronis operibus locupletior redditus. (Kolozsvár).

1590.

Beregszászi Péter. Opuscula varia de calendario Gregoriano. (Bázel).

Czvetinovich György. Oratio in felicissimam inaugurationem Reverendissimi atque Amplissimi Domini Casparis Ztankovachky Episcopi Zagrabiensis, quam auspice Deo 8. julii anno 1590. in sua sede episcopali Zagrabiae feliciter peregit. (Bécs)

Károli Gáspár. Szent Biblia, azaz Istennek ó- és új Testamentumanak, próféták és apostolok által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordíttatott egészben és ujonnan, az Istennek Magyarországnak való anyaszentegyházának épülésére. (Vizsoly).

A psalumsokból való isteni dicséreték. (Debreczen).

Carmina gratulatoria in honorem et laudem Joannis Sarcandri Thumbaccensis Palatini, cum in alma Tübingensi Academia summum in Philosophia gradum consequeretur. (Tübinga. Az egyik költemény szerzője Martinus Decius Ungarus.)

Evangelia et Epistolae dominicorum ac festorum dierum Graece et Latine. (Kolozsvár).

Szikszaai Fabricius Balázs. Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Ungaricum per Clarissimum virum D. Basilium Fabricium Szikszauium. (Debreczen).

Apologia examinis Ecclesiae et Scholae Bartphensis, et iam etiam Scholae Eperiensis, opposita assertioni Regularum Calvinarum Casparis Pilcii Pastoris Ecclesiae Marcivillianae. (Bártfa).

Hartlieb János. Christlicher und kurtzer Bericht von dem hochwürdigen Sacrament des Altars, aus der ersten Epistel an die Corinthen am eilfften gezogen. (Monyorókerék).

1591.

Antithesis Ubiquitatis et orthodoxae doctrinae de persona Christi, illum propugnante Gregorio Horvath, aliter Stansith de Gradecz etc. hanc defendente Sebastiano Ambrosio. (Servestae. Zerbst.)

Deidrich György. Carmen in laudem Principis Sigismundi. (Szeben.)

Deidrich György. Programma ad discipulos, Cibinii 1591. X. kal. Jan. (Szeben.)

Dragonis Gáspár. Speculum theologicum, seu Concionatorium. (Monysrokerék.)

Bogáti Fazekas Miklós. Aspasia asszony dolga, és a jó erkölcsű asszonyoknak tüköre. (Kolozsvár.)

Bogáti Fazekas Miklós. Igen szép krónika Apollonius nevű királyfiról. (Kolozsvár.)

Bogáti Fazekas Miklós. Ez világi nagy sok zürzavarról való ének. (Kolozsvár, Apollonius királyfi historiájával együtt.)

Gönci György. De disciplina ecclesiastica. (Debreczen.)

Pétsi Lukács. Keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja. (Nagyszombat.)

Pétsi Lukács. Sz. Ágoston Doctornak elmélkedő, magán beszéllő és naponként való imádsági. (Nagyszombat.)

Brevis et perspicua responsio ad maledictam et futilem apologiam Martini Wagneri, testamentariam, Bartphae editam, opera Jacobi Wagneri, ministri Eccl. Bartphensis, instituta a Casparo Pilcio Varallyensis Eccl. Markvillanae in Scepusio pastore. (Bázel.)

Caspari Pilcii assertio regularum coenae Dominicae sententiam amplectentem, adversus earundem examen nomine Ecclesiae et scholae Bartphensis per Mart. Wagnerum. (Bázel.)

Sculpteti Severin. Colloquium Caepregiense. (Bártfa.)

Salamon királynak, az Dávid király fiának, Markalfal való tréfa beszédeknek rövid könyve. (Monyorókerék.)

Carmina gratulatoria in honorem ornatissimi doctissimique juvenis Andreae Reichmundi Bistricensis Transylvani, scripta ab amicis, quaevis fausta feliciaque ominantibus, cum ei in inclyta

Argentoratensi Academia Magisterii Philosophici jus et honor decerneretur. (Straszburg. Az egyik költemény szerzője Gallus Rhormanus Transylvanus.)

Erasmi Rotterodami Civilitas morum in succinetas quaestiones digesta ac per Reinhardum Hadamarium locupletata. (Kolozsvár.)

Civilitas morum Erasmi, in succinetas quaestiones digesta et locupletata, per Reinhardum Hadamarium. Az erkölcsnek tisztességes (emberséges) volta, kire tanít Erasmus, mely rövid kérdésekre oszlattatott és megöregbítettett Reinhardus Hadamarus által (Debreczen-, és 1598 Szebenben)

Dicta Graeciae Sapientum, interprete Erasmo Rotterodamo. Item Mimi Publiani. Az görögországi bölcsenek szép jeles mondái, melyek az embert életiben és erkölcsében való viselésére intik és tanítják. Kikhez adattattanak az Publianusnak is emléközetre méltó mondái. (Debreczen.)

Libellus Elegantissimus, qui inscribitur Cato, de praeceptis vitae communis. Az az, igen szép könyvecske, mely nevezetik Catonak, ki tanít ez közönséges életben kinek kinek életit és erkölcsét hogy hogy kelljen eszessen szabni és hordozni. (Debreczen.)

Heyden Sebald. Formulae puerilium colloquiorum Latino-ungaricorum pro primis tyronibus. (Debreczen.)

Heltai Gáspár (ifj.) Magyar Arithmetica, az az, számvetelnek tudománya. Most ujjonnan az Frisiusnak Magyar Arithmeticájából sok új és hasznos példákkal kiadatott. (Kolozsvár.)

Idari Péter. Historia Alexandri Magni partim ex Justino historiographo partim ex fragmentis Q. Curtii diligenter collecta et nunc a plurimis mendis repurgata et edita. (Kolozsvár.)

1592.

Aenas Sylvius. Eurialusnak és Lucretiának szép históriája, melyben megirattatik egymáshoz való nagy szerelmek. (Kolozsvár.)

Deidrich György. Theses ethicae, de causa efficiente virtutum moralium, ex libr. 2. Ethic. Aristot. in celebr. Cibiniensium gymnasic, ad disputandum propositae, 19. febr. 1592. (S. L.)

Deidrich György. Programma. (Szeben.)

Deidrich György. Epithalamion in nuptias rev. clarissimique viri D. Georgii Melae et Annae, feminae pudicissimae, relictae quondam D. Joannis Reneri, Senat. Cibin., Cibinii, d. VI. febr. 1592. celebratas, scriptum. (Szeben.)

Gönczi Fabricius György. Keresztyéni énekek. (Debreczen.)

Szikszai Fabricius Balázs. Nomenclatura, seu dictionarium latino-ungaricum. Második kiadás. (Debreczen.)

Bogáti Fazekas Miklós. Az nagy Castriot Györgynek, kit az török Scanderbégnek hívott, különb különb csoda szerencsével vitézi dolgainak históriája, hat részben. (Kolozsvár.)

Franck Keresztély. Epicteti philosophi stoici Enchiridion, in quo ingeniosissime docetur, quemadmodum ad animi tranquillitatem, beatitudinemque praesentis vitae perveniri possit; quam ingenuosus lector profecto consequetur, si adiectas quoque commentationes in pectus admiserit. (Kolozsvár.)

Responsionis Gregorii Horváth Pars I., quam pro veritate doctrinae coelestis et suae religionis puritate ad Sebastiani Lam Calvinistae Kesmarkiensis criminationes ob instantiam amicorum et vanos in augulis adornatos hostium triumphos tomo Lamiano, cui titulus fuit: Antithesis Ubiquitatis, idem opponit. (Bártfa.)

Chorus Musarum honori nuptiarum, vera nobilitate, virtuteque ornatisissimi viri D. Stephani Cacassi, patricii Claudiopolitani et assessoris sedis judicariae serenissimi principis Transylvaniae, ac ingenua natalium nobilitate conspicuae virginis Susannae Romeriae, generosi olim D. Lucae Romeri Marotschensis filiae, ad diem XII. januar anni MDXCII. celebratarum; per Joh. Jacobinum, notarium urbis Claudiopolitanae sacratus. (Kolozsvár.)

Defensio orthodoxae doctrinae, tum de aliis quibusdam Christianae Religionis capitibus, tum etiam de persona Christi, totiusque sanctissimae Trinitatis, una ac individua essentia corruptibilis Gregorii Horvath opposita a Sebastiano Lamio. (Zerbst.)

Patai István. A sacramentumokról in genere, és kiváltképen az Ur vacsorájáról való könyvecske. (S. l. Manlius János nyomása.)

Szegedi István. Tabulae analyticae in prophetas, Da-

videm scilicet, Esaiam, Danielelem, Ezechielem et Hieremiam. (Schafhausen.)

Tsáktornyai Mátyás. Jeles szép história két görög hercegről, erős Ajaxról és bölcs Uliessesről. (Kolozsvár.)

Tserényi Mihály. História a perzsiai monarchiabeli fejedelemkről, tudni illik: Cyrusról, Cambisesről, Dariusról, Xerxesről, és a többiről, rövideden kit szedett Xenophonból, Herodotusból és több Authorokból. (Kolozsvár.)

Cisio, magyar nyelven és az ég járásának és csillagoknak külömb külömb természetinek folyásából való praktika, melyből gyermekeknek születéseknek természetük, és az napoknak mivolta megismertetnek, azaz: Magyar planetás könyv. (Kolozsvár.)

Cisio magyar nyelven rendszerint napoknak megszámlálásáról igazán rendeltetett. Adattatott ez mellé ez világ teremtésétől fogván való rövid Chronica. (Debreczen.)

1592.

Laskai János. Az Aesopus életéről, erkölcséről, minden fő dolgairól és haláláról való historia. Kit Laskay János az Debreczeni Mester Görögből és Deákból Magyar nyelvre fordított. (Debreczen).

Laskai János. Ugyanaz. (Monyorókerék).

Enyedi György. Jeles szép história a Tancredus királynak leányáról Gismundáról és Gisquardusról király cancellariusáról, és szerelem miatt mind a kettőnek szörnyű haláláról. (Monyorókerék).

Decsi Gáspár. Historia a Dávid királynak Uriasnak feleségével való vétkeiről. (Sicz.Német-Lövő Vas vármegyében).

Gosárvári Mátyás. Az régi magyaroknak első bejövéséről való história. (Sicz).

Tinódi Sebestyén. Buda városának veszedelméről és Török Bálint fogságáról való história. (Monyorókerék).

1593.

Basilius Lénárd. Theses theologiae in schola Cibinensi ad disputandum propositae. (Szeben).

Capesius Bertalan. Dissertatio ex Historia Sacrorum rituum de dyptichis veterum, cum primis graecorum. Praeside Mag. Martino Chladni. (Wittenberg).

Deidrich György. Epigramma, in admirandum conser-

vationem ill. principis Transylvaniae, et Siculorum comitis D. Sigismundi, nec non magnificorum Dominorum, D. Balthasaris et D. Stephani Bathoreorum, scriptum. (Szeben).

Heltai Gáspár. Vigasztaló könyvecske, keresztyén intéssel és tanítással, miképen kelljen az embernek készülni keresztyéni és bódog e világból való kimulásához. (Német-Siczen).

Henisch György. Institutionum Dialecticarum libri V. et exercitationum libri II. (Augsburg).

Responsionis Horvathianae pars altera, partim Antithesi Sebastiani Lam Calvinistae Kesmarkiensis, partim defensionis eiusdem contra primam responsionis Gregorii partem editae opposita. (Bártfa).

Oratio de mortuorum resurrectione, argumentis tam e Sacra Scriptura, quam e divorum Patrum monimentis et ab ipsa etiam experientia petitis, illustrata. Authore M. Georgio Manno Superioris Ungariae Ecclesiae Cassoviensium Theologo. (Bártfa).

Vizaknai Gergely. Az keresztyéni tudománynak egy néhány fő articulusiról való könyvecske. (Német-Siczen).

Decsi János. Syntagma Institutionum Juris Imperialis Ungarici, quatuor perspicuis quaestionum ac responsionum libris comprehensum. (Kolozsvár).

Sculpteti Severin. Erotemata de communicatione idiomatum. (Bártfa).

Szamosközi István. Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum. (Pádua és Frankfurt 1598).

Index Biblicus, azaz: az egész szent írás könyveinek kétségre vezérlő, mutató, és indító lajstroma. Visolban némethöl magyarra fordított és nyomtatott Mantskouit Bálint által. (Visoly).

Indicium magyar nyelven, az ó és új kalendárium szerint Krisztus urunk születése után MDXCIII. esztendőre. (Debreczen).

Szikszaik Kovács (Fabricius) Balázs. Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Hungaricum. (Debreczen).

Monoszlai András. Brevis ac catholica confutatio impiorum novorum Articulorum nuper in Galantha a Sacramentariis concinnatorum. (Nagyszombat).

Énekes könyv. (Bártfa).

Szalaszei György. Imádságos könyv (Manlius János dunántúli nyomdájából; csak egy, elől s végül csonka példány ismeretes).

1594.

Baslius Lénárd. Theses theologiae, de veris Ecclesiae visibilis notis, in gymnasio Cibiniensi, D. XX. maji ad disputandum propositae. (Szeben).

Bogner Péter. Tröstliche Gebete wider die Türken. Második kiadás. (Brassó).

1595.

Bejthe András. Fives könyv. Fiveknek és fáknak nevékről, természetökről és hasznokról irattatott és szöröztetött magyar nyelvön az fő Doktoroknak és természettudó orvosoknak Dioscoridesnek és Matthiolusnak bölcse írásokból. (Németujvár).

Ungaria gratulans Serenissimo Principi ac Domino Domino Maximiliano Archiduci Austriae etc. cum partes Hungariae superioris ingrederetur. Carmen heroicum a Joanne Bocatio Ludirectore Eperjessino (Bártfa).

Napragi Demetrii Ecclesiae Agriensis et Orodienensis Praepositi et D. D. Nicolai Zokolii de Kis-Várda et Michaelis Kellemesi Vice-Comitis Comitatus Saros, Hungariae periclitantis Legatorum ad Sereniss. Sigismundum III. Poloniae etc. Regem, Oratio in Comitibus generalibus Cracoviae habita. (Krakkó).

Láni Illés. Scutum libertatis Christianae, in usu imaginum contra Thomam Fabricium. (Bártfa.)

Articuli, juxta quos regitur Ecclesia Aug. Conf. in Superiori Hungaria. (s. l.)

Verantius Faustus. Dictionarium Quinque Nobilissimarum Europae Lingvarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Vngaricae. (Velenceze).

1596.

Adelphus Michael Transylvanus. Dissertatio de fine demonstrationis, seu scientia demonstrativa, quod sit, circa quae sit. Praeside M. Leonhardo Requinensi Transylvano. (Odera m. Frankfurt).

Oratio de profanitate Turcicae Religionis, deque rebellionis maledicti regni initiis et incrementis, habita in inelyta Academia

Wittebergensi a viro clarissimo et doctissimo, Domino M. Antonio Evonymo Carintho Ethices et Logices Professore publico, cum 45. doctos viros gradu Magisterii publicis solemnitatibus insigniret. Item quaestio, an de Turcae imperio et potentia tyrannica ulla in scripturis divinis exstet praedictio, et quid de illa Spiritus Domini dicat. Proposita a M. Johanne Bocatío P. L. Scholae Epper. Rectore. Cui respondit vir clarissimus, doctissimus et humanissimus M. Laurentius Fabritius hebraeae linguae Professor publicus. (Wittenberg).

Az Cajus Crispus Salustiusnak két históriája. Első Lucius Catilinának az római birodalom ellen való országárulásáról. Második az numidiai Jugurtha királynak az rómaiak ellen viselt hadairól. Hadviselőknék és minden rendbeli embereknék hasznokra, deakból magyarra fordítottatott Baranyai Detsi János által. (Szeben).

Kurze aber doch gründliche Entdeckung und Wiederlegung etlicher greulichen calwinischen Irthumen, so Sebastianus Lam Calvinist in Keszmark von dem Abendmal des Herrn Christi in seinen lateinischen Büchern ausgesprenget und zu vertheidigen sich noch heutigen Tages unterstehet. Gestellet durch M. Albertum Graverum. (Bártfa).

Heltai Gáspár. Száz fabula, melyeket Aesopusból és egyebünnen egybegyűjtett és összeszerzett, a fabuláknak értelmével egyetembe. (Németujvár).

Aristotelis Analytici posteriores, decade disputationum methodice comprehensi ac propositi a M. Leonhardo, Transylv. Reichviniano. (Frankfurt).

Jakobinus János. Narratio rerum a Sigismundo Batoreo, principe Transylv. gestarum. (Kolozsvár).

Schesaeus Keresztély. Chronologia historica Pannoniae ad Rudolphum II. (Frankfurt.)

Stöckel Lénárd. Postilla. (S. L.)

Agendarius liber, continens ritus et ceremonias, quibus in administrandis sacramentis, benedictionibus, et aliis quibusdam ecclesiasticis functionibus parochi et alii curati in dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur, quibus additae sunt lingua vernaculae et catholicae aliquot exhortationes ad eos, qui utuntur sacramentis, et qui eorum administrationi intersunt. (Nagyszombat).

Erasmi Rotterodami liber de civilitate morum puerilium. (Szeben).

Kalendárium. (Nagyszombat.)

Bocatius János. *Siracides vel Ecclesiasticus* Jesv, filii Sirach, *Paraeneses ad vitam bene beateque transigendam*, in locos communes redactae, et versibus elegiacis redditae per M. Johannem Bocatium Wetschariensem P. L. Scholae iam Eppeiensis in Hungaria superiore Rectorem. *Dedicatae Magnifico Domino Christophoro Libero Baroni a Teuffenbach Capitaneo generali in Hungaria superiori.* Et *Quinque ibidem regys et liberis confoederatisque civitatibus: Cassoviae, Leutschoviae, Bartpha, Epperies, Cibinio.* Cum praefatione Dn. Aegidii Hunnii, SS. Theologiae Doctoris, Professoris et Pastoris Witebergensis. (Wittenberg).

Heyden Sebald. *Formulae puerilium colloquiorum Latino-Ungaricorum.* (Debreczen).

Historia, melyben az Felséges Báthori Sigmondnak Erdélyi Fejedelemnek 1595 esztendőben való viselt hadai irattatnak meg. (Kolozsvár).

Batizi András. *Jonás prophetának históriája Ninive városáról és Jonás prophetának az tengerben bevetéséről; az csethálnak elnyeléséről és kiadásáról és Istentől megfeddéséről.* (Debreczen).

Vajda-Kamarási Lőrincz. *Szép tanulság az jövődő rettenetes ítélet napjáról: Első része az hűtötlén és kegyetlen embereknek feltámadásokról és nagy veszedelmekről: Második része az hüveknek és igazaknak dicsőséges felláadásokról és örökké való nagy bódogságokról.* (Debreczen).

1597.

Kulcsár György. *Postilla, azaz: Evangeliumoknak melyeket esztendő által a keresztyének gyülekezetibe szoktak olvasni és hirdetni, praedikatio szerint való magyarázatja* (Bártfa).

Paris és Görög Ilona Históriaja, ki miatt végre az egész trójai birodalom elvesze. (S. l. = Kolozsvár. Irta egy névtelen Léván 1570-ben).

Szikszai Fabricius Balázs. *Nomenclatura seu Dictionarium Latino Ungaricum.* Editio prioribus limatior et auctior cum indice duplici, opera Emerici A. Uyfalvi Negyedik, kiadás. (Debreczen).

Libellus elegantissimus, qui inscribitur Cato, de praeceptis vitae communis. Az az, igen szép könyvecske, mely nevezetik Catonak. (Debreczen).

Heltai Gáspár. Evangeliumok és epistolák, melyeket esztendőnként minden vasárnapon szoktak olvasni. (Szegen).

Pécsi Lukács. Hasznos Orvosság, minden lelki betegségek ellen, ez mostani tántorodások és tévelgésekben, az igazság szeretőknek hasznokra és örökké való nevedékenségekre, igen röviden készítettet. (Nagy-Szombat).

Calendarium és ez mostani 1597. esztendőben történő néminemű dolgokról. Az Craceai Bernard Doctor irásából Magyarra fordítá Pécsi Lukács. (Nagy Szombat).

Bejthe István. Confessio fidei Némethujvariensis certis comprehensa articulis. (Németujvár).

Bejthe István. Emomicum ubiquisticum contra Bren-tianos. (Németujvár).

Grauer. Bellum Calvini et Christi. (Kassa).

Honter János. Enchiridion cosmographicum continens praecipuarum orbis regionum delineationes elegantissimis tabulis expressas. (Zürich).

Posthumus Magnifici ac Generosi Domini Gregorii Horvath etc. hoc est Responsionis Pars III, reliquum, quod adhuc in Sebastiani Lam Calvinistae Kesmarkiensis Antithesi etc. opponendum erat, discutens, opera et studio M. Erhardi Nicolai Palatini Rectoris Gymnasii Neerensis. (Bártfa).

Illyefalvi István. Jephta, sive Tragoedia Jephthae, ex Georgio Buchanano ungaricis versibus reddita. (Kolozsvár).

Siderius János. Kisdéd gyermekeknek való Catechismus. (S. L.)

Spilenberger Samu. Dissertatio inaug. med. De Morbo Hungarico, thesibus LXXV. comprehensa. (Bázel).

Antiquitas et duratio fidei catholicae. Collectae per Joannem Szilvási, Concionatorem Cath. (Kolozsvár).

Threnodini in praematurum obitum scitissimi, indole generosi, spe amplissimi pueruli Joannis Wendichi, filioli clarissimi, doctissimi, pietate praestantissimi viri Domini Basilii Wendichii Sep-sini Praedicantis Christi Theoandropon. Ab Emerico Ujfalusino Baroviensi et Petro S. Debrecino. (Wittenberg).

Oratio panegyrica in faustissimam inaugurationem ac felicem in sedem Metropolitanam Strigoniensem adventum Illmi ac Rmi D. D. Joannis Kutassi . . . habita per Admodum Reverendum ac Nobilem D. Joannem Zarembe de Buin, Canonicum almae Ecclesiae Metrop. Strig. (Olmütz).

1598.

Georgieniz Bartholomaeus, Peregrinus. De Turcarum moribus epitome. (S. l.)

Pécsi Lukács. A testi hét irgalmasságok. (Nagyszombat.)

Sóvári Sós Kristóf. Postilla, azaz: Epistoláknak, melyek esztendő által minden vasárnap és főfő innepeken az keresztyének gyülekezetiben szoktanak olvastatni, predikatiók szerint rövid magyarázatja. (Bártfa.)

Baranyai Decsi János. Adagiorum Graeco-Latino-Ungaricorum Chiliades quinque: ex Des. Erasmo, Hadriano Junio, Joanne Alexandro, Cognato Gilberto, et aliis optimis quibusque Paroemiographis excerptae, ac Vngaricis prouerbiis, quoad eius fieri potuit, translatae, studio et opera succisiva Joannis Decii Baronii. (Bártfa.)

Evangelia et Epistolae Dominicorum et Festerum dierum Graece et Latine. (Szeben.)

Declaratio circumstantiarum gemini colloquii alterius 5. Decembris anni 1595, alterius 29. Januarii 1596. in arce Kesmarkiensi habita, et aliarum quarundam actionum, e quibus, qua fide, charta in titulo argumenta in iisdem colloquiis proposita praemittens, edita sit, haud obscure perspicui potest. Ad Magnificum Dominum Stephanum Tökölyi Dominum in Kesmark etc. in Comitibus Posonien-sibus versantem missa, et jam necessariae defensionis ergo in lucem edita a Sebastiano Ambrosio Pastore Ecclesiae Keismar-censis. (Zerbst.)

Declarationis circumstantiarum gemini colloquii in arce Kesmarkiensi habiti evulgati a Sebastiano Lamio Pastore Calviniano Kesmarkiensi, et oppositae consignationi quorundam argumentorum M. Alberti Graweri de persona Christi, neque modo in declaratione sua quidquam solidi respondisse pro defensione Magnifici ac Generosi Domini Gregorii Horvath Stansitz de Gradez etc. p. m. et Alberti Graweri, scripta per eundem M. Albertum Grawerum Scholae Cassoviensis in superiore Hungaria Rectorem. (Bártfa.)

Disputationes duae, quarum prior agit de orali manducatione Corporis Christi in coena sacra, posterior de passione et morte Domini nostri Jesu Christi. In schola Cassoviensi a M. Alberto Graewero Rectore ejusdem in gratiam juventutis propositae, atque explicatae, circa festum Passionis Salvatoris nostri. (Bártfa.)

Gyarmati Miklós. Keresztyén felelet Monoszlói András veszprémi püspök és pozsonyi prépost könyve ellen, a melyet irt: De invocatione et veneratione sanctorum. (Debreczen.)

Jordán Tamás. Consilia medica. (Frankfurt.)

Lupinus (Wolf) Keresztély. Evangelia et epistolae dominicorum et festorum dierum, graece et latine. (Szeben.)

Stephanus Pepich, Pastor Evang. Kokaviensis. Vera solida perspicua imaginum christianarum historicarum defensio. (Bártfa.)

Scherer György. Lob und Dankpredig wegen Eroberung der Hauptfestung Raab. (Augsburg.)

Tabulae analyticae evangelistarum Matthaei et Johannis: item Actorum Apostolorum, quibus omnes etiam epistolas Paullinas et Apocalypsin adiecit Stephanus Szegedi. (Bázel.)

Epistolae Pauli ad Galatas et Ephesios e graeca in pure hebraeam translatae, gratique animi ac sempiternae memoriae testificandae ergo Spectabili ac Magnifico Domino Domino Sigismundo Rákóczi Comiti de Thorna et Munkats, nec non S. C. R. Majestatis Consiliario et Maecenati studiorum suorum benignissimo, dicatae a Georgio Thurio alumno humillimo. (Wittenberg.)

Ujfalvi Imre. Halotti énekek. (Debreczen.)

Agenda, azaz: Szentegyházi cselekedeteknek, avagy' szent-ségeknék és egyéb egyházi szolgálatok kiszolgáltatásának módja. (Keresztúr.)

Summája azoknak az articulusoknak, kikről vetekedések támadtanak az Augustana Confessióban való tanítók között, és akik ez következő írásban (mely az egyeségnek könyvéből magyar nyelven irattatott) Isten ígéjének tanítása szerint és a hűtnék egyenlő folyása szerint isteni félelelemmel megmagyaráztattanak. (Keresztúr.)

FAMHALLA. Reverendo, Clarissimoque viro Domino Stephano Decio, verbi divini apud Rivuliensis ministro, sponso, ac lectissimae virginis Catherinae, Reverendi et Clarissimi viri Domini Lucae

Hodasi Pastoris Ecclesiae Debrecinensis filiolarum, sponsarum. Nuncupatae ab amicis et discipulis. (Debreczen.)

1599.

Bocatius Johannes (Poeta Laureatus Caesarius.) Hungaridos Libri Poematum quinque. I. continet Martialia vel bellica. II. Encomiastica. III. Nuptialia. IV. Miscellanea. V. Sepulchralia. Ad Illust. Mag. et Generosiss. Dominum D. Sigismundum Forgacz, L. Baronem de Gyemes, et ad Nobiliss. Gener. et Egregium Dominum Christophorum Darholtz de Fyntha etc. (Bártfa.)

Gyulafi János. Hárfák hárfája. Az az: Istenhez való oly áhítatos foházkodások, melyek minden keresztyén hív lelkeket Istennek valóságos tiszteletére és imáadására felbuzdit, és amelyeket irt Gyulafi János nagyváradai méltatlan tanító. (Debreczen.)

Az keresztyéni tudománynak rövid summájának részei, ki úgy mint közönséges keresztyénségnek kicsin Catechismusát foglalja magában. (Vásárhelyi Gergely jezsuita magyarra fordított Canisiusának első kiadása.) (Nagy-Szombat.)

Adámi János. Az igaz, jámbor és tökéletes barátságról való ének. (Kolozsvár.)

Adámi János. Az két musák Minerva és Pallas egymással való vetekedések, ez mostani világ állapotja és jó szerencse felől. (Kolozsvár a fentebbiével együtt nyomtatva.)

Fischer Simon. Dialectices praecepta. (Kolozsvár.)

Fischer Simon. Disputationes sex, doctrinam de praedicamentis et praedicabilibus ex Aristotelis scriptis desumptam complectentes. (Kolozsvár ?)

Panharmonia, sive universalis consensus Jesu Christi veri Dei et hominis, et Joh. Calvini; oppositus rancidis calumniis M. Alberti Graveri rectoris scholae Cassoviensis, quibus ille doctrinam non Calvinianorum, sed ipsius Dei, de persona Christi, coena Domini, baptismo et praedestinatione exagitare, et invisam reddere conatur etc. Auctore Stephano Göntzino V. D. ministro in patria. (Visoly.)

Henisch György. Catalogus bibliothecae Augustanae. (S. L.)

Defensio libertatis christianae in usu imaginum historica,

quam pro asserendo scuto suo adversus Thomae Fabricii Pastoris Patakensis Elias Lam Pastor Ecclesiae Moschoviensis scripsit.

Mokossini Lénárd. Historia veteris Testamenti in Genesi, Exodo, Numeris etc. comprehensa, carmine heroico reddita. (Wittenberg.)

Sculpteti Szeverin. Hypomnea, sive admonitio brevis ad Christianos regni Hungarici cives, de asserenda et retinenda veteri, seu avita vere Christiana doctrina, in confessione Augustana comprehensa. Oppositum novae ac impiae Theologiae Ungaricorum Calvinistarum, in primis ipsorum (falso sic dictae) Panharmoniae Jesu Christi et Calvini editae an. 1599. sub, nomine Stephani Gönczini, contra bellum Calvinianum M. Alberti Graweri. (Bártfa.)

Tsáktornyai Mátyás. Régenten az római főasszonyoknak a czifraság tilalmáról való perlődések az tanács előtt. (Kolozsvár.)

Decretum, oder Tripartitum Opus der Landesrechten und Gewohnheiten des Hochlöblichen Königreich Hungern . . . der hochberühmten Teutschen Nation zu gutem aus den Latein ins Teutsch trefflichst vertirt, und gebracht durch Augustinum Wagnerrum. (Bécs.)

Scalich Pál. Encyclopaedia. (Bázel).

1600.

Frisius János Jakab. Külömbféle elmélkedések és könyörgések. (Zürich).

Károlyi Péter Symbolum Apostolicum. Az az: Az apostoli credonak avagy vallástételnek igaz magyarázatja predikatiók szerint. (Debreczen).

Lam Sebestyén. Oratio funebris in obitum Magnificae Dominae Susannae Doczi, Domini Sebastiani Tökölyi conjugis, quae 9. junii anno 1596. e vivorum numero excessit. Adjectum est fragmentum epistolae, qua eadem Domina marito suo absenti valedicere caeperat, hendecasyllabis expressum. (Heidelberg).

Mantskovits Bálint. Az egész szent bibliára való index avagy lajstrom (Visoly).

Monoszlai András, De gratia et libero hominis arbitrio, et de voluntate Dei. Az Isten malasztjáról és szabad akaratról és az Istennek akaratjáról való tudomány. (Nagyszombat).

Oratiuncula pro aeterna divinitate filii Dei asserenda, quam Generosus nobilis Transylvano-Hungarus de eodem, - postridie Nativitatis Domini et Servatoris nostri Jesu Christi in templo b. Petri Heidelbergae privatim e memoria laudabiliter recitavit. (Heidelberg).

Év nélküli, XVI. századbeli nyomtatványok.

Ilosvai Péter. Sokféle neveknek magyarázatja (Kolozsvár).

Molnár Gergely. Erotematum dialectices libri tres, studiosis Scholae Claudiopolitanae ex veterum et recentium Dialecticorum praeceptis ad discendum propositi. (Kolozsvár).

Stárai Mihály. Historia az Sidó Ahab királynak bálványozásáról. — Antiochus, király históriájából. (S. L. = Debreczen).

Csáktornyai Mátyás. Grobian verseinek magyar énekbe való fordítása, melyekben az jó tisztességes erkölcsnek regulái vissza való értelemmel vannak megíratván. Ad notam Hege-dősek nektek szólok meghallgassátok (Kolozsvár).

Torkos János. Historia regis Absolon, filii Dávid, (magyar versekben, írva 1561-ben.) (S. L. = Debreczen).

Debreczeni Szür Gáspár, színei és sebesi praedikátor. Aitatos imádságok. (Egyetlen czimlaptalan csonka példányában az ajánlás kelte: „Költ Szinyén, Sz. Bertalan napján, az Urnak 1599. Esztendeiben“).

Hoffgreff Énekes könyve, kóttákkal. (Kolozsvár. 1552 — 1558 közt. Csak két csonka példánya ismeretes).

Igen hasznos és drága nemes receptum, avagy orvosság, mikoron az asszonyi állaton, avagy az szolgáló leányon tunya, rest, avagy csácsogó szin vagyon (S. L. = Kolozsvár. 1550 után).

Az vitéz Turi György haláláról. Az nótája: Laknak vala régenten. Irva 1571-ben (S. L. = Debreczen).

Az Fortunatusról való szép história, ének szerint szerzve. (S. L. = Kolozsvár).

Szigeti beszédelem. Irva 1566-ban. (Egyetlen csonka példány ismeretes).

Odiatis és Zariadres szerelmök. Irva 1587-ben. (Egyetlen csonka példány).

Vajda Kamarási Lőrincz. Az Jáson királynak házasságáról. (S. L.)

Görcsönyi Ambrus. Historias ének az felséges nagy fejedelemről, az Mátyás királyról. (S. L. = Debreczen, Komlós-féle nyomás).

Erdélyi Máté. Az Szent János Baptistának feje vételeiről való szép ének. Irva 1560-ben. (S. L. = Debreczen).

Dézsai András. Historia az ifju Thobiásnak az Raphael angyallal való utra eredéséről és az által az nagy haltól való megszabadulásáról (Irva 1550-ben.) (Bártfa).

Ali basa haláláról. (Egyetlen csonka példány).

Czeglédi Nyiri János. Igen szép historia, mely az Machabeusokból irt második könyvből szereztetött versekben. (S. L. = Debreczen).

Egy szép ének, miképpen az Ur Isteu megáldja azokat minden jóval, az kik ötlet félik és az istenteleneket megátkozza. (S. L. = Debreczen.)

Kákonyi Péter. Historia az nagy erős Sámsonról (Bártfa).

Ilosvai Péter. Az világbíró Nagy Sándornak ez széles világon lévő nagy sok országoknak meghódoltatásáról. (Irva 1548-ban.) (S. L.)

Ilosvai Péter. Historia, miképpen az Ptolomeus király az Moysesnek öt könyvét nagy költséggel fordította az Sidó és Görög nyelvből az hetvenkét tolmacsok által. (S. L.)

Ilosvai Péter. Historia Regis Ptolomei Philadelphi de septuaginta duobus interpretibus veteris Testamenti. Ex Sermone Hebraico in Grecum. In cantionem autem edita per Petrum Ilosvai Sericeum. (Irva 1570-ben.) (S. L. = Debreczen).

Pólyi István. Historia az Jovenianus nevű Római Császárnak Isten ellen való fölfuvalkodásáról és az nagy Ur Istennek rajta tölt bosszú állásáról, és előbbi tisztiben való állásáról, mostan Deákból magyarra fordított 1593. esztendőben. (S. L. = Debreczen.)

Bornemisza Miklós. Historia miképpen az szent Eleazar Pap Antiochus király alatt az Istennek törvényének meg-

tartásáért Martyromságot szenvedett az ü feleségével és hét fiaival egyetemben. (S. L.)

Batizi András. Isák patriárkának szent házasságáról való szép historia. (Irva 1546-ban.) (S. L. Debreczen.)

Historia Abigail uxoris Nabal Primi L. Sa. Cap. vigesimo quarto. Irva 1560-ban. (S. L. Debreczen, Komlósféle nyomás.)

Balázs István. Responsiones ad ea V. et N. Testamenti s. scripturae loca, quibus sss. Triadis doctrina stabiliri solet. (S. L.)

Balsaráti Vitus János. Magyar Chirurgia. A sebgyógyulásnak mesterségéről irt négy könyvek (S. L.)

Bejthe István. Énekes könyv, kótákkal. (Egyetlen czimlaptalan csonkapéldány ismeretes.)

Boræemiza Péter. Cantio Szent János látásáról (S. L. Debreczen.)

Bornemiza Péter. Fejtegetés. (Telegdi Miklós Postillájának Bécsben 1577. megjelent I. kötete ellen). (Sempte.)

Dávid Ferencz. De dualitate tractatus, in tria capita distinctus, cui adjunguntur tractatus II. quod unus solus Deus Israelis, Pater Christi et nullus alius invocandus sit, continens theses XV. in generali synodo Thordana propositas. Tractatus III. Observationes in theses Georgii Blandratae. (S. L.)

Dávid Ferencz. Demonstratio falsitatis Doctrinae Petri Melii et reliquarum sophistarum, per antitheses, una cum refutatione antitheseon veri et turcici Christi, nuuc primum Debrecini impressarum. (Gyula Fehérvár.)

Dévai Mátyás. Az tiz parancsoltnak, a hit ágazatinak, a miatyánknak, és a hit pecsétinek röviden való magyarázatja. (Krakkó. 1544 körül.)

Dudich Endre. Demonstratio pro libertate conjugii clericorum, s. matrimonium omnium hominum ordini, sine exceptione, divina lege permissum esse. (S. L.)

Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet. Authore Georgie Enyedino. (S. L.)

Enyedi György. Explicatio locorum Catechesis Rakoviensis. (S. L.)

Enyedi György. Praefatio in Novum Testamentum versionis Rakovinae. (S. L.)

Enyedi György. De divinitate Christi. (S. L.)

Patai János. Carmen, quod incomparabilis herois Nicolai Zrinyi ad Szigethi moenia occasum flebilibus modis canit. (S. L.)

Georgievich Bertalan. De afflictione Christianorum tam captivorum, quam sub Turcico jugo viventium. (S. L.)

Georgievich Bertalan. Epistola exhortatoria ad bellum contra infideles. (S. L.)

Mahometanorum praesagium de christianorum calamitatibus, et suae gentis interitu, ex persica lingua in latinam convertit Bartholomaeus Georgievichius (S. L.)

Heltai Gáspár. Evangéliomok és Epistolák. (Kolozsvár).

Heltai Gáspárnak Imádságos könyve. (Kolozsvár).

Henisch György. Commentarius in sphaeram Procli Diadochi. (S. L.)

Chorus Musarum de novo honore atque onere Reverendiss. et Excellentiss. viri Christoph. Pelargi, ss. Theolog. doct. et p. p. in academia Francof. diverso carminis genere gratulantium, cum illi circa initium anni 1596. Dei O. Max, et Ill. Elect. Brandenburgii voluntate *ἐπισκοπή* generalis totius Marchiae commendaretur, in scaenam productus a Leonh. Hermann. (S. L.)

Honter János. Geographia universalis, una cum imaginibus constellationum. (S. L.)

Honter János. Hermogenes. (S. L.)

Honter János. Libri II. observationum grammaticorum, itemque libellus de variarum rerum nomenclaturis. (S. L.)

Huet (Pileus, Süvegh) Albert. Oratio de origine et meritis Saxonum, a. 1591. D. X. jul. Albae Juliae recitata, coram illustriss. Principe Sigismundo Batori de Somlyo. (S. L.)

Jordan Tamás. Commentariolus de aquis medicatis in genere. (S. L.)

Kerz Pál. Annales, qui in templo cathedrali apud Coronenses parietibus inscripti erant. (S. L.)

Kerz Pál. Quadraginta sex inscriptiones Romanae et alia monumenta antiqua. (S. L.)

Purkircher György. Divo Maximiliane I. Pannoniae Regi Aristaeus Pisonensis (S. L.)

Rivulinus János. Fasciculus laudum beatae Virginis Mariae. (S. L.)

Rubigallus Pál. Querela Pannoniae ad Germaniam.
(S. L.)

Siegler Mihály. Chronologiae rerum Hungaricarum,
Transylvanicarum, et vicinarum regionum, libri duco. (S. L.)

Skaritzza Máté. Mathaei Philadelphi oda, e graeco hun-
garice reddita. (S. L.)

Skaritzza Máté. Sylloge sacrorum hymnorum idiomate
Hungarico. (S. L.)

Stöckel Lénárd. Opus de Antichristo. (S. L.)

Széckely István. Kalendárium magyar nyelven. (S. L.
Krakkó 1538 előtt).

Szikszaí Hellopoeus Bálint. Tractatus contra
Antitrinitarios. (S. L.)

Telegdi Miklós Historia de vita beati Athanasii Ale-
xandriae episcopi fidelissimi. Authore Michaeli Starino. (Debreczen)

Temesvári István. Históriás ének az jeles győzedelem.
ről, mint verte meg Mátyás király ideiben Báthori István, erdéli
vajda, az király hadával és az erdéli és magyarországi hadával az
Alibeket, hatvanezer törökkel, Erdélbe a Kenyér mezőjén. Mikoron
irnának 1479. Szent Kálmán napján. (Kolozsvár).

Gyalui Torda Zsigmond. E graeco in latinum red-
ditae comoediae, et quaedam poemata. (Bázel).

Gyalui Torda Zsigmond. Oratio de beatitudine. (S. L.)

Verancsics Faustus. Machinae novae cum declara-
tione latina, italica, hispanica, gallica et germanica. (Velenče).

Wagner Bálint. Brentii Catechesis. (Brassó).

Wagner Bálint. Ciceronis epistolae elegantiores. (Brassó).

Wagner Bálint. Der kleine Katechismus Lutheri. (Brassó)

Wagner Bálint. Geistliche Lieder und Psalmen, durch
D. M. Lutherum und andere gelehrte Leut gemacht. (Brassó).

Wagner Bálint. Melanthonis epistolae responsoriae.
(S. L.)

Wagner Bálint. Medicina animae et mortis imago. (S. L.)

Wagner Bálint. Odium Calvinianorum. (S. L.)

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	III

ELSŐ RÉSZ.

A Hazai iskolák a XVI. században.

I. A magyarországi kath. iskolai állapotok általános jellemzése	3
II. A magyarországi protestáns iskolai viszonyok általános jellemzése	7
III. Erdély iskolai állapotainak általános jellemzése	9
IV. Az erdélyi szászok iskolai állapotai	12
V. Elemi iskolák	15
VI. Középiskolák	18
VII. Főiskolák	31
VIII. Tankönyvek	37
IX. A tanítók anyagi ellátása	47
X. Convictusok	52
XI. Az első magyarországi papnővelde	57
XII. Szegény tanulók segélyezése a pozsonyi kamara által	65

A magyarországi és erdélyi iskolák a XVI. században.

1. Bajmóczi Protestáns.	68
2. Bakabánya »	—
3. Bán »	—
4. Bártfa Kath. és Prot.	69
5. Bazin Protestáns	76
6. Béla Kath. és Prot.	—
7. Beczkó Protestáns	77
8. Berzevicze »	78
9. Besztercebánya Protestáns	—

	<i>Lap.</i>
10. Besztercze Erdélyben. Kath. és Prot.	79
11. Bicsé Protestáns	80
12. Birócz »	—
13. Brassó »	—
14. Breznóbánya Protestáns	84
15. Buda Katholikus	85
16. Csanád Protestáns	—
17. Csepreg »	—
18. Csetnek »	86
19. Czepléd »	—
20. Debreczen »	—
21. Deés Unitárius	88
22. Dobsina Protestáns	—
23. Eger Püspöki iskola	89
24. » Kolostori »	—
25. » Protestáns	—
26. Enyed Unitárius	90
27. Eperjes Protestáns	—
28. Erdőd »	93
29. Esztergom Katholikus	—
30. Feketepatak »	95
31. Galgóc Protestáns	—
32. Göncz »	—
33. Gyöngyös »	96
34. Győr Katholikus	—
35. Gyula Protestáns	97
36. Gyulafehérvár Katholikus	—
37. » Protestáns	98
38. » Unitárius	—
39. Háj. Protestáns	99
40. Hajnik »	—
41. Helmece »	—
42. Herrengrund Protestáns	—
43. Hidvég Unitárius	100
44. Hodrusbánya Protestáns	—
45. Homonna »	—

46. Horvát-Gurab Protestáns	—
47. Igló »	101
48. Jolsva »	—
49. Kálmanca »	—
50. Káposztafalva »	102
51. Kassa Kath. és Prot.	—
52. Kecskemét Protestáns	107
53. Keresztúr »	—
54. Késmárk »	—
55. Kis-Szeben »	109
56. Kolozsvár Katholikus	—
57. » Protestáns	113
58. » Unitárius	114
59. Komárom Katholikus	116
60. Körömez Protestáns	—
61. Korpona »	120
62. Alsó-Kubin »	—
63. Látókő Kolostori iskola	—
64. Leibitz Pretestáns	121
65. Libetbánya »	—
66. Alsó-Lindva »	—
67. Lippa »	—
68. Liptó-Szent-Miklós Protestáns	—
69. Lőcse Katholikus és Protestáns	122
70. Malaczka Protestáns	124
71. Markusfalva »	125
72. Marmarossziget »	—
73. Modor. Kath. és Prot.	—
74. Marosvásárhely. Protestáns	—
75. Mosócz »	127
76. Nagyida »	128
77. Nagybánya »	—
78. Nagyszombat. Katholikus	129
79. Neczpál Protestáns	134
80. Neere »	135
81. Német-Lipce »	136

	<i>Lap.</i>
82. Német-Próna Protestáns	137
83. Pápa Katholikus	—
84. » Protestáns	—
85. Pécs Katholikus	138
86. » Protestáns	139
87. Pest Katholikus	—
88. » Protestáns	—
89. Pojnik. Protestáns	—
90. Pozsony Katholikus	—
91. Privigye Protestáns	142
92. Púchó »	143
93. Radvány »	—
94. Radnót Unitárius	—
95. Rasztócz Protestáns	144
96. Rózsahegy »	—
97. Rozsnyó »	—
98. Sajó-Szent-Péter Protestáns	145
99. Sáros »	—
100. Sárvár »	—
101. Sárospatak »	—
102. Sátoraljaújhegy »	149
103. Sellye Katholikus	—
104. Selmecz Protestáns	—
105. Sempte »	152
106. Somodi Katholikus	—
107. Somorja »	—
108. Soprony Protestáns	—
109. Szántó »	154
110. Szászváros »	—
111. Szeben. Kath. és Prot.	155
112. Szelőcze Protestáns	161
113. Szenicz »	—
114. Szent-Erzsébet Unitárius	—
115. Szentivány Protestáns	—
116. Szent-Kereszt Barsban Protestáns	—
117. » Vasmegyében »	162

	<i>Lap.</i>
118. Szent-Mihály Protestáns	162
119. Szent-Péter »	—
120. Szepesszombathely Protestáns	—
121. Szepesváralja »	163
122. Szepsi »	—
123. Szerdahely »	164
124. Szikszó Kath. és Prot.	—
125. Szombathely Katholikus	—
126. Sztropkó. Protestáns	165
127. Szucsán. »	166
128. Tállya. »	—
129. Tarczal. »	—
130. Tasnád. »	—
131. Tarnócz. »	—
132. Temesvár. »	—
133. Thoroczkó. Unitárius	167
134. Tolna. Protestáns	—
135. Torda. Unitárius	—
136. Tót-Kercsztúr. Protestáns	168
137. Tót-Lipese »	—
138. Tót-Próna »	—
139. Trencsín »	169
140. Trsztena. »	—
141. Túr. »	—
142. Turócz-Szent-Márton Protestáns	—
143. Újsziget. Protestáns	170
144. Ujvár. Katholikus	171
145. Vágújhely. Protestáns	—
146. Várad. Katholikus	—
147. » Protestáns	172
148. Velicsna »	174
149. Veresmart »	—
150. Veszprém. Katholikus	—
151. Vittencz »	—
152. Zágráb »	—
153. Znió-Várallja »	175

	<i>Lap.</i>
154. Zólyom Katholikus	—
155. » Protestáns	176
156. Zsolna »	—
157. Badin »	184
158. Csenger »	—
159. Nyék »	—
160. Szomolnok »	185

Pótlékok.

I. A besztercebányai gymnásium tanrendje	177
II. Tankönyvek	180
III. A tanítók anyagi ellátása	181
IV. Badin. Csenger. Nyék. Szomolnok	184
V. Bártfához	185
VI. Budához	186
VII. Besztercebányához	—
VIII. Czeglédhez	190
IX. Debreczenhez	—
X. Gyulafehérvárhoz	191
XI. Herrengrundhoz	—
XII. Kassához	—
XIII. Kolozsvárhoz	—
XIV. Körmöczhöz	192
XV. Mosóczhoz	—
XVI. Selmeczhez	—
XVII. Trencsínhez	—

MÁSODIK RÉSZ.

A külföldi iskolázás a XVI. században.

Bevezetés	195
I. Augsburg	202
II. Bazel	—
III. Bécs	204
IV. Bologna	236

	<i>Lap.</i>
V. Boroszló	238
VI. Braunsberg	240
VII. Braunschweig	—
VIII. Bretten	—
IX. Brieg	241
X. Danzig	—
XI. Eisleben	—
XII. Frankfurt	242
XIII. Genf	244
XIV. Goldberg	245
XV. Görlitz	247
XVI. Grätz	—
XVII. Halle	250
XVIII. Heidelberg	—
XIX. Igló	253
XX. Ingolstadt	254
XXI. Jéna	—
XXII. Königsberg	—
XXIII. Krakkó	256
XXIV. Lipese	268
XXV. Lyon	—
XXVI. Magdeburg	269
XXVII. Neisse	—
XXVIII. Nürnberg	—
XXIX. Oszlavan	270
XXX. Pádua	—
XXXI. Páris	276
XXXII. Pisa	277
XXXIII. Prága	—
XXXIV. Prerau	—
XXXV. Rataj	—
XXXVI. Regensburg	278
XXXVII. Róma	—
XXXVIII. Rostock	283
XXXIX. Schweidnitz	—
XL. Straszburg	284

	<i>Lap.</i>
XLI. Tübingen	287
XLII. Verona	—
XLIII. Wittenberg	—

FÜGGELÉK.

I. A nagyszombati gymn. szervezési munkálata 1554-ből .	323
II. A besztercebányai gymnásium tanrendje 1574-ből .	324
III. A modori iskola tanrendje 1594-ből	336
IV. A modori iskola törvényei 1594-ből	339
V. A készmárki tanító részére kidolgozott utasítás 1596-ból	342
VI. A magyarországi nyomtatványok a XVI. században .	346
